

سال: ۱۴۰۴، دوره ۵، شماره ۱، صص: ۱۳۲-۱

عنوان	صفحه	QR کد
الگوی سنجش عملکرد در اجرای سیاست‌های توسعه شهری با محوریت هوشمندسازی (مطالعه موردی: شهرداری تهران) الهام رحیمی معین، ابوالحسن فقیهی، کرم اله دانشفرد	۱-۲۶	
مکران، گنج پنهان ژئوپلیتیک ایران: راهبردی نوین برای توسعه و حضور مؤثر در نظام بین‌الملل سعیدقنبری، علی اکبر امینی، یاسر کهرازه	۲۷-۴۴	
ارائه الگوی تمرکززدایی با رویکرد نظریه داده‌بنیاد و فراترکیب (مطالعه موردی کلان‌شهر تهران) اکبر گنج، علیرضا استعلاجی، علی شیخ اعظمی، حمیدرضا صباغی	۴۵-۵۹	
بررسی تعامل مدیریت شهری و کیفیت فضایی محیط‌های عمومی با رهیافت مکان‌محور (مطالعه موردی: کلان‌شهر تبریز) فوزیه خیاط‌کلپیر، آرش ثقفی‌اصل، مسعود حق‌لسان، حسن ستاری‌ساربانقلی	۶۰-۷۳	
تحلیل فضایی و پهنه‌بندی مراکز اقامتی و گردشگری با رویکرد ارتقاء سطح زندگی (مطالعه موردی: شهر بندرعباس) وحید سهرابی، محمدابراهیم عقیفی، مرضیه موغلی	۷۴-۹۵	
اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر بهبود عملکرد بازارچه‌های مرزی استان سیستان و بلوچستان با رویکردی ترکیبی سیدعلیقلی روشن، ارسلان رئیسی، مهلا فیروزجهان تیغی	۹۶-۱۱۴	
گردشگری ساحلی و تأثیر آن بر پایداری اقتصادی شهر (موردپژوهی: شهر سلمان‌شهر) رمضان کریمی، عباس ارغان، سعید کامیابی	۱۱۵-۱۳۲	

The journal of Urban Futurology

Online-ISSN: 2783-4344

Year: 2025, Vol 5, No 1, PP: 1-132

Title	Page	QR Code
Performance Measurement Model in the Implementation of Urban Development Policies with a Focus on Smartization (Case Study: Tehran Municipality) Elham Rahimi Moein, Abolhasan Faghihi, Karamollah Daneshfard	1-26	
Makoran, Iran's Hidden Geopolitical Treasure: A New Strategy for Development and Effective Presence in the International System Saeed Ghanbari, Aliakbar Amini, Yaser Kahrazeh	27-44	
Presenting a Model of Decentralization with a Data-Driven and Meta Synthesis Approach (A Case Study of the Greater Tehran Metropolitan Area) Akbar Ganje, Alireza Estelaji, Ali Sheikhezami, Hamid Reza Sabaghi	45-59	
An Investigation Into The Interaction Between Urban Management And The Spatial Quality Of Public Environments Through A Place-Based Approach (Case Study: Tabriz Metropolis) Fozieh Khayat Kalibar, Arash Saghati Asl, Masoud Haghlesan, Hasan Sattari Sarbangholi	60-73	
Spatial analysis and zoning of accommodation and tourism centers with an approach to improving the quality of life (Case study: Bandar Abbas city) Vahid Sohrabi, Mohammad Ibrahim Afifi, Marzieh Mowgli	74-95	
Prioritizing effective factors on improving the performance of border markets in Sistan and Baluchistan province with a hybrid approach Sayyed Aligholi Rowshan, Arsalan Raeisi, Mahla Firoozjahantighi	96-114	
Coastal tourism and its impact on the economic sustainability of the city (Case study: Salmanshahr city) Ramzan Karimi, Abbas Arghan, Saeid Kamyabi	115-132	

Performance Measurement Model in the Implementation of Urban Development Policies with a Focus on Smartization (Case Study: Tehran Municipality)

Elham Rahimi Moein ¹, Abolhasan Faghihi ², Karamollah Daneshfard ³

1- PhD Candidate, Department of Public Administration, Faculty of Management and Economics, Sciences& Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

2- Prof. Department of Public Administration, Faculty of Management and Economics, Sciences& Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

3- Prof. Department of Public Administration, Faculty of Management and Economics, Sciences& Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

Article info	Abstract
Article type: Research Article Received: 2025/04/24 Accepted: 2025/06/07 pp: 1- 26 Keywords: Policy Implementation, Performance Measurement, Urban Development, Urban Smartization.	The main objective of this research was to design a performance measurement model for the implementation of urban development policies with a focus on smartization. To achieve this goal, a sequential exploratory mixed-method approach was adopted. In the qualitative phase, content analysis and semi-structured interviews with 16 experts were conducted to identify the dimensions, components, and indicators of the performance measurement model for urban development policies with a focus on smartization. In this phase, three main categories, thirteen subcategories, and sixty-four indicators were extracted. In the quantitative phase, structural equation modeling (SEM) was used to validate the model. A questionnaire based on the indicators identified in the qualitative phase was designed and distributed among 120 managers of Tehran Municipality to examine the relationships between the indicators and categories. The quantitative data were analyzed using Smart PLS version 3. The results revealed that the performance measurement model for the implementation of urban development policies with a focus on smartization consists of three main sections: The first section includes the evaluation of drivers for the implementation of urban development policies, encompassing the goals and standards of smartization-based urban development policies, related resources and tools, executors and executive organizations, data and information management, and smart city infrastructure and technologies. The second section involves the evaluation of the outcomes of urban development policy implementation, including smart urban governance, smart urban economy, smart urban transportation, and smart urban participation and collaboration. Finally, the third section evaluates the impacts of urban development policy implementation, focusing on comprehensive urban development, environmental sustainability, and the improvement of citizens' quality of life. The quantitative analyses also confirmed the significance of the relationships between the indicators and components proposed in the model. The findings of this research can be applied to measure the performance of urban development policies with a focus on smartization and play a significant role in improving and optimizing these policies.

Citation: Rahimi Moein, E., Faghihi, A., & Daneshfard, K. (2025). Performance Measurement Model in the Implementation of Urban Development Policies with a Focus on Smartization (Case Study: Tehran Municipality). *Journal of Urban Futurology*, 5(1), 1-26.

© The Author(s).

Publisher: Islamic Azad University, Zahedan Branch.

DOI: <https://sanad.iau.ir/Journal/uf/Article/1204836>

Extended Abstract

Introduction

The current trend of urbanization reflects extensive transformations in demographic structures and lifestyles worldwide. With increasing migration to cities, policymakers must address both the opportunities for sustainable development and the challenges posed by this phenomenon. Efficient urban planning and targeted investment in infrastructure play a crucial role in creating resilient and adaptable urban environments capable of meeting the needs of future populations. Accordingly, smart urban development policies in Tehran Municipality have been designed and are being implemented to enhance the quality of services provided to citizens. Evaluating the effectiveness of these policies is key to guiding and improving future development strategies. Program evaluation, as a process for improving and refining implementation methods, ensures precise, correct, and continuous improvement of these programs. However, academic research and practical actions have paid limited attention to this subject. Meanwhile, many countries share concerns about improving government performance, evidence-based policymaking, and enhancing public service quality. Smart city-based urban development, as a goal of this document, focuses on improving service delivery and advancing the city through innovation and modern technologies, organizing citizen participation—particularly elites—in city management, urban renewal emphasizing safety, and upgrading urban management from a service institution to a social service provider. This initiative has been underway in Tehran Municipality since 2022. Nevertheless, performance measurement of smart urban development policies has not attracted sufficient scholarly attention. Despite the importance of urban development and the special focus of development programs on this area, research specifically addressing this topic is very limited, and there is little empirical evidence on how to measure their

performance and the impact of results on future outcomes. Therefore, this study, by further clarifying the concept of performance measurement in implementing smart urban development policies, can play an effective role in achieving the objectives of the country's upstream documents, including resistance economy policies, the Sixth Development Plan Law, the 1404 Vision Document, and the Fourth Transformation and Progress Plan of Tehran city. This study offers a comprehensive tool for measuring the performance of urban development policy implementation, which not only aids effective policy execution and ultimately sustainable and inclusive urban growth but also contributes to the knowledge about smart cities and provides practical insights for urban planners and policymakers. Accordingly, the main research question is: What is the performance measurement model for implementing smart city-centered urban development policies?

Methodology

Given the main objective of the research, which is to design a performance measurement model for the implementation of urban development policies with a focus on smart city initiatives, a qualitative approach using content analysis was employed. The research participants included experts knowledgeable about the subject and the research's executive domain. These experts comprised university professors (in public administration and urban management) and executive managers from Tehran Municipality. The sample size was estimated based on reaching theoretical saturation of extracted concepts (with 16 participants). The sampling method was purposive and judgmental. The qualitative research instrument consisted of exploratory interviews guided by an open-ended question framework along with attached relevant information. The validity of the research was ensured through

appropriate sample selection, internal validity control during interviews, inter-coder agreement (with calculation and confirmation of the Kappa coefficient). To validate the performance measurement model for the implementation of urban development policies focused on smart city initiatives, extracted in the qualitative phase, structural equation modeling (SEM) and confirmatory factor analysis (CFA) were used. Accordingly, a questionnaire based on the factors identified in the qualitative phase was designed using a five-point Likert scale. The quantitative sample included 120 managers employed at Tehran Municipality who possessed the necessary knowledge and experience regarding the phenomenon under study and were willing to participate in the research. Therefore, they were selected using purposive snowball sampling. The content validity of the questionnaire was confirmed by experts. Data analysis was performed using structural equation modeling with SmartPLS software version 3.

Results and discussion

According to the results, the performance measurement model for implementing smart-centric urban development policies is based on three main dimensions: assessing the drivers of implementing smart-centric urban development policy, assessing the results of implementing smart-centric urban development policy, and assessing the consequences of implementing smart-centric urban development policy. Accordingly, to measure performance in this area, the drivers of implementing smart-centric urban development policy should first be assessed. These drivers include the goals and standards of smart-centric urban development policy, resources and tools of smart-centric urban development policy, implementers of smart-centric urban development policy, implementing organization, data and information management, and smart city infrastructure and technology. In the next stage, the results of implementing smart-

centric urban development policy should be assessed, which include smart urban governance, smart urban economy, smart urban transportation, and smart urban participation and cooperation. Finally, the consequences of implementing smart-centric urban development policy should also be assessed, which include comprehensive urban development, environmental sustainability, and improving the quality of life of citizens. By comprehensively assessing these three dimensions, we can ensure the achievement of the goals of smart-based urban development policies and effectively improve the performance of these policies.

Conclusion

Effective implementation of urban development policies based on smartization and realization of their goals in order to improve the quality of life of citizens, increase the efficiency of services and environmental sustainability requires determining criteria and indicators for its evaluation. The findings of this research can be effective in adopting measures and precautions to measure the performance of urban development policies based on smartization in Tehran Municipality and subsequently achieve the goals of the Seventh National Development Plan and the Fourth Development and Progress Plan of Tehran City. Considering the findings of the research, it can be said that paying attention to the dimensions of the performance measurement model of urban development policies based on smartization, including the evaluation of drivers, evaluation of results and evaluation of consequences of implementing the sustainable urban development policy, is necessary because it can help measure the performance of urban development policies based on smartization in Tehran Municipality. Based on these results, it can be said that in order to strengthen the drivers, results and consequences of measuring the performance of urban

development policies based on smartization in Tehran Municipality, it is necessary.

Funding

There is no funding support.

Authors' Contribution

Authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article. All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of

the work declaration of competing interest none.

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

We are grateful to all the scientific consultants of this paper.

فصلنامه آینده پژوهی شهری

الگوی سنجش عملکرد در اجرای سیاست‌های توسعه شهری با محوریت هوشمندسازی (مطالعه موردی: شهرداری تهران)

الهام رحیمی معین^۱؛ ابوالحسن فقیهی^۲، کرم اله دانشفرد^۳

۱- دانشجوی دکتری مدیریت دولتی، گروه مدیریت دولتی، دانشکده مدیریت و اقتصاد، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

۲- استاد گروه مدیریت دولتی، دانشکده مدیریت و اقتصاد، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

۳- استاد گروه مدیریت دولتی، دانشکده مدیریت و اقتصاد، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

چکیده	اطلاعات مقاله
هدف اصلی پژوهش حاضر طراحی الگوی سنجش عملکرد در اجرای سیاست‌های توسعه شهری با محوریت هوشمندسازی بود. برای دستیابی به این هدف، از رویکرد ترکیبی متوالی اکتشافی استفاده شد. در مرحله کیفی، با به‌کارگیری روش تحلیل محتوا و انجام مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با ۱۶ نفر از متخصصان، ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های الگوی سنجش عملکرد در اجرای سیاست‌های توسعه شهری با محوریت هوشمندسازی شناسایی شدند. در این مرحله، سه مقوله اصلی، سیزده مقوله فرعی و شصت و چهار شاخص استخراج گردید. در مرحله کمی، به منظور اعتبارسنجی الگو، از روش مدل‌سازی معادلات ساختاری استفاده شد. بدین ترتیب، پرسشنامه‌ای بر اساس یافته‌های مرحله کیفی طراحی و میان ۱۲۰ نفر از مدیران شهرداری تهران توزیع شد. داده‌های این مرحله با استفاده از نرم‌افزار Smart PLS نسخه ۳ تحلیل شدند. نتایج نشان داد که الگوی سنجش عملکرد در اجرای سیاست‌های توسعه شهری با محوریت هوشمندسازی، شامل سه بخش اصلی است: بخش اول شامل ارزیابی پیشران‌های اجرای سیاست‌های توسعه شهری است که مشتمل بر اهداف و استانداردهای سیاست‌های توسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی، منابع و ابزارهای مرتبط، مجریان و سازمان‌های اجرایی، مدیریت داده‌ها و اطلاعات، و زیرساخت‌ها و فناوری‌های شهر هوشمند است؛ بخش دوم شامل ارزیابی نتایج اجرای سیاست‌های توسعه شهری است که شامل حکمرانی شهری هوشمند، اقتصاد شهری هوشمند، حمل‌ونقل هوشمند شهری، و مشارکت و همکاری شهری هوشمند است و در نهایت بخش سوم شامل ارزیابی پیامدهای اجرای سیاست توسعه شهری است که به توسعه جامع شهری، پایداری زیست‌محیطی، و بهبود کیفیت زندگی شهروندان می‌پردازد. تحلیل‌های کمی نیز معناداری روابط بین شاخص‌ها و مؤلفه‌های الگو را تأیید کردند. نتایج این پژوهش می‌تواند در سنجش عملکرد اجرای سیاست‌های توسعه شهری و هوشمندسازی و بهبود و بهینه‌سازی آنها به کار برود.	نوع مقاله: مقاله پژوهشی دریافت: ۱۴۰۴/۰۲/۰۴ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۳/۱۷ صص: ۱-۲۶ واژگان کلیدی: اجرای سیاست، سنجش عملکرد، توسعه شهری، هوشمندسازی شهری.

استناد: رحیمی معین، الهام؛ فقیهی، ابوالحسن؛ و دانشفرد، کرم اله. (۱۴۰۴). الگوی سنجش عملکرد در اجرای سیاست‌های توسعه شهری با محوریت هوشمندسازی (مطالعه موردی: شهرداری تهران). فصلنامه آینده پژوهی شهری، ۵(۱)، ۲۶-۱.

ناشر: دانشگاه آزاد اسلامی واحد زاهدان.

نویسندگان

DOI: <https://sanad.iau.ir/Journal/uf/Article/1204836>

مقدمه

امروزه شهرنشینی سریع و افزایش پیچیدگی چالش‌های شهری، اتخاذ رویکردهای نوآورانه در توسعه شهری را ضروری کرده است. در این میان، ابتکارات شهر هوشمند به عنوان یک استراتژی دگرگون کننده برای افزایش کیفیت زندگی، ارتقای پایداری و بهبود کارایی خدمات شهری پدیدار شده است. با این حال، اجرای موفقیت‌آمیز سیاست‌های توسعه شهری با محوریت هوشمندسازی نیازمند چارچوبی قوی برای سنجش عملکرد است. این چارچوب برای ارزیابی اثربخشی سیاست‌ها، نظارت بر پیشرفت و اطمینان از دستیابی به نتایج مورد نظر ضروری است. این چالش‌ها در کنار افزایش تقاضای شهروندان و انتظارات روزافزون آنها، توزیع دانش، درک بالاتر از فساد، شکاف‌های مهارتی و محدودیت‌های بودجه‌ای و کاهش اعتماد به نهادهای عمومی، سنجش کیفیت اجرای برنامه‌های توسعه‌ای را اجتناب‌ناپذیر ساخته است (Ballestar, 2019). با توجه به روند تغییر و تحولات جهانی، پیشرفت‌های فناوری، رشد اقتصادی و تغییرات فرهنگی اجتماعی جوامع، تقویت هرچه بیشتر مدیریت شهری و هوشمندسازی آن اجتناب‌ناپذیر است (Wang et al, 2023- Khan et al, 2024- Maqousi et al, 2025). چرا که امروزه شهرنشینی یک پدیده جهانی مهم است که با حرکت فزاینده مردم از روستاها به مناطق شهری که منجر به رشد شهرها می‌شود مشخص می‌شود. تا سال ۲۰۲۲، تقریباً ۵۶,۹ درصد از جمعیت جهان در محیط‌های شهری زندگی می‌کردند، پیش‌بینی‌ها حاکی از آن است که این رقم تا سال ۲۰۵۰ به ۸۰ درصد خواهد رسید. انتظار می‌رود که این تغییر منجر به ۳ میلیارد ساکن دیگر شهری، عمدتاً در مناطق در حال توسعه مانند آفریقا و آسیا شود (He & Chen, 2024- Mardatillah, 2025).

روند فعلی شهرنشینی بازتاب‌دهنده تحولات گسترده در ساختار جمعیتی و شیوه‌های زندگی در سراسر جهان است. با افزایش مهاجرت افراد به سمت شهرها، ضروری است که سیاست‌گذاران ضمن بهره‌گیری از فرصت‌های موجود برای دستیابی به توسعه پایدار، به چالش‌های مرتبط با این پدیده نیز بپردازند. برنامه‌ریزی شهری کارآمد و سرمایه‌گذاری هدفمند در زیرساخت‌ها نقش تعیین‌کننده‌ای در ایجاد محیط‌های شهری مقاوم و انعطاف‌پذیر خواهد داشت؛ محیط‌هایی که قادر به پاسخگویی به نیازهای جمعیت‌های آینده باشند (Venigandla et al, 2024- Bayramzadeh et al, 2025). بر این اساس، سیاست‌های توسعه شهری هوشمند در شهرداری تهران با هدف ارتقای کیفیت خدمات ارائه‌شده به شهروندان طراحی و در حال اجرا هستند. ارزیابی اثربخشی این سیاست‌ها می‌تواند نقش کلیدی در هدایت و بهبود سیاست‌های توسعه‌ای آینده ایفا کند.

ارزیابی برنامه‌های توسعه، به عنوان فرآیندی برای بهبود و اصلاح روش‌های اجرایی، تضمین‌کننده اجرای دقیق، صحیح و بهبود مستمر این برنامه‌ها است. با این حال، در تحقیقات دانشگاهی و اقدامات اجرایی، کمتر به این موضوع توجه شده است. این در حالی است که در بسیاری از کشورهای جهان، دغدغه‌ای مشترک برای ارتقای عملکرد و نتایج دولت‌ها، سیاست‌گذاری مبتنی برشواهد، و بهبود کیفیت خدمات عمومی وجود دارد (Farazmand, 2023). ارزیابی سیاست، بخشی از مجموعه اقدامات گسترده‌ای است که به منظور تضمین اثربخشی و کارایی دولت طراحی شده و شامل فرآیندهایی نظیر نظارت، تحلیل هزینه‌ها و مدیریت عملکرد می‌شود. این فرآیند به بررسی دو جنبه اصلی می‌پردازد: کارایی که به معنای دستیابی به نتایج با کمترین هزینه ممکن است، و اثربخشی که به تحقق اهداف و نتایج مورد نظر اشاره دارد (Befani et al, 2024). ارزیابی سیاست معیارهای مختلف مانند ارتباط؛ اثربخشی؛ بهره‌وری؛ پایداری و پیامدها را شامل می‌شود. ارتباط به معنی میزان مطابقت اهداف خط مشی با نیازها و مسائل است. اثربخشی یک سیاست به اثرات و تغییرات مشاهده شده و مطابقت آنها با اهداف اشاره دارد. کارایی سیاست شامل هزینه‌های اجرای سیاست و توجیه‌پذیر بودن آنهاست. پایداری به استمرار منافع حاصل از اجرای خط مشی در بلندمدت اطلاق می‌شود و آثار و پیامدها نیز شامل اثرات مثبت یا منفی، مستقیم یا غیرمستقیم، عمدی یا ناخواسته ناشی از اجرای سیاست‌هاست (شهسواری و همکاران، ۱۴۰۱).

به طور همزمان، ارزیابی سیاست پتانسیل بهبود پاسخگویی و شفافیت سیاست و مشروعیت استفاده از بودجه و منابع عمومی را پی دارد؛ زیرا به شهروندان و سایر ذینفعان اطلاعاتی را ارائه می‌دهد که آیا تلاش‌های انجام شده توسط دولت، از جمله منابع مالی تخصیص یافته، به نتایج مورد انتظار نایل شده است یا خیر (Mergoni, & De Witte, 2022). در رویکرد تکاملی سیاست عمومی، مرحله ارزیابی، به عنوان مرحله پایانی چرخه سیاست و عامل ارتباط هر چرخه به چرخه بعدی محسوب بوده و بر یادگیری سازمانی تأکید می‌کند. در این رویکرد، از طریق مکانیزم ارزیابی، تأثیرات سیاست‌ها و برنامه‌های عمومی در جامعه مورد بررسی قرار گرفته

و از نتایج آن به عنوان تجارب گذشته، جهت اصلاح انحرافات مشاهده شده یا تغییر و خاتمه سیاست، استفاده می‌شود (Wicaksana et al, 2022). ارزیابی سیاست‌های توسعه شهری نیز با هدف اصلاح انحرافات احتمالی موجود و در جهت یادگیرندگی نظام مدیریت شهری صورت می‌گیرد و ضمن ارائه بازخورد برای بهبود سیاست‌های موجود و اطلاع‌رسانی برای توسعه سیاست‌های آتی، میزان تحقق اهداف مورد نظر را مشخص نموده و پاسخگویی به چالش‌ها و نیازهای شهری را تضمین می‌کند (Janssen & Basta, 2024).

مسئله اصلی این تحقیق آن است که توسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی، به عنوان یکی از اهداف برنامه چهارم تحول و پیشرفت کلان شهر تهران، با محوریت بهبود خدمت‌رسانی و پیشرفت شهر از سال ۱۴۰۱ در شهرداری تهران در حال اجراست. اما با وجود اقدامات اولیه در مسیر هوشمندسازی شهری، چالش‌هایی همچون نبود چارچوب‌های ارزیابی عملکرد مشخص، پراکندگی داده‌ها، نبود شاخص‌های بومی‌سازی شده و ضعف در هم‌راستایی میان اهداف کلان توسعه شهری و برنامه‌های اجرایی، موجب شده است که اثربخشی این سیاست‌ها به درستی قابل سنجش نباشد. در واقع، نبود الگوی جامع برای سنجش عملکرد در حوزه هوشمندسازی شهری، می‌تواند منجر به ائتلاف منابع، کاهش اعتماد عمومی، و عدم تحقق اهداف راهبردی توسعه پایدار شود. علاوه بر این، سنجش عملکرد اجرای سیاست‌های توسعه شهری با محوریت هوشمندسازی مورد توجه پژوهش‌گران قرار نگرفته است و علی‌رغم اهمیت توسعه شهری و توجه ویژه برنامه‌های توسعه به این حوزه، تحقیقاتی که به‌طور خاص به این موضوع پرداخته باشند، بسیار محدود هستند و شواهد تجربی کمی در مورد چگونگی سنجش عملکرد آنها و تأثیر نتایج آن بر عملکردهای آتی وجود دارد. شکاف نظری و خلأ تحقیقاتی در این زمینه را می‌توان با بررسی پیشینه موضوع نیز تبیین کرد؛ به این صورت که تحقیقات انجام شده در خصوص ارزیابی سیاست بر موضوعات مختلفی در این حوزه تمرکز نموده اند. از جمله آنها می‌توان به مدل ارزیابی سیاست‌های عمومی در صنعت گردشگری (دهقان‌پور و همکاران، ۱۴۰۲)، تعیین عوامل کلیدی ارزیابی اجرای خط مشی توسعه پایدار شهری در چارچوب برنامه ششم (دهبالایی و همکاران، ۱۴۰۲)، چارچوب ارزیابی اجرای خط مشی‌های توسعه‌ای محله-محور در شهرداری تهران (فیروز و همکاران، ۱۴۰۱)، ارزیابی سیاست‌های پولی با رویکرد شکوفایی اقتصادی شهرها (معمارزاده و یونسی، ۱۴۰۱)، شناسایی مولفه‌ها و شاخص‌های مدل ارزیابی خط مشی‌های صنعتی با رویکرد رونق تولید در خوشه کسب و کارهای کوچک و متوسط (شهسواری و همکاران، ۱۴۰۱)، آسیب‌شناسی شکاف اجرای سیاست برنامه جامع اصلاح نظام اداری (کسب دوست و همکاران، ۱۴۰۱)، شناسایی و تبیین عوامل بازدارنده اجرای تحول نظام اداری (فرهمند و همکاران، ۱۴۰۰)، ارزیابی و برازش مدل سیاست‌گذاری عمومی محیط زیست (حسینی و همکاران، ۱۳۹۹)، الگوی ارزشیابی فرایند خط‌مشی‌گذاری فرهنگی (گرچی‌پور و همکاران، ۱۳۹۸)، مدل اجرای سیاست‌های اصلاح اداری با رویکرد یادگیری (منوریان، ۱۳۹۴) و تحلیل مسائل اجرای سیاست‌های اداری (قربانی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۴) اشاره کرد؛ اما پژوهشی با عنوان سنجش عملکرد اجرای سیاست‌های توسعه شهری با محوریت هوشمندسازی یافت نشد. باتوجه به خلأ نظری موجود و نبود الگوی مناسب در این زمینه، انجام این تحقیق برای پوشش این شکاف دانشی از اهمیت بالایی برخوردار است. افزایش شناخت در این زمینه می‌تواند به تحقق اهداف برنامه هفتم توسعه در حوزه توسعه شهری هوشمند کمک کرده و بستری برای تحقیقات آینده فراهم کند و با تبیین بیشتر مفهوم سنجش عملکرد اجرای سیاست‌های توسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی، می‌تواند نقش مؤثری در تحقق اهداف اسناد بالادستی کشور، از جمله برنامه چهارم تحول و پیشرفت شهر تهران ایفا کند و بینش‌های عملی را برای برنامه‌ریزان شهری و سیاست‌گذاران فراهم می‌کند. براین اساس سوال اصلی تحقیق آن است که: الگوی سنجش عملکرد در اجرای سیاست‌های توسعه شهری با محوریت هوشمندسازی چگونه است؟

پیشینه و مبانی نظری پژوهش

ارزیابی خط مشی فرآیندی سیستماتیک برای سنجش اثربخشی، کارایی و تأثیر سیاست‌های عمومی و برنامه‌های دولتی، تعیین میزان تحقق اهداف سیاست‌ها و درک نتایج و پیامدهای اجرای آنها است. ارزیابی خط مشی برای اطمینان از پاسخگویی، بهبود تصمیم‌گیری و هدایت توسعه سیاست‌های آینده ضروری است. این مهم با ارائه بینش‌های مبتنی بر شواهد، به سیاست‌گذاران

کمک می‌کند تا سیاست‌های موجود را اصلاح کنند، منابع را به طور مؤثرتری تخصیص دهند و ابتکارات جدیدی طراحی کنند که نیازهای عمومی را بهتر برآورده کند. در نهایت، ارزیابی سیاست به عنوان یک ابزار حیاتی برای تقویت حکمرانی و دستیابی به اهداف توسعه پایدار عمل می‌کند (Velencoso, 2021, Ruvalcaba et al, 2023). چهار نوع ارزیابی خط مشی عبارتند از: ۱- ارزیابی فرآیند: این نوع ارزیابی بر نحوه اجرای یک سیاست، بررسی جنبه‌های اجرایی آن تمرکز می‌کند و به شناسایی مشکلات در اجرا کمک می‌کند و بدون ارزیابی مستقیم نتایج یا تأثیرات سیاست، نقاط قابل بهبود را معرفی می‌کند. ۲- ارزیابی نتایج: این نوع ارزیابی یک خط مشی، مانند تغییرات در رفتار یا شرایط در میان جامعه هدف را ارزیابی می‌کند و تعیین می‌کند که آیا سیاست خروجی‌های مورد نظر را ایجاد کرده است یا خیر. البته ممکن است به طور کامل اثرات بلندمدت یا پیامدهای ناخواسته را در بر نگیرد. ۳- ارزیابی آثار و پیامدها: این نوع ارزیابی به بررسی آثار و پیامدهای سیاست در طول زمان می‌پردازد که فراتر از ارزیابی نتایج است. در این نوع ارزیابی تغییرات واقعی در شرایط اجتماعی، اقتصادی یا محیطی ناشی از سیاست ارزیابی می‌شود و تعیین می‌شود که آیا این تغییرات را می‌توان به خود سیاست نسبت داد یا خیر. ۴- تجزیه و تحلیل هزینه و فایده: این ارزیابی، هزینه‌های مرتبط با یک سیاست را با مزایای آن مقایسه می‌کند و یک معیار کمی از ارزش کلی آن ارائه می‌دهد. که به سیاست‌گذاران کمک می‌کند تا تصمیم بگیرند که آیا یک سیاست بر اساس ملاحظات اقتصادی ارزش دنبال کردن دارد یا خیر (Abdelghani et al, 2024, Catano et al, 2023). به طور کلی، ارزیابی خط‌مشی ابزاری نظام‌مند برای سنجش اثربخشی، کارآمدی و عدالت در اجرای خط‌مشی‌هاست و ضمن افزایش مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی، منجر به تصمیم‌گیری آگاهانه و بهبود مستمر و اصلاح یا تقویت آن‌ها می‌شود (Xu et al, 2025- Mousavi et al, 2024).

سنجش عملکرد سیاست‌های توسعه شهری یک فرآیند ضروری است که به بررسی اثربخشی، کارایی و تناسب سیاست‌ها و برنامه‌های شهری می‌پردازد. این ارزیابی برای اطمینان از اینکه برنامه‌ها و اقدامات توسعه شهری به اهداف تعیین‌شده خود دست یافته‌اند و با تحولات و نیازهای متغیر شهرها هماهنگ هستند، اهمیت بالایی دارد (Chen, 2023). سنجش عملکرد سیاست‌های توسعه شهری به افزایش پاسخگویی و تقویت مسئولیت‌پذیری میان ذینفعان، از جمله سازمان‌های دولتی، برنامه‌ریزان و جامعه منجر می‌شود. این فرآیند اطمینان می‌دهد که منابع به‌صورت بهینه استفاده شده و نتایج حاصل با اهداف تعیین‌شده همسو هستند. همچنین، ارزیابی با ارائه بینش‌های مبتنی بر داده‌ها، زمینه را برای تصمیم‌گیری‌های آگاهانه فراهم کرده و مسیر سیاست‌های آینده را مشخص می‌کند. سیاست‌گذاران با استفاده از نتایج ارزیابی می‌توانند تشخیص دهند که کدام اقدامات مؤثر بوده و کدام یک نیاز به بهبود دارند، و بر این اساس، استراتژی‌های بهتری برای مدیریت چالش‌های شهری اتخاذ کنند. در نهایت، ارزیابی اثربخش سیاست‌ها کمک می‌کند تا اطمینان حاصل شود که سیاست‌های توسعه شهری به نتایج پایدار دست یافته و با برنامه‌های جهانی مانند اهداف توسعه پایدار سازمان ملل متحد هماهنگ هستند (Huang et al, 2024). سنجش عملکرد سیاست‌های توسعه شهری نقش کلیدی در ایجاد شهرهای هوشمند و پایدار ایفا می‌کند. با استفاده از روش‌ها و چارچوب‌های متنوع، سیاست‌گذاران می‌توانند بینش‌های ارزشمندی درباره اثربخشی برنامه‌ها و طرح‌های خود کسب کنند. ارزیابی مستمر این سیاست‌ها اطمینان می‌دهد که اقدامات شهری در مواجهه با چالش‌ها و پیچیدگی‌های شهرنشینی مدرن همچنان مؤثر و کارآمد باقی بمانند (Zhao et al, 2024). در ادامه به مرور مطالعات داخلی و خارجی پیشین پرداخته شده است؛

غفاری و همکاران (۱۴۰۳) پژوهشی با عنوان تصویرپردازی از حکمرانی هوشمند برای شهر تهران (مورد مطالعه: شهرداری تهران) انجام داده‌اند. پژوهش از نظر هدف، توسعه‌ای- کاربردی و از نظر روش، کیفی (تحلیل مضمون) است. به‌منظور طراحی تصویر مورد نظر، با ۹ نفر از خبرگان دانشگاهی و مدیران اجرایی مصاحبه شده که به‌صورت هدفمند انتخاب شده‌اند. براساس یافته‌ها در بخش کیفی ۶۸ کد اولیه شناسایی شد؛ کدهای شناسایی‌شده در ۳ مضمون اصلی (تصویرپردازی سیاسی، تصویرپردازی اجتماعی و تصویرپردازی اقتصادی) و ۶ مضمون فرعی (ادغام حکمرانی سیاسی، افزایش مشارکت‌های سیاسی، فرهنگ‌سازی اجتماعی، مشارکت‌پذیری فعالانه اجتماعی، ظرفیت‌سازی بهینه اقتصاد شهری و یکپارچه‌سازی درآمدهای شهری) برای راهبردهای حکمرانی هوشمند در شهرداری تهران شناسایی شده‌اند. دهقان‌پور و همکاران (۱۴۰۲) پژوهشی با عنوان مدل ارزیابی سیاست‌های عمومی در صنعت گردشگری ایران انجام داده‌اند. نوع پژوهش از بُعد مخاطب، بنیادی و رویکرد آن ترکیبی است. که براساس مصاحبه نیمه ساختاریافته با ۲۱ نفر از خبرگان اجرایی و دانشگاهی حوزه گردشگری انجام شده است. طبق نتایج به دست آمده، عناصر اساسی

مدل ارائه شده شامل ۵ بُعد، ۴۴ مفهوم و ۱۴ مقوله است. و با اهمیت ترین مراحل تأثیرگذار، به ترتیب عبارتند از: مشروعیت بخشی به سیاست و اجرای سیاست. دهبالایی و همکاران (۱۴۰۲) پژوهشی با عنوان عوامل کلیدی ارزیابی اجرای سیاست توسعه پایدار شهری در چارچوب برنامه ششم انجام داده اند. این پژوهش به روش آمیخته در سال ۱۴۰۱ در شهرداری استان البرز انجام شده است. در این مطالعه نظرات ۲۰ نفر از خبرگان سازمان و ۱۵۲ مدیر ارشد از طریق مصاحبه و پرسشنامه اخذ شد. نتایج تحقیق نشان داد که اهداف و استانداردهای سیاست، منابع و ابزارهای سیاست، مجریان سیاست، سازمان مجری، عوامل غیرقابل کنترل (عوامل برون سازمانی) و پیامدهای اجرای خط مشی در فرآیند ارزیابی اجرای خط مشی های توسعه پایدار شهری برنامه ششم توسعه کشور از اهمیت ویژه ای برخوردارند. فیروز و همکاران (۱۴۰۱) پژوهشی با عنوان چارچوب ارزیابی اجرای خط مشی های توسعه ای محله محور در شهرداری تهران را با رویکردی اکتشافی و روش تحقیق کیفی، از طریق استراتژی تحلیل مضمون انجام داده اند. روش گردآوری داده ها انجام مصاحبه نیمه ساختاریافته با ۱۳ نفر از خبرگان علمی و اجرایی دانشگاه و شهرداری تهران بوده است. نتایج به دست آمده نشان داد که ابعاد توسعه شامل توسعه محیطی، توسعه اجتماعی و توسعه اقتصادی و همچنین مؤلفه های تسهیل کننده و بازدارنده اجرا، فضای مجازی و منافع عمومی از مؤلفه های مهم در بخش اجرای خط مشی های توسعه محله محور می باشد. همچنین نظام ارزیابی شامل ساختار، الگو و مراحل زمانی و همچنین موانع موجود در راه ارزیابی است. معمارزاده و یونسی (۱۴۰۱) پژوهشی با عنوان ارزیابی سیاست های پولی با رویکرد شکوفایی اقتصادی شهرها انجام داده اند. در این مطالعه سیاست های پولی در کشور طی دوره ۱۳۵۷-۱۳۹۸ با استفاده از مدل دینامیک و سری های زمانی ارزیابی شده است. نتایج پژوهش حاکی از است که از پنج متغیر اصلی در سیاست های پولی، متغیر عملیات بازار باز کمتر مورد استفاده قرار گرفته شده است. که به کارگیری این ابزار باعث مدیریت نقدینگی و مداخله در بازار پولی می گردد و در کاهش شاخص نرخ تورم تأثیر به سزایی دارد. همچنین مستندات و شواهد طی دوره زمانی حاکی از آن است که مقامات پولی و شورای پول و اعتبار، از سیاست های تثبیتی پیروی کرده اند.

شهسواری و همکاران (۱۴۰۱) پژوهشی با عنوان شناسایی مولفه ها و شاخص های مدل ارزیابی خط مشی های صنعتی با رویکرد رونق تولید در خوشه کسب و کارهای کوچک و متوسط انجام داده اند. این تحقیق با استفاده از روش کیفی و انجام مصاحبه عمیق و نیمه ساختار یافته با پانزده نفر از خبرگان دانشگاهی و اجرایی متخصص و مرتبط با حوزه صنعت انجام شده است. نتایج تحقیق نشان داد که استفاده از یک سیستم مستقل ارزیابی خط مشی ها، ایجاد نظام نظارت و بازخواست از نتایج اجرای خط مشی ها و لزوم دسترسی به آمار و اطلاعات مورد نیاز، از مهمترین الزامات جهت ارزیابی خط مشی های صنعتی با رویکرد رونق تولید می باشد.

کسب دوست و همکاران (۱۴۰۱) پژوهشی با عنوان آسیب شناسی شکاف اجرای سیاست برنامه جامع اصلاح نظام اداری انجام داده اند. این پژوهش کاربردی با روش آمیخته انجام و جامعه آماری در فاز کیفی ۱۴ نفر خبرگان علمی و اجرایی و در فاز کمی ۹۰۹ نفر از کارکنان وزارت کشور نفر بودند، نمونه آماری بخش کمی با روش نمونه گیری کوکران ۲۷۰ نفر انتخاب شدند، ابزار پژوهش بخش نخست مصاحبه نیمه ساختار یافته از خبرگان به روش گلوله برفی، در بخش دوم پرسشنامه محقق ساخته بود، نتایج تحلیل عاملی تأییدی داده ها نشان داد که برآوردها وجود شکاف اجرای سیاست را تأیید و بیشترین اثرگذاری مربوط به رویکرد فرآیندی ۳،۵۸ و کمترین اثرگذاری رویکرد سیستمی ۲،۳۰ را دارد. تأیید شبکه مضامین اثرگذار بر شکاف نشان داد اگر در سیاست های به دنبال کامیابی هستیم پیشنهاد می گردد ارزیابی چند مرحله ای در چرخه سیاست و توانمندسازی مضامین به منظور پل زدن برای گذر از شکاف سیاست صورت پذیرد. فرهمند و همکاران (۱۴۰۰) پژوهشی با عنوان شناسایی و تبیین عوامل بازدارنده اجرای تحول نظام اداری در حوزه منابع انسانی در دستگاه های اجرایی شهر کرمان انجام داده اند. روش تحقیق از نظر هدف، توصیفی و از بعد روش یک تحقیق آمیخته است. نتایج تحقیق نشان داد که عوامل بازدارنده اجرای تحول نظام اداری در حوزه منابع انسانی عبارتند از: عدم رعایت شایسته سالاری، آموزش ناکافی، نبود امور رفاهی، مناسب نبودن مزایای بازنشستگی، نامناسب بودن نظام ارزشیابی عملکرد، درجه بالایی از سیاسی زدگی، سلطه بوروکراتیک، ناتوانایی های نهادی، فنی و اداری، بی توجهی به اجرای همزمان منافع عمومی و حقوق اداری، ضعف فناوری های اطلاعات و ارتباطات، فراهم نبودن شرایط علی اثرگذار، عوامل فرهنگی، سیاسی، مدیریتی، قضایی، ارزشی و ساختاری، مبهم بودن اهداف و عدم حاکمیت تفکر بهبود مستمر، وجود روحیه مقررات ستیزی، نبود نظام انگیزشی کارآمد، رابطه سالاری و رهبری ناکارآمد می باشد. حسینی و همکاران (۱۳۹۹) پژوهشی با عنوان ارزیابی و برآزش مدل سیاست گذاری عمومی محیط زیست در کشور انجام داده اند. پژوهش از نوع توصیفی و تحلیلی و در بازه زمانی ۹۸-

۱۳۹۷ شده و با استفاده از طراحی مدل مفهومی اولیه و تعیین ابعاد سه‌گانه اصلی (ساختاری، محتوایی و زمینه‌ای) و نیز سی مولفه فرعی اقدام به تعیین روایی و پایایی مدل و برازش آن گردیده است. مقادیر t برای تمام سؤالات بزرگ‌تر از ۱/۹۶ بوده و معنی‌دار بودن روابط تعیین گردید. از سوی دیگر، روایی همگرا مدل و روایی واگرا به ترتیب با (۰/۹۱ و ۰/۸۳۶۸) تایید گردیدند. همچنین؛ مقدار R^2 (۰/۹۱) نشان از تأیید مدل با استفاده از معیار مذکور می‌باشد و قدرت بالای پیش‌بینی متغیرهای درون‌زا را تایید می‌کند. «بُعد ساختاری» (ضریب مسیر = ۰/۵۲۲۷) بیش‌ترین اثر را بر شبکه سیاست‌گذاری عمومی محیط زیست کشور دارد و پس از آن «بعد زمینه‌ای/محیطی» (با ضریب مسیر = ۰/۴۵۹۷) و سپس «بُعد محتوایی/رفتاری» (ضریب مسیر = ۰/۳۹۷) در جایگاه سوم قرار دارد. همچنین مقدار معیار برازش معادل ۰/۵۲۳۵ حاصل گردید که نشان از برازش قوی مدل کلی پژوهش دارد. گرجی‌پور و همکاران (۱۳۹۸) پژوهشی با عنوان الگوی ارزشیابی فرایند خط‌مشی‌گذاری فرهنگی با رویکرد مطالعه کیفی اسناد فرهنگی جمهوری اسلامی ایران انجام داده‌اند. روش اجرای پژوهش کیفی، با بهره‌مندی از روش تحلیل مضمون، به عنوان فرایندی برای تحلیل داده‌های متنی بود. یافته‌های به دست آمده نشان داد که شاخص‌های مطلوب در فرایند خط‌مشی‌گذاری فرهنگی عبارت‌اند از: ۱. مرحله شناخت و درک مسئله، شامل بصیرت‌افزایی، رشد اجتماعی، هویت‌بخشی و تعمیق اصول و معارف دینی؛ ۲. مرحله تهیه و تدوین راه‌حل‌ها، شامل کارآمدی، نوگرایی، اقتضانگری و عقلانی علمی؛ ۳. مرحله مشروعیت‌دهی، شامل اقناع‌پذیری و حمایت قانونی؛ ۴. مرحله اجرا، شامل تناسب‌سازی زمانی و مکانی، ساختاربندی، بسترسازی نرم و سخت و موفقیت در مشروعیت دهی؛ ۵. مرحله ارزیابی، شامل نظارت چندسطحی، نظارت مستمر و نظارت هوشمند.

وو و همکاران (۲۰۲۵) پژوهشی با عنوان تأثیر عناصر داده بر توسعه پایدار شهری: شواهدی از سیاست کلان داده در چین انجام داده‌اند. با توجه به رشد سریع فناوری‌های دیجیتال و افزایش اهمیت داده‌ها در تصمیم‌گیری‌های شهری، این تحقیق نقش کلیدی داده‌ها را در دستیابی به اهداف توسعه پایدار شهری تحلیل می‌کند. یافته‌های این پژوهش نشان داده که سیاست‌های کلان داده در چین به بهبود کارایی مدیریت شهری، کاهش آلودگی محیطی، و ارتقای کیفیت زندگی شهروندان کمک کرده‌اند. همچنین، این مطالعه بر اهمیت یکپارچه‌سازی داده‌ها و فناوری‌های نوین در برنامه‌ریزی شهری برای دستیابی به توسعه پایدار تأکید می‌کند. ژانگ^۱ و همکاران (۲۰۲۴) پژوهشی با عنوان ارتقا توسعه پایدار در مناطق شهری - روستایی: رویکردی جدید برای ارزیابی سیاست‌های شهرهای مشخص در چین انجام داده‌اند. در این مطالعه با استفاده از نظریه جریان‌های چندگانه، متن کاوی و مدل شاخص سازگاری مدل‌سازی سیاست، ۲۲۵ سند خط‌مشی منتشر شده در چین از سال ۲۰۱۵ تا ۲۰۲۲ به عنوان اهداف تحقیق مورد بررسی قرار گرفته است. شاخص‌های ارزیابی سیاست با ترکیب نظریه جریان‌های چندگانه برای بهبود مدل و یک روش متن کاوی انتخاب شده‌اند. پس از آن، یک تحلیل تجربی برای ارزیابی سازگاری ۱۰ سیاست شهر مشخص انتخاب شده انجام شده است. نتایج حاکی از آن است که عملکرد کلی سیاست‌های مشخص شهر رضایت‌بخش است، اما از نظر اثربخشی، محتوا، و تضمین اجرا ضعیف است. در پایان، توصیه‌ها و پیشنهادهایی در قالب چارچوب ارزیابی سیاست برای شفاف‌سازی ویژگی‌های اداری، بهینه‌سازی یکپارچه‌سازی منابع شهری و روستایی و تنظیم سلسله‌مراتب سیاست‌گذاری به رویکرد از پایین به بالا ارائه شده است و یک مرجع مفید برای ارتقای توسعه پایدار شهری-روستایی است. لوان^۲ (۲۰۲۳) پژوهشی با عنوان ارزیابی سیاست بهره‌برداری از شهر سبز و زمین انجام داده است. در این مطالعه ضمن بررسی بیشتر عوامل موثر بر بهره‌وری انرژی استفاده به عنوان عامل موثر بر بهبود بهره‌وری انرژی شهری و تدوین سیاست‌های انرژی، خلاصه‌ای از تجربیات و درس‌های توسعه اجتماعی و اقتصادی گذشته و یک انتخاب استراتژیک متناظر با فرض بازتعریف رابطه بین محیط زیست و توسعه ارائه شده است. نتایج به دست آمده نشان داد که ارزیابی استراتژیک محیطی قبل از اجرای سیاست‌ها مورد توجه قرارگیرد. توریمبومو^۳ و همکاران (۲۰۲۳) پژوهشی با عنوان تجزیه و تحلیل سطح سیاست مدیریت زمین‌های شهری عمومی در بوروندی: بینش‌هایی برای هماهنگ‌سازی چارچوب‌های سیاست انجام داده‌اند. در این مطالعه به بررسی انسجام و ابهام در چارچوب‌های قانونی و سیاست‌گذاری موجود در قبال مدیریت زمین‌های شهری عمومی در بوروندی پرداخته شده است. چنین تحلیلی در سطح خط‌مشی‌گذاری می‌تواند به بررسی دقیق حوزه‌های مداخله سیاستی برای بهبود مدیریت زمین‌های شهری عمومی کمک کند. نوع پژوهش کیفی و کاربردی بوده و داده‌ها از بررسی‌های

^۱ Zhang

^۲ Luan

^۳ . Turimubumwe

مصاحبه‌ها و بحث‌های گروه متمرکز انجام شده است در نهایت یک چارچوب تحلیلی مشترک برای ارزیابی اثربخشی سیاست‌های مختلف مرتبط با زمین استفاده شده است. ارزیابی انجام شده بر اساس سه معیار انجام شده است: محتوای سیاست، حاکمیت سیاست مورد ارزیابی، و پیوند سیاست با مدیریت زمین. مرجونی و دیوایت (۲۰۲۲) پژوهشی با عنوان ارزیابی سیاست و کارایی: مروری بر ادبیات سیستماتیک انجام داده‌اند. در این مطالعه مروری بر ادبیات سیستماتیک مطالعاتی تمرکز شده است و تأثیر یک مداخله بر کارایی یک واحد تصمیم‌گیری را بررسی نموده است. این مطالعه با شناسایی الگوها در (۱) زمینه‌های کاربرد، (۲) مدل‌های کارایی کاربردی، و (۳) تجزیه و تحلیل عوامل تعیین‌کننده کارایی، راهنمایی برای تحقیقات آینده ارائه داده است. یافته‌های این مطالعه نشان داده که، علی‌رغم نقش برجسته تکنیک‌های مرزی در تحلیل عملکرد بخش عمومی و اهمیت اثربخشی و چشم‌انداز سیاست، این دو رویکرد برای مدت طولانی از هم جدا نگه داشته شده‌اند. با این وجود، ترکیب کارایی و اثربخشی برای ارزیابی مداخلات عمومی و شناسایی ناکارآمدی‌ها در سطح سیاست، به‌ویژه در بخش‌های کلیدی مانند آموزش، بهداشت و محیط زیست، حایز اهمیت است. کولهو^۲ و همکاران (۲۰۲۲) پژوهشی با عنوان تأثیر شهروندان بر فرایند سیاست‌گذاری عمومی: منابع به عنوان منبع قدرت ارتباط در پلت فرمهای مشارکت الکترونیکی انجام داده‌اند. طبق این مطالعه پلتفرم‌های مشارکت الکترونیکی فضاها و فرصت‌هایی را برای مشارکت و همکاری بین دولت‌ها و شهروندان ایجاد می‌کند. در این مطالعه بررسی نقش قدرت در پلتفرم‌های رسمی مشارکت الکترونیکی و فضاها دیجیتالی توسط دولت‌ها بررسی شده است. اگرچه این نوع پلتفرم‌ها در کشورهای متعددی در حال افزایش بوده‌اند، اما مورد انتقاد قرار گرفته‌اند زیرا اغلب منجر به فقدان یا کاهش مشارکت شهروندان می‌شوند. برای بررسی این موضوع، مشارکت شهروندان را در سه زمینه تحرک شهری در سه شهر بزرگ برزیل بررسی شد. نتایج نشان داد دیدگاه رابطه‌ای از قدرت به درک ماهیت و پیامدهای مشارکت شهروندان در سیاست‌گذاری عمومی کمک می‌کند و مفهوم منابع به عنوان منبع و عنصر سازنده قدرت رابطه‌ای مورت تایید قرار گرفت. ساپراينتو^۳ و همکاران (۲۰۲۱) پژوهشی با عنوان مطالعه ادبیات در مورد استفاده از داده‌های بزرگ و هوش مصنوعی در سیاست‌گذاری در اندونزی انجام داده‌اند. استفاده از داده‌های بزرگ و هوش مصنوعی در تصمیم‌گیری در اندونزی هنوز به ندرت اجرا می‌شود. اما در دنیای تجارت، داده‌های بزرگ و هوش مصنوعی برای تقویت اهداف بسیار رایج هستند. این مطالعه استفاده از داده‌های بزرگ و هوش مصنوعی را در خط مشی‌گذاری در اندونزی مورد بحث قرار داده است. روش مورد استفاده در این مقاله، پژوهش کیفی با رویکرد مطالعه ادبیات است. نتیجه این تحقیق آن است که پویایی در اجرای خدمات عمومی با توجه به اینکه این یک خواسته جامعه است، نیازمند تصمیم‌گیری مناسب و سریع است. بنابراین، کلان داده و هوش مصنوعی می‌توانند به خط مشی‌گذاران کمک کنند تا بهترین خط مشی‌ها را تدوین نمایند. سرون و نوجری (۲۰۱۶^۴) پژوهشی با عنوان "جنبه اجتماعی" سیاست عمومی: پایش بر افکار عمومی آنلاین و بسیج آن در طول چرخه خط مشی‌گذاری انجام داده‌اند. این مطالعه به نقش بالقوه تحلیل رسانه‌های اجتماعی در ارتقای تعامل بین سیاستمداران، بوروکرات‌ها و شهروندان پرداخته است. نتایج نشان داد که در دنیای «داده‌های بزرگ»، نظراتی که به‌صورت آنلاین توسط کاربران رسانه‌های اجتماعی ارسال می‌شوند، می‌توانند به طور سودآوری برای استخراج اطلاعات معنادار استفاده شوند، که می‌تواند از اقدامات سیاست‌گذاران در طول چرخه سیاست‌گذاری کمک کند. نتایج نشان داده است که داده‌های رسانه‌های اجتماعی می‌تواند به سیاست‌گذاران کمک کند تا گزینه‌های سیاست موجود را با توجه به ترجیحات شهروندان در مرحله تدوین یک سیاست عمومی رتبه‌بندی کنند و به آنها در نظارت بر نظرات شهروندان در مرحله اجرا کمک کنند و فرآیندهای بسیج ذینفعان را به تصویر بکشند. نتایج همچنین نشان داد که اگرچه تحلیل رسانه‌های اجتماعی نمی‌تواند جایگزین روش‌های تحقیقاتی دیگر شود، اما جریانی سریع و ارزان از اطلاعات را فراهم می‌کند که می‌تواند تجزیه و تحلیل‌های سنتی را تکمیل کند، پاسخ‌دهی و یادگیری نهادی را نیز افزایش دهد. یانگ^۵ و همکاران (۲۰۱۶) پژوهشی با عنوان تامین مالی مراقبت بلندمدت نهادی برای سالمندان در چین: ارزیابی سیاست مدل‌های جدید انجام داده‌اند. در این مطالعه ضمن اشاره به پیری سریع جمعیت همراه با تغییرات در ساختار خانواده، به

¹ Mergoni & De Witte

² Coelho

³ Supriyanto

⁴ Ceron & Negri

⁵ Yang

پیامدهای عمیقی سیاست‌های اجتماعی چین پرداخته شده است. در این مطالعه بر تامین مالی مراقبت‌های بلند مدت نهادی از طریق بررسی مدل‌های جدیدی ارزیابی برابری و کارایی سیاست‌ها تمرکز شده است. و سه مدل در حال ظهور مورد بررسی قرار گرفته است: بیمه سلامت اجتماعی در شانگهای، بیمه پرستاری در چینگدائو و یک مدل آزمایش شده در نانجینگ. یک مرور روایی سیستماتیک متمرکز از ادبیات آکادمیک و خاکستری برای شناسایی و ارزیابی این مدل‌ها، تکمیل شده با مصاحبه‌های کیفی با مقامات دولتی از بخش‌های مربوطه، کارکنان خانه مراقبت و کاربران خدمات انجام شده است. نتایج نشان داده است که اگرچه به نظر می‌رسد بیمه سلامت اجتماعی راه‌حل مناسبی برای تامین مالی مراقبت‌های بلندمدت باشد، این مدل منجر به سوگیری سیستماتیک در دسترسی مقرون به صرفه در میان شرکت‌کنندگان در طرح‌های مختلف بیمه شده است و انگیزه قدرتمندی برای ارائه بیش از حد خدمات غیر ضروری ایجاد کرده است. در نهایت این مطالعه سه خط اصلاحات تامین مالی مراقبت‌های بلند مدت را برای سیاست‌گذاران پیشنهاد کرده است: (۱) ایجاد یک مکانیسم تامین مالی از پیش پرداخت شده که به طور خاص برای هزینه‌های مراقبت‌های بلند مدت. (۲) ادغام قوانین واجد شرایط و نیازسنجی دقیقتر. و (۳) اصلاح روش‌های غالب هزینه برای خدمات در پرداخت به ارائه دهندگان خدمات مراقبت‌های بلند مدت. بیفانی و رامالینگام (۲۰۱۵) پژوهشی با عنوان به سوی یک رویکرد سیستمی به ارزیابی سیاست انجام داده‌اند. در این مطالعه تاکید شده است که دولت‌ها باید بدانند که چگونه و چرا یک سیاست پتانسیل موفقیت را دارد و از تخصیص کارآمد منابع مالی خود اطمینان حاصل کنند. با این حال، درک شیوه‌های مختلف مورد استفاده برای ارزیابی اینکه آیا اقدامات دولت اهداف مورد انتظار خود را برآورده کرده‌اند و چگونه ممکن است یکدیگر را تکمیل کنند، محدود است. این مطالعه ارزیابی خط مشی‌ها را در کشورهای عضو سازمان همکاری اقتصادی و توسعه^۲ ارائه کرده و بر اهمیت توسعه یک رویکرد سیستمی در این زمینه تأکید کرده و ارتباط ارزیابی سیاست‌ها و نقش متمایز آن در بخش دولتی را مورد بحث قرار داده و تعاریف کشورها از ارزیابی سیاست را تحلیل کرده و سه جزء اصلی سیستم‌های ارزیابی سیاست را به شرح زیر معرفی نموده است که عبارتند از: نهادینه‌سازی، کیفیت و استفاده از ارزیابی. همچنین اجزای مدل ارزیابی خط مشی در قالب دروندادها، فرایندها، بروندادها و آثار و پیامدها تعیین شده است.

با بررسی پیشینه پژوهش‌های مرتبط با سنجش عملکرد اجرای سیاست‌های توسعه شهری و هوشمندسازی، می‌توان به چندین نکته کلیدی و چالش‌های مشترک در این حوزه دست یافت. این تحلیل نشان می‌دهد که سنجش عملکرد اجرای سیاست‌ها به‌ویژه در حوزه توسعه شهری و هوشمندسازی، از اهمیت بالایی برخوردار است، اما هنوز خلأهای نظری قابل توجهی وجود دارد. مطالعاتی مانند دهبالایی و همکاران (۱۴۰۲) و وو و همکاران (۲۰۲۵) نشان داده‌اند که ارزیابی و سنجش مستمر سیاست‌ها می‌تواند به بهبود مدیریت شهری، کاهش آلودگی محیطی و ارتقای کیفیت زندگی شهروندان کمک کند. مطالعاتی مانند غفاری و همکاران (۱۴۰۳) و دهقان‌پور و همکاران (۱۴۰۲) به کمبود مدل‌های ارزیابی مناسب و نبود نظام نظارتی کارآمد اشاره کرده‌اند. برخی پژوهش‌ها مانند مرجونی و دیوایت (۲۰۲۲) و بیفانی و رامالینگام (۲۰۱۵) به نبود یک چارچوب سیستماتیک برای ارزیابی سیاست‌ها اشاره کرده‌اند. این مطالعات پیشنهاد می‌کنند که ارزیابی سیاست‌ها باید شامل ابعاد ساختاری، محتوایی و زمینه‌ای باشد تا بتواند به‌صورت جامع‌تری عملکرد سیاست‌ها را تحلیل کند. با ظهور فناوری‌های نوین مانند کلان داده و هوش مصنوعی، فرصت‌های جدیدی برای سنجش عملکرد اجرای سیاست‌ها ایجاد شده است. مطالعاتی مانند وو و همکاران (۲۰۲۵) و ساپرایتو و همکاران (۲۰۲۱) نشان داده‌اند که استفاده از داده‌های بزرگ و هوش مصنوعی می‌تواند به بهبود تصمیم‌گیری‌های سیاستی و افزایش شفافیت در فرآیند ارزیابی کمک کند. با این حال، چالش‌هایی مانند دسترسی به داده‌های باکیفیت، نبود زیرساخت‌های فنی و مقاومت در برابر تغییرات فناورانه، مانع از بهره‌برداری کامل از این فناوری‌ها شده است. این موضوع به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه مانند ایران و اندونزی مشهود است. بسیاری از پژوهش‌ها، مانند کولهو و همکاران (۲۰۲۲) و سرون و نوجری (۲۰۱۶)، بر اهمیت مشارکت شهروندان و ذینفعان در فرآیند ارزیابی سیاست‌ها تأکید کرده‌اند. این مطالعات نشان می‌دهند که مشارکت فعال شهروندان می‌تواند به افزایش پاسخگویی و بهبود نتایج سیاست‌ها کمک کند. با وجود پیشرفت‌های اخیر در حوزه ارزیابی سیاست‌ها هنوز خلأهای پژوهشی قابل توجهی

¹ Befani, Ramalingam

² OECD

وجود دارد و نیاز به توسعه الگوی سنجش عملکرد در اجرای سیاست‌های توسعه شهری با محوریت هوشمندسازی متناسب با شرایط خاص شهرداری تهران جهت تکمیل خلأهای موجود و ارائه راهکارهای عملی احساس می‌شود.

مواد و روش پژوهش

پژوهش حاضر، از نظر هدف «کاربردی»، از نظر زمان «مقطعی»، از نظر مکان اجرا «میدانی» و از نظر نحوه گردآوری داده‌ها، آمیخته متوالی اکتشافی (کیفی - کمی) بود که مراحل انجام آن به شرح ذیل است:

در مرحله کیفی، با توجه هدف اصلی پژوهش مبنی بر طراحی الگوی سنجش عملکرد در اجرای سیاست‌های توسعه شهری با محوریت هوشمندسازی، از رویکرد کیفی از نوع تحلیل محتوا استفاده شد. استخراج و تحلیل داده‌ها طبق رویکرد استقرایی (جزء به کل) انجام شد. مشارکت کنندگان پژوهش شامل صاحب‌نظران آگاه به موضوع و قلمرو اجرایی پژوهش بود. صاحب‌نظران شامل اساتید دانشگاهی (مدیریت دولتی و مدیریت شهری) و مدیران اجرایی شهرداری تهران بودند. برآورد حجم نمونه براساس رسیدن مفاهیم استخراجی به اشباع نظری (با ۱۶ نفر) انجام شد. روش نمونه‌گیری به صورت هدفمند و قضاوتی بود. ابزار پژوهش در بخش کیفی شامل مصاحبه اکتشافی از طریق یک چارچوب سوالات باز پاسخ به همراه پیوست اطلاعات مرتبط بود. بدین صورت که پرسش اصلی پیرامون شاخص‌های سنجش اجرای سیاست‌های توسعه شهری با محوریت هوشمندسازی مطرح شد و متناسب با پاسخ آن‌ها، سؤال‌های جزئی‌تری طرح شد. در مصاحبه، با ارائه بازخورد به مصاحبه‌شوندگان و قراردادن آن‌ها در مسیر پژوهش به‌طوری که بر نحوه پاسخگویی آن‌ها تأثیر نگذارد، به منظور افزایش روایی درونی اقدام شد. ضمناً، پس از انجام هر مصاحبه، الگوی به‌دست آمده تا آن مرحله ارائه می‌شد و در صورتی که مصاحبه‌شونده نکاتی را نسبت به الگو داشت، مورد بحث قرار می‌داد. این کار پس از انجام مصاحبه انجام می‌شد تا مصاحبه خالی از هرگونه پیش‌فرض و جهت‌گیری انجام شود. پس از انجام ۱۶ مصاحبه در طی دوره شش ماهه، تحلیل داده‌ها نشان داد که داده جدیدی به داده‌های قبلی اضافه نشد؛ زیرا درصد بالایی از داده‌های مستخرج از مصاحبه‌های آخر تکراری بود. بنابراین، با رسیدن به حد اشباع نظری، به مصاحبه‌ها پایان داده شد. مشخصات جمعیت شناختی مصاحبه‌شوندگان در جدول ۱ نشان داده شده است.

به منظور افزایش روایی یافته‌های بخش کیفی از روش‌های زیر استفاده شد: ۱- استفاده از منابع مختلف برای جمع‌آوری داده‌ها. ۲- بررسی داده‌ها توسط یک دستیار ۳- مشارکت یک متخصص آشنا (دکتری مدیریت دولتی) به روش و موضوع پژوهش ۴- شناسایی جهت‌گیری‌ها از طریق پرسش سؤال‌های مکرر در حین تحلیل داده‌ها. روایی پژوهش از طریق انتخاب شایسته نمونه، کنترل روایی درونی حین انجام مصاحبه، توافق بین مصححان کدگذاری (۲ پژوهش‌گر خبره مدیریت دولتی) و محاسبه ضریب کاپا کنترل و تایید گردید.

$$0/71 = (\text{میزان توافق مورد انتظار} - 1) / (\text{میزان توافق مورد انتظار} - \text{میزان توافق دو ارزیاب}) = \text{ضریب کاپا}$$

جهت تحلیل مفاهیم مستخرج از سه مرحله کدگذاری و دسته‌بندی استفاده گردید: کدگذاری اولیه (استخراج مفاهیم)، کدگذاری متمرکز (استخراج مقوله‌های فرعی)، کدگذاری محوری (استخراج مقوله‌های اصلی). همزمان با گردآوری داده‌ها، کار کدگذاری آن‌ها (طبقه‌بندی تفکیک یا ادغام؛ مقایسه تفاوت‌ها و تشابهات و سایر) طی سه مرحله نیز انجام می‌گردید.

جدول ۱- ویژگی‌های افراد شرکت‌کننده در پژوهش

شماره شرکت‌کننده	جایگاه سازمانی	جنسیت	شماره شرکت‌کننده	جایگاه سازمانی	جنسیت
۱	مدیر	مرد	۹	هیئت علمی	زن
۲	مدیر	زن	۱۰	هیئت علمی	مرد
۳	مدیر	مرد	۱۱	مدیر	مرد
۴	مدیر	مرد	۱۲	مدیر	مرد
۵	مدیر	مرد	۱۳	هیئت علمی	مرد

شماره شرکت‌کننده	جایگاه سازمانی	جنسیت	شماره شرکت‌کننده	جایگاه سازمانی	جنسیت
۶	مدیر	مرد	۱۴	هیئت علمی	مرد
۷	هیئت علمی	زن	۱۵	مدیر	زن
۸	مدیر	زن	۱۶	هیئت علمی	مرد

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴)

در مرحله کمی پژوهش، در راستای اعتبارسنجی الگوی سنجش عملکرد اجرای سیاست‌های توسعه شهری با محوریت هوشمندسازی استخراج‌شده در مرحله کیفی، از مدل‌سازی معادلات ساختاری و تحلیل عاملی تاییدی استفاده شد. براین اساس ابزار گردآوری داده‌ها در مرحله کمی پژوهش، پرسشنامه‌ای بود که مبتنی بر عوامل احصاء شده در مرحله کیفی پژوهش و در طیف لیکرت پنج‌درجه‌ای از کاملاً موافقم تا کاملاً مخالفم طراحی شده بود. نمونه آماری در مرحله کمی پژوهش، شامل ۱۲۰ نفر از مدیران شاغل در شهرداری تهران بودند که در کنار دانش و تجربه لازم پیرامون پدیده موردبررسی، از تمایل لازم برای مشارکت در پژوهش نیز برخوردار بودند. از این‌رو، با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند از نوع گلوله برفی اقدام به انتخاب آن‌ها شد برای بررسی روایی پرسشنامه از روایی محتوایی استفاده شد، بدین‌صورت که سؤال‌های پرسشنامه در اختیار دو نفر متخصص حوزه مدیریت دولتی و مدیریت شهری قرار گرفت و آن‌ها به تأیید سؤال‌ها پرداختند. برای تجزیه و تحلیل داده‌های این مرحله از مدل‌سازی معادلات ساختاری (تحلیل عاملی تاییدی) با نرم‌افزار Smart PLS نسخه ۳ استفاده شد. قبل از انجام محاسبات روش مدل‌سازی معادلات ساختاری، کفایت حجم نمونه با بهره‌گیری از شاخص KMO و آزمون بارتلت و همچنین، نرمال بودن داده‌ها با آزمون کولموگوروف-اسمیرنوف بررسی شد که نتایج نشان داد که حجم نمونه کافی است و داده‌ها برای انجام محاسبات مدل‌سازی معادلات ساختاری مناسب است.

بحث و ارائه یافته‌ها

یافته‌های بخش کیفی پژوهش از طریق تحلیل محتوای کیفی به دست آمد به این صورت که، پس از مرور مبانی نظری و پیشینه تحقیق، از روش تحلیل محتوای کیفی، به منظور طراحی الگو استفاده شد. برای طراحی الگوی پژوهش با روش تحلیل محتوای کیفی، نیاز است ضمن آماده‌سازی داده‌ها، سه مرحله کدگذاری اولیه (استخراج مفاهیم)، کدگذاری متمرکز (استخراج مقوله‌های فرعی)، کدگذاری محوری (استخراج مقوله‌های اصلی) انجام شود. در این تحقیق پس از طراحی سوالات، نسبت به انجام مصاحبه‌های عمیق با خبرگان اقدام شد. مطالب بیان شده در مصاحبه‌ها مبنای انجام مراحل کدگذاری و نیز طراحی الگو قرار گرفت. متن مصاحبه‌ها توسط محقق به دقت بررسی شد و از محتوای آن‌ها یادداشت برداری انجام شد. مثلاً، در پاسخ به این سوال که: مهمترین شاخص‌های الگوی سنجش عملکرد در اجرای سیاست‌های توسعه شهری با محوریت هوشمندسازی کدامند؟ یکی از خبرگان این‌طور بیان کرد که: «شهرداری باید تلاش کند ضمن برخورداری از فناوریهای لازم برای اجرای سیاست توسعه شهری هوشمند، با داشتن تفکر استراتژیک به موفقیت و رفاه شهروندان کمک کند».

خبره دیگری پاسخ خود را این‌طور بیان کرد که: «آنچه که یک شهر خوب را می‌سازد شفافیت در مدیریت شهری و داده‌محوری در مدیریت و تصمیم‌گیری است که برای تحلیل مسائل شهری لازم است».

یکی دیگر از خبرگان این‌گونه پاسخ داد که: «حفاظت از حریم خصوصی شهروندان، افزایش آگاهی شهروندان از فناوری‌های موجود (سواد دیجیتال) برای بهبود کیفیت زندگی و دسترسی شهروندان به اطلاعات از طریق سامانه‌های هوشمند شهری جزو مهمترین ویژگیهای شهر هوشمند است».

پس از استخراج محتوای مصاحبه‌ها، کدهای اولیه استخراج شد. کدگذاری اولیه به دنبال آن است که داده‌ها و پدیده‌ها را در قالب مفاهیم عرضه نماید. عبارات یا گزاره‌ها (کلمات منفرد یا مجموعه‌ای کوچک از چند کلمه) بر اساس واحدهای معنایی دسته‌بندی می‌شوند، تا مفاهیم (کدها) به آن الصاق شوند. گاه بر اساس کدگذاری اولیه، ده‌ها کد به دست می‌آید. سپس، کدگذاری متمرکز انجام شد. با کدگذاری متمرکز است که روابط و نسبت‌های میان مقوله‌ها باز می‌شوند. زمانی که یک مقوله شناسایی شد، محقق به داده‌ها بر می‌گردد تا مقوله‌هایی را اطراف آن شناسایی کند. درحالی‌که کدگذاری اولیه، داده‌ها را به مقوله‌های مختلف تفکیک

می‌کند، کدگذاری محوری، مقوله‌ها و زیرمقوله‌ها را به یکدیگر مرتبط می‌کند. نتایج کدگذاری در مرحله کیفی پژوهش نشان داد که از مجموع ۶۴ کد استخراج شده از مصاحبه با مشارکت کنندگان در پژوهش، ۲۹ کد به ارزیابی پیشران‌های اجرای خط مشی توسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی، ۲۰ کد به ارزیابی نتایج اجرای خط مشی توسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی و ۱۵ کد به پیامدهای اجرای خط مشی توسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی اختصاص داشت. در جدول (۲) مقوله‌های اصلی، فرعی و کدهای استخراجی نشان داده شده است.

جدول ۲- کدها، مقوله‌های اصلی و فرعی الگوی پژوهش

مقوله‌های اصلی	زیرمقوله‌ها	مفاهیم (کدها)	مبانی نظری و پیشینه
ارزیابی پیشران‌های اجرای خط مشی توسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی	اهداف و استانداردهای خط مشی توسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی	مبنای علمی و تئوریک سیاست‌های توسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی شهری	*
		شفافیت و عدم ابهام در اهداف سیاست توسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی شهری	*
		عدم تعارض سیاست‌های توسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی شهری با سایر خط‌های ملی	*
		تدوین سناریوهای مختلف خط مشی توسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی شهری	-
		انعطاف‌پذیری سیاست توسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی شهری	-
		برخورداری خط مشی توسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی شهری از ضمانت اجرا	-
	منابع و ابزارهای سیاست توسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی	اختصاص منابع انسانی مورد نیاز برای اجرا	*
		اختصاص منابع مالی مورد نیاز برای اجرا	*
		تخصیص امکانات مورد نیاز اجرا	-
	مجریان سیاست توسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی	اجماع و توافق مجریان در مورد اهداف خط مشی توسعه شهری هوشمند	-
		نگرش‌های مجریان در مورد سیاست توسعه شهری هوشمند	*
		احساس مسئولیت مجریان در قبال اجرای خط مشی توسعه شهری هوشمند	-
		پیروی مجریان خط مشی توسعه شهری هوشمند از دستورات	*
		ائتلاف و شبکه‌سازی مجریان سیاست توسعه شهری هوشمند	*
		دانش و مهارت مجریان	*
	سازمان مجری	ساختار بندی و مشخص نمودن وظایف هر واحد سازمانی در قبال اجرای سیاست توسعه شهری هوشمند	-
		برخورداری از زمان و منابع مورد نیاز اجرای خط مشی توسعه شهری هوشمند	-
		برخورداری از فناوریهای لازم برای اجرای سیاست توسعه شهری هوشمند	*
		همکاری بین سازمانی برای اجرای خط مشی توسعه شهری هوشمند	-
		فرهنگ سازمانی همسو با خط مشی توسعه شهری هوشمند	-
		نظام ارزیابی عملکرد در قبال اجرای خط مشی توسعه شهری	-
مدیریت داده‌ها و اطلاعات		جمع‌آوری داده‌های مربوط به عملکرد خدمات شهری از طریق حسگرها و سیستم‌های هوشمند	*
		استفاده از تکنیک‌های داده‌کاوی و هوش مصنوعی برای تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده	*

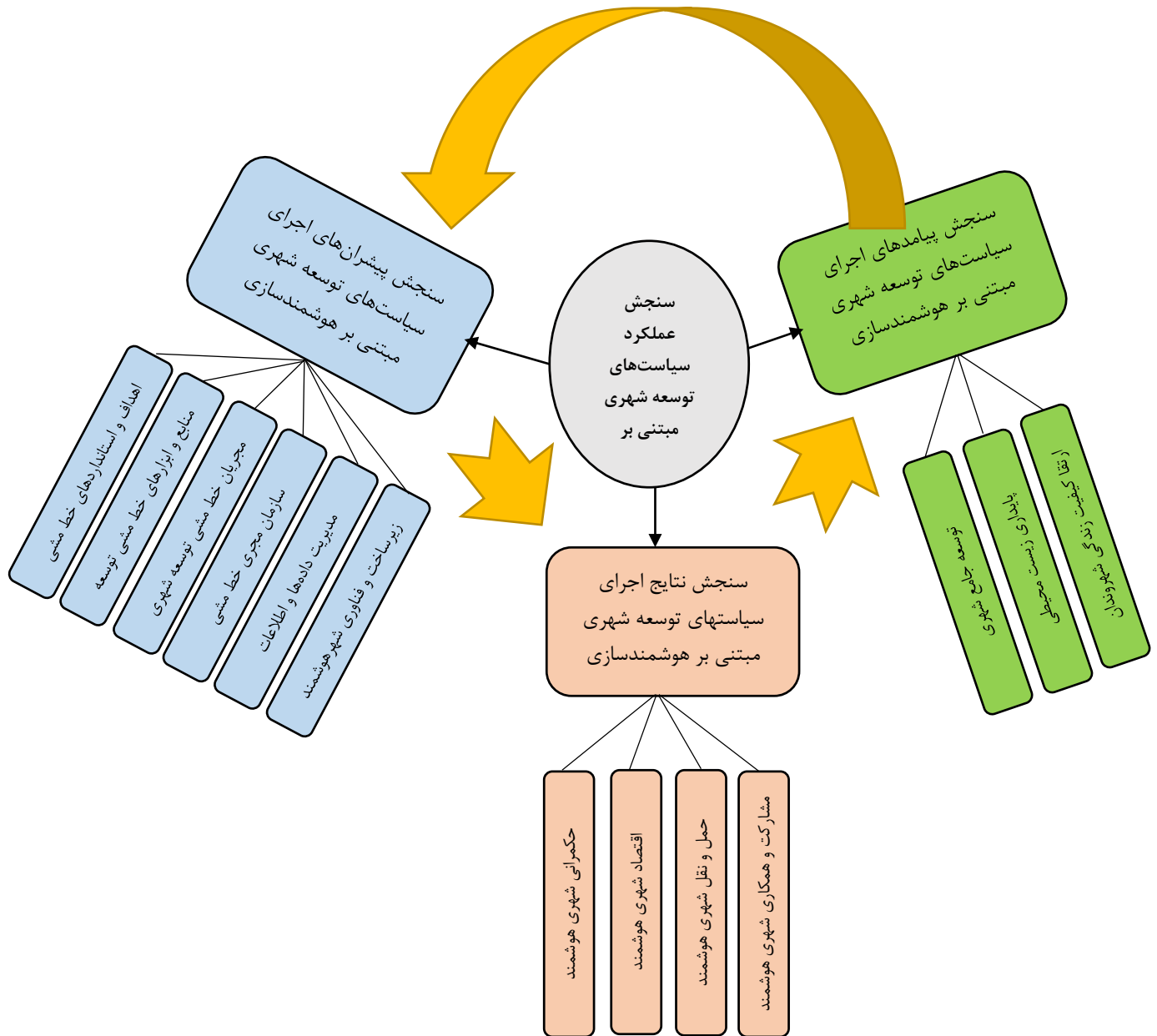
مقوله‌های اصلی	زیر مقوله‌ها	مفاهیم (کدها)	مبانی نظری و پیشینه
ارزیابی نتایج اجرای خط مشی توسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی	زیر ساخت و فناوری شهر هوشمند	استخراج الگوها و بینش‌های مفید	*
		تضمین امنیت داده‌های شهروندان در استفاده از فناوری‌های هوشمند	-
		به کارگیری فناوری اطلاعات و ارتباطات (ICT) برای بهینه‌سازی خدمات شهری	-
		وجود شبکه‌های ارتباطی و دیجیتال برای پشتیبانی از خدمات هوشمند شهری	-
		وجود فناوریهای نوین همانند اینترنت اشیا (IoT)، هوش مصنوعی (AI) و سیستم های جغرافیایی (GIS) برای بهینه سازی عملکرد شهری	*
		تنوع فناوریهای شهری	*
		حمایت مدیران از اجرای خط مشی توسعه شهری هوشمند	*
ارزیابی پیامدهای اجرای خط مشی توسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی	حکمرانی شهری هوشمند	تعیین اهداف مشخص و قابل اندازه‌گیری توسعه شهری هوشمند	-
		تعریف شاخص‌های کمی و کیفی برای ارزیابی موفقیت پروژه‌های شهری هوشمند	-
		شفافیت در مدیریت شهری	-
		داده‌محوری در مدیریت و تصمیم‌گیری	*
		مشارکت دادن شهروندان در فرایندهای تصمیم‌گیری	*
		ارائه گزارش‌های منظم درباره پیشرفت پروژه‌های به ذی نفعان و شهروندان	-
		نوآوری و کارآفرینی (حمایت از کسب و کارهای نوپا و فناوریهای جدید)	-
	اقتصاد شهری هوشمند	تمرکز بر رشد اقتصادی پایدار	*
		کاهش وابستگی به منابع غیر قابل تجدید	-
		حمایت از کسب و کارهای محلی	*
		ایجاد فرصتهای شغلی و اقتصادی که به رشد پایدار کمک کند	-
	حمل و نقل شهری هوشمند	بهینه‌سازی مسیرهای حمل و نقل شهری	-
		بهینه‌سازی زمانبندی حمل و نقل شهری	-
	مشارکت و همکاری شهری هوشمند	استفاده از داده های واقعی برای مدیریت ترافیک شهری	*
		نرخ پذیرش خدمات شهری دیجیتال توسط شهروندان	*
		تعامل و همکاری بین شهروندان، کسب و کارها و نهادهای دولتی از طریق فناوریهای دیجیتال	*
		همکاری بین دولت، بخش خصوصی و جامعه مدنی برای تأمین مالی پروژه‌های هوشمند	-
		همکاری بین دولت، بخش خصوصی و جامعه مدنی برای اجرای پروژه‌های هوشمند	-
		سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در پروژه‌های هوشمند شهری	-
		ادغام اپلیکیشن‌های شهری و زیرساخت شهری تحت یک سیستم برای دستیابی به دید کامل از شهر	*
توسعه جامع شهری	توسعه جامع شهری	سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های هوشمند مانند شارژ اتوبوس‌های برقی و توسعه حمل و نقل اشتراکی برای انتشار کربن کم	*
		ایجاد محیطی هوشمند و پایدار برای شهروندان	*
		تاب‌آوری شهرها در برابر چالش‌های مختلف	-
		بهینه‌سازی مصرف آب	*

مقوله‌های اصلی	زیرمقوله‌ها	مفاهیم (کدها)	مبانی نظری و پیشینه
	پایداری زیست محیطی	بهینه‌سازی مصرف انرژی	*
		مدیریت پسماندها	-
		استفاده از فناوری‌های سبز برای کاهش آلودگی هوا و صدا	-
		توجه به جنبه‌های زیست محیطی در طراحی و توسعه شهری	-
		توجه به شاخص‌های زیست محیطی در ارزیابی سیاست‌های توسعه شهری هوشمند	*
	ارتقا کیفیت زندگی شهروندان	ارائه خدمات عمومی هوشمند(ارائه خدمات بهداشتی، آموزشی و اجتماعی به صورت دیجیتال و کارآمد) به شهروندان	*
		ایمنی شهروندان(استفاده از فناوریهای نظارتی و پیشگیرانه برای افزایش ایمنی شهروندان)	
		حفاظت از حریم خصوصی شهروندان	*
		افزایش آگاهی شهروندان از فناوری‌های موجود(سواد دیجیتال) برای بهبود کیفیت زندگی	-
		دسترسی شهروندان به اطلاعات از طریق سامانه‌های هوشمند شهری	-

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴)

باتوجه به نتایج بخش کیفی تحقیق، در نمودار ۱، الگوی سنجش عملکرد در اجرای سیاست‌های توسعه شهری با محوریت هوشمندسازی ارائه شده است. شرح این الگو به صورت روایی به شرح زیر است: الگوی سنجش عملکرد در اجرای سیاست‌های توسعه شهری با محوریت هوشمندسازی، بر سه بعد اصلی استوار است: ارزیابی پیشران‌های اجرای سیاست توسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی، ارزیابی نتایج اجرای سیاست توسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی، و ارزیابی پیامدهای اجرای سیاست توسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی.

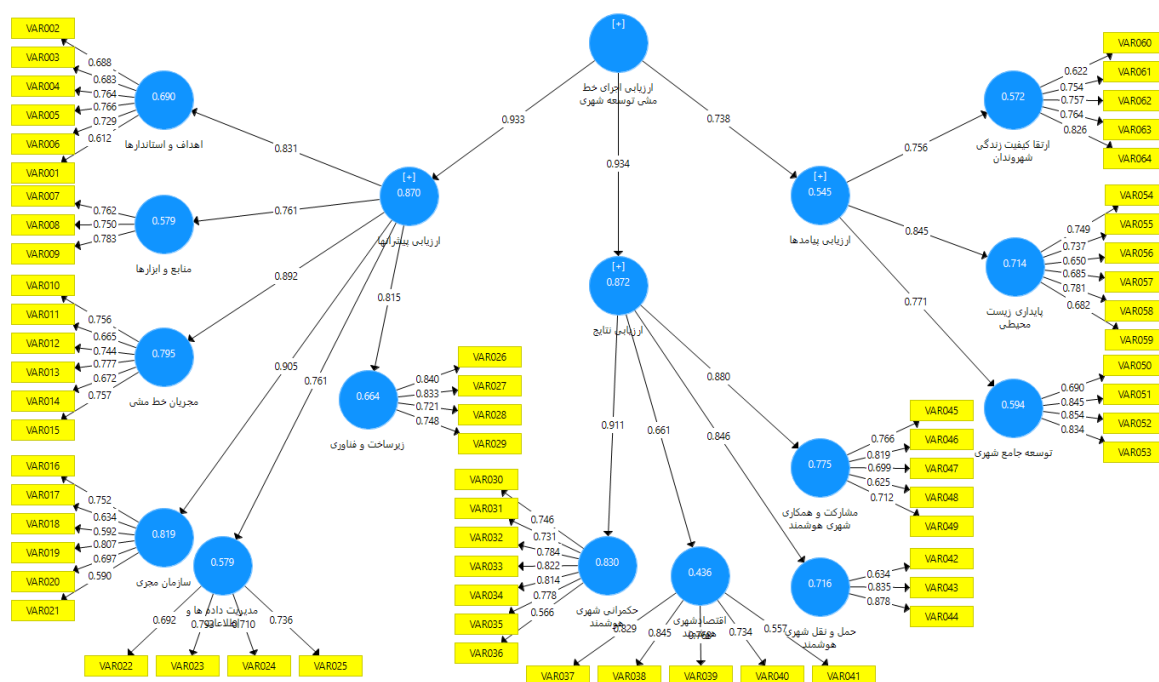
برای سنجش عملکرد در این حوزه، ابتدا باید پیشران‌های اجرای سیاست توسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی مورد ارزیابی قرار گیرند. این پیشران‌ها شامل اهداف و استانداردهای سیاست توسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی، منابع و ابزارهای سیاست توسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی، مجریان سیاست توسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی، سازمان مجری، مدیریت داده‌ها و اطلاعات، و زیرساخت و فناوری شهر هوشمند می‌شوند. در مرحله بعد، نتایج اجرای سیاست توسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی باید ارزیابی شود که شامل حکمرانی شهری هوشمند، اقتصاد شهری هوشمند، حمل‌ونقل شهری هوشمند، و مشارکت و همکاری شهری هوشمند است. درنهایت، پیامدهای اجرای سیاست توسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی نیز باید مورد سنجش قرار گیرد که شامل توسعه جامع شهری، پایداری زیست‌محیطی، و ارتقای کیفیت زندگی شهروندان می‌باشد. با ارزیابی این سه بعد به صورت جامع، می‌توان تحقق اهداف سیاست‌های توسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی را تضمین کرد و عملکرد این سیاست‌ها را به طور مؤثر بهبود بخشید.

نمودار ۱- الگوی سنجش عملکرد سیاست‌های توسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی

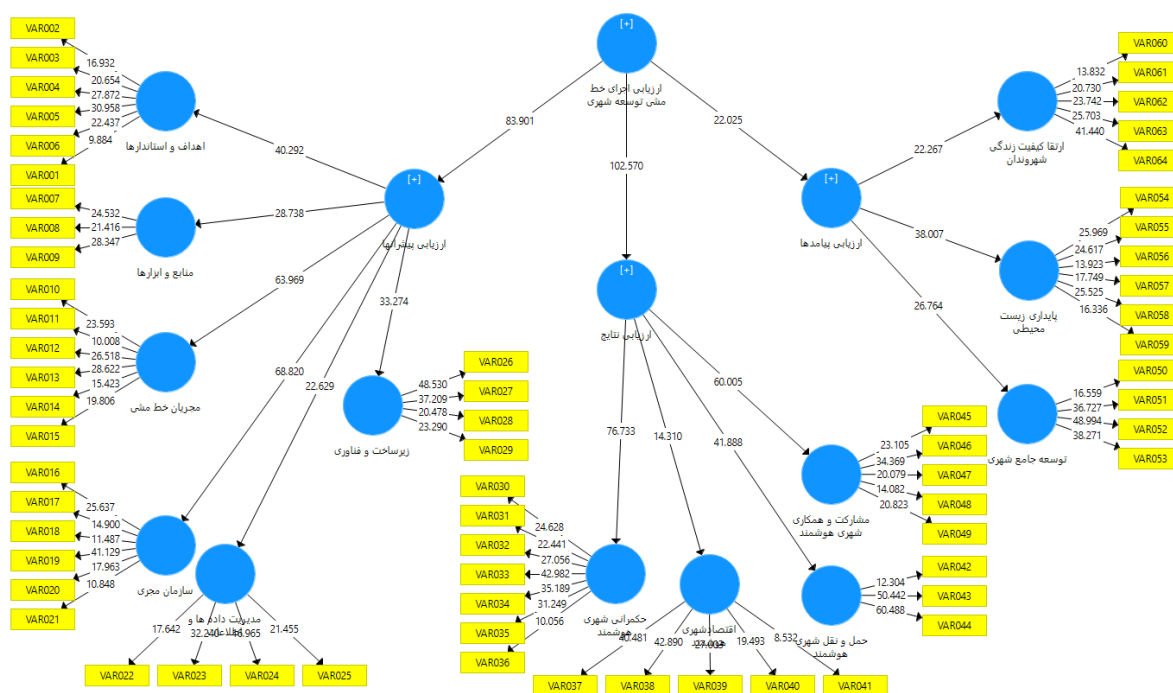
(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴)

یافته‌های مرحله کمی پژوهش در راستای تعیین میزان اعتبار الگوی سنجش عملکرد سیاست‌های توسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی از طریق مدل‌سازی معادلات ساختاری به کمک نرم افزار SmartPls به دست آمد که خروجی آن در نمودارهای ۲ و ۳ نشان داده شده است.

نمودار ۲- خروجی نرم افزار در حالت تخمین استاندارد

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴)

نمودار ۳- خروجی نرم افزار در حالت ضرایب معناداری

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴)

بررسی خروجی نرم افزار در حالت تخمین استاندارد و ضرایب معنی‌داری نشان داد که ارزیابی پیشران‌های اجرای سیاست توسعه پایدار شهری با ضریب استاندارد ۰/۹۳۳ عدد معناداری ۸۳/۹۰۱، ارزیابی نتایج اجرای سیاست توسعه پایدار شهری با ضریب استاندارد ۰/۹۳۴ عدد معناداری ۱۰۲/۵۷۰ و ارزیابی پیامدهای اجرای سیاست توسعه پایدار شهری با ضریب استاندارد ۰/۷۳۸ عدد معناداری ۲۲/۰۲۵ تأیید شدند و این ضرایب نشان می‌دهد که مقوله‌های شناسایی شده همبستگی بالایی با ارزیابی اجرای سیاست توسعه پایدار شهری

دارند و به‌خوبی توانسته‌اند آن را تبیین نمایند. همچنین تمامی ضرایب بدست آمده معناداراند. زیرا مقدار آنها از عدد ۱,۹۶ بزرگتر و از عدد ۱,۹۶- کوچکتر است. براساس نتایج این تحلیل، همه شاخص‌های به دست آمده نیز، تایید شدند. براساس نتایج این تحلیل، همه ۶۴ شاخص به دست آمده نیز، تایید شدند. در جدول ۵ شاخص‌ها و مقادیر مربوط به الگوی سنجش عملکرد سیاست‌های توسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی نشان داده شده است. بررسی ضریب آلفای کرونباخ جهت سنجش پایایی و ارزیابی پایداری درونی (سازگاری درونی) نشان داد که مقادیر آلفای کرونباخ برای تمامی متغیرها از مقدار ۰/۷ بیشتر بوده که بیان‌گر پایایی پرسشنامه است.

جدول ۳- شاخص‌ها و مقادیر الگوی ارزیابی اجرای سیاست‌های توسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی شهری

متغیر	میانگین واریانس استخراجی (AVE)	پایایی ترکیبی	ضریب تعیین (R^2)	آلفای کرونباخ	پایایی اشتراکی
ارزیابی پیشران‌های اجرای سیاست	۰/۵۲	۰/۸۱	۰/۸۷	۰/۸۳	۰/۵۲
ارزیابی نتایج اجرای سیاست	۰/۵۳	۰/۸۳	۰/۸۷	۰/۸۰	۰/۵۳
ارزیابی پیامدهای اجرای سیاست	۰/۵۱	۰/۷۱	۰/۵۴	۰/۷۳	۰/۵۱

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴)

بررسی شاخص پایایی ترکیبی^۱ مدل اندازه‌گیری نشان داد مقادیر هر سازه بالای ۰/۷ می‌باشد که نشان از پایداری درونی مناسب برای مدل اندازه‌گیری دارد. همچنین بررسی معیار پایایی اشتراکی^۲ نیز نشان داد که مقادیر به دست آمده برای هر سازه بیشتر از ۰/۵ بود که نشان دهنده قابلیت تعمیم‌پذیری مدل در یک نمونه دیگر از همان جامعه است. معیار ضریب تعیین (R^2) متغیرهای مکنون درون‌زای مدل محاسبه شد و نتایج با سه مقدار ۰/۱۹، ۰/۳۳ و ۰/۶۷ به عنوان مقدار ملاک برای مقادیر ضریب تعیین ضعیف، متوسط و قوی مقایسه شد با توجه به جدول ۴ متوسط مقادیر ضریب تعیین متغیرها برابر با ۰/۷۶ بود که بزرگتر از مقدار ۰/۳۳ بوده و موید برازش مناسب مدل است.

جدول ۴- میزان پایایی اشتراکی و ضریب تعیین متغیرها

متغیر	پایایی اشتراکی	ضریب تعیین
ارزیابی پیشران‌های اجرای سیاست	۰/۵۲	۰/۸۷
ارزیابی نتایج اجرای خط مشی	۰/۵۳	۰/۸۷
ارزیابی پیامدهای اجرای سیاست	۰/۵۱	۰/۵۴
میانگین	۰/۵۲	۰/۷۶
GOF	۰/۶۳	$\sqrt{AveR^2 \times (Ave\ of\ communalities)}$

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴)

برازش کلی الگو نیز از طریق معیار GOF بررسی شد. این معیار طبق فرمول زیر محاسبه می‌گردد:

$$\text{فرمول (۱)} \quad \sqrt{AveR^2 \times (Ave\ of\ communalities)}$$

میانگین 'Communalities' نشانه میانگین مقادیر اشتراکی هر سازه بوده و $Ave\ R^2$ سازه‌های درون‌زای مدل است. با توجه به مقادیر جدول ۴ و سه مقدار ۰/۰۱، ۰/۲۵ و ۰/۳۵ به عنوان مقادیر ضعیف، متوسط و قوی برای GOF و حصول عدد ۰/۶۳، نشان از برازش بسیار مناسب نتایج تحقیق است.

نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها

ارزیابی سیاست‌های عمومی برای تعیین میزان اثربخشی، کارایی و تأثیر سیاست‌ها بر زندگی شهروندان انجام می‌شود. وجود یک الگوی ارزیابی، می‌تواند بینش‌های ارزشمندی را فراهم کند تا سیاست‌گذاران با یادگیری از موفقیت‌ها و چالش‌های موجود، سیاست‌های آینده را با شناخت نیازها و اولویت‌های شهری، تطبیق دهند و هوشمندانه‌تر به تدوین و اجرای سیاست‌های توسعه

^۱ R(Composit reliability)

^۲ Communality

پایدار شهری پیردازند. اجرای اثربخش خط مشیتوسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی و تحقق اهداف آنها در جهت بهبود کیفیت زندگی شهروندان، افزایش کارایی خدمات و پایداری محیط زیستی، مستلزم تعیین معیارها و شاخص‌هایی جهت ارزیابی آن است. در این راستا به منظور فراهم ساختن شناخت مورد نیاز درخصوص نحوه ارزیابی اجرای اثربخش سیاست‌توسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی، پژوهش حاضر به طراحی الگوی سنجش عملکرد سیاست‌های توسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی پرداخته است. این مطالعه با ادغام رویکردهای کمی و کیفی، شاخص‌های کلیدی سنجش عملکرد سیاست‌های توسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی را شناسایی کرده و چارچوبی ساختاریافته برای ارزیابی عملکرد سیاست‌های توسعه شهری فراهم نموده تا سیاست‌گذاران و مدیران شهری را قادر به اتخاذ تصمیم‌گیری آگاهانه و بهینه‌سازی تخصیص منابع بنماید.

یافته‌های پژوهش نشان داد که سنجش پیشران‌های اجرای سیاست توسعه پایدار شهری، ارزیابی نتایج اجرای سیاست توسعه پایدار شهری و ارزیابی پیامدهای اجرای سیاست توسعه پایدار شهری، ابعاد اصلی تشکیل‌دهنده این الگو هستند. در ادامه به تبیین و تشریح این عوامل پرداخته می‌شود:

نخستین بعد الگو، ارزیابی پیشران‌های اجرای سیاست توسعه پایدار شهری است که شامل شش مولفه اهداف و استانداردهای خط مشی توسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی، منابع و ابزارهای سیاست توسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی، مجریان سیاست توسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی، سازمان مجری، مدیریت داده‌ها و اطلاعات و زیرساخت و فناوری شهر هوشمند می‌باشد. براساس نتایج پژوهش اهداف و استانداردهای سیاست توسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی شهری بایستی دارای مبنای علمی و تئوریک بوده، ضمن برخورداری از انعطاف لازم، دارای اهداف شفاف درخصوص توسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی بوده، با سایر سیاست‌های ملی نیز همسو باشد. همچنین سناریوهای مختلف اجرایی برای آن تدوین شده باشد؛ منابع و ابزارهای لازم شامل منابع انسانی، مالی و امکانات مورد نیاز جهت اجرا اختصاص یابد؛ تا اجرایی شدن آن تضمین گردد. علاوه براین، مجریان سیاست توسعه پایدار شهری مبتنی بر هوشمندسازی، بایستی ضمن برخورداری از دانش و مهارت‌های لازم، در مورد اهداف سیاست اجماع و اتفاق نظر داشته باشند، در قبال آن احساس مسئولیت نموده و از دستورات مدیران پیروی نمایند.

سازمان مجری سیاست نیز بایستی از طریق ایجاد ساختارسازمانی، وظایف هر واحد سازمانی در قبال اجرای سیاست توسعه شهری مبتنی بر هوشمندی را مشخص نماید؛ منابع و فناوری‌های لازم برای اجرا را بکار گیرد؛ ضمن تقویت فرهنگ سازمانی همسو با سیاست و ایجاد نظام ارزیابی عملکرد، از همکاری‌های بین سازمانی نیز در جهت اجرای سیاست توسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی استفاده نماید. علاوه بر این مدیریت داده‌ها و اطلاعات موجود از طریق جمع‌آوری داده‌های مربوط به عملکرد خدمات شهری از طریق حسگرها و سیستم‌های هوشمند، استفاده از تکنیک‌های داده‌کاوی و هوش مصنوعی برای تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده، استخراج الگوها و بینش‌های مفید و تضمین امنیت داده‌های شهروندان در استفاده از فناوری‌های هوشمند اجتناب-ناپذیر است. انجام این مهم مستلزم وجود زیرساخت‌ها و فناوری‌هایی از جمله فناوری اطلاعات و ارتباطات، شبکه‌های ارتباطی و دیجیتال برای پشتیبانی از خدمات هوشمند شهری و فناوری‌های نوین همانند اینترنت اشیا، هوش مصنوعی و سیستم‌های جغرافیایی برای بهینه‌سازی عملکرد شهری است. این موارد به عنوان پیشران‌های اجرای سیاست توسعه پایدار شهری مبتنی بر هوشمندی است که باید در ارزیابی سیاست ارزیابی اجرای سیاست‌های توسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی مورد توجه قرار گیرد.

این یافته با نتایج پژوهش دهبالایی و همکاران (۱۴۰۲) نیز سازگار است که نشان دادند اهداف و استانداردهای سیاست، منابع و ابزارهای سیاست، سازمان مجری به عنوان عوامل موثر بر اجرا و ارزیابی سیاست عمومی می‌باشد. طبق مدل ادواردز و هی-دوک (۲۰۱۵) پیشران‌هایی مثل منابع، تعهد مجریان و بوروکرات‌ها در ارزیابی اثربخشی اجرای سیاست حایز اهمیت هستند. در مدل گریندل (۲۰۱۷) نیز بر اهمیت عوامل زمینه‌ای، محتوای سیاست و پیشران‌های محیطی به عنوان عوامل تعیین کننده موفقیت خط مشی تاکید شده است. طبق مدل‌های سیاست بالا به پایین^۳ وجود منابع کافی - مالی، انسانی و لجستیکی، حمایت مقامات بالاتر از فرآیند اجرا برای دستیابی به نتایج مطلوب و اثربخشی سیاست‌ها ضروری است که با نتایج این مطالعه همخوانی دارد.

^۱ Edwards & Heiduk

^۲ Grindle

^۳ Top-Down Model in Policy Implementation

دومین بعد الگو، ارزیابی نتایج اجرای سیاست توسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی است که دارای چهار مولفه حکمرانی شهری هوشمند، اقتصاد شهری هوشمند، حمل و نقل شهری هوشمند و مشارکت و همکاری شهری هوشمند است. حکمرانی شهری هوشمند به معنای حمایت مدیران از اجرای سیاست توسعه شهری هوشمند و تعیین اهداف مشخص و شاخص‌های کمی و کیفی برای ارزیابی موفقیت پروژه‌های شهری هوشمند است که عامل بسیار تعیین‌کننده‌ای در تحقق اهداف سیاست است که مشتمل بر رعایت اصل شفافیت در مدیریت شهری از طریق ارائه گزارش‌های منظم درباره پیشرفت پروژه‌های شهری به ذی‌نفعان و شهروندان، توجه به داده‌محوری در مدیریت و تصمیم‌گیری و مشارکت دادن شهروندان در فرایندهای تصمیم‌گیری نیز می‌باشد. براساس نتایج به دست آمده تحقق اقتصاد شهری هوشمند، یکی دیگر از نتایج اجرای سیاست توسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی است که به معنای تحقق نوآوری و کارآفرینی و حمایت از کسب و کارهای نوپا و فناوری‌های جدید، رشد اقتصادی پایدار، کاهش وابستگی به منابع غیرقابل تجدید بوده که از طریق حمایت از کسب و کارهای محلی و ایجاد فرصت‌های شغلی و اقتصادی جهت تحقق رشد پایدار نیز تسهیل می‌گردد و می‌تواند از طریق حمل و نقل شهری هوشمند یعنی بهینه‌سازی مسیرهای حمل و نقل شهری، بهینه‌سازی زمان‌بندی حمل و نقل شهری و استفاده از داده‌های واقعی برای مدیریت ترافیک شهری و در نتیجه اجرای سیاست توسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی تحقق یابد.

طبق نتایج به دست آمده، مولفه دیگر ارزیابی نتایج اجرای سیاست توسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی، مشارکت و همکاری شهری هوشمند است که مشتمل بر شاخص‌های نرخ پذیرش خدمات شهری دیجیتال توسط شهروندان، تعامل و همکاری بین شهروندان، کسب و کارها و نهادهای دولتی از طریق فناوری‌های دیجیتال، همکاری بین دولت، بخش خصوصی و جامعه مدنی برای تأمین مالی پروژه‌های هوشمند، همکاری بین دولت، بخش خصوصی و جامعه مدنی برای اجرای پروژه‌های هوشمند و سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در پروژه‌های هوشمند شهری، است که به دنبال اجرای سیاست توسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی قابل حصول است.

نتیجه مطالعه مطالعه فرهمند و همکاران (۱۴۰۰) نیز نشان داد رهبری و حکمرانی هوشمند و بکارگیری فناوری‌های اطلاعات و رهبری جزو یکی از مهمترین معیارهای اثربخش سیاست عمومی می‌باشد. همچنین نتیجه مطالعه گرجی‌پور و همکاران (۱۴۰۳) نیز نشان داد که نظارت چندسطحی مستمر و هوشمندانه بر اثربخشی اجرای سیاست تأثیر دارد؛ طبق نتایج مطالعه ژانگ و همکاران (۲۰۲۴) اثربخشی سیاست و شفاف‌سازی جزو مهمترین شاخص‌های ارزیابی سیاست عمومی است؛ همچنین براساس نتایج مطالعه توریمومو و همکاران (۲۰۲۳) حکمرانی سیاست و طبق نتایج مطالعه ساپراينتو و همکاران (۲۰۲۱) بکارگیری کلان داده و هوش مصنوعی در ارزیابی خط مشی عمومی می‌تواند راهگشا باشد که با یافته‌های این مطالعه همسویی دارد.

سومین بعد الگو شامل ارزیابی پیامدهای اجرای خط مشی توسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی است که مشتمل بر سه مولفه توسعه جامع شهری، پایداری زیست محیطی و ارتقا کیفیت زندگی شهروندان می‌باشد. توسعه جامع شهری می‌تواند از طریق ادغام اپلیکیشن‌های شهری و زیرساخت شهری تحت یک سیستم برای دستیابی به دید کامل از شهر، توسعه سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های هوشمند مانند شارژ اتوبوس‌های برقی و توسعه حمل و نقل اشتراکی برای کاهش انتشار کربن در هوا، ایجاد محیط هوشمند و پایدار برای شهروندان و در نهایت افزایش تاب‌آوری شهرها در برابر چالش‌های مختلف به دست آید.

براساس نتایج به دست آمده، دسته دوم از پیامدهای اجرای سیاست توسعه پایدار شهری مبتنی بر هوشمندی، پایداری زیست محیطی است که در قالب بهینه‌سازی مصرف آب و انرژی، مدیریت پسماندها، استفاده از فناوری‌های سبز برای کاهش آلودگی هوا و صدا، توجه به جنبه‌های زیست محیطی در طراحی و توسعه شهری و توجه به شاخص‌های زیست محیطی در ارزیابی سیاست‌های توسعه شهری هوشمند بروز می‌نماید.

دسته سوم از پیامدهای اجرای سیاست توسعه پایدار شهری مبتنی بر هوشمندی، ارتقا کیفیت زندگی شهروندان از طریق ارائه خدمات عمومی هوشمند (شامل خدمات بهداشتی، آموزشی و اجتماعی به صورت دیجیتال و کارآمد)، توجه به ایمنی شهروندان (استفاده از فناوری‌های نظارتی و پیشگیرانه برای افزایش ایمنی شهروندان)، حفاظت از حریم خصوصی شهروندان، افزایش آگاهی شهروندان از فناوری‌های موجود (برخوداری از سواد دیجیتال) برای بهبود کیفیت زندگی و دسترسی شهروندان به اطلاعات از طریق سامانه‌های هوشمند شهری می‌باشد.

در مطالعه انجام شده توسط لوان (۲۰۲۳) بر ارزیابی استراتژیک محیطی و پیامدهای اجرای سیاست عمومی تاکید شده است؛ طبق نتایج مطالعه مرجونی و دیوایت (۲۰۲۲) ترکیب کارایی و اثربخشی برای ارزیابی اجرای سیاست عمومی ضرورت دارد. طبق نتایج مطالعه بیفانی و رامالینگام (۲۰۱۵) اجزای مدل ارزیابی سیاست عمومی در قالب دروندادها، فرایندها، بروندادها و آثار و پیامدها تعیین شده است که با نتایج این مطالعه همخوانی دارد. تفاوت پژوهش حاضر با پژوهش‌های انجام شده قبل آن است که هیچ یک از پژوهش‌های انجام شده، الگویی برای سنجش عملکرد سیاست‌های توسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی در شهرداری تهران، ارائه نکرده‌اند. این پژوهش یکی از پژوهش‌هایی است که در آن پژوهش‌گران به صورت جامع ابعاد، مولفه‌ها و شاخص‌های الگوی سنجش عملکرد سیاست‌های توسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی را از طریق بررسی مبانی نظری و مصاحبه با خبرگان بررسی نموده و بینشی جدید و ارزشمند در این زمینه ارائه داده‌است که می‌تواند درکی عمیق‌تر از پیشینه موجود را ارائه نموده و نقطه شروع مهمی برای مطالعات علمی بیشتر در مورد تحقق اهداف توسعه پایدار شهری مبتنی بر هوشمندی از طریق ارزیابی پیشران‌ها، نتایج و پیامدهای اجرای سیاست‌های توسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی باشد.

یافته‌های این پژوهش می‌تواند در اتخاذ تدابیر و تمهیداندیشی جهت سنجش عملکرد سیاست‌های توسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی در شهرداری تهران و متعاقب آن تحقق اهداف برنامه هفتم توسعه کشور و برنامه چهارم تحول و پیشرفت شهر تهران مؤثر باشد. باتوجه به یافته‌های پژوهش می‌توان گفت توجه به ابعاد الگوی سنجش عملکرد سیاست‌های توسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی شامل ارزیابی پیشران‌ها، ارزیابی نتایج و ارزیابی پیامدهای اجرای سیاست توسعه پایدار شهری ضروری است؛ چرا که می‌تواند به سنجش عملکرد سیاست‌های توسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی در شهرداری تهران کمک کند. براساس این نتایج می‌توان گفت به منظور تقویت پیشران‌ها، نتایج و پیامدهای سنجش عملکرد سیاست‌های توسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی در شهرداری تهران، ضروری است و راهکارها و پیشنهادهای اجرایی و کاربردی زیر در راستای دستیابی به این هدف قابل ارائه است:

- شهرداری تهران و سایر نهادهای مرتبط، چارچوبی جامع برای ارزیابی عملکرد سیاست‌های توسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی تدوین کنند. این چارچوب باید شامل شاخص‌های کمی و کیفی برای سنجش پیشران‌ها، نتایج و پیامدهای اجرای سیاست‌ها باشد.

- به‌کارگیری فناوری‌های جدید مانند کلان‌داده، هوش مصنوعی و اینترنت اشیا می‌تواند به بهبود دقت و سرعت ارزیابی عملکرد کمک کند. این فناوری‌ها می‌توانند داده‌های واقعی و به‌روز را در اختیار تصمیم‌گیرندگان قرار دهند.

- ایجاد پلتفرم‌های دیجیتال برای مشارکت شهروندان در فرآیند ارزیابی و دریافت بازخورد از آن‌ها می‌تواند به بهبود کیفیت ارزیابی و افزایش شفافیت کمک کند. این مشارکت می‌تواند از طریق نظرسنجی‌های آنلاین، اپلیکیشن‌های موبایل و شبکه‌های اجتماعی صورت گیرد.

- آموزش مدیران و کارشناسان شهرداری در زمینه‌های مرتبط با هوشمندسازی و ارزیابی عملکرد، می‌تواند به بهبود اجرای سیاست‌ها و تحلیل دقیق‌تر داده‌ها کمک کند. برگزاری دوره‌های آموزشی و کارگاه‌های تخصصی در این زمینه پیشنهاد می‌شود.

- طراحی و اجرای یک سیستم پایش مستمر برای ارزیابی عملکرد سیاست‌ها در طول زمان، می‌تواند به شناسایی چالش‌ها و نقاط ضعف در مراحل مختلف اجرا کمک کند. این سیستم باید قابلیت ارائه گزارش‌های دوره‌ای و تحلیل روندها را داشته باشد.

- با توجه به تغییرات سریع فناوری و نیازهای شهری، پیشنهاد می‌شود الگوی ارزیابی عملکرد به صورت دوره‌ای بازنگری و به‌روزرسانی شود تا همگام با تحولات جدید، کارایی خود را حفظ کند.

از آنجایی که در پژوهش‌های کیفی، پدیده‌ها در بستر وقوع شان مورد مطالعه قرار می‌گیرند، نتایج به دست آمده نیز منحصر به بستر مورد مطالعه بوده و امکان تعمیم‌پذیری نتایج و یافته‌ها به دیگر شرایط و موقعیت‌ها محدود است؛ از آنجایی که نتایج پژوهش حاضر با اتکا به دیدگاه‌ها و تجربیات اساتید و خبرگان شهرداری تهران حاصل شده؛ بنابراین به راحتی نمی‌توان نتایج پژوهش حاضر را به سایر سازمان‌ها تعمیم داد. محققان آینده می‌توانند نسبت به طراحی الگوی سنجش عملکرد سیاست‌های توسعه شهری مبتنی بر هوشمندسازی در سایر استان‌ها اقدام نموده و نتایج حاصل را با یافته‌های این تحقیق مقایسه نمایند.

منابع

- حسینی، سید حسین؛ دانش‌فرد، کرم‌الله؛ معمارزاده طهران، غلامرضا و بهمن پور، هومن. (۱۳۹۹). ارزیابی و برازش مدل سیاست‌گذاری عمومی محیط زیست در کشور، علوم و تکنولوژی محیط زیست، ۲۲(۱۲)، ۱-۱۲. <https://civilica.com/doc/1287213>
- داوری، الهام؛ اجزاء شکوهی، محمد؛ و خاکپور، براتعلی. (۱۴۰۲). سنجش و ارزیابی شاخص‌های رشد هوشمند در مناطق شهری با تأکید بر مدل تصمیم‌گیری WASPAS (نمونه موردی: شهر ساری). جغرافیا و توسعه فضای شهری، ۱۰(۴)، ۸۳-۱۰۳. doi: 10.22067/jgusd.2022.67165.0
- دهبالایی، محمد؛ معمارزاده طهران، غلامرضا؛ و دانش‌فرد، کرم‌الله. (۱۴۰۲). عوامل کلیدی ارزیابی اجرای خط مشی توسعه پایدار شهری در چارچوب برنامه ششم. فصل‌نامه تحقیقات جغرافیایی، ۳۸ (۲)، ۱۶۱-۱۷۰. <http://georesearch.ir/article-1-1455-fa.html>
- دهقان‌پور، محمدحامد؛ فقیهی، ابوالحسن؛ و کیانی، مجتبی. (۱۴۰۲). ارائه مدل ارزیابی سیاست‌های عمومی در صنعت گردشگری ایران، چشم انداز مدیریت دولتی، ۱۵(۱)، ۶۲-۸۷. doi: 10.52547/jpap.2023.230748.1277
- شهسواری، حسن رضا؛ طاهری گودرزی، حجت؛ و کاملی، محمدجواد. (۱۴۰۱). شناسایی مولفه‌ها و شاخص‌های مدل ارزیابی سیاست‌های صنعتی با رویکرد رونق تولید در خوشه کسب و کارهای کوچک و متوسط. فصلنامه انجمن علوم مدیریت ایران، ۱۷(۶۶)، ۱۴۵-۱۶۸. https://journal.iams.ir/article_376.html
- غفاری، پانته‌ا؛ پورعزت، علی اصغر؛ آرائی، وحید؛ و الوانی، سید مهدی. (۱۴۰۳). تصویرپردازی از حکمرانی هوشمند برای شهر تهران (مورد مطالعه: شهرداری تهران). مطالعات مدیریت دولتی ایران، ۷(۲)، ۱۷۴-۱۴۹. doi: 10.22034/jipas.2023.37107.1514
- فرهمنند، رضا؛ سلاجقه، سنجر؛ پورکیانی، مسعود؛ و صیادی، سعید. (۱۴۰۰). شناسایی و تبیین عوامل بازدارنده اجرای تحول نظام اداری در حوزه منابع انسانی (مورد مطالعه: دستگاه‌های اجرایی شهر کرمان). فصلنامه انجمن علوم مدیریت ایران، ۱۶(۶۳)، ۱۶۱-۱۸۴. https://journal.iams.ir/article_361.html?lang=fa
- فیروز، حسین؛ شریف‌زاده، فتاح؛ قربانی‌زاده، وجه‌الله؛ و حسین‌پور، داوود. (۱۴۰۱). چارچوب ارزیابی اجرای خط مشی های توسعه ای محله محور در شهرداری تهران. فصلنامه علمی-پژوهشی اقتصاد و مدیریت شهری، ۱۱(۴۱)، ۹۵-۱۱۴. <https://iueam.ir/article-1-1965-fa.html>
- کسب دوست، عباس؛ دانش‌فرد، کرم‌الله؛ و معمارزاده طهران، غلامرضا. (۱۴۰۱). آسیب‌شناسی شکاف اجرای سیاست برنامه جامع اصلاح نظام اداری. فصلنامه مدیریت توسعه و تحول، ۱۴(۴۸)، ۳۴-۲۵. <https://sanad.iau.ir/journal/jdem/Article/691353?jid=691353>
- گرچی‌پور، حسین؛ خاشعی، وحید؛ اسلامبولچی، علیرضا؛ اصغری صارم، علی. (۱۳۹۸). الگوی ارزشیابی فرایند خط‌مشی‌گذاری فرهنگی با رویکرد مطالعه کیفی اسناد فرهنگی جمهوری اسلامی ایران. مدیریت دولتی، ۱۱(۱)، ۷۲-۴۷. doi: 10.22059/jipa.2019.268859.2409
- منوریان، عباس. (۱۳۹۴). مدل اجرای سیاست‌های اصلاح اداری با رویکرد یادگیری. مدیریت دولتی، ۷(۴)، ۸۶۴-۸۳۹. doi: 10.22059/jipa.2015.51040
- یونسی، امید؛ معمارزاده طهران، غلامرضا. (۱۴۰۱). ارزیابی سیاست‌های پولی با رویکرد شکوفایی اقتصادی شهرها. فصلنامه علمی-پژوهشی اقتصاد و مدیریت شهری، ۱۰(۳۹)، ۷۲-۴۷. <http://iueam.ir/article-1-1897-fa.html>

References:

- Abdelghani, K., Boudhar, A., & Oudgou, M. (2024). Assessing Public Policies A Comprehensive Review of Evaluation Methods. International journal of applied management and economics. DOI: [10.5281/zenodo.14035228](https://doi.org/10.5281/zenodo.14035228)
- Ballestar, M. T., Doncel, L. M., Sainz, J., & Ortigosa-Blanch, A. (2019). A novel machine learning approach for evaluation of public policies: An application in relation to the performance of university researchers. Technological Forecasting and Social Change, 149, 119756. DOI: [10.1016/j.techfore.2019.119756](https://doi.org/10.1016/j.techfore.2019.119756)
- Bayramzadeh, N., Mousavi, M. N., & Panezai, S. (2025). Provincial inequalities in Iran: A comprehensive planning model for budget allocation. Town and Regional Planning, 86, 46-61. <https://doi.org/10.38140/trp.v86i.8271>
- Befani, B., Ramalingam, B., & Stern, E. (2015). Introduction-towards systemic approaches to evaluation and impact. IDS Bulletin, 46(1), 1-6. <https://doi.org/10.1111/1759-5436.12116>
- Catano-Lopez, A., Rojas-Diaz, D., Lizarralde-Bejarano, D. P., & Puerta Yepes, M. E. (2023). A discrete model for the evaluation of public policies: The case of Colombia during the COVID-19 pandemic. Plos one, 18(2), e0275546. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0275546>
- Ceron, A., & Negri, F. (2016). The "social side" of public policy: Monitoring online public opinion and its mobilization during the policy cycle. Policy & Internet, 8(2), 131-147. <https://doi.org/10.1002/poi3.117>
- Chen, P. (2023). Urban planning policy and clean energy development Harmony-evidence from smart city pilot policy in China. Renewable Energy, 210, 251-257. <https://doi.org/10.1016/j.renene.2023.04.063>
- Coelho, T. R., Pozzebon, M., & Cunha, M. A. (2022). Citizens influencing public policy- making: Resourcing as source of relational power in e- participation platforms. Information Systems Journal, 32(2), 344-376. DOI: [10.1111/isj.12359](https://doi.org/10.1111/isj.12359)
- Davari, E., Ehrat Shokohi, M., & Khakpour, B. (2022). Measuring and evaluating smart growth indicators in urban areas with emphasis on the WASPAS decision-making model (case study: Sari city). Geography and Urban Space Development, 10(4), 83-103. doi: [10.22067/jgusd.2022.67165.0](https://doi.org/10.22067/jgusd.2022.67165.0). [In Persian]

- Dehbalaei, M., Memarzadeh Tehran, G., & Daneshfard, K. (2023). Key Factors in Evaluating the Implementation of the Sustainable Urban Development Policy in the Framework of the Sixth Plan. *GeoRes*, 38(2), 161-170. <http://georesearch.ir/article-1-1455-fa.html> [In Persian]
- Dehghanpour, M. H., Faghihi, A. & Kiaei, M. (2024). Giving the Evaluation Model of Public Policies in Iran's Tourism Industry. *Public Administration Perspective*, 15(1), 62-87. doi: [10.52547/jpap.2023.230748.1277](https://doi.org/10.52547/jpap.2023.230748.1277) [In Persian]
- Edwards, S., & Heiduk, F. (2015). Hazy Days: Forest Fires and the Politics. *Journal of Current Southeast Asian Affairs*, 34(3), 65-94. DOI:[10.1177/186810341503400303](https://doi.org/10.1177/186810341503400303)
- farahmand, R., Salajeghe, S., pourkiani, M. & sayadi, S. (2021). Identifying and explaining the factors hindering the implementation of the administrative reform in HR: A study on Kerman executive organizations. *Iranian journal of management sciences*, 16(63), 161-184. https://journal.iams.ir/article_361.html?lang=fa [In Persian]
- Farazmand, A. (Ed.). (2023). *Global encyclopedia of public administration, public policy, and governance*. Springer Nature. <https://link.springer.com/referencework/10.1007/978-3-030-66252-3>
- Firouz, H., Sharifzadeh, F., Ghorbanizadeh, V., & Hosseinpour, D. (2022). Framework for evaluating the implementation of neighborhood-based development policies in Tehran Municipality. *Quarterly Journal of Urban Economics and Management*, 11 (41): 95-114. <https://iueam.ir/article-1-1965-fa.html> [In Persian]
- Ghaffari, P., Pourezat, A. A., Araei, V. and Alvani, S. M. (2024). Depicting the Future of Smart Governance in Tehran (Case Study: Tehran Municipality). *Journal of Iranian Public Administration Studies*, 7(2), 149-174. doi: [10.22034/jipas.2023.37107.1514](https://doi.org/10.22034/jipas.2023.37107.1514) [In Persian]
- Gorjipour, H., Khashei, V., Eslambolchi, A. and Asghari Sarem, A. (2019). Developing the Evaluative Model for Cultural Policy Making Process based on Qualitative Study of Cultural Documents of Islamic Republic of Iran. *Journal of Public Administration*, 11(1), 47-72. doi: [10.22059/jipa.2019.268859.2409](https://doi.org/10.22059/jipa.2019.268859.2409) [In Persian]
- Grindle, M. (2017). *Politics and policy implementation in the Third World*. Princeton University Press. DOI: [10.4236/health.2012.42010](https://doi.org/10.4236/health.2012.42010)
- He, W., & Chen, M. (2024). Advancing Urban Life: A Systematic Review of Emerging Technologies and Artificial Intelligence in Urban Design and Planning. *Buildings*, 14(3), 835. <https://doi.org/10.3390/buildings14030835>
- Hosseini, S. H., Daneshfard, K., Memarzadeh Tehran, G., & Bahmanpour, H. (2019). Evaluation and Fitting of the Model of Public Environmental Policy in the Country, *Environmental Science and Technology*, 22(12), 12-1. <https://civilica.com/doc/1287213> [In Persian]
- Huang, Y., Gan, J., Liu, B., & Zhao, K. (2024). Environmental policy and green development in urban and rural construction: beggar-thy-neighbor or win-win situation? *Journal of Cleaner Production*, 446, 141201. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2024.141201>
- Janssen, C., & Basta, C. (2024). Are good intentions enough? Evaluating social sustainability in urban development projects through the capability approach. *European Planning Studies*, 32(2), 368-389. <https://doi.org/10.1080/09654313.2022.2136936>
- Kasb Doost, A., Daneshfard, K., & Memarzadeh Tehran, G. (2022). Pathology of the Gap in the Implementation of the Comprehensive Administrative Reform Program Policy. *Quarterly Journal of Development and Transformation Management*, 1401(48), 25-34. <https://sanad.iau.ir/journal/jdem/Article/691353?jid=691353> [In Persian]
- Khan, A. A., Mashat, D. S., & Dong, K. (2024). Evaluating Sustainable Urban Development Strategies through Spherical CRITIC-WASPAS Analysis. *Journal of Urban Development and Management*, 3(1), 1-17. https://library.acadlore.com/JUDM/2024/3/1/JUDM_03.01_01.pdf
- Leite, L. S., Vilarinho, L. R. G., Ferreira, S. M. M. R., Freitas, S. R. N. D., & Santos, F. G. D. A. D. (2024). Evaluation of public policies: an analysis of academic articles stored in the e-Aval database. *Ensaio: Avaliação e Políticas Públicas em Educação*, 32(123). <https://doi.org/10.1590/S0104-40362024003204308>
- Luan, Y. (2023). Green city and land utilization policy evaluation based on soft computing. *Soft Computing*, 1-10. [http://dx.doi.org/10.1007/s00500-023-08776-8](https://dx.doi.org/10.1007/s00500-023-08776-8)
- Maqousi, A., al-Qerem, A., Basu, K., & Alateef, S. (2025). Comprehensive Framework for Smart City Assessment Indicators, Methods, and Practical Applications. In *Revolutionizing Urban Development and Governance with Emerging Technologies* (pp. 549-578). IGI Global Scientific Publishing. DOI: [10.4018/979-8-3373-1375-7.ch019](https://doi.org/10.4018/979-8-3373-1375-7.ch019)
- Mardatillah, A. (2025). Smart City in Sustainable Policy Development as A Competitiveness Strategy: Literature Review. *Jurnal Review Pendidikan dan Pengajaran*, 7(4). <http://repository.uir.ac.id/id/eprint/24679>
- Mergoni, A., & De Witte, K. (2022). Policy evaluation and efficiency: a systematic literature review. *International transactions in operational research*, 29(3), 1337-1359. DOI:[10.1007/s00500-023-08776-8](https://doi.org/10.1007/s00500-023-08776-8)
- Monavvarian, A. (2015). The implementation model of administrative reform with learning approach. *Journal of Public Administration*, 7(4), 839-864. doi: [10.22059/jipa.2015.51040](https://doi.org/10.22059/jipa.2015.51040) [In Persian]

- Mousavi, M., Jafarpour Ghalehtemouri, K., Bagheri Kashkouli, A., Bayramzadeh, N. (2024). Mitigating development barriers and addressing disparities in border cities of Iran: a comprehensive analysis of border provinces and influential factors. *GeoJournal* 89, 168. <https://doi.org/10.1007/s10708-024-11181-9>
- Ruvalcaba-Gomez, E. A., Criado, J. I., & Gil-Garcia, J. R. (2023). Analyzing open government policy adoption through the multiple streams framework: The roles of policy entrepreneurs in the case of Madrid. *Public Policy and Administration*, 38(2), 233-264. <https://doi.org/10.1177/0952076720936349>
- Shahsavari, H., Taheri Goodarzi, H. and Kameli, M. J. (2022). Identifying the main components and indicators governing the industrial policy evaluation model with a production boom approach in small and medium business clusters. *Iranian journal of management sciences*, 17(66), 145-168. https://journal.iams.ir/article_376.html [In Persian]
- Shosha, G. A. (2012). Employment of Colaizzi's strategy in descriptive phenomenology: A reflection of a researcher. *European Scientific Journal*, 8(27). <https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=2199768>
- Supriyanto, E. E., Warsono, H., & Herawati, A. R. (2021). Literature Study on the Use of Big Data and Artificial Intelligence in Policy Making in Indonesia. *Administratio*, 12(2), 139-153. DOI: [10.23960/administratio.v12i2.235](https://doi.org/10.23960/administratio.v12i2.235)
- Swinburn, B., Vandevijvere, S., Kraak, V., Sacks, G., Snowdon, W., Hawkes, C., ... & INFORMAS. (2013). Monitoring and benchmarking government policies and actions to improve the healthiness of food environments: a proposed Government Healthy Food Environment Policy Index. *Obesity reviews*, 14, 24-37. DOI: [10.1111/obr.12073](https://doi.org/10.1111/obr.12073)
- Turimubumwe, P., Adam, A. G., & Alemie, B. K. (2023). Policy level analysis of public urban lands management in Burundi: insights for harmonization of policy frameworks. *GeoJournal*, 88(3), 3223-3237. DOI: [10.1007/s10708-022-10801-6](https://doi.org/10.1007/s10708-022-10801-6)
- Velencoso, L. A. (2021). Analyzing the Effectiveness of Environmental Policies to Reduce Citizens' Exposure to Air Pollution. *J. Sci. Policy Gov*, 19(1). DOI: [10.38126/JSPG190112](https://doi.org/10.38126/JSPG190112)
- Venigandla, K., Vemuri, N., & Aneke, E. N. (2024). Empowering Smart Cities with AI and RPA: Strategies for Intelligent Urban Management and Sustainable Development. *Valley International Journal Digital Library*, 1117-1125. DOI: [10.18535/ijssrm/v12i04.ec02](https://doi.org/10.18535/ijssrm/v12i04.ec02)
- Wu, T., Xu, W., & Kung, C. C. (2025). The impact of data elements on urban sustainable development: Evidence from the big data policy in China. *Technology in Society*, 81, 102800. DOI: [10.1016/j.techsoc.2024.102800](https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2024.102800)
- Xu, Z., Liu, Z., & Luo, H. (2025). Can Artificial Intelligence Technology Help Achieving Good Governance: A Public Policy Evaluation Method Based on Artificial Neural Network. *SAGE Open*, 15(1), <https://doi.org/10.1177/2158244025131783>
- Yang, W., Jingwei He, A., Fang, L., & Mossialos, E. (2016). Financing institutional long-term care for the elderly in China: a policy evaluation of new models. *Health Policy and Planning*, 31(10), 1391-1401. DOI: [10.1093/heapol/czw081](https://doi.org/10.1093/heapol/czw081)
- Yonesi, O., & Memarzadeh Tehran, G. (2022). Measuring Monetary Policy with the Economic Flowering Approach of the Cities. *IUESA*, 10(39), 47-72. <http://iueam.ir/article-1-1897-fa.html> [In Persian]
- Zhang, L., Sun, Y., Li, C., & Li, B. (2024). Promoting Sustainable Development in Urban–Rural Areas: A New Approach for Evaluating the Policies of Characteristic Towns in China. *Buildings*, 14(4), 1085. DOI: [10.3390/buildings14041085](https://doi.org/10.3390/buildings14041085)
- Zhao, P., Ali, Z. M., Hashim, N. H. N., Ahmad, Y., & Wang, H. (2024). Evaluating social sustainability of urban regeneration in historic urban areas in China: The case of Xi'an. *Journal of Environmental Management*, 370, 122520. DOI: [10.1016/j.jenvman.2024.122520](https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2024.122520)

Makoran, Iran's Hidden Geopolitical Treasure: A New Strategy for Development and Effective Presence in the International System

Saeed Ghanbari¹, Aliakbar Amini², Yaser Kahraze³

1- Department of Political Science, ZAH.C., Islamic Azad University, Zahedan, Iran- s.ghanbari2032@iau.ac.ir

2- Department of political Science, ZAH.C., Islamic Azad University, Zahedan, Iran- aliamini@iau.ac.ir

3- Department of political Science, ZAH.C., Islamic Azad University, Zahedan, Iran- Yaser.kahraze@iau.ac.ir

Article info

Article type:

Research Article

Received:

2025/04/09

Accepted:

2025/05/01

pp:

27- 44

Keywords:

Makoran,
Geostrategy,
Sustainable
Development,
Maritime Economy,
Regional Security.

Abstract

The Makoran region, as one of Iran's most significant geostrategic areas, plays a crucial role in the country's security, trade, and energy sectors. With direct access to open waters and a strategic position along international corridors, this region holds substantial potential for economic development and the enhancement of Iran's geopolitical standing. The development of port infrastructure, transportation networks, energy facilities, and related industries can reduce Iran's dependence on the Strait of Hormuz and enhance the security of international transit routes. However, Makran faces challenges such as regional competition, infrastructural deficiencies, security concerns, and insufficient investment. To capitalize on these opportunities and overcome the existing challenges, the formulation of a comprehensive and coordinated strategy is imperative. Sustainable development in Makoran, through targeted investments in key sectors, socio-economic improvements, and strengthened international cooperation, can elevate the region's role in the global landscape. In this regard, fostering synergy among domestic institutions and attracting foreign investment are essential measures. This study focuses on the opportunities and challenges of Makoran's development, proposing an innovative and integrated strategy for optimal utilization of its capacities.

Citation: Ghanbari, S., Amini, A., & Kahraze, Y. (2025). Makoran, Iran's Hidden Geopolitical Treasure: A New Strategy for Development and Effective Presence in the International System. *Journal of Urban Futurology*, 5(1), 27-44.

© The Author(s).

Publisher: Islamic Azad University, Zahedan Branch.

DOI: <https://doi.org/10.82545/uf.2025.1203524>

¹ **Corresponding author:** Aliakbar Amini, **Email:** aliamini@iau.ac.ir, **Tell:** +989122143809

Extended Abstract

Introduction

Maritime geopolitics is one of the most important factors influencing the power and role of countries in the international system. The Makoran coast, as a strategic part of Iran's territory, possesses unique capacities that can enhance Iran's position in global equations. The location of this region on the edge of the Sea of Oman and its proximity to the Strait of Hormuz, one of the world's most vital energy waterways, increases its geostrategic significance (Hafeznia, 2010: 23). While rival countries such as Pakistan and the United Arab Emirates are strengthening their geopolitical positions by developing their ports, Iran has yet to fully exploit the potential of Makoran. The Makoran coast is geographically the only access point for Iran to the open ocean waters. This position can help Iran reduce its dependence on the Strait of Hormuz while playing a key role in international transit. The development of logistical infrastructure, including the ports of Chabahar and Jask, can introduce Iran as a trade and energy hub in the region. However, challenges such as inadequate infrastructure, lack of sufficient investment, and regional competition pose serious barriers to utilizing these capacities (Bayat and Khatami, 2020: 12). Planning for social development alongside economic development can significantly enhance social capital and national cohesion in this region. The main question of this research is: Considering the geopolitical importance of the Makoran coast, what strategies can be formulated for the comprehensive development of this area so that Iran can strengthen its position in the international system? The hypothesis put forward in response is that by outlining a comprehensive development strategy (place-based approach), Iran can fully exploit the potentials of Makoran and become an influential actor in the international system.

Methodology

This study employs a descriptive-analytical approach based on extensive library and documentary research. The research draws on a wide range of academic resources, including specialized books in geopolitics, regional development, and maritime economics, as well as peer-reviewed journal articles, policy reports, and national strategic development documents. Through a critical review of these sources, the study identifies trends, policies, and successful regional development models relevant to the Makran region.

The theoretical framework is based on an interdisciplinary integration of three key approaches: endogenous growth theory, new economic geography, and institutional economics. This combination allows for a comprehensive and place-based analysis of regional development in Makran. Rather than limiting the analysis to sectoral considerations, the study highlights the importance of geographic, economic, social, and institutional features of the region as foundational elements in designing an effective and sustainable development strategy.

Results and discussion

The Makoran region, with its geostrategic and geoeconomic position, plays a significant role in Iran's developmental strategies. This area has high potential to become a hub for trade, energy, and security due to its direct access to open waters and its location along international corridors. The development of port infrastructure, transportation, and logistics in this region can reduce Iran's dependence on the Strait of Hormuz and enhance the country's transit security. Furthermore, the role of this region in global trade through the ports of Chabahar and Jask will transform Iran into a regional transportation hub. Economically, Makoran has multiple capacities for the development of maritime industries, energy, and tourism. Investment in the oil and gas sectors, the construction

of refineries, and LNG terminals can strengthen Iran's position in global energy markets. The development of the Makoran coasts as an energy transit center will increase the security of oil exports and reduce vulnerability to geopolitical crises. In this context, creating modern infrastructure for fisheries, shipbuilding, and tourism can contribute to job creation and the economic prosperity of the region. However, the development of Makoran also faces challenges. Regional competition, particularly from Pakistan's Gwadar port, necessitates strategic policymaking and targeted investment in the Chabahar port. Additionally, a lack of transportation infrastructure, weaknesses in attracting foreign investment, and economic sanctions are considered major obstacles to the development of this region. Furthermore, security threats such as smuggling, maritime terrorism, and the presence of foreign forces in the area require special security measures and an enhanced military presence. From a social perspective, the development of Makoran can improve the quality of life for local residents and increase social capital. Planning for the development of education, healthcare, and the creation of sustainable job opportunities can prevent large-scale workforce migration. Moreover, the participation of local communities in decision-making and developmental processes will enhance

national cohesion and strengthen internal security.

Conclusion

Overall, leveraging the potentials of Makoran requires a comprehensive and long-term strategy that emphasizes the development of essential infrastructure, attracting domestic and foreign investment, strengthening international cooperation, and enhancing regional security. By adopting smart policies and strategic planning, Iran can transform the Makoran coasts into one of its most important economic and geopolitical centers, thereby enhancing its position in the international system.

Funding

There is no funding support.

Authors' Contribution

Authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article. All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work declaration of competing interest none.

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

We are grateful to all the scientific consultants of this paper.

فصلنامه آینده پژوهی شهری

فصلنامه آینده پژوهی شهری

دوره ۵، شماره ۱، بهار ۱۴۰۴

شاپا الکترونیکی: ۲۷۸۳-۴۳۴۴

<https://uf.zahedan.iau.ir/>

واحد زاهدان

مکران، گنج پنهان ژئوپلیتیک ایران: راهبردی نوین برای توسعه و حضور مؤثر در نظام بین الملل

سعیدقنبری^۱، علی اکبر امینی، یاسر کهرازه^۳

۱- دانشجوی دکتری، گروه علوم سیاسی، واحد زاهدان، دانشگاه آزاد اسلامی، زاهدان، ایران - s.ghanbari2032@iau.ac.ir

۲- استادیار گروه علوم سیاسی، واحد زاهدان، دانشگاه آزاد اسلامی، زاهدان، ایران - aliamini@iau.ac.ir

۳- استادیار گروه علوم سیاسی، واحد زاهدان، دانشگاه آزاد اسلامی، زاهدان، ایران - Yaser.kahrazeh@iau.ac.ir

چکیده	اطلاعات مقاله
منطقه مکران، به عنوان یکی از مهم ترین مناطق ژئواستراتژیک ایران، نقش کلیدی در امنیت، تجارت و انرژی کشور دارد. این منطقه با دسترسی به آب های آزاد و موقعیت راهبردی در مسیر کریدورهای بین المللی، ظرفیت بالایی برای توسعه اقتصادی و تقویت جایگاه ژئوپلیتیکی ایران دارد. توسعه زیرساخت های بندری، حمل و نقل، انرژی و صنایع مرتبط می تواند وابستگی ایران به تنگه هرمز را کاهش داده و امنیت ترانزیت بین المللی را افزایش دهد. در عین حال، مکران با چالش هایی همچون رقابت منطقه ای، ضعف زیرساختی، مشکلات امنیتی و کمبود سرمایه گذاری مواجه است. برای بهره گیری از این فرصت ها و غلبه بر چالش ها، تدوین یک راهبرد جامع و هماهنگ ضروری است. توسعه پایدار مکران، از طریق سرمایه گذاری در بخش های کلیدی، بهبود شرایط اجتماعی-اقتصادی و تقویت همکاری های بین المللی، می تواند نقش این منطقه را در نظام بین الملل ارتقا دهد. در این راستا، هماهنگی میان نهادهای داخلی و جذب سرمایه گذاری خارجی، از اقدامات ضروری محسوب می شود. این پژوهش با تمرکز بر فرصت ها و چالش های توسعه مکران، راهبردی نوین و جامع برای بهره برداری بهینه از ظرفیت های آن ارائه می دهد.	نوع مقاله: مقاله پژوهشی دریافت: ۱۴۰۴/۰۱/۲۰ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۲/۱۱ صص: ۳۷-۴۴ واژگان کلیدی: مکران، ژئواستراتژی، توسعه پایدار، اقتصاد دریامحور، امنیت منطقه ای.

استناد: امینی، علی اکبر؛ کهرازه، یاسر؛ و قنبری، سعید. (۱۴۰۴). مکران، گنج پنهان ژئوپلیتیک ایران: راهبردی نوین برای توسعه و حضور مؤثر در نظام بین الملل. فصلنامه آینده پژوهی شهری، ۵(۱)، ۳۷-۴۴.

ناشر: دانشگاه آزاد اسلامی واحد زاهدان.

DOI: <https://doi.org/10.82545/uf.2025.1203524>

© نویسندگان

^۱ نویسنده مسئول: علی اکبر امینی aliamini@iau.ac.ir، تلفن: ۰۹۱۳۲۱۴۳۸۰۹

مقدمه

ژئوپلیتیک دریایی یکی از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار بر قدرت و نقش‌آفرینی کشورها در نظام بین‌الملل است. سواحل مکران، به‌عنوان بخشی استراتژیک از قلمرو ایران، دارای ظرفیت‌های منحصربه‌فردی است که می‌تواند جایگاه ایران را در معادلات جهانی تقویت کند. موقعیت این منطقه در حاشیه دریای عمان و نزدیکی آن به تنگه هرمز، یکی از مهم‌ترین آبراه‌های انرژی جهان، اهمیت ژئواستراتژیک آن را افزایش داده است (حافظ‌نیا، ۱۳۸۹: ۲۳). در حالی که کشورهای رقیب مانند پاکستان و امارات متحده عربی با توسعه بنادر خود، در حال تقویت موقعیت ژئوپلیتیکی‌شان هستند، ایران هنوز از تمام ظرفیت‌های مکران بهره‌برداری نکرده است. سواحل مکران از نظر موقعیت جغرافیایی، تنها نقطه دسترسی ایران به آب‌های آزاد اقیانوسی است. این موقعیت می‌تواند به ایران کمک کند تا علاوه بر کاهش وابستگی به تنگه هرمز، نقش کلیدی در ترانزیت بین‌المللی ایفا کند. توسعه زیرساخت‌های لجستیکی، از جمله بنادر چابهار و جاسک، می‌تواند ایران را به‌عنوان یک هاب تجاری و انرژی در منطقه معرفی کند. با این حال، چالش‌هایی مانند ضعف زیرساختی، نبود سرمایه‌گذاری کافی، و رقابت منطقه‌ای، مانعی جدی برای بهره‌برداری از این ظرفیت‌ها هستند (بیات و خاتمی، ۱۳۹۹: ۱۲).

از بعد اقتصادی، مکران پتانسیل تبدیل شدن به قطب تجارت دریایی ایران را دارد. پروژه‌هایی مانند کریدور شمال-جنوب که ایران را به روسیه و هند متصل می‌کند، می‌تواند از طریق توسعه بنادر مکران به‌طور مؤثرتری اجرا شود. این در حالی است که بندر گوادر پاکستان، که با سرمایه‌گذاری چین در قالب طرح کمربند-راه توسعه‌یافته است، می‌تواند تهدیدی برای نقش‌آفرینی مکران باشد (براتی و احمدی، ۱۴۰۰: ۸). رقابت میان بنادر منطقه‌ای نشان می‌دهد که تنها با سرمایه‌گذاری‌های هدفمند و سیاست‌گذاری‌های راهبردی، ایران می‌تواند مکران را به نقطه قوت ژئوپلیتیکی خود تبدیل کند. یکی دیگر از ابعاد مهم توسعه مکران، اهمیت انرژی و امنیت انرژی در منطقه است. این سواحل ظرفیت‌های فراوانی برای توسعه زیرساخت‌های انتقال نفت و گاز دارند که می‌تواند جایگزین پایانه‌های نفتی تنگه هرمز شوند. با توجه به تنش‌های ژئوپلیتیکی در خلیج فارس، توسعه پایانه‌های صادرات انرژی در مکران می‌تواند امنیت صادرات ایران را افزایش دهد. در همین راستا، احداث پالایشگاه‌های بزرگ و تأسیسات LNG در این منطقه، نه تنها امنیت انرژی ایران را تضمین می‌کند، بلکه امکان مشارکت در بازارهای بین‌المللی انرژی را نیز فراهم می‌آورد (ایران‌شاهی و گل‌فخرآبادی، ۱۳۹۶).

علاوه بر ابعاد اقتصادی و انرژی، امنیت و نقش دفاعی مکران نیز از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. این منطقه به‌عنوان مرز شرقی دریایی ایران، از نظر دفاعی و نظامی حائز اهمیت است. گسترش حضور نیروهای دریایی ایران در این سواحل، می‌تواند تأمین امنیت خطوط کشتیرانی و مقابله با تهدیدات منطقه‌ای مانند دزدی دریایی و قاچاق را تقویت کند (اخگر، ۱۳۹۱). در مقابل، عدم توسعه‌یافتگی این منطقه موجب آسیب‌پذیری آن از نظر تهدیدات امنیتی، از جمله حضور گروه‌های شبه‌نظامی و قاچاق مواد مخدر شده است (بیات و خاتمی، ۱۳۹۹: ۱۳). بنابراین، توسعه پایدار و افزایش توان دفاعی در این منطقه، برای تأمین امنیت ملی ضروری است. از منظر اجتماعی و فرهنگی، توسعه سواحل مکران می‌تواند به بهبود کیفیت زندگی جوامع محلی، افزایش فرصت‌های اشتغال و کاهش مهاجرت از منطقه کمک کند. با این حال، چالش‌هایی مانند فقر، ضعف زیرساخت‌های آموزشی و بهداشتی، و محرومیت اجتماعی، همچنان از موانع توسعه‌یافتگی این منطقه هستند (بابایی، ۱۳۹۵: ۱۱). برنامه‌ریزی برای توسعه اجتماعی در کنار توسعه اقتصادی، می‌تواند نقش بسزایی در افزایش سرمایه اجتماعی و همگرایی ملی در این منطقه داشته باشد. سؤال اصلی این پژوهش این است که با توجه به اهمیت ژئوپلیتیکی سواحل مکران، چه راهبردهایی برای توسعه همه‌جانبه این منطقه می‌توان تدوین کرد تا ایران بتواند جایگاه خود را در نظام بین‌الملل تقویت کند؟ فرضیه‌ای که در پاسخ مطرح می‌شود این است: با ترسیم راهبرد جامع توسعه (رویکرد مکان محور)، ایران می‌تواند ضمن بهره‌برداری کامل از پتانسیل‌های مکران، به کنشگری تأثیرگذار در نظام بین‌الملل تبدیل شود.

پیشینه و مبانی نظری پژوهش

ترسیم راهبرد جامع توسعه

راهبرد توسعه‌ای جامع است که با بهره‌گیری از پتانسیل‌های هر منطقه، به دنبال رشد پایدار و فراگیر است. رویکرد مبتنی بر مکان از ویژگی‌های منحصر به فرد هر مکان مانند تاریخ، فرهنگ، جغرافیا و منابع طبیعی استفاده کرده و با هماهنگی تمامی ذینفعان

محلی، توسعه پایدار را محقق می‌کند. برخلاف رویکردهای سنتی که بر بخش‌های خاص اقتصاد تمرکز دارند، این رویکرد کل سیستم منطقه‌ای را تقویت کرده و با شناسایی نقاط قوت هر منطقه، زنجیره‌های ارزش جدید ایجاد و اقتصاد را متنوع می‌کند. این رویکرد ترکیبی از نظریه‌های مختلف اقتصادی است که بر سرمایه انسانی، نوآوری، تجمع فضایی و نقش نهادهای محلی تأکید دارند. سه رویکرد کلی در این چارچوب تلفیق شده‌اند:

- **تئوری رشد درون‌زا** رشد اقتصادی را نتیجه فرآیندهای داخلی می‌داند. توسعه منابع انسانی از طریق فناوری‌های جدید و تولید کارآمد، به رشد اقتصادی کمک می‌کند. این نظریه بر خلاقیت نهادهای دولتی و خصوصی تأکید دارد، زیرا دانش تعیین‌کننده رشد اقتصادی است. سیاست‌های گشودگی، همکاری و نوآوری به رشد کمک می‌کنند، درحالی‌که سیاست‌های محدودکننده رشد را مختل می‌کنند. عوامل درون‌زای رشد منطقه‌ای شامل توانایی کارآفرینی، عوامل تولید محلی و مهارت‌های رابطه‌ای بازیگران محلی است که دانش تجمعی و ظرفیت تصمیم‌گیری را تولید می‌کنند. این امر بازیگران محلی را قادر می‌سازد تا روند توسعه را هدایت و از آن حمایت کنند و آن را با دانش خارجی غنی سازند.
 - **نظریه جدید جغرافیای اقتصادی** بر رابطه پیچیده بین موقعیت مکانی و توسعه اقتصادی تمرکز دارد. این رویکرد، جغرافیا را نه تنها یک عامل محدودکننده، بلکه یک عنصر فعال در توسعه می‌داند. تعامل بین نهادها، سیاست‌ها و ویژگی‌های جغرافیایی، الگوهای توسعه را تعیین می‌کند. این نظریه فرصت‌ها و چالش‌های توسعه‌ای را با تأکید بر همکاری بین بخش‌های مختلف شناسایی کرده و رویکردی یکپارچه ارائه می‌دهد. این چارچوب تحلیلی جامع به درک بهتر تعاملات جغرافیایی و نهادی در توسعه اقتصادی کمک می‌کند و به طراحی سیاست‌های مؤثر یاری می‌رساند.
 - **نظریه اقتصاد نهادی** نقش نهادها را در توسعه اقتصادی بررسی می‌کند. این نظریه توضیح می‌دهد که چرا مناطق با منابع طبیعی مشابه، سطح توسعه‌یافتگی متفاوتی دارند. نهادها شامل قوانین، مقررات و باورهای اجتماعی، چارچوبی را برای فعالیت‌های اقتصادی فراهم کرده و بر تصمیم‌گیری‌ها اثر می‌گذارند. صرف وجود منابع طبیعی برای توسعه کافی نیست، بلکه نحوه سازماندهی اقتصادی، قوانین بازار و کیفیت نهادها در تبدیل منابع به ثروت نقش دارند. توسعه پایدار مستلزم تعامل بین نهادها و عوامل اقتصادی است. دولت‌ها باید با همکاری بخش خصوصی، دانشگاه‌ها و جامعه مدنی، نهادهای مؤثر بر رشد اقتصادی، عدالت اجتماعی و پایداری زیست‌محیطی را تقویت کنند.
- هر سه رویکرد فوق با ویژگی‌های هر مکان گره خورده‌اند. عوامل طبیعی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی، ساختارهای اجتماعی و اقتصادی هر منطقه را شکل می‌دهند. در این راستا، جغرافیا نه تنها پس‌زمینه‌ای ثابت، بلکه عاملی فعال در توسعه محسوب می‌شود. این رویکرد با تأکید بر شرایط محلی و رقابت بین مناطق، هم نقاط قوت هر منطقه را تقویت کرده و هم نابرابری‌های منطقه‌ای را کاهش داده و توسعه پایدار را ارتقا می‌دهد. برخلاف سیاست‌های سنتی که نسخه‌ای یکسان برای همه مناطق ارائه می‌دهند، این رویکرد به تنوع محلی احترام گذاشته و راهکارهای متناسب با هر منطقه را جستجو می‌کند. هدف اصلی آن، حداکثرسازی بازده سرمایه‌گذاری‌های عمومی و خصوصی است. این امر نه تنها با تمرکز بر مناطق قوی، بلکه با حمایت از مناطق کمتر توسعه‌یافته امکان‌پذیر است. زیرا توسعه ناهمگون و استفاده ناکارآمد از ظرفیت‌ها، به ضرر کل اقتصاد ملی خواهد بود. این رویکرد فراتر از یک استراتژی جبرانی است و با شناسایی و تقویت نقاط قوت هر منطقه، چرخه‌ای از توسعه پایدار ایجاد می‌کند که همه مناطق را به رشد و شکوفایی می‌رساند. به این ترتیب، ترکیبی از دانش‌های جغرافیا، اقتصاد، جامعه‌شناسی و برنامه‌ریزی را به کار می‌گیرد تا استراتژی‌های بلندمدت و جامعی برای چالش‌های توسعه ارائه دهد. (Alessandrini & Other, 2019: 5)
- این رویکرد با تأکید بر اهمیت دانش و یادگیری، توانایی نخبگان محلی را برای شناسایی فرصت‌ها و چالش‌های توسعه‌ای افزایش داده و به طراحی راهکارهای مناسب کمک می‌کند. همچنین، با ایجاد تعامل بین بازیگران محلی و خارجی، محیطی مساعد برای نوآوری و یادگیری فراهم می‌سازد. با توجه به پیچیدگی‌های توسعه و اهمیت عوامل محلی، این چارچوب سیاست‌های توسعه‌ای را با تمرکز بر تقویت ظرفیت‌های محلی و ایجاد همکاری بین بازیگران داخلی و خارجی تدوین می‌کند (Lee Pugalís, Nick Gray: 2016). موفقیت این سیاست‌ها مشروط به مشارکت فعال بازیگران محلی در تصمیم‌گیری‌ها و اجرا است، زیرا تنها در این صورت، نیازها و اولویت‌های محلی به‌درستی در نظر گرفته می‌شود.

مواد و روش پژوهش

این پژوهش به روش توصیفی-تحلیلی و با تکیه بر مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی انجام شده است. منابع مورد استفاده شامل کتاب‌های تخصصی در حوزه ژئوپلیتیک، توسعه منطقه‌ای، اقتصاد دریا محور، مقالات علمی-پژوهشی داخلی و بین‌المللی، گزارش‌های راهبردی نهادهای پژوهشی، و اسناد بالادستی توسعه‌ای کشور بوده است. در این مسیر، تلاش شده است تا با گردآوری و بررسی انتقادی منابع مرتبط، روندها، سیاست‌ها، و الگوهای موفق منطقه‌ای شناسایی و تحلیل شوند. رویکرد نظری پژوهش مبتنی بر تلفیق سه نظریه اصلی است: نظریه رشد درون‌زا، نظریه جغرافیای نوین اقتصادی، و نظریه اقتصاد نهادی. این چارچوب نظری کمک می‌کند تا توسعه منطقه‌ای مکران نه به صورت بخشی و محدود، بلکه در قالب یک چشم‌انداز کل‌نگر و مکان‌محور مورد ارزیابی قرار گیرد. در این زمینه، ویژگی‌های جغرافیایی، اقتصادی، اجتماعی و نهادی خاص مکران به عنوان عوامل محوری در طراحی راهبرد توسعه‌ای لحاظ شده‌اند.

موقعیت ژئواستراتژیک مکران: دروازه‌ای به قدرت دریایی و تجاری ایران

پیوند مکران با آب‌های آزاد: مسیر ارتباطی ایران با اقیانوس هند و بازارهای جهانی: به لحاظ تاریخی، مسیرهای ارتباطی جهان عمدتاً بر محور شرقی-غربی شکل گرفته‌اند که بازتابی از روابط اقتصادی، فرهنگی و تجاری میان تمدن‌های آسیا و اروپا است. با این حال، شبکه حمل‌ونقل در محور جنوب-شمال که حوزه‌های اقتصادی مهم آسیا را به هم متصل می‌کند، همچنان محدود باقی مانده است. در دهه‌های اخیر، توسعه اقتصادی کشورهای آسیایی مانند چین و هند، محور جنوب-شمال را به یک مسیر جدید و استراتژیک تبدیل کرده است. چین با سرمایه‌گذاری در پاکستان از طریق بندر گوادر و هند با سرمایه‌گذاری در بندر چابهار ایران، به این رقابت ژئواکونومیکی و ژئوپلیتیکی ابعاد جدیدی بخشیده‌اند. ایران از دهه ۱۳۷۰ شمسی با درک اهمیت این محور، توسعه زیرساخت‌های بندری، خطوط ریلی و حمل‌ونقل جاده‌ای در چابهار را آغاز کرد تا آن را به قلب کریدور جنوب-شمال تبدیل کند. این کریدور مسیر جدیدی برای دسترسی کشورهای محصور در خشکی آسیای مرکزی، افغانستان و کشورهای مستقل مشترک‌المنافع (CIS) به آب‌های آزاد فراهم می‌آورد و جایگاه ژئوپلیتیکی ایران را ارتقا می‌دهد. هند به دلیل اهمیت بازارهای افغانستان و آسیای مرکزی، به چابهار به عنوان بستی برای نفوذ اقتصادی و سیاسی خود می‌نگرد (محمدی و احمدی، ۱۳۹۷: ۵۴-۵۵). در توافق سال ۲۰۰۰ میان روسیه، ایران و هند، کریدور حمل‌ونقل شمال-جنوب با هدف ایجاد مسیری کوتاه‌تر نسبت به مسیرهای دریایی طراحی شد و کشورهایی مانند ترکیه، آذربایجان، ازبکستان، قرقیزستان، قزاقستان، تاجیکستان، اوکراین و بلاروس نیز برای همکاری ابراز تمایل کردند.

قرارگیری چابهار در راهروی بین‌المللی شمال-جنوب، هند را به جمهوری اسلامی ایران وابسته‌تر کرده است. هند که به دنبال کاهش هزینه‌های واردات انرژی است، در تلاش است تا از طریق چابهار هزینه ترانزیت کالاهای صادراتی خود به آسیای مرکزی، روسیه و اروپای شرقی را بین ۳۰ تا ۴۰ درصد کاهش دهد. چابهار همچنین به هند امکان نظارت بر فعالیت‌های پاکستان را می‌دهد و در صورت بروز بحران در تنگه هرمز، دسترسی دهلی‌نو به منابع انرژی ایران را تضمین می‌کند. بندر چابهار به دلیل موقعیت راهبردی خود، نقطه اتصال مسیرهای تجارت نفت جهان در غرب آسیا نیز محسوب می‌شود. روزانه ۱۷ میلیارد بشکه نفت خام از این منطقه عبور می‌کند. هند با سرمایه‌گذاری در چابهار، به دنبال ایجاد موازنه‌ای در برابر بندر گوادر پاکستان است که تحت حمایت چین قرار دارد. این مشارکت به دهلی‌نو امکان افزایش صادرات به ایران و تقویت جایگاه اقتصادی خود را می‌دهد. علاوه بر این، هند قصد دارد خط آهنی از چابهار به زاهدان احداث کند تا اتصال این بندر به راهروی حمل‌ونقل بین‌المللی شمال-جنوب را تقویت کند (پتیاگودا، ۲۰۱۸: ۱۷-۸).

کشورهای دیگر از جمله ژاپن و چین نیز علاقه خود را به سرمایه‌گذاری در بندر چابهار اعلام کرده‌اند. در سال ۲۰۱۶، مقامات ارشد ژاپنی تمایل خود را برای توسعه چابهار ابراز کردند. ماسایوکی تاکاگه در سال ۲۰۱۷ تأکید کرد که ژاپن علاقه‌مند به همکاری با هند در این زمینه است. از سوی دیگر، چین در چارچوب رقابت‌های ژئوپلیتیکی خود با آمریکا، سعی در تقویت حضور خود در منطقه مکران دارد. این کشور با بهره‌گیری از ظرفیت‌های اقتصادی منطقه و راهاندازی پروژه‌های عظیم، علاوه بر اهداف اقتصادی، مقاصد

سیاسی نیز دنبال می‌کند. چین از طریق بندر گوادر به بازارهای آسیای مرکزی دسترسی می‌یابد و در تلاش است تا پاکستان را به‌عنوان رقیب استراتژیک هند تقویت کند.

چین پروژه کریدور اقتصادی چین-پاکستان را به‌عنوان یک دروازه استراتژیک می‌بیند که کمربند اقتصادی جاده ابریشم در شمال را به جاده ابریشم دریایی در جنوب متصل می‌کند. اما این کشور همزمان در چارچوب همکاری ۲۵ ساله با ایران، به دنبال بهره‌گیری از ظرفیت‌های کریدور جنوب-شمال و جنوب غرب است. علاقه چین به توسعه چابهار می‌تواند منافع هند را تهدید کند. در سال ۲۰۱۳، چین ۶۰ میلیون یورو تسهیلات اعتباری برای توسعه چابهار به ایران پیشنهاد داد که تقریباً برابر با سرمایه‌گذاری پیشنهادی هند بود (دیویا جان، ۲۰۱۳). ایران از این موقعیت می‌تواند برای موازنه‌سازی بین چین و هند بهره‌برد.

عمان نیز در سال‌های اخیر توجه قدرت‌های بزرگ را جلب کرده است. چین سرمایه‌گذاری‌های گسترده‌ای در عمان انجام داده و در منطقه اقتصادی دُقم حضور پررنگی دارد. ایران نیز به دلیل موقعیت بین‌قاره‌ای سواحل مکران و قرارگیری آن در مسیر کشتی‌های تجاری، می‌تواند قدرت کشتیرانی دریایی خود را تقویت کند که این امر بر تبادلات تجاری و تراز گمرکی کشور اثرگذار خواهد بود. همچنین، طبیعت بکر و جاذبه‌های گردشگری این منطقه یک مزیت رقابتی نسبت به بنادر عمان و دبی محسوب می‌شود که می‌تواند جایگاه اقتصادی ایران را ارتقا دهد.

الترناتیو خروج نسبی ایران از تنگنای تنگه هرمز: خلیج فارس به‌عنوان یکی از نقاط استراتژیک جهان، تنها راه ارتباطی ایران به دنیای خارج محسوب می‌شود. ساختار ارتباطی ایران از مرکز کشور به سمت خلیج فارس و سپس از آن به دنیای بیرون گسترده شده است. اما وابستگی مطلق به این مسیر، چالش‌هایی برای امنیت ملی و اقتصادی ایران ایجاد کرده است. توسعه بندر چابهار در سواحل جنوب شرقی ایران، راهکاری برای کاهش این وابستگی و افزایش تنوع مسیرهای ارتباطی کشور است. چابهار به‌عنوان تنها بندر اقیانوسی ایران، امکان اتصال مستقیم به بازارهای جهانی را بدون نیاز به عبور از تنگه هرمز فراهم می‌کند. این ویژگی، چابهار را به گزینه‌ای استراتژیک در شرایط جنگی یا بحران‌های منطقه‌ای تبدیل کرده و امنیت نسبی بیشتری نسبت به بنادر خلیج فارس دارد. توسعه این بندر از منظر اقتصادی و امنیت ملی حائز اهمیت است و می‌تواند به تضمین تداوم تجارت کشور کمک کند.

در حوزه اقتصادی، چابهار در تقویت روابط تجاری ایران با کشورهای همسایه و فرمانطقه‌ای نقش کلیدی دارد. این بندر، با دسترسی به آب‌های آزاد، می‌تواند به مرکز اصلی صادرات و واردات کشور تبدیل شود و در طرح‌های توسعه‌ای نظیر کریدور شمال-جنوب سهم داشته باشد. این کریدور، کشورهای آسیای میانه را از طریق ایران به آب‌های آزاد متصل کرده و فرصت‌های تجاری و سرمایه‌گذاری جدیدی ایجاد می‌کند. توسعه زیرساخت‌های حمل‌ونقل در چابهار، شامل شبکه‌های ریلی و جاده‌ای، در تحقق این اهداف مؤثر است. از نظر سیاسی و ژئوپلیتیکی، چابهار به دلیل رقابت‌های منطقه‌ای و جهانی بر سر کنترل مسیرهای تجاری و انرژی، جایگاه ایران را در معادلات بین‌المللی تقویت می‌کند. همچنین، حضور رقابتی منطقه‌ای مانند هند و چین در پروژه‌های توسعه‌ای این بندر، فرصتی برای تعاملات بین‌المللی و بهره‌برداری از فرصت‌های اقتصادی جدید فراهم کرده است.

چابهار همچنین پتانسیل بالایی برای توسعه صنایع مختلف دارد. منابع طبیعی غنی، ذخایر معدنی و انرژی، همراه با نیروی کار جوان و ماهر، این بندر را به منطقه‌ای جذاب برای سرمایه‌گذاری تبدیل کرده است. ایجاد مناطق آزاد تجاری-صنعتی در چابهار، روند سرمایه‌گذاری را تسهیل کرده و موانع تجاری را کاهش می‌دهد. اما برای بهره‌برداری از این پتانسیل‌ها، چالش‌هایی نظیر کمبود زیرساخت‌های مناسب در حوزه حمل‌ونقل و لجستیک باید برطرف شود. باوجود سرمایه‌گذاری‌های اخیر، نیاز به توسعه بیشتر شبکه‌های جاده‌ای، ریلی و بندری احساس می‌شود. همچنین، جلب مشارکت بخش خصوصی و تعامل مؤثر با کشورهای همسایه و بازیگران بین‌المللی در تحقق اهداف توسعه‌ای منطقه ضروری است. توجه به چابهار نه تنها در راستای کاهش وابستگی ایران به خلیج فارس و تنگه هرمز است، بلکه بخشی از راهبرد کلان کشور برای تقویت جایگاه اقتصادی و سیاسی ایران در منطقه و جهان محسوب می‌شود. این بندر می‌تواند الگویی موفق از توسعه پایدار و متوازن باشد که به تقویت اقتصاد ملی، افزایش اشتغال، و بهبود کیفیت زندگی مردم منطقه کمک کند.

فرصت‌های اقتصادی و انرژی محور مکران در نظام بین‌الملل

قرار گرفتن ایران میان سه منطقه ژئوپلیتیکی مهم شامل خلیج فارس، آسیای مرکزی و قفقاز، و آسیای جنوب غربی، مزیتی است که تنها کشورهای معدودی از آن بهره‌مند هستند. استراتژی جمهوری اسلامی ایران بر ایجاد پیوند میان این سه حلقه ژئوپلیتیکی متمرکز است و شبکه انتقال انرژی نقش محوری در این راهبرد ایفا می‌کند. این سیستم بازدارندگی شبکه‌ای سه مزیت کلیدی دارد: کاهش تأثیرات منفی برخی مناطق، محدودسازی توان بازیگران مداخله‌گر مانند ایالات متحده و افزایش قدرت چانه‌زنی ایران، و استفاده از توان بازدارندگی برای مقابله با تهدیدات احتمالی (قاسمی، ۱۳۸۸: ۸۱).

انرژی به‌عنوان متغیری ژئوپلیتیکی، نقشی حیاتی در تحولات نظام بین‌الملل دارد و پیوند میان تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان انرژی معادلات قدرت جهانی را شکل می‌دهد. سواحل مکران، به‌عنوان یکی از مهم‌ترین مسیرهای انتقال انرژی، جایگاه بی‌بدیلی در راهبرد ملی ایران دارد. طرح یونیدو نیز این اهمیت را برجسته کرده و سواحل دریای عمان را نزدیک‌ترین مسیر انتقال انرژی بین‌قاره‌ای معرفی کرده است. بندر چابهار و بندر جاسک نقش کلیدی در صادرات نفت و گاز ایران ایفا می‌کنند. ایران در تلاش است با تبدیل بندر جاسک به هاب انرژی منطقه‌ای و کاهش وابستگی به تنگه هرمز، تهدیدات ژئوپلیتیکی ناشی از این وابستگی را کاهش داده و امنیت انرژی خود را تضمین کند.

یکی از پروژه‌های مهم در این راستا، خط لوله انتقال نفت گوره به جاسک است که با طول ۱۱۰۰ کیلومتر و ظرفیت انتقال روزانه یک میلیون بشکه نفت اجرا شده است. این خط لوله که از گوره در استان بوشهر آغاز و به پایانه صادراتی جاسک در سواحل مکران می‌رسد، ایران را قادر می‌سازد تا نفت خود را بدون وابستگی به تنگه هرمز به مشتریان خارجی عرضه کند (کیانی، ۱۳۹۶: ۲۷-۲۲). بندر جاسک به دلیل موقعیت جغرافیایی خود که دسترسی مستقیم به آب‌های آزاد و اقیانوس هند را فراهم می‌کند، از اهمیت راهبردی بالایی برخوردار است و قابلیت اتصال به بنادر مهم منطقه را دارد. این بندر ظرفیت‌های زیادی برای تبدیل شدن به یک هاب انرژی دارد و می‌تواند به‌عنوان پایانه‌ای برای صادرات انرژی و محصولات مرتبط با صنایع نفت، گاز، پتروشیمی و LNG عمل کند. برای تحقق این هدف، مجموعه‌ای از طرح‌های کلیدی در دستور کار قرار گرفته است که شامل ایجاد دومین پایانه صادرات نفت کشور، مطالعه خط لوله انتقال نفت از نکا به جاسک، توسعه زیرساخت‌های انتقال و صادرات گاز آسیای مرکزی از طریق سرخس به جاسک، و احداث قطب چهارم پتروشیمی در جاسک می‌شود (کیانی، ۱۳۹۶: ۲۲-۲۷).

متخصصان روابط بین‌الملل بر این باورند که یکی از شاخص‌های اساسی قدرت هژمونیک، کنترل منابع و مسیرهای انتقال انرژی است. به عبارت دیگر، صعود و افول قدرت‌های بزرگ با میزان تسلط آن‌ها بر منابع انرژی مرتبط است (موسوی شفا، ۱۳۸۶: ۱). در دوران کنونی، ایالات متحده تنها قدرتی است که ویژگی‌های هژمونی را دارد و برای حفظ موقعیت خود نیازمند رشد اقتصادی است. این کشور با رقیب قدرتمندی مانند چین مواجه شده که رشد اقتصادی آن به سایر ابعاد نیز گسترش یافته است. تولید به‌عنوان موتور محرک اقتصاد جهانی، نیازمند انرژی است و مصرف جهانی نفت در دو دهه آینده ۵۰ درصد افزایش خواهد یافت، به‌طوری که در سال ۲۰۲۵ به ۱۱۸ میلیون بشکه در روز خواهد رسید. در همین دوره، مصرف نفت در آمریکا نیز از ۲۰ میلیون بشکه در روز به ۲۹ میلیون بشکه افزایش خواهد یافت (کمیسیون ملی سیاست انرژی ایالات متحده، ۲۰۰۴: ۱-۲).

پیوند دغدغه‌های امنیتی-دفاعی و اقتصادی انرژی محور در استراتژی امنیت ملی آمریکا با منطقه خلیج فارس ابعاد پیچیده‌ای به خود گرفته است. سیاستمداران آمریکایی بر این باورند که کشورهای تولیدکننده نفت در خلیج فارس می‌توانند امنیت انرژی آمریکا را تهدید کنند و درآمدهای نفتی این کشورها ممکن است به منابعی هدایت شود که ضد منافع آمریکا باشد (جافه، ۲۰۰۳). در این راستا، چین با تقویت پیوندهای خود با کشورهای منطقه، از جمله ایران، در تلاش است تا عرصه را بر آمریکا تنگ کند. هرچند در گام‌های اولیه چین اهداف اقتصادی را دنبال می‌کند، اما در بلندمدت این تعاملات می‌تواند به چالش‌های ژئوپلیتیکی برای آمریکا تبدیل شود. در این میان، روسیه نیز تمایلاتی برای حضور و سرمایه‌گذاری در منطقه مکران از خود نشان داده است، مانند مشارکت در ساخت نیروگاه ۱۴۰۰ مگاواتی سیریک. با توجه به تحولات بین‌المللی، توسعه سواحل مکران و افزایش ظرفیت‌های انرژی محور این منطقه از اهمیت بالایی برخوردار است و می‌تواند تأثیر بسزایی در جایگاه ژئوپلیتیکی ایران و امنیت انرژی منطقه‌ای و جهانی داشته باشد.

مزیت امنیتی سواحل مکران

سواحل مکران علاوه بر مزایای اقتصادی، از نظر امنیتی نیز برتری ویژه‌ای نسبت به سایر سواحل منطقه دارد. ایران، برخلاف کشورهای حاشیه جنوبی خلیج فارس، دارای پس‌کرانه‌های وسیع و عمیقی است که عمق استراتژیک و دفاعی کشور را افزایش داده است. ارتفاعات ساحلی این منطقه امکان رصد دریای عمان و خلیج فارس و استقرار پایگاه‌های موشکی، جنگال و سایبری را فراهم کرده است. شیارها و گردنه‌های موجود در نزدیکی سواحل نیز مکان‌هایی مناسب برای استتار پایگاه‌های نظامی ایجاد کرده‌اند. گستردگی پس‌کرانه‌ها توانمندی‌های رزمی و اطلاعاتی ایران را به‌طور قابل‌توجهی تقویت کرده است. همچنین، ویژگی‌های طبیعی مانند خورها، دماغه‌ها و پوشش گیاهی باعث تسلط بهتر ایران بر مناطق دریایی و افزایش قابلیت کنترل گذرگاه‌های حیاتی شده است (قلی‌زاده و کلاری، ۱۳۹۴: ۱۱۷).

در مقابل، کشورهای حاشیه جنوبی خلیج فارس فاقد این ویژگی‌ها هستند. اهمیت راهبردی سواحل مکران به دلیل نقش آن به‌عنوان دروازه‌ای به تنگه هرمز و خلیج فارس، اثرات مهمی بر تحولات منطقه‌ای دارد. تنگه هرمز، یکی از مهم‌ترین گذرگاه‌های بین‌المللی، نقش کلیدی در انتقال انرژی جهان ایفا می‌کند. این تنگه با طول ۱۵۸ کیلومتر، عرض ۵۶ تا ۱۸۰ کیلومتر و عمق ۱۱۵ متر، خلیج فارس را به دریاهای آزاد متصل می‌کند (آقازاده، ۱۳۹۵: ۶). حدود ۹۳ درصد از نفت صادراتی خلیج فارس از این تنگه عبور می‌کند، از جمله ۸۸ درصد نفت عربستان سعودی، ۱۰۰ درصد نفت کویت و قطر، ۹۰ درصد نفت ایران و ۹۸ درصد نفت عراق. روزانه ۱۷ میلیون بشکه نفت خام عمدتاً به مقصد ژاپن، آمریکا و اروپا از این مسیر حمل می‌شود. همچنین، تسهیلات نظامی آمریکا و بیش از ۳۵ میلیون تن ال‌ان‌جی قطر نیز از این تنگه عبور می‌کنند (طاهری و بیرگانی، ۱۳۹۲).

ایران همواره از تهدید بستن تنگه هرمز به‌عنوان ابزاری تدافعی استفاده کرده است. در این راستا، زیرساخت‌های لازم برای اعمال این تهدید را توسعه داده است. افزایش حضور نظامی ایران در غرب مکران در دو دهه اخیر، نشان‌دهنده اهمیت این منطقه در راهبردهای دفاعی کشور است. از آنجا که بستن تنگه هرمز می‌تواند بر صادرات ایران تأثیر منفی داشته باشد، ایران تلاش کرده بخشی از کارکردهای بنادر خلیج فارس را به دریای عمان منتقل کند. همچنین، هر اقدام برای بستن تنگه هرمز باید از مجرای شرقی آن در دریای عمان انجام شود، که این امر توسعه غرب مکران و افزایش حضور نظامی ایران در این منطقه را ضروری کرده است (میرزاده کوهشاهی، ۱۳۹۷: ۱۴). تدوین راهبردهای مناسب برای تقویت توان دریایی در این منطقه، با توجه به نقش آن به‌عنوان شاهراه انرژی جهان و نقطه تنش میان بازیگران منطقه‌ای و بین‌المللی، یک اولویت راهبردی محسوب می‌شود. تسلط ایران بر خلیج فارس، در صورت تقویت نیروی دریایی و سامانه‌های موشکی، به معنای کنترل نبض اقتصاد جهانی خواهد بود. حضور قدرت‌های بزرگ در منطقه، اهمیت ژئواستراتژیک غرب مکران را افزایش داده است، که این امر منجر به تقویت توان دفاعی ایران در این منطقه شده است.

از بعد قدرت نرم، سواحل مکران ظرفیت جذب سرمایه‌گذاری‌های مشترک با کشورهای ساحلی جنوب خلیج فارس را دارد. سرمایه‌گذاری‌های مشترک می‌تواند امنیت کشورها را به یکدیگر گره بزند و شرایطی را فراهم کند که قدرت‌های خارجی از منطقه خارج شوند. قدرت‌های جهانی تمایلی به حضور در خلیج فارس ندارند، زیرا این حضور هزینه‌بر است. در گفتمان ژئواستراتژیک، آمریکایی‌ها نیز سیاستی را مطرح کرده‌اند که تأمین امنیت این منطقه باید به ایران سپرده شود تا از حضور پرهزینه خود اجتناب کنند. بنابراین، از طریق تقویت همکاری‌های اقتصادی و سرمایه‌گذاری مشترک، امنیت منطقه‌ای تأمین شده و زمینه خروج قدرت‌های جهانی از منطقه فراهم خواهد شد.

تحلیل و ارزیابی مهمترین موانع و چالش‌های توسعه مکران

همانگونه که در بخش تبیین شد مکران دارای مزیت‌ها و پتانسیل‌های فراوانی جهت توسعه می‌باشد اما این مسیر خالی از چالش نیست. در بخش به‌مهم‌ترین موانع در این مسیر پرداخته خواهد شد:

رقابت‌های منطقه‌ای: چالش‌های رقابت با بنادر و اقتصادهای منطقه‌ای (گوادر، فجیره، دبی)

از مهم‌ترین تهدیدات اقتصادی برای سواحل مکران ایران، باید به بندر گوادر در کشور پاکستان اشاره کرد. این بندر که در فاصله نسبتاً نزدیکی از سواحل مکران قرار دارد، به‌عنوان یک رقیب جدی برای بنادر ایران در حوزه ترانزیت و بازرگانی مطرح است. در صورتی که ایران در زمینه ایجاد و توسعه زیرساخت‌های حمل‌ونقل دریایی، شامل اسکله‌ها، پایانه‌های بندری و خدمات لجستیکی،

کوتاهی کند، بندر گوادر می‌تواند جایگاه بنادر ایرانی را در ترانزیت کالا و تجارت منطقه‌ای تصاحب کند. سرمایه‌گذاری گسترده چین در بندر گوادر یکی از عوامل اصلی تقویت موقعیت این بندر است. چین نه تنها در حال احداث تجهیزات پیشرفته بندری در گوادر است، بلکه به دنبال ایجاد مسیرهای ترانزیتی جدیدی است که این بندر را به آسیای میانه، افغانستان و سایر بازارهای منطقه‌ای متصل کند. این پروژه بخشی از ابتکار عظیم "کمربند و جاده" چین است که هدف آن تقویت شبکه‌های حمل‌ونقل جهانی و ایجاد مسیرهای تجاری جایگزین است. این سرمایه‌گذاری‌ها می‌تواند گوادر را به یک هاب استراتژیک تبدیل کرده و باعث شود که این بندر سهم عمده‌ای از جریان ترانزیت کالا در منطقه را به خود اختصاص دهد. (حافظ نیا و رومینا، ۱۳۸۴: ۲۳-۲۴)

این وضعیت می‌تواند برای بنادر ایران، به ویژه بندر چابهار، تهدیدی جدی باشد. اگرچه بندر چابهار به دلیل موقعیت استراتژیک خود و دسترسی آسان‌تر به آب‌های آزاد، پتانسیل بالایی برای توسعه دارد، اما نیازمند سرمایه‌گذاری‌های گسترده و هماهنگ در بخش زیرساخت‌ها، لجستیک و جذب سرمایه‌گذاران خارجی است. تأخیر در توسعه این بندر می‌تواند به از دست رفتن فرصت‌های رقابتی منجر شود و کشورهای منطقه را به سمت استفاده از ظرفیت‌های گوادر سوق دهد. علاوه بر این، رقابت اقتصادی با بندر گوادر تنها محدود به حوزه تجارت و ترانزیت نیست، بلکه می‌تواند در حوزه‌های دیگر مانند امنیت منطقه‌ای، روابط ژئوپلیتیکی و دیپلماسی اقتصادی نیز تأثیرگذار باشد. از سوی دیگر، تحریم‌های اقتصادی آمریکا نیز مانع از جذب سرمایه‌گذاری خارجی در بنادر ایران شده است. این تحریم‌ها شرکت‌های بین‌المللی را از حضور در پروژه‌های بندری ایران، از جمله بندر چابهار، باز می‌دارد و در نتیجه رقابت‌پذیری این بنادر را کاهش می‌دهد. هر شرکتی که تمایل به سرمایه‌گذاری در سواحل ایران داشته باشد، با تهدید تحریم‌های ثانویه آمریکا روبه‌رو است، که این موضوع به‌طور مستقیم بر توان رقابتی بنادر ایران در برابر بندر گوادر تأثیر می‌گذارد.

تهدیدات امنیتی: قاچاق، تروریسم دریایی و حضور نیروهای خارجی در منطقه

ایران به دلیل موقعیت جغرافیایی خود در مسیر دو نقطه اصلی تولید مواد مخدر در افغانستان و بازارهای مصرف آن در اروپا قرار دارد. مسیر عبور از ایران، در مقایسه با مسیرهای کشورهای شمالی و جنوبی، به‌عنوان یک مسیر تک‌جداره شناخته می‌شود که بدون واسطه به ترکیه و اروپا متصل می‌گردد. کوتاهی فاصله و وجود فضاهای نسبتاً خالی و بیابانی در شرق ایران، شامل فلات پهناور لوت و کویر نمک، این مسیر را برای قاچاقچیان جذاب کرده است (کریمی‌پور، ۱۳۷۹: ۱۵۱). استان‌های هرمزگان و سیستان و بلوچستان با بیش از ۱۸۰۰ کیلومتر مرز آبی، همواره به‌عنوان مناطق مهم برای ورود و خروج کالاهای قاچاق شناخته شده‌اند. این مسئله تحت تأثیر ویژگی‌های جغرافیایی، نبود فرصت‌های شغلی مناسب، شرایط نامساعد آب‌وهوایی و وابستگی‌های قومی و مذهبی به برخی کشورهای حاشیه خلیج فارس قرار دارد.

قاچاق کالا و مواد مخدر در این مناطق، بخشی از فرهنگ معیشتی برخی جوامع محلی را شکل داده است. کالاهایی مانند پارچه، لوازم آرایشی، مشروبات الکلی و تلفن همراه از طریق قاچاق وارد کشور می‌شوند، در حالی که سوخت، احشام و انسان از ایران خارج می‌گردد (پوراحمدی، ۱۳۸۴). با توجه به اینکه افغانستان همچنان کشوری فقیر است، تهدید ناشی از تولید و قاچاق مواد مخدر و پیامدهای امنیتی آن برای ایران ادامه خواهد داشت. مقابله با این بحران، مستلزم همکاری میان افغانستان، پاکستان و ایران و همچنین تغییر شیوه‌های معیشتی کشاورزان افغان و ایالت‌های شمالی پاکستان است. علاوه بر این، هر دولتی که در افغانستان روی کار بیاید و سیاست‌هایش در تضاد با ایران باشد، می‌تواند از قاچاق مواد مخدر به‌عنوان ابزاری برای ایجاد ناامنی در ایران بهره گیرد. نمونه بارز آن، سیاست‌های طالبان در استفاده از قاچاق برای اعمال فشار بر سیاست خارجی ایران است (پوراحمدی، ۱۳۸۴: ۱۵۳).

از سوی دیگر، قاچاق انسان نیز به‌عنوان یکی از معضلات امنیتی سواحل مکران مطرح است. این مسئله نه تنها آسیب‌های انسانی و اجتماعی به همراه دارد، بلکه می‌تواند برای امنیت داخلی و بین‌المللی ایران تهدیدآفرین باشد. قاچاق انسان عمدتاً شامل مهاجران غیرقانونی، زنان و کودکان می‌شود که از مسیرهای غیررسمی و در شرایط نامناسب به کشورهای حوزه خلیج فارس انتقال داده می‌شوند. علاوه بر قاچاق انسان، تروریسم دریایی نیز یکی از تهدیدات مهم در منطقه محسوب می‌شود. آب‌های خلیج فارس و دریای عمان، به دلیل موقعیت استراتژیک خود، همواره مورد توجه گروه‌های مسلح و شبه‌نظامیان بوده‌اند که از طریق عملیات‌های خرابکارانه و دزدی دریایی، امنیت منطقه‌ای را مختل می‌کنند. همچنین، حضور نیروهای خارجی در منطقه خلیج فارس و دریای عمان، بر پیچیدگی‌های امنیتی ایران افزوده است. پایگاه‌های نظامی آمریکا و ناتو در کشورهای حاشیه خلیج فارس و حضور ناوهای

جنگی در آب‌های بین‌المللی، فضای امنیتی منطقه را به شدت تحت تأثیر قرار داده است. این حضور علاوه بر ایجاد رقابت‌های ژئوپلیتیکی، می‌تواند تهدیداتی برای امنیت ملی ایران به همراه داشته باشد. تقابل‌های نظامی میان ایران و کشورهای فرامنطقه‌ای در آب‌های آزاد، افزایش تنش‌ها و بی‌ثباتی‌های منطقه‌ای را به دنبال دارد و بر معادلات امنیتی تأثیر می‌گذارد.

مشکلات زیربنایی و مدیریتی: نیاز به توسعه زیرساخت‌های حمل‌ونقل، ارتباطات و سیاست‌گذاری هماهنگ

ساختار جمعیتی: توزیع جمعیت در مناطق مختلف، یکی از موضوعات کلیدی در آمایش سرزمین محسوب می‌شود. تداوم حیات اجتماعی و اقتصادی در هر منطقه به میزان امکانات رفاهی و توجه دولت بستگی دارد. بی‌توجهی به آمایش سرزمین و نیازهای منطقه‌ای می‌تواند موجب اختلال در تداوم زندگی مردم شود. این مسئله، به‌ویژه در مناطق حساس، خلأ جمعیتی را به همراه دارد که امنیت و دفاع از آن مناطق را با چالش مواجه می‌سازد (میرمحمدی، ۱۳۸۶: ۲۳۲). مرزهای ساحلی مکران ایران، به دلیل شرایط اقتصادی دشوار و کمبود امکانات زیستی، با معضل مهاجرت گسترده جمعیت به شهرهای بزرگ روبه‌رو هستند که تأثیر منفی بر امنیت این منطقه گذاشته و خالی بودن مرزهای ساحلی از جمعیت را به چالشی استراتژیک تبدیل کرده است. ترکیب جمعیتی، به‌ویژه از نظر مذهبی و قومیتی، از موضوعات مهم دفاعی و امنیتی سواحل مکران است. گرایش فرهنگی و قومیتی مردم منطقه به کشورهای همسایه، به دلیل نزدیکی جغرافیایی، اشتراکات فرهنگی و فاصله زمانی کم، می‌تواند همگرایی ملی را تضعیف کند. در شهرهای اصلی منطقه که اکثریت جمعیت آن را اهل سنت تشکیل می‌دهند، باید این ترکیب جمعیتی و حساسیت‌های آن در برنامه‌ریزی‌های کلان مورد توجه قرار گیرد.

نظام سیاسی بسیط و تمرکزگرای حاکم بر کشور: از زمان پیدایش دولت مدرن در ایران، ساختار اداری و مدیریتی کشور میان تمرکزگرایی و تمرکززدایی تعامل داشته است. از دوره پهلوی اول، نظام اداری-سیاسی ایران تحت حاکمیت تمرکزگرایی شکل گرفته و تغییرات متناسبی با تحولات سیاسی، اجتماعی و اقتصادی کشور نداشته است. تغییرات محدود اعمال شده عمدتاً به حجیم‌تر شدن بوروکراسی منجر شده و نتایج مطلوبی نداشته است. تمرکزگرایی، علاوه بر حجیم شدن بوروکراسی، ناکارآمدی را نیز افزایش داده و باعث عدم تعادل و توازن منطقه‌ای شده است که به توسعه نامتوازن کشور دامن زده است. نارسایی نظام تقسیمات کشوری (اطاعت و موسوی، ۱۳۸۹: ۸۹) زمینه طراحی نظام اداری کارآمد و مشارکت گسترده مردم را فراهم نکرده و همچنان بر الگوی متمرکز باقی مانده است. این تمرکزگرایی، به‌عنوان یکی از عوامل اصلی توسعه‌نیافتگی مناطق محروم، به‌ویژه سواحل مکران، شناخته می‌شود و مانع بهره‌گیری از ظرفیت‌های بومی شده است.

دوری از مرکز کشور: فاصله زیاد مناطق مرزی از مرکز کشور پیامدهایی مانند محرومیت شدید، حاشیه‌ای بودن و عدم بهره‌مندی از فرصت‌های توسعه ملی دارد. این مناطق به دلیل نبود قابلیت‌های جمعیتی و صنعتی مناسب، کمتر در جریان برنامه‌های توسعه داخلی قرار می‌گیرند (عندلیب، ۱۳۸۰: ۲۰۲). در سواحل مکران، مسائل امنیتی و توسعه‌ای تحت تأثیر گسست‌های اقلیمی و جغرافیایی این منطقه با سایر بخش‌های کشور قرار دارد. گستره وسیع جغرافیایی و شرایط طبیعی نامساعد، همراه با رفت‌وآمد آسان مردم کشورهای همجوار، مشکلاتی را برای نهادهای تأمین امنیت ایجاد کرده است. سواحل مکران با فاصله ۱۴۳۰ کیلومتری از تهران، از دورافتاده‌ترین مناطق نسبت به مرکز محسوب می‌شود. این فاصله، همراه با سایر چالش‌ها، شرایط نامساعدی برای توسعه این منطقه ایجاد کرده است.

عدم وجود برنامه‌ریزی بلندمدت توسعه‌ای در منطقه: در ساختار اداری کشور، فرهنگ برنامه‌ریزی علمی و فنی، برای مدت‌های طولانی نتوانسته جایگاه واقعی خود را در شبکه کارگزاران دولتی پیدا کند (چمران، ۱۳۸۷: ۲۵۵). برنامه‌های توسعه معمولاً از چارچوب کارشناسی خارج شده و تحت تأثیر عوامل سیاسی و مدیریتی قرار می‌گیرند. ایران به‌عنوان کشوری پهناور، چشم‌اندازهای جغرافیایی متفاوتی دارد، اما توسعه در مناطق مختلف آن یکسان پیش نرفته و نابرابری‌هایی را رقم زده است. مناطق جنوب شرقی ایران و سواحل مکران، به دلیل قرارگیری در اقلیم خشک، از فرصت‌های توسعه‌ای کمتری برخوردارند. این نابرابری‌ها نتیجه شرایط نامساعد جغرافیایی و ضعف در برنامه‌ریزی بلندمدت توسعه است.

راهبردهای جامع پیشنهادی برای تقویت جایگاه ژئوپلیتیکی مکران

پس بررسی چالش‌ها تدوین راهبردهای جامع و اجرایی که ابعاد مختلف توسعه مکران را پوشش دهد، امری ضروری است. در ادامه، مهم‌ترین اقدامات و سیاست‌های پیشنهادی برای تقویت جایگاه ژئوپلیتیکی مکران در قالب چهار محور اصلی ارائه می‌شود.

توسعه فضایی پایدار، یکپارچه و تاب‌آور در برابر تنش‌های محیطی و قلمرویی

اولویت‌دهی به کشاورزی مبتنی بر اقلیم و محدودیت‌های منابع آب: توسعه کشاورزی در جزایر مکران نیازمند برنامه‌ریزی دقیق و راهکارهای جامع است. یکی از مهم‌ترین راهکارها، استفاده از فناوری‌های نوین در کشاورزی، به‌ویژه گلخانه‌های دریایی است که با استفاده از آب دریا و فرآیند تبخیر و تقطیر، آب شیرین تولید کرده و محیطی مناسب برای کشت گیاهان فراهم می‌کنند. این روش علاوه بر حل مشکل کمبود آب شیرین، به دلیل استفاده از انرژی خورشیدی، هزینه‌های تولید را کاهش می‌دهد. ایجاد گلخانه‌های دریایی در مناطق ساحلی مکران به تولید محصولات کشاورزی با کیفیت و افزایش درآمد کشاورزان منجر می‌شود (مزارعی، ۱۴۰۲: ۴). توسعه کشاورزی پایدار از طریق روش‌های کم‌آب‌بر و مقاوم به شوری مانند کشت گیاهان مقاوم به شوری (جو، گندم، سبزیجات) و استفاده از سیستم‌های آبیاری قطره‌ای و زیرسطحی می‌تواند بهره‌وری زمین‌های شور را افزایش دهد. آموزش کشاورزان و ارائه تسهیلات مالی برای خرید تجهیزات مرتبط نیز از اقدامات ضروری در این زمینه است (مزارعی، ۱۴۰۲: ۵-۸). توسعه صنایع تبدیلی و تکمیلی باعث افزایش ارزش افزوده محصولات کشاورزی شده و ایجاد واحدهای فرآوری و بسته‌بندی محصولات کشاورزی در منطقه مکران، علاوه بر اشتغال‌زایی، ضایعات را کاهش داده و درآمد کشاورزان را افزایش می‌دهد. بازارهای محلی و ارتباط با بازارهای بزرگ‌تر نیز به فروش بهتر محصولات کمک می‌کند. دولت با ارائه وام‌های کم‌بهره و حمایت از این صنایع می‌تواند به توسعه کشاورزی در منطقه کمک کند. توسعه کشاورزی ارگانیک با استفاده از کودهای طبیعی نیز به حفظ محیط زیست و افزایش کیفیت محصولات کشاورزی منجر شده و می‌تواند صادرات این محصولات را تقویت کند. ایجاد زیرساخت‌های مناسب کشاورزی از جمله جاده‌های دسترسی، سیستم‌های آبیاری مدرن و مراکز تحقیقاتی کشاورزی، به توسعه پایدار کشاورزی کمک کرده و علاوه بر افزایش تولید محصولات، شرایط زندگی کشاورزان را بهبود داده و از مهاجرت به شهرها جلوگیری می‌کند. همکاری دولت و بخش خصوصی در ایجاد این زیرساخت‌ها ضروری است (مزارعی، ۱۴۰۲: ۹-۱۱).

توسعه تاب‌آور مبتنی بر تنش آبی و حوادث طبیعی منطقه‌ای: سواحل مکران به دلیل شرایط آب‌وهوایی خشک و وقوع فجایع طبیعی، با چالش‌هایی در مسیر توسعه پایدار مواجه است. این منطقه به دلیل هم‌جواری با دریای عمان تحت تأثیر تنش آبی ناشی از کمبود منابع آب شیرین و تغییرات اقلیمی است. همچنین نزدیکی به مرزهای تکتونیکی باعث شده که منطقه در معرض زلزله‌ها و سونامی‌ها قرار گیرد که برنامه‌ریزی توسعه را پیچیده‌تر می‌کند. مدیریت پایدار منابع آب از طریق فناوری‌هایی مانند تقطیر آب و جمع‌آوری باران می‌تواند به تأمین آب شیرین کمک کند. همچنین پیشگیری از فجایع طبیعی از طریق ایجاد زیرساخت‌های مقاوم در برابر زلزله و سونامی، توسعه نظام‌های هشدار سریع و برنامه‌های امداد آب شیرین، در افزایش ایمنی جامعه مؤثر است. عوامل اجتماعی و اقتصادی در توسعه پایدار نقشی اساسی دارند. اشتراک‌گذاری مدیریت آب و پیشگیری از فجایع، کارایی استراتژی‌های توسعه را افزایش می‌دهد. همچنین تحلیل هزینه-منفعت پروژه‌های پایدار، در جذب سرمایه‌گذاری اهمیت دارد. توسعه پایدار باید با حداقل تأثیرات محیط‌زیستی صورت گیرد. سیاست‌گذاری‌های مؤثر و توانمندسازی نهادهای اجرایی، در تنظیم استفاده از منابع آب و مدیریت ریسک فجایع ضروری است. سواحل مکران نیازمند رویکردی یکپارچه برای توسعه پایدار است که در آن تنش آبی و پیشگیری از فجایع در نظر گرفته شود. پذیرش مدیریت نوین آب، بهبود پیشگیری از فجایع و افزایش مشارکت اجتماعی، آینده‌ای پایدار را برای این منطقه تضمین می‌کند. این امر مستلزم همکاری پالایشگران، جامعه و سایر ذی‌نفعان برای دستیابی به توسعه‌ای متوازن و موفق است.

اقتصاد سبز، متنوع و پایدار دریا محور، مبتنی بر جذب سرمایه‌های بیرونی و درونی

ترویج و تقویت الگوها و فعالیت‌های توسعه‌ای دریا محور مبتنی بر اقتصاد آبی: اقتصاد دریامحور به عنوان یکی از محورهای اصلی توسعه اقتصادی کشورها، به ویژه کشورهایی که دارای سواحل طولانی و دسترسی به آب‌های آزاد هستند، از اهمیت بالایی برخوردار است. ایران با داشتن بیش از ۵۸۰۰ کیلومتر نوار ساحلی در جنوب و شمال، به ویژه در منطقه سواحل مکران، پتانسیل بالایی برای توسعه اقتصاد دریامحور دارد. این منطقه به دلیل دسترسی به دریای عمان و اقیانوس هند، موقعیت ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی منحصر به فردی دارد که می‌تواند به عنوان موتور محرک توسعه اقتصادی کشور عمل کند. یکی از بخش‌های کلیدی در اقتصاد دریامحور، حمل‌ونقل دریایی است. سواحل مکران به دلیل موقعیت استراتژیک خود، می‌بایست به عنوان یک مرکز ترانزیتی مهم در منطقه عمل کند. توسعه بنادر تجاری مانند چابهار و جاسک، اتصال این بندر به شبکه‌های ریلی

و جاده‌ای، و ایجاد خطوط ترانزیتی شمال-جنوب می‌تواند نقش مهمی در افزایش برون‌داد اقتصادی این بخش ایفا کند. این اقدامات نه تنها باعث افزایش حجم تجارت بین‌المللی می‌شود، بلکه می‌تواند اشتغال‌زایی قابل توجهی را نیز به همراه داشته باشد. صنایع دریایی، به ویژه کشتی‌سازی و تعمیرات کشتی، از دیگر بخش‌هایی هستند که می‌توانند در چارچوب اقتصاد دریامحور توسعه یابند. با توجه به وجود صنایع وابسته به کشتی و لنج‌سازی در منطقه مکران، سرمایه‌گذاری در این بخش می‌تواند به افزایش تولید و صادرات محصولات مرتبط با صنایع دریایی منجر شود. همچنین، توسعه این صنایع می‌تواند باعث جذب سرمایه‌گذاری خارجی و انتقال فناوری‌های پیشرفته به کشور شود. گردشگری دریایی یکی دیگر از بخش‌هایی است که می‌تواند در چارچوب اقتصاد دریامحور توسعه یابد. سواحل مکران با داشتن جاذبه‌های طبیعی و آب‌های گرم، پتانسیل بالایی برای جذب گردشگران داخلی و خارجی دارد. توسعه زیرساخت‌های گردشگری، ایجاد امکانات اقامتی و تفریحی، و معرفی جاذبه‌های طبیعی این منطقه می‌تواند به افزایش درآمدهای گردشگری و ایجاد اشتغال در این بخش کمک کند (شیوا و دیوانسالار، ۱۴۰۱: ۶-۷). استفاده از انرژی‌های تجدیدپذیر دریایی، مانند انرژی خورشیدی و بادی، می‌تواند به عنوان یکی از راه‌های ارتقای برون‌داد در بخش انرژی در نظر گرفته شود. صنایع شیلات و آبی‌پروری نیز از بخش‌هایی هستند که می‌توانند در چارچوب اقتصاد دریامحور توسعه یابند. با توجه به دسترسی سواحل مکران به آب‌های آزاد و وجود منابع غنی آبزیان، سرمایه‌گذاری در این بخش می‌تواند به افزایش تولید و صادرات محصولات دریایی منجر شود. همچنین، توسعه آبی‌پروری می‌تواند به ایجاد اشتغال و بهبود معیشت جوامع محلی کمک کند (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۴۰۰: ۳۵).

بسیج منابع ملی و بین‌المللی در پیوند با منابع محلی در راستای اقتصاد مولد و بالنده: سرمایه‌گذاری و بسیج منابع ملی و بین‌المللی در پیوند با منابع محلی، یکی از ارکان اصلی دستیابی به یک اقتصاد مولد و بالنده است. سرمایه‌گذاری به‌عنوان موتور محرکه رشد اقتصادی، نه تنها در افزایش تولید و اشتغال نقش دارد، بلکه به بهبود بهره‌وری، توسعه مهارت‌ها و ارتقای استانداردهای زندگی نیز کمک می‌کند. برای دستیابی به اقتصاد مولد، بسیج منابع ملی و بین‌المللی باید در کنار بهره‌گیری از منابع محلی مکران قرار گیرد. این امر مستلزم تقویت بخش خصوصی، حمایت از صنایع کوچک و متوسط، و استفاده از فناوری‌های نوین است. ایجاد پیوندهای استراتژیک با دیگر کشورها و استفاده از ظرفیت‌های منطقه‌ای نیز می‌تواند به رفع کمبود منابع طبیعی و انسانی کمک کند. همچنین، بهبود نظام حقوقی و قضایی، تقویت حقوق مالکیت معنوی و ارائه خدمات پشتیبانی پس از سرمایه‌گذاری نیز از جمله اقداماتی است که می‌تواند به جذب سرمایه‌گذاران خارجی کمک کند. در نهایت، سرمایه‌گذاری و بسیج منابع ملی و بین‌المللی در کنار بهره‌گیری از منابع محلی، می‌تواند به ایجاد یک اقتصاد مولد و بالنده در این منطقه کمک کند. این فرآیند نه تنها به افزایش تولید و اشتغال منجر می‌شود، بلکه می‌تواند به بهبود رفاه عمومی و کاهش نابرابری‌های اقتصادی نیز کمک کند.

توسعه و تجهیز شبکه‌های یکپارچه گردشگری طبیعی: توسعه گردشگری در جزایر مکران نیازمند برنامه‌ریزی دقیق و اجرای راهکارهای جامع است که همزمان به حفظ محیط زیست، جذب گردشگر و بهبود شرایط اقتصادی و اجتماعی جوامع محلی کمک کند. یکی از مهم‌ترین راهکارها، توسعه زیرساخت‌های گردشگری است. ایجاد هتل‌ها، رستوران‌ها، مراکز تفریحی و بهبود سیستم‌های حمل‌ونقل می‌تواند به جذب گردشگران داخلی و بین‌المللی کمک کند. همچنین، ایجاد تسهیلات بهداشتی و امنیتی در مناطق ساحلی و جزایر ضروری است تا گردشگران احساس امنیت و راحتی کنند. حفاظت از محیط زیست نیز یکی از ارکان اصلی توسعه پایدار گردشگری است. توسعه بی‌رویه گردشگری می‌تواند منجر به تخریب زیستگاه‌های طبیعی و آلودگی محیط زیست شود. بنابراین، باید برنامه‌ریزی دقیقی برای مدیریت پسماند، کاهش آلودگی آب و هوا و حفاظت از گونه‌های جانوری و گیاهی انجام شود. توسعه اکوتوریسم نیز می‌تواند به حفظ منابع طبیعی کمک کند و در عین حال، درآمدزایی برای جوامع محلی ایجاد کند. جزایر مکران دارای جاذبه‌های طبیعی منحصر به فردی مانند سواحل بکر، جنگل‌های حرا و گونه‌های جانوری کمیاب هستند. برنامه‌ریزی برای توره‌های طبیعت‌گردی، آموزش راهنمایان محلی و ایجاد امکانات اقامتی سازگار با محیط زیست از جمله راهکارهای توسعه اکوتوریسم است (شهرکی، ۱۴۰۰: ۳۳). در نهایت، ایجاد شبکه‌های حمل‌ونقل کارآمد و مقرون‌به‌صرفه می‌تواند به افزایش تعداد گردشگران کمک کند. دسترسی آسان به جزایر و سواحل مکران یکی از عوامل کلیدی در جذب گردشگر است. بهبود جاده‌های دسترسی به مناطق ساحلی و ایجاد شبکه‌های حمل‌ونقل دریایی و هوایی نیز ضروری است (هاشمی و دیگران،

۱۴۰۲: ۸). با اجرای این راهکارها، می‌توان به توسعه پایدار گردشگری در جزایر مکران دست یافت و از مزایای اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی آن بهره‌مند شد.

شبکه‌های عملکردی همیارانه درون منطقه‌ای در پیوند و اتصال با فضاهای سرزمینی و فراسرزمینی

شکل‌دهی به شبکه‌ها و کریدورهای دریایی ملی و فراملی به مرکزیت مکران: سواحل مکران، به‌ویژه بندر چابهار، به دلیل موقعیت استراتژیک خود در شمال اقیانوس هند، نقش کلیدی در شکل‌دهی به شبکه‌ها و کریدورهای دریایی ملی و فراملی دارد. این منطقه به‌عنوان نقطه اتصال بین آسیای مرکزی، جنوب آسیا و خاورمیانه، ظرفیت بالایی برای تبدیل شدن به یک مرکز تجاری و ترانزیتی بین‌المللی دارد. با توجه به اهمیت ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی مکران، کشورهای منطقه و فرمانطقه‌ای مانند هند، چین، روسیه و پاکستان در حال سرمایه‌گذاری در این منطقه هستند. سواحل مکران با داشتن بندر چابهار در ایران و گوادر در پاکستان، به‌عنوان دروازه‌ای به اقیانوس هند عمل می‌کند. چابهار، تنها بندر عمیق آب ایران، می‌تواند کالاهای کشورهای محصور در خشکی مانند افغانستان و آسیای مرکزی را به بازارهای جهانی متصل کند. هند در توسعه بندر چابهار سرمایه‌گذاری کرده و به دنبال کاهش وابستگی خود به پاکستان و ایجاد توازن قدرت در منطقه است. از سوی دیگر، چین با توسعه بندر گوادر و اجرای پروژه کریدور اقتصادی چین-پاکستان (CPEC) در حال رقابت با هند برای تسلط بر شبکه‌های ترانزیتی منطقه است (عزتی و رزی‌نژاد، ۱۴۰۱: ۵). روسیه نیز در توسعه شبکه‌های ترانزیتی و انرژی در منطقه مکران نقش دارد. این کشور با همکاری ایران در پروژه‌هایی مانند خط لوله گاز ایران-پاکستان-هند (IPI) و کریدور حمل‌ونقل شمال-جنوب، مکران را به‌عنوان یک مرکز ترانزیتی برای دسترسی به بازارهای اروپا و آسیای مرکزی در نظر گرفته است. سازمان همکاری شانگهای نیز در تقویت همکاری‌های اقتصادی و امنیتی منطقه مؤثر است. پروژه کریدور حمل‌ونقل شمال-جنوب (INSTC) که ایران، روسیه و هند را به هم متصل می‌کند، می‌تواند زمان و هزینه حمل‌ونقل بین اروپا و آسیا را کاهش داده و مکران را به یک مرکز ترانزیتی مهم تبدیل کند.

اتصال‌پذیری و ارتباط‌پذیری عملکردی منطقه در قالب شبکه‌های ملی و فراملی (خروج از انزوا): منطقه مکران، با دارا بودن ظرفیت‌های جغرافیایی، اقتصادی و استراتژیک، یکی از مهم‌ترین مناطق ایران محسوب می‌شود. این منطقه با دسترسی به آب‌های آزاد بین‌المللی و بنادر مهمی مانند چابهار و جاسک، پتانسیل بالایی برای تبدیل شدن به یک قطب تجاری و ترانزیتی دارد. با این حال، یکی از چالش‌های اصلی، انزوای جغرافیایی و عدم دسترسی به شبکه‌های حمل‌ونقل کارآمد است. ایجاد شبکه‌های حمل‌ونقل زمینی، دریایی و هوایی اهمیت بالایی دارد. توسعه خطوط ریلی و جاده‌ای که مکران را به مراکز اصلی ایران و کشورهای همسایه مانند پاکستان، افغانستان و هند متصل کند، نقش مهمی در افزایش ترانزیت کالا ایفا می‌کند. چابهار، به‌عنوان تنها بندر اقیانوسی ایران، می‌تواند دروازه‌ای برای کشورهای محصور در خشکی باشد و در همکاری با بندر گوادر، توسعه اقتصادی منطقه را تسهیل کند. سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های حمل‌ونقل، ایجاد فرودگاه‌های بین‌المللی و توسعه بنادر، ظرفیت ترانزیت کالا و خدمات را افزایش می‌دهد. همچنین، ایجاد بازارچه‌های مرزی و همکاری‌های اقتصادی با کشورهای همسایه می‌تواند رونق اقتصادی منطقه را افزایش دهد. تقویت همکاری‌های منطقه‌ای با کشورهای مانند پاکستان، هند و چین زمینه‌ساز توسعه پایدار و افزایش امنیت خواهد بود. اتصال‌پذیری و ارتباط‌پذیری عملکردی منطقه مکران در قالب شبکه‌های ملی و فراملی، علاوه بر خروج این منطقه از انزوا، آن را به یک قطب تجاری و ترانزیتی مهم تبدیل می‌کند. این امر نیازمند همکاری دولت، بخش خصوصی و کشورهای همسایه است تا با ایجاد زیرساخت‌های لازم و تقویت همکاری‌های منطقه‌ای، توسعه پایدار در منطقه مکران تحقق یابد (شافعی دلچه، ۱۴۰۱: ۹).

حکمرانی انسجام‌بخش و یکپارچه منطقه‌ای در راستای مأموریت‌های محلی، ملی و فراملی

برقراری شبکه‌های همپيوند و همکار به محوریت کانون‌های توسعه در سیستان و بلوچستان و هرمزگان: ایجاد شبکه‌های همکاری در منطقه مکران، مستلزم توسعه زیرساخت‌های ارتباطی، حمل‌ونقل و ایجاد شهرک‌های صنعتی و تجاری به‌عنوان مراکز رشد اقتصادی است. در یکی از مقالات، بر نقش این زیرساخت‌ها در تسهیل جریان کالا و خدمات و ایجاد پیوندهای همکاری تأکید شده است. توسعه شهرک‌های صنعتی می‌تواند با جذب سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی، به اشتغال‌زایی و بهبود شرایط اقتصادی منطقه کمک کند. علاوه‌براین، ایجاد شبکه‌های همکاری میان شهرک‌ها و جوامع محلی، باعث تقویت پیوندهای اجتماعی و اقتصادی خواهد شد. ایجاد مراکز آموزشی در این شهرک‌ها می‌تواند مهارت نیروی کار محلی را افزایش داده و آن‌ها را

در فعالیت‌های اقتصادی مشارکت دهد. همچنین، شبکه‌های حمل‌ونقل کارآمد بین این مراکز و مناطق اطراف، موجب افزایش رقابت‌پذیری منطقه خواهد شد (حق‌پرست، ۱۴۰۱: ۱۱).

تقویت سازوکارهای شفافیت و پاسخگویی نهادهای محلی: قانون‌گذاری مشارکتی در مکران باید نیازهای محلی را با سیاست‌های ملی همسو کند. در یکی از مقالات، اهمیت آینده‌نگری در قانون‌گذاری منطقه‌ای بررسی شده است. برای تحقق این هدف، ایجاد نهادهای قانون‌گذاری محلی که به‌طور مستقیم با جوامع در ارتباط باشند، ضروری است. این نهادها با برگزاری جلسات مشورتی و کارگاه‌های آموزشی، می‌توانند آگاهی و مشارکت جوامع را افزایش دهند. همچنین، مکانیزم‌های پاسخگویی و شفافیت مانند گزارش‌های منظم و بازخورد از اجرای قوانین، به بهبود کیفیت قانون‌گذاری و افزایش اعتماد عمومی کمک می‌کند. راهکارهایی مانند پلتفرم‌های دیجیتالی جهت مشارکت شهروندان در فرآیند قانون‌گذاری، می‌تواند به تقویت این روند کمک کند. قانون‌گذاری مبتنی بر مشارکت می‌تواند حکمرانی کارآمدی را در مکران ایجاد کرده و توسعه پایدار منطقه را تضمین کند. همچنین، قوانین ویژه‌ای که به نیازهای اقتصادی و اجتماعی جوامع محلی توجه کنند، می‌تواند کیفیت زندگی و رفاه عمومی را بهبود بخشد (قلی‌پور مقدم و دیگران، ۱۴۰۱: ۸۴).

نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها

منطقه مکران با موقعیت ژئواستراتژیک و ژئواکونومیکی خود، نقش مهمی در راهبردهای توسعه‌ای ایران ایفا می‌کند. این منطقه، به دلیل دسترسی مستقیم به آب‌های آزاد و قرار گرفتن در مسیر کریدورهای بین‌المللی، ظرفیت بالایی برای تبدیل شدن به قطب تجاری، انرژی و امنیتی دارد. توسعه زیرساخت‌های بندری، حمل‌ونقل و لجستیک در این منطقه می‌تواند وابستگی ایران به تنگه هرمز را کاهش داده و امنیت ترانزیتی کشور را افزایش دهد. همچنین، نقش این منطقه در تجارت جهانی از طریق بندر چابهار و جاسک، ایران را به هاب حمل‌ونقل منطقه‌ای تبدیل خواهد کرد. از نظر اقتصادی، مکران ظرفیت‌های متعددی برای توسعه صنایع دریایی، انرژی و گردشگری دارد. سرمایه‌گذاری در صنایع نفت و گاز، احداث پالایشگاه‌ها و پایانه‌های LNG، می‌تواند موقعیت ایران را در بازارهای جهانی انرژی تقویت کند. توسعه سواحل مکران به‌عنوان یک مرکز ترانزیت انرژی، موجب افزایش امنیت صادرات نفت و کاهش آسیب‌پذیری در برابر بحران‌های ژئوپلیتیکی خواهد شد. در همین راستا، ایجاد زیرساخت‌های مدرن برای صنایع شیلات، کشتی‌سازی و گردشگری، می‌تواند به اشتغال‌زایی و رونق اقتصادی منطقه کمک کند. با این حال، توسعه مکران با چالش‌هایی نیز مواجه است. رقابت منطقه‌ای، به‌ویژه از سوی بندر گوادر پاکستان، نیازمند سیاست‌گذاری راهبردی و سرمایه‌گذاری هدفمند در بندر چابهار است. همچنین، کمبود زیرساخت‌های حمل‌ونقل، ضعف در جذب سرمایه‌گذاری خارجی و تحریم‌های اقتصادی از موانع اصلی در مسیر توسعه این منطقه محسوب می‌شوند. علاوه بر این، تهدیدات امنیتی همچون قاچاق، تروریسم دریایی و حضور نیروهای خارجی در منطقه، نیازمند تدابیر امنیتی ویژه و تقویت حضور نظامی در این منطقه است. از منظر اجتماعی، توسعه مکران می‌تواند به بهبود کیفیت زندگی ساکنان محلی و افزایش سرمایه اجتماعی کمک کند. برنامه‌ریزی برای توسعه آموزش، بهداشت و ایجاد فرصت‌های شغلی پایدار، می‌تواند از مهاجرت گسترده نیروی کار جلوگیری کند. همچنین، مشارکت جوامع محلی در فرآیندهای تصمیم‌گیری و توسعه‌ای، موجب افزایش همگرایی ملی و تقویت امنیت داخلی خواهد شد.

در مجموع، بهره‌گیری از ظرفیت‌های مکران مستلزم یک راهبرد جامع و بلندمدت است که بر توسعه زیرساخت‌های اساسی، جذب سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی، تقویت همکاری‌های بین‌المللی و ارتقای امنیت منطقه‌ای تأکید کند. ایران می‌تواند با اتخاذ سیاست‌های هوشمندانه و برنامه‌ریزی راهبردی، سواحل مکران را به یکی از مهم‌ترین مراکز اقتصادی و ژئوپلیتیکی خود تبدیل کند و جایگاه خود را در نظام بین‌الملل ارتقا دهد.

منابع

- اطاعت، جواد؛ و موسوی، سید هزرها. (۱۳۸۹). تمرکز زدایی و توسعه پایدار در ایران، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، ۴۲(۱)، ۸۹-۱۰۶.
- https://jhgr.ut.ac.ir/article_24444.html
- پوراحمدی، حسین. (۱۳۸۵). اقتصاد سیاسی نوین امنیت در خلیج فارس. شانزدهمین همایش بین‌المللی خلیج فارس.
- <https://civilica.com/doc/89802>

- حافظ نیا، محمدرضا؛ و رومینا، ابراهیم. (۱۳۸۴). تحلیل ظرفیت های ژئوپلیتیک سواحل جنوب شرق ایران در راستای منافع ملی (فضای موردغفلت). مجله جغرافیا و توسعه، ۳(۶)، ۲۰-۵. <https://www.sid.ir/paper/76985/fa>
- حافظ نیا، محمدرضا؛ و کاویانی، مراد. (۱۳۸۵). نقش هویت قومی در همبستگی ملی (مورد: قوم بلوچ). پژوهشی علوم انسانی دانشگاه اصفهان، ۲۰(۱)، ۴۶-۱۵. <https://sid.ir/paper/430014/fa>
- حافظ نیا، محمدرضا. (۱۳۷۲). خلیج فارس و نقش استراتژیک تنگه هرمز، تهران: انتشارات سمت.
- حافظ نیا، محمدرضا. (۱۳۸۵). اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک، مشهد: انتشارات پاپلی.
- سالنامه آماری استان سیستان و بلوچستان. (۱۳۹۱). مرکز آمار ایران.
- شهرکی، سیامک. (۱۴۰۰). بررسی نقش استراتژیک سواحل مکران در توسعه گردشگری و تحول اقتصادی؛ عامل امنیت پایدار منطقه جنوب شرق ایران. دومین کنفرانس حقوق، علوم سیاسی و علوم انسانی. <https://civilica.com/doc/1266259>
- شیوا، حسین؛ و دیوانسالار، رضا. (۱۴۰۱). ارزیابی راهبردی وضعیت کنونی سواحل مکران در راستای توسعه دریامحور، چهارمین همایش ملی توسعه سواحل مکران (با محوریت حکمرانی و تاکید بر دیپلماسی و اقتصاد دریامحور). <https://civilica.com/doc/1651996>
- قاسمی، فرهاد. (۱۳۸۸). الزامات تئوریک بازدارندگی منطقه ای جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه بین المللی روابط خارجی، ۱(۳)، ۸۳-۵۵. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.20085419.1388.1.3.3.2>
- قلی زاده، ابراهیم؛ و کلاری، بشیر. (۱۳۹۴). نقش محیط طبیعی خلیج فارس و تنگه هرمز در نبرد ناهمتراز. مجله جغرافیای نظامی و امنیتی، ۱(۱)، ۱۰۵-۱۲۱. https://smg.ihu.ac.ir/article_201106.html
- کریمی پور، یدالله. (۱۳۷۹). ایران و همسایگان (منابع تنش و تهدید)، تهران: جهاد دانشگاهی تربیت مدرس.
- کیانی، داوود. (۱۳۸۶). نقش جاسک در افق آینده ایران با تکیه بر انرژی. مجله اکتشاف و تولید نفت و گاز، شماره ۱۴۵، ۲۷-۲۲. <https://www.magiran.com/p1732922>
- محمدی، حمیدرضا؛ و احمدی، ابراهیم. (۱۳۹۷). موازنه گرایی در سیاستهای ژئوپلیتیکی هند (با تأکید بر نقش و جایگاه بندر چابهار ایران). پژوهش های دانش زمین، ۱۹(۱)، ۶۵-۴۶. https://esrj.sbu.ac.ir/article_96619.html
- مزارعی، رضا. (۱۴۰۱). توسعه سواحل مکران با محوریت کشاورزی و شیلات. سیزدهمین کنفرانس بین المللی: علوم صنایع غذایی کشاورزی ارگانیک و امنیت غذایی گرجستان. <https://civilica.com/doc/1635994>
- موسوی شفتائی، سید مسعود. (۱۳۸۶). دیپلماسی اقتصادی ابزار نوین سیاست خارجی در عصر جهانی شدن. پژوهش نامه حقوق و علوم سیاسی، ۲(۶)، ۳۹-۶۰. <http://noo.rs/Yiye0>
- میرزاده کوهشاهی، مهدی. (۱۳۹۸). توسعه مکران، ضرورت های داخلی و اهمیت منطقه ای. مجله امنیت بین المللی، ۹، ۱۹-۲۴. <https://www.magiran.com/p2135506>
- میرمحمدی، سیدمحمد. (۱۳۸۶). آمایش سرزمین و ملاحظات امنیت اقتصادی، تهران مؤسسه تحقیقاتی تدبیر اقتصاد.

References:

- Alden, J., & Boland, P. (2013). Regional development strategies: a European perspective. Routledge. <https://www.routledge.com/Regional-Development-Strategies-A-European-Perspective/Alden-Boland/p/book/9780117023666?srsltid=AfmBOoouV8QBYuyKObpmH5ZrSkj2ZiWz-9utlnMz0M2TJx905fmR5MZ>
- Alessandrini, M., Celotti, P., Dallhammer, E., Gorny, H., Gramillano, A., Schuh, B., ... & Gaupp-Berghausen, M. (2019). Implementing a place-based approach to EU industrial policy strategy. European Committee of the Regions. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/ab33e66a-a83c-11e9-9d01-01aa75ed71a1/language-en>
- Barca, F., McCann, P., & Rodríguez- Pose, A. (2012). The case for regional development intervention: place-based versus place- neutral approaches. Journal of regional science, 52(1), 134-152. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9787.2011.00756.x>
- Etaat, J. & Mussavi, S. Z. (2010). Decentralization and Sustainable Development in Iran. National Geography Research, 42(1), 89-106. https://jhgr.ut.ac.ir/article_24444.html?lang=en [In Persian]
- Ghasemi, F. (2009). Theoretical Requirements for Regional Deterrence of the Islamic Republic of Iran, International Quarterly Journal of Foreign Relations, 1(3), 55-83. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.20085419.1388.1.3.3.2> [In Persian]
- Gholizadeh, E., & Kalari, B. (2015). The Role of the Natural Environment of the Persian Gulf and the Strait of Hormuz in the Unequal Battle. Journal of Military and Security Geography, 1(1), 105-121. https://smg.ihu.ac.ir/article_201106.html [In Persian]
- Hafeznia, M. R., & Kaviani, Morad. (2006). The Role of Ethnic Identity in National Solidarity (Case: Baluch Tribe). Isfahan University Humanities Research, 20(1), 15-46. <https://sid.ir/paper/430014/fa> [In Persian]
- Hafeznia, M. R., & Romina, E. (2005). Analysis of the geopolitical capacities of the southeastern coasts of Iran in line with national interests (neglected space). Journal of Geography and Development, 3(6), 5-20. <https://www.sid.ir/paper/76985/fa> [In Persian]

- Hafeznia, M. R., (1993). The Persian Gulf and the Strategic Role of the Strait of Hormuz, Tehran: Samt Publications. **[In Persian]**
- Hafeznia, M. R., (2006). Principles and Concepts of Geopolitics, Mashhad: Papli Publications. **[In Persian]**
- Karimipour, Y. (1990). Iran and its Neighbors (Sources of Tension and Threat), Tehran: Tarbiat Modares University. **[In Persian]**
- Kiani, D. (2007). The role of JASK in Iran's future horizon based on energy. Journal of Oil and Gas Exploration and Production, No. 145, 27-22. <https://www.magiran.com/p1732922> **[In Persian]**
- Mazarei, R. (1401). Development of Makran Coast with a Focus on Agriculture and Fisheries. 13th International Conference: Food Science, Organic Agriculture and Food Security of Georgia. <https://civilica.com/doc/1635994/> **[In Persian]**
- Mirmohammadi, S. M. (2007). Land Planning and Economic Security Considerations, Tehran, Economic Planning Research Institute. **[In Persian]**
- Mirzadeh Koohshahi, M. (2019). Makran Development, Domestic Necessities and Regional Importance. Journal of International Security, 9, 19-24. <https://www.magiran.com/p2135506> **[In Persian]**
- Mohammadi, H. R., & Ahmadi, E. (2018). Balancing in India's geopolitical policies (with emphasis on the role and position of Iran's Chabahar port). Earth Science Research, 9(1), 46-65. https://esrj.sbu.ac.ir/article_96619.html **[In Persian]**
- Mousavi Shafaei, S. M. (2007). Economic Diplomacy as a New Tool of Foreign Policy in the Era of Globalization. Journal of Law and Political Sciences, 2(6), 39-60. <http://noo.rs/Yiye0> **[In Persian]**
- Pourahmadi, H. (2006). New Political Economy of Security in the Persian Gulf, 16th International Persian Gulf Conference. <https://civilica.com/doc/89802/> **[In Persian]**
- Shahraki, S. (2021). Investigating the Strategic Role of Makran Coasts in Tourism Development and Economic Transformation; A Factor in Sustainable Security in the Southeast of Iran. The Second Conference on Law, Political Science and Humanities. <https://civilica.com/doc/1266259/> **[In Persian]**
- Shiva, H., & Divansalar, R. (2022). Strategic assessment of the current situation of Makran coasts in line with sea-oriented development, Fourth National Conference on Makran Coastal Development (with a focus on governance and an emphasis on sea-oriented diplomacy and economy). <https://civilica.com/doc/1651996/> **[In Persian]**
- Statistical Yearbook of Sistan and Baluchestan Province. (2012). Statistical Center of Iran. **[In Persian]**

Presenting a Model of Decentralization with a Data-Driven and Meta Synthesis Approach (A Case Study of the Greater Tehran Metropolitan Area)

Akbar Ganje ¹, Alireza Estelaji ², Ali Sheikhezami ³, Hamid Reza Sabaghi ⁴

1- Department of Geography and Urban Planning, Faculty of Science and Technology, Islamic Azad University, North Tehran Branch, Tehran, Iran

2- Professor of Geography Department, Islamic Azad University, Yadgar Imam Khomeini Branch, Ray Shahr, Tehran, Iran

3- Department of Geography and Urban Planning, Faculty of Science and Technology, Islamic Azad University, North Tehran Branch, Tehran, Iran

4- Department of Geography and Urban Planning, Faculty of Science and Technology, Islamic Azad University, North Tehran Branch, Tehran, Iran

Article info

Article type:

Research Article

Received:

2024/03/23

Accepted:

2024/05/18

pp:

45- 59

Keywords:

Decentralization,
Grounded Theory,
Meta Synthesis,
Tehran Metropolitan.

Abstract

This research aims to present a deconcentration model to elucidate the balanced growth of the Tehran metropolis. The research adopts a qualitative approach through foundational data theory and meta-synthesis. The geographical scope of this study is limited to the city of Tehran. Initially, literature and research background were studied using a meta-synthesis approach. In this research, 34 documents related to deconcentration were examined, and key components were extracted. Then, a systematic data theory approach was used to gather the perspectives of stakeholders and provide a model. Sample selection was done through theoretical sampling, and 15 interviews were conducted based on theoretical saturation. Data analysis was carried out through three stages: open coding, axial coding, and selective coding, identifying conditional factors, central phenomena, contextual conditions, and intervening and outcome factors, as well as solutions and consequences. People's decisions do not always align logically with decision-making models presented in financial texts. Municipal infrastructures are essential for the economic, social, and environmental well-being of cities. Cities must not only provide "hard" services such as roads, transportation, water, and sanitation but also facilitate "soft" services like parks, housing, and recreational facilities that enhance the quality of life in their communities. The continuous growth of urban populations in developing countries has significantly increased the demand for urban services.

Citation: Ganje, A., Estelaji, A., Sheikhezami, A., & Sabaghi, H. R. (2025). Presenting a Model of Decentralization with a Data-Driven and Meta Synthesis Approach (A Case Study of the Greater Tehran Metropolitan Area). *Journal of Urban Futurology*, 5(1), 45-59.

© The Author(s).

Publisher: Islamic Azad University, Zahedan Branch.

DOI: <https://doi.org/10.82545/uf.2025.1105711>

Extended Abstract

Introduction

The issue of unbalanced geographical development, characterized by the concentration of prosperity and economic growth in the main metropolitan area on one hand, and the deprivation and isolation of peripheral regions of the country on the other, has persisted in this country for about 60 years. This trend is seen as a spatial reflection of outward development policies, representing a phase of capitalist systems. Unbalanced development typically begins with the emergence of significant advantages in a specific region or biased government support for a particular city. This leads to the flow of resources and subsequent concentration of certain activities in that region. The increase in resource concentration further amplifies the concentration of activities and population in the center, perpetuating a cyclic pattern. Even if the initial driving factor is removed, the trend of centralization may persist. The current situation of Tehran city illustrates uneven spatial development and unequal distribution of population and economic activities, largely due to excessive concentration of industrial, service, and administrative activities. This concentration has elevated Tehran into the predominant political and economic hub, while causing considerable harm to its development trajectory and other parts of the country. One of the primary symbols of restructuring political systems in societies with free or planned economies is the decentralization of political decision-making, policymaking, and managerial control from central governments to regional and local levels. In developing countries, the capital city often serves as the political epicenter, a focal point of attraction and influence, housing the largest population, economic centers, and serving as the seat of political power. Theoretical discourse on governmental decentralization revolves around redistributing power, resources, and decision-making among distinct geographical units, often in response to

internal social and economic crises. The essential issue facing Tehran metropolis stems from imbalanced development common in developing countries, arising from political and economic centralization and a lack of cohesive urban development management, resulting in various adverse consequences. To tackle challenges arising from population and activity concentration, strategies such as organization, decentralization, and relocation have been proposed. Spatial concentration refers to the geographical clustering of incomes, industries, trade, and population in one or more specific locations, particularly noticeable in developing countries. The Tehran metropolis, as an example of unbalanced development in developing countries, resulting from political and economic centralization and lack of cohesive urban development management, faces negative consequences across various dimensions. This concentration has been addressed through strategies such as organization, decentralization, and relocation to address problems arising from population and activity concentration. However, previous studies indicate that existing theories on the design of urban decentralization patterns in Iran have encountered weaknesses and shortcomings, with environmental conditions, interventions, and consequences remaining largely unknown. This underscores the need to present a decentralization pattern for the Tehran metropolis. While in the past, economic geography employed the theory of central place to describe the role of capital cities in regional economic development, this framework has largely lost its effectiveness due to multiple theoretical shortcomings. Consequently, capital cities and other regional cities, due to high levels of functionality, face numerous social, cultural, economic, environmental, and logistical problems. In many such cases, countries decide to relocate their capitals away from primary cities or urban poles to new locations or

pursue decentralization and organization policies to mitigate the dimensions of problems. In recent years, decentralization in developing countries has become quite common, often regarded as a panacea or curse.

Methodology

This study aims to present a decentralization model in the Tehran metropolis using the grounded theory approach. It is based on systematic grounded theory methodology, involving problem identification, literature review, and sample selection. The sampling method chosen for this study is theoretical sampling, where samples are selected purposefully to meet the research objectives. Data collection and analysis are ongoing processes, utilizing various qualitative research methods such as interviews, observations, and document analysis. Interviews with experts were conducted individually, with the number of interviews reaching saturation point in data collection. The data were collected through interviews with 15 experts using theoretical sampling method. The interviews were recorded and transcribed, and data analysis was based on the grounded theory coding scheme. Theoretical saturation was reached when no new data emerged related to the research topic. The study area is Tehran, the most populous city and capital of Iran, which plays a significant role in the country's economy and politics. Tehran's population share relative to the total urban population of the country has decreased, but its share of the total population has increased. Additionally, Tehran is the economic center of Iran, hosting the majority of national decision-making and administrative institutions, which contributes to significant traffic congestion and environmental pollution.

Results and discussion

The results of this study indicate that there are significant issues in the field of urban theory and its impacts on various cultural, social, and human aspects. Some of the challenges highlighted include weaknesses in urban housing, migration and marginalization, decreasing social capital, loss of urban identity, problems in urban design, planning, and management, inadequacies in the legal system, and deficiencies in sustainable urban development.

Conclusion

Based on findings, practical suggestions include reforms in the legal system, development of public-private partnership projects while adhering to contract provisions, establishment of comprehensive laws regarding public-private partnerships, and cultural promotion for critical thinking and transformation in municipal organizations. Overall, this research demonstrates that measures to address urban challenges and improve the quality of life for Iranian citizens, especially in Tehran, are necessary and vital.

Funding

There is no funding support.

Authors' Contribution

Authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article. All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work declaration of competing interest none.

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

We are grateful to all the scientific consultants of this paper.

فصلنامه آینده پژوهی شهری

واحد زاهدان

ارائه الگوی تمرکززدایی با رویکرد نظریه داده بنیاد و فراترکیب (مطالعه موردی کلان شهر تهران)

اکبر گنجه^۱، علیرضا استعلاجی^۲، علی شیخ اعظمی^۳، حمیدرضا صباغی^۴

۱- گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشکده علوم و فنون، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال، تهران، ایران

۲- استاد گروه جغرافیا، دانشگاه آزاد اسلامی واحد یادگار امام خمینی (ره) شهر ری، تهران، ایران

۳- گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشکده علوم و فنون، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال، تهران، ایران

۴- گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشکده علوم و فنون، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال، تهران، ایران

چکیده	اطلاعات مقاله
این پژوهش با هدف ارائه الگوی تمرکززدایی بر تبیین رشد متوازن کلان شهر تهران انجام گرفته است. پژوهش به روش کیفی و از طریق نظریه داده بنیاد و فراترکیب صورت گرفته است. ابتدا ادبیات و پیشینه پژوهش به روش فراترکیب موردمطالعه قرار گرفت. در این پژوهش، ۳۴ سند مرتبط با موضوع تمرکززدایی بررسی شده و مولفه های اصلی استخراج شد. سپس برای دریافت دیدگاه صاحب نظران و ارائه الگو از نظریه داده بنیاد با رویکرد سیستماتیک استفاده شد. انتخاب نمونه نیز با استفاده از روش نمونه گیری نظری انجام شده و بر اساس اصل اشباع نظری ۱۵ مصاحبه انجام شد. سپس تجزیه و تحلیل داده ها در طی سه مرحله کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری انتخابی انجام گرفت و شرایط علی، پدیده محوری، شرایط زمینه ای و مداخله گر و راهکارها و پیامدها شناسایی شدند. تصمیم های مردم لزوماً همواره به طور منطقی با مدل های تصمیم گیری معرفی شده در متون مالی هماهنگ نیست. زیرساخت های شهرداری برای سلامت اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی شهرها ضروری است. شهرها نه تنها باید جاده ها، حمل و نقل، آب و فاضلاب و دیگر خدمات «سخت» را ارائه نمایند، بلکه باید خدمات «نرم» همچون بوستان ها، مسکن و امکانات سرگرمی که موجب افزایش کیفیت زندگی در جوامع شان می شود را فراهم کنند و همچنین رشد مداوم جمعیت شهرنشینی در کشورهای درحال توسعه نیاز به خدمات شهری را به شدت افزایش داده است.	نوع مقاله: مقاله پژوهشی دریافت: ۱۴۰۳/۰۱/۰۴ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۲/۲۹ صص: ۴۵-۵۹ واژگان کلیدی: تمرکززدایی، نظریه داده بنیاد، فراترکیب، کلان شهر تهران.

استناد: گنجه، اکبر؛ استعلاجی، علیرضا؛ شیخ اعظمی، علی؛ و صباغی، حمیدرضا. (۱۴۰۴). ارائه الگوی تمرکززدایی با رویکرد نظریه داده بنیاد و فراترکیب (مطالعه موردی کلان شهر تهران). فصلنامه آینده پژوهی شهری، ۵(۱)، ۴۵-۵۹.

ناشر: دانشگاه آزاد اسلامی واحد زاهدان.

DOI: <https://doi.org/10.82545/uf.2025.1105711>

مقدمه

مسئله توسعه نامتوازن جغرافیایی به معنای تمرکز رونق و توسعه اقتصادی در کلان‌شهر اصلی از یکسو و محرومیت و انزوای مناطق حاشیه‌ای کشور از سوی دیگر، مقوله‌ای است که از حدود ۶۰ سال پیش در این کشور به‌جامانده است. این روند را بازتاب فضایی سیاست‌های توسعه برون‌زا، به‌عنوان مرحله‌ای از پویای نظام سرمایه‌داری می‌دانند. روند توسعه نامتوازن، ابتدا با ظهور مزیتی قابل‌توجه در یک منطقه، یا حمایت جانبدارانه دولتی از یک شهر خاص آغاز می‌شود. این رانت، موجب سرزیرشدن منابع و در نتیجه، تمرکز برخی فعالیت‌ها در منطقه یادشده می‌شود. افزایش تمرکز منابع نیز مجدداً به تمرکز بیشتر فعالیت‌ها و جمعیت در مرکز منجر شده و این دور باطل تکرار می‌شود. به‌طوری‌که پس از قوام یافتن این چرخه، حتی در صورت حذف عامل محرک اولیه نیز ممکن است روند تمرکزگرایی ادامه یابد (Ahmady, 2023: 435-464). چشم‌انداز کنونی شهر تهران مبین توسعه فضایی ناهمگون و توزیع نامتعادل جمعیت و فعالیت‌های اقتصادی است که در پی تمرکز بیش‌ازحد فعالیت‌های صنعتی، خدماتی و اداری متصور شده است. این تراکم از یکسو تهران را به کانون برتر سیاسی، اقتصادی تبدیل کرده و از جنبه‌های دیگر، آسیب‌های فراوانی را در مسیر توسعه آن و سایر نقاط کشور قرار داده است (Tokali Kojani et al., 2020). یکی از نشانه‌های اصلی بازسازی سیستم‌های سیاسی در جوامع با اقتصاد آزاد و جوامع با اقتصاد برنامه‌ریزی‌شده، تمرکززدایی از تصمیم‌گیری سیاسی، سیاست‌گذاری و کنترل مدیریتی از حکومت‌های مرکزی به سطوح منطقه‌ای و محلی است (Díaz-Lanchas & Mulder, 2021: 1111-1128). در کشورهای درحال توسعه پایتخت به‌عنوان کانون سیاسی کشور، مرکز جاذبه و نفوذ یک فضای جغرافیایی و معمولاً دارای بیشترین جمعیت و بزرگ‌ترین مراکز اقتصادی و فرهنگی است و مهم‌تر از همه، مرکز اقتدار سیاسی کشور محسوب می‌شود و معمولاً محل استقرار سران سه قوه، اعضای آن‌ها، همه وزارتخانه‌ها، ادارات حکومتی و سفارتخانه‌های خارجی است (Straub et al., 2020: 105-113). سرچشمه متون نظری تمرکززدایی حکومتی بر موضوع‌های توزیع مجدد قدرت، منابع و قدرت تصمیم‌گیری بین واحدهای جغرافیایی مشخص تمرکز می‌کند. این تمرکززدایی‌ها ممکن است در جست‌وجوی اشکال جدیدی از توزیع قدرت و منابع در واکنش به بحران‌های اجتماعی و اقتصادی داخلی باشد (Han et al., 2023: 601).

پیشینه و مبانی نظری پژوهش

کلان‌شهر تهران به‌عنوان نمونه‌ای از توسعه نامتوازن در کشورهای درحال توسعه، ناشی از مرکزیت سیاسی و اقتصادی و عدم مدیریت یکپارچه توسعه شهری، با پیامدهای منفی در ابعاد مختلف مواجه است (Pilehvar, 2023: 2515-2538). این تمرکز، توسط راهبردهایی نظیر ساماندهی، تمرکززدایی و انتقال به‌منظور مواجهه با مشکلات ناشی از تمرکز جمعیت و فعالیت‌ها مطرح شده است (Alfred et al., 2019: 170-188). تمرکز فضایی به توزیع جغرافیایی درآمدها، صنایع، تجارت و جمعیت در یک یا چند مکان معین اشاره دارد (Liu & Gu., 2020: 375-391). در کشورهای درحال توسعه، مشکلات مرتبط با تمرکز بالای عملکردها و سیاست‌های تمرکزگرا، نیاز به راهبردهای تمرکززدایی را جلب کرده است (Kalbar & Lokhande, 2023: 359-378). اما مطالعات پیشین نشان می‌دهد که نظریات موجود در زمینه طراحی الگوی تمرکززدایی شهری در ایران به ضعف‌ها و کاستی‌ها برخوردانده و شرایط محیطی، مداخله‌ها و پیامدها به‌ناشناخته مانده‌اند. این نیاز به ارائه الگوی تمرکززدایی کلان‌شهر تهران را تأکید می‌کند (موسوی و همکاران، ۱۴۰۴: 108-125 - Omidali et al., 2022). هر چند در گذشته، جغرافیای اقتصادی، نظریه مکان مرکزی را برای توصیف سهم شهرهای پایتختی در توسعه اقتصادی منطقه‌ای به کار می‌گرفته، امروزه این چارچوب تا حد زیادی به علت کاستی‌های نظری متعدد کارایی خود را از دست داده است و باعث شده است شهرهای پایتختی و همچنین، سایر شهرهای منطقه به دلیل تمرکز بالای عملکردها، به لحاظ مسائل اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، زیست‌محیطی و کالبدی، دچار مشکلات عدیده‌ای شوند. در چنین موارد متعدد کلیدی، کشورها تصمیم می‌گیرند پایتخت‌های خود را به دور از نخست شهرها یا قطب شهرها به مکان جدیدی جابجا کنند (Pugh & Dubois, 2021: 267-275) یا سیاست‌های تمرکززدایی و ساماندهی را برای کاستن از ابعاد مشکلات پیگیری کنند. در سال‌های اخیر تمرکززدایی در کشورهای درحال توسعه بسیار عادی شده است که به‌عنوان نوشدارو یا بلا در نظر گرفته می‌شود (Clifford et al., 2023: 1171-1189).

مواد و روش پژوهش

پژوهش حاضر با هدف ارائه الگوی تمرکززدایی در کلانشهر تهران با رویکرد نظریه داده‌بنیاد و فراترکیب انجام گرفته است. چون به دنبال ارائه الگویی هستیم، این تحقیق مبتنی بر روش سیستماتیک گراند تئوری است. در این روش، پس از مشخص نمودن مسئله پژوهش و مرور ادبیات پیشین، نمونه‌گیری صورت می‌پذیرد. پس از بررسی انواع شیوه‌های نمونه‌گیری کیفی در پژوهش‌های مشابه، روش نمونه‌گیری نظری برای پژوهش کنونی انتخاب گردید. در این روش نمونه‌گیری، غیرتصادفی است و انتخاب نمونه‌ها در جهت هدف پژوهش می‌باشد. تحلیلگر داده‌ها در حین شکل‌گیری تئوری، در خصوص انتخاب نمونه بعدی تصمیم می‌گیرد تا زمانی که تئوری به شکل نهایی آن ارائه گردد. در روش گراند تئوری، تعداد نمونه‌ها از پیش مشخص نبوده و فرآیند نمونه‌گیری در حین تحلیل داده‌ها ادامه می‌یابد تا زمانی که تئوری به مرحله اشباع نظری دست یابد. گردآوری داده‌ها و تجزیه و تحلیل آن‌ها دو روند به هم پیوسته‌اند با توجه به ماهیت موضوع و بر اساس استراتژی روش نظریه مبنایی و همچنین جامعه مورد مطالعه، از روش‌ها و ابزارهای متنوع تحقیق کیفی شامل انواع مصاحبه، مشاهده و گردآوری اسناد و مدارک استفاده شده و داده‌های اولیه فراهم آمده‌اند. ما برای جمع‌آوری اطلاعات از روش پژوهش نمونه‌گیری نظری استفاده می‌کنیم؛ یعنی تمام ابزارها و لوازم جمع‌آوری اطلاعات را استفاده می‌کنیم. بر اساس روش نمونه‌گیری نظری، از دو روش مصاحبه و فراترکیب در این پژوهش استفاده شده است. اولین شیوه گردآوری داده‌ها، مصاحبه عمیق و باز با کارشناسان بود. مصاحبه با کارشناسان صورت گرفت. سابقه کاری مرتبط آن‌ها برای انجام مصاحبه بسیار مهم بود و تعداد مصاحبه بعد از رسیدن به مرحله اشباع در داده‌ها به پایان رسید. داده‌ها از طریق مصاحبه با ۱۵ نفر از خبرگان بودند در زمینه تحقیق گردآوری شد که روش انتخاب خبرگان از طریق روش گلوله برفی بوده است. مصاحبه‌ها به صورت فردی انجام شد و زمان آن‌ها به طور میانگین ۴۵ دقیقه بود. نمونه‌گیری نظری تا رسیدن مقوله‌ها به اشباع نظری ادامه یافت؛ مقصود از اشباع نظری مرحله‌ای است که در آن داده‌های جدیدی در ارتباط با مقوله، پدید نیاید و روابط بین مقوله‌ها برقرار و تأیید شده است. سؤالات مصاحبه از نوع پاسخ باز بوده و بر اساس ابعاد نظریه زمینه‌ای مواردی مانند مقولات (ابعاد) اصلی دارای شرایط علی (شرایط علی مقوله‌هایی مربوط به شرایطی که بر مقوله محوری تأثیر می‌گذارند. شرایط علی رویدادهایی است که موقعیت‌ها، مباحث و مسائل مرتبط با پدیده را خلق و تا حدودی تشریح می‌کنند که چرا و چگونه افراد و گروه‌ها به این پدیده مبادرت می‌ورزند. در واقع، منظور از شرایط علی، رویدادها و اتفاقاتی است که بر این پدیده تأثیر گذاشته و منجر به بروز آن می‌شوند. پدیده محوری (مقوله محوری یک صورت ذهنی از پدیده‌ای که اساس فرآیند است. یک صورت ذهنی از پدیده‌ای است که اساس فرآیند پژوهش است)، شرایط زمینه‌ای (شرایط زمینه‌ای، شرایطی است که راهبردها و اقدامات تحت آن، به اداره پدیده می‌پردازند)، شرایط مداخله‌گر (شرایط مداخله‌گر، شرایط وسیع و عامی همچون فرهنگ، فضا و غیره است که به عنوان تسهیلگر یا محدودکننده راهبردها عمل می‌کند. این شرایط، اجرای راهبردها را تسهیل و تسریع کرده و به عنوان یک مانع، دچار تأخیر می‌نمایند)، راهکارها (کنش‌ها یا برهم کنش‌های خاصی که از پدیده محوری منتج می‌شود. راهبردها و اقدامات، طرح‌ها و کنش‌هایی‌اند که به طراحی مدل کمک می‌نمایند) و پیامدها (پیامدها شامل خروجی‌های تأثیرگذار مشهود و نامشهودی است که در اثر طراحی مدل در جامعه ایجاد می‌گردد و خروجی‌های حاصل از استخدام راهبردها هستند) را مورد کاوش قرار می‌داد تا از زبان مصاحبه‌شوندگان پدیده روشن شود.

مصاحبه‌ها، ضبط و سپس پیاده شد. داده‌ها از طریق فرایند کدگذاری و مبتنی بر طرح نظام‌دار نظریه داده بنیاد تحلیل شدند. در طی کدگذاری، متن مصاحبه‌های پیاده شده با استفاده کدهای زنده علامت‌گذاری و ایده‌های تکراری شناخته شده و مفاهیم شامل کلمه‌ها و عبارت‌هایی بود که تجربه‌های مصاحبه‌شوندگان و ایده‌های آن‌ها را در خصوص موضوع پژوهش منعکس می‌نمود. کدگذاری و بررسی مفاهیم تکرار شده تا رسیدن به اشباع، وقتی هیچ موضوع جدید نمی‌توان در داده‌های خام یافت، ادامه یافت. در کدگذاری انتخابی، نظریه پژوهش درباره رویکرد موضوع پژوهش روایت شده است. کدگذاری انتخابی، بیانی از فرایند پژوهش و سیر داستان پژوهش می‌دهد. در طی تحلیل، چندین بار متن پیاده شده مصاحبه‌ها برای یافتن مدلی جدید یا اصلاح مدل قبلی مورد بازنگری قرار گرفت. همچنین برای اطمینان از قابلیت اعتماد یافته‌ها، درصد توافق بین دو کدگذار محاسبه شد و فرآیند تحلیل بازبینی شد.

محدوده مورد مطالعه

تهران پرجمعیت‌ترین شهر و پایتخت ایران، مرکز استان تهران و شهرستان تهران است. نتایج سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ نشان می‌دهد که شهر تهران در حدود ۷۹,۹۲۶,۲۷۰ نفر جمعیت داشته و برآورد رسمی جمعیت شهرستان‌ها که برای نخستین بار در ایران برای سال ۱۴۰۰ منتشر شد نیز حاکی از این است که تهران ۹ میلیون و ۳۹ هزار نفر جمعیت دارد. بررسی روند تمرکز جمعیتی شهر و منطقه شهری تهران نسبت به کل کشور نشان دهنده آن است که روند سهم جمعیتی شهر تهران از جمعیت کل کشور کاهش داشته است، ولی بررسی روند سهم جمعیت منطقه شهری تهران به جمعیت کل کشور نشان دهنده افزایش بودن این روند است. علاوه بر این، تهران کانون اقتصادی ایران است و نخستین منطقه صنعتی کشور محسوب می‌شود. بر اساس آمار سال ۱۳۹۵، سهم تهران در کل تولید ناخالص داخلی ایران ۲۱ درصد است و با اختصاص نیمی از بخش صنعت کشور به خود، نقش مهمی در اقتصاد ایران دارد. تمرکز سیاسی - اداری و وجود سیستم متمرکز سیاسی - اداری در تهران، از دیگر موارد قابل توجه در این شهر است. تمام مراکز تصمیم‌گیری و مدیریتی ملی از جمله: دفتر ریاست جمهوری، مجلس شورای اسلامی، قوه قضاییه، وزارتخانه‌ها، نهادهای ملی دولتی و غیردولتی، ارگان‌های حکومتی ملی در تهران مستقر هستند. حجم کارکنان این نهادها و مراکز سیاسی - اداری کشور در تهران ساکن بوده و حضور آنان قدرت کامل بالامنابع سیاسی و اداری را به تهران بخشیده و روزانه حجم عظیمی از ترافیک زمینی و هوایی کشور را برای انجام امور اداری و سیاسی در سایر نقاط کشور به‌سوی این شهر روانه کرده و حجم تردد درونی شهر تهران و جمعیت شناور آن را به‌شدت افزایش می‌دهد (Amiraslani, 2021: 107-114). تمرکز شدید جمعیتی، اقتصادی، خدماتی و سیاسی - اداری تهران و روند فزاینده همه تمرکزهای مذکور فرآیند مصرف انواع منابع را در یک سیر شتابان همواره افزایش می‌دهد که نتیجه آن ترافیک و آلودگی و معضلات زیست‌محیطی است.

بحث و ارائه یافته‌ها

نتایج فراترکیب مستلزم آن است که پژوهشگر بازنگری دقیق و عمیقی را نسبت به سند مورد مطالعه انجام دهد و پژوهش‌های قبلی را با یکدیگر ترکیب کند. بر اساس گزارش (Herber & Barroso., 2007: 414 - 431) الگوی هفت مرحله‌ای را به این منظور ارائه داده‌اند:

گام اول) تنظیم سؤال‌های پژوهش: نخستین گام فراترکیب تنظیم سؤال‌های پژوهش است. نخستین سؤال برای شروع فراترکیب چه چیزی و سپس چه کسی است. همچنین گروه‌بندی و تحلیل ابعاد تمرکززدایی بر رشد متوازن کلان‌شهر تهران در نظریه داده بنیاد مورد سؤال قرار گرفته است (جدول ۱).

جدول ۱- سؤال‌های پژوهش از منظر رویکرد فراترکیب

پارامتر	مقوله محوری نظریه داده بنیاد	سؤال پژوهش
چه چیزی (WHAT)	شرایط علی	شاخص‌هایی که از منظر رشد متوازن منجر به بروز تمرکززدایی در فرد می‌شوند، کدامند؟
	شرایط زمینه‌ای	چه عوامل کلانی باعث ایجاد این پدیده می‌گردند؟
	پدیده اصلی	شاخص‌هایی که تمرکززدایی را ایجاد می‌کنند، کدامند؟
	شرایط مداخله‌گر	شاخص‌هایی که باعث تشدید یا تحدید پدیده موردنظر می‌گردد، کدامند؟
	راهبردها	چه راهبردهایی باعث کنترل پدیده موردنظر می‌گردد؟
	پیامدها	کنترل پدیده موردنظر باعث ایجاد چه پیامدهایی می‌گردد؟
چه (WHO)	-	ابعاد هر یک از مقوله‌های محوری شامل چیست

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴)

گام دوم) بررسی نظام‌مند متون: در این مرحله پژوهشگر به جستجوی سیستماتیک مقالات منتشر شده در مجلات علمی مختلف و معتبر داخلی و خارجی و همچنین منابع عمومی و سایت‌های سازمان‌های معتبر خارجی و داخلی با هدف تعیین اسناد

معتبر، موثق و مرتبط در بازه زمانی مناسب می‌پردازد. ابتدا کلمات کلیدی مرتبط را به صورت منفرد یا ترکیبی به فارسی و انگلیسی در بین سال‌های ۱۳۹۲ لغایت ۱۴۰۱ و برای مقالات لاتین سال‌های ۱۹۸۰ لغایت ۲۰۲۲ مورد بررسی قرار گرفت و در نهایت ۳۴ مقاله یافت شد.

گام سوم) جستجو و بررسی مقالات مرتبط: در فرآیند جستجو پژوهشگر پارامترهای مختلفی را مانند عنوان، چکیده، محتوا، جزئیات مقاله (نام نویسنده، سال) و غیره را در نظر گرفته و مقالاتی که با سؤال و هدف پژوهش تناسبی ندارد، حذف می‌کند. همچنین معیار پذیرش و رد مطالعات، شامل زبان پژوهی، بازه زمانی مطالعه، شرایط مطالعه، جامعه مطالعه، نوع مطالعه است. در جدول (۲) مراحل پالایش منابع مورد استفاده آورده شده است.

جدول ۲- مراحل پالایش منابع مورد استفاده

مرحله	منابع جستجو شده	تعداد
مرحله اول	تعداد منابع یافت شده	۵۲
	تعداد منابع رد شده به علت عنوان	۳
مرحله دوم	منابع غربال شده بر اساس عنوان	۴۹
	تعداد منابع رد شده از نظر چکیده	۱۰
مرحله سوم	منابع غربال شده بر اساس چکیده	۳۹
	تعداد منابع رد شده از نظر محتوا	۵
مرحله چهارم	تعداد منابع نهایی	۳۴

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴)

همان‌طور که مشاهده می‌شود، ۳۴ مقاله به منظور شناسایی مولفه‌های مربوط به تمرکززدایی و رشد متوازن انتخاب شدند که بر اساس روش ارزیابی حیاتی و بر اساس معیارهای هدف تحقیق، منطق روش تحقیق، طرح تحقیق، نمونه‌برداری، جمع‌آوری داده‌ها، انعکاس‌پذیری، ملاحظات اخلاقی، دقت تجزیه و تحلیل، بیان تئوریک و شفاف یافته‌ها، ارزش تحقیق مورد بررسی قرار گرفتند. با توجه به نتایج مرحله ارزیابی حیاتی پژوهش‌ها، ۲ مقاله با توجه به نرسیدن به حداقل امتیاز پذیرش از گردونه بررسی خارج شدند و در نهایت ۳۲ مقاله وارد مرحله چهارم، یعنی استخراج اطلاعات متون شدند.

گام چهارم: استخراج اطلاعات مقالات: در این مرحله، پژوهشگر به طور مداوم مقاله‌های منتخب و نهایی شده در مرحله قبل را به منظور تعیین مولفه‌های فرعی و شاخص‌های پژوهش مورد بررسی قرار می‌دهد و چک لیستی بر اساس مراجع یافت شده، نام و نام خانوادگی نویسنده، سال انتشار مقاله تهیه می‌شود.

گام پنجم: ارائه یافته‌ها و تحلیل محتوا: در این مرحله از فراترکیب، یافته‌های حاصل از مراحل قبل ارائه می‌شوند.

گام ششم: پایایی و اعتبار مدل: در این پژوهش جهت ارزیابی پایایی، نتایج در اختیار یکی از خبرگان قرار گرفته است. تا به وسیله شاخص کاپا پایایی کدهای استخراجی مورد بررسی قرار گیرد. جدول (۳) معرف جدول توافقی میان کدینگ یکی از خبرگان و نگارنده در خصوص یکی از متون است. با توجه به سطح معناداری کمتر از ۵ درصد و مقدار ضریب کاپا (۰/۶۹۳)، پایایی کدهای استخراجی مورد پذیرش قرار می‌گیرد. لازم به یادآوری است که پژوهشگران بر این باورند چنانچه ضریب توافق کاپا، بالاتر از ۰/۶ باشد از مقدار خوبی برخوردار است. همچنین ضریب معناداری کمتر از ۰/۰۵ گویای وجود رابطه کدگذاری میان دو سند بررسی شده است.

جدول ۳- محاسبه ضریب توافق کاپا برای کدگذاری مقوله‌ها

مقدار	انحراف استاندارد	آماره آزمون TB	سطح اهمیت
۰/۶۹۳	۰/۱۵۳	۴/۳۶۹	۰/۰۰۰
۱۳			

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴)

نتایج نظریه داده بنیاد

در مرحله دوم با توجه به روش پژوهش (نظریه داده بنیاد) به منظور تکمیل اطلاعات در خصوص مولفه‌ها و شاخص‌های حوزه موردپژوهش، اقدام به مصاحبه از خبرگان دانشگاهی گردید. بر اساس جدول (۴) تعداد نمونه‌های انتخاب‌شده برابر ۱۵ نفر است؛ که تعداد ۹ نفر از آن‌ها عضو هیئت علمی دانشگاه‌ها و ۶ نفر دانشجوی مقطع تحصیلات تکمیلی هستند.

جدول ۴ - ویژگی‌های نمونه انتخاب‌شده تحقیق حاضر

شرح	دانشگاه آزاد واحد شهرکرد	دانشگاه آزاد واحد تهران جنوب	دانشگاه آزاد واحد علوم و تحقیقات	دانشگاه آزاد واحد بناب	دانشگاه آزاد کیش	دانشگاه چمران اهواز	جمع
دانشجوی دکتری	۱	۰	۱	۰	۳	۱	۶
عضو هیئت علمی	۰	۳	۲	۳	۰	۱	۹
جمع ستون	۱	۳	۳	۳	۳	۲	۱۵

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴)

با انجام این تعداد مصاحبه، تشخیص محقق این بوده است که اطلاعات گردآوری‌شده به نقطه اشباع رسیده و نیازی به انجام مصاحبه‌های بیشتر نیست. در انتخاب این تعداد نمونه، مسائلی چون زمان، در دسترس بودن مصاحبه‌شوندگان و میزان همکاری آن‌ها موردتوجه بوده است. تجزیه و تحلیل داده‌ها در این پژوهش به صورت کدگذاری در سه سطح کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری انتخابی صورت گرفت. در اولین مرحله (کدگذاری باز)، توصیف و طبقه‌بندی داده‌ها انجام شد؛ در مرحله کدگذاری محوری، مقوله‌ها و مفاهیمی که در مرحله کدگذاری باز شناسایی شده بود در تجزیه و ترکیبی جدید به یکدیگر مرتبط شدند تا در نهایت، در کدگذاری انتخابی از دل داده‌ها مدلی تحلیلی برای تمرکززدایی شهری استخراج شد.

کدگذاری باز: در این گام، به همه‌ی نکات کلیدی و مهم مصاحبه‌ها برچسب‌های مفهومی (کدگذاری باز) مناسبی داده شد. سپس، آن‌ها در یک جدول قرار گرفتند. نمونه‌ای از مهم‌ترین کدگذاری باز مصاحبه‌ها در جدول (۵) قرار گرفته شده است.

جدول ۵ - کدگذاری باز

مقوله	نکات کلیدی	مفهوم انتزاعی
مقوله اصلی	"تمرکززدایی بر اساس تئوری چشم‌انداز، مبتنی بر سه تفکر کلیدی است که عبارت‌اند از کدگذاری، طبقه‌بندی، ارزشیابی"	طبقه‌بندی فرایند تمرکززدایی
	افراد ارزش‌های متفاوتی برای یک واحد پولی یکسان قائل هستند	تفاوت ارزش پول
	قالب‌بندی ابزاری برای استفاده از تمرکززدایی است.	قالب‌بندی
	در این رویکرد افراد در تصمیمات مالی خود برای ارزیابی هر تصمیم حسابی جداگانه در ذهن باز می‌کنند و سعی می‌کنند عواقب هر تصمیم (مثبت یا منفی)، را تنهایی بررسی کنند	تصمیم‌گیری به صورت انفرادی
	"بر اساس منطق تمرکززدایی اینکه افراد چگونه نتایج را ترکیب می‌کنند، مبتنی بر اصول زیر می‌باشد: تفکیک سودها، یکپارچه کردن زیان‌ها، یکپارچه کردن زیان‌های کم با سودهای زیاد و مجزا کردن سودهای کم از زیان‌های زیاد."	طبقه‌بندی نتایج دل‌چسب برچسب زدن تجمع کردن نتایج بد
شرایط علی	معمولاً اولین اطلاعات کسب‌شده در مورد موضوعی خاص مبنایی برای محاسبه ذهنی شخص می‌گردد.	سوگیری تمرکزگرایی
	شخص کنترل یا تأثیر خود را بر رویدادها بیشتر از آنچه واقعاً هست تصور می‌کند. باید توجه داشت که بسیاری از چیزها تحت کنترل ما نیستند اما مردم عموماً متوجه این موضوع نیستند.	توهم کنترل
	از تمایل به توجه و تمرکز به بعضی محرک‌ها، نشانه‌ها و ملاک‌ها درحالی‌که بقیه‌ی چیزها هم‌زمان نادیده گرفته می‌شوند. این سوگیری نه تنها برداشت ما را از جهان و پیرامونمان تحت تأثیر قرار می‌دهد بلکه ارزیابی ذهنی ما را هم تحت تأثیر قرار می‌دهد.	سوگیری توجه

مقوله	نکات کلیدی	مفهوم انتزاعی
	تصور ذهنی شخص از درستی قضاوت‌ها یا توانایی‌هایش به مراتب بیشتر از آن چیزی است که در واقع هست. بیش اطمینانی را شاید بتوان مهم‌ترین خطا یا سوگیری حسابداری ذهنی دانست.	بیش اطمینانی
	اعتقادگرایی باعث می‌شود فرد در ارزیابی و پذیرش استدلال‌ها فقط به این نکته توجه کند که نتایج هر استدلال چقدر با باورها و اعتقادات شخصی وی همخوانی دارد. به نظر می‌رسد در تمرکززدایی فرد درگیر این اعتقادات باشد.	سوگیری اعتقادی
	شخص در هنگام تصمیم‌گیری نگاه بلندمدت ندارد و درواقع تنها نوک بینی خود را می‌بیند	کوتاه بینی
	انسان‌ها تحت تأثیر نحوه ارائه اطلاعات و شواهد نیز هستند. در واقع مهم است که چه قالب یا تزئینی اطلاعات ارائه شوند.	قالب بندی
	انسان‌ها همیشه بر عقیده خود پافشاری می‌کنند. حتی پس‌ازاینکه با شواهدی جدید روبرو شود که برخلاف آن باور باشد.	اثر پس‌زنی
	تصور عموم بر این است که واضح‌ترین و بدیهی‌ترین تصمیم، همان تصمیم درست است	سوگیری تصمیم بدیهی
	انسان‌ها گرایش به جستجو و تفسیر اطلاعات به روشی است که باورها یا فرضیه‌های خود را تأیید کنند.	سوگیری تصدیق
	وجود شرایط ابهام در تصمیم‌گیری ممکن است باعث تشدید این پدیده گردد	شرایط ابهام
شرایط مداخله‌گر	در شرایطی که تصمیم‌گیری‌ها شرایط پیچیده‌ای به خود گرفته است رشد متوازن کلان‌شهر تهران شدت بیشتری پیدا کرده است.	پیچیدگی تصمیم
	یکی از عوامل تأثیرگذار بر تمرکززدایی استفاده از قواعد سرانگشتی می‌باشد.	قواعد سرانگشتی
شرایط زمینه‌ای	مشخصات جمعیت شناختی مانند سن، تحصیلات، تجربه کاری می‌تواند در این سوگیری تأثیرگذار باشد.	مشخصات جمعیت شناختی
	افزایش و گستردگی حجم اطلاعات عاملی جهت تأثیرگذاری بر این سوگیری هست.	حجم اطلاعات
	نداشتن اطلاعات کافی جهت تصمیم‌گیری سبب افزایش سوگیری می‌گردد	نداشتن اطلاعات کافی
راهنم‌ها	پرسشگری مدام درباره باورها، انتخاب‌ها و قضاوت‌های خویش بهترین ابزار است تا روایت ذهن را به واقعیت جهان خارج نزدیک کنیم.	تفکر انتقادی
	آگاهی بیشتر از رشد متوازن می‌تواند بسیاری از تصمیم‌ها، واکنش‌ها و قضاوت‌های پیشتر ناخودآگاه را به سمت هدایت خودآگاه ببرد. به زبانی دیگر ذهن اسیر ما خواهد بود نه ما اسیر وی.	درک سوگیری‌ها
	در حوزه مالی، سید خرید روزانه را متنوع کنیم. پیش از هر تصمیم اقتصادی بزرگ اعم از سرمایه‌گذاری و خریدوفروش دارایی‌هایمان، درباره استراتژی‌های گوناگون مطالعه کنیم. تلاش کنیم اطلاعات متنوعی درباره شرایط بازار به دست بیاوریم و نظر کارشناسان اطرافمان را جویا شویم.	استفاده از کارشناسان
	سوگیری راه حل دم دست یک میان‌بر ذهنی است که در ارزیابی مفاهیم یا تصمیم‌ها بر آنچه که سریعاً به خاطر آورده می‌شود تکیه می‌کند. با پرهیز از شتاب‌زدگی می‌توان از این سوگیری جلوگیری کرد	پرهیز از شتاب‌زدگی
پیامدها	رشد متوازن و اینکه در هر شرایطی چگونه عمل می‌کنند، ابزاری است برای شناخت بهتر خویشتن.	خودشناسی
	تعصب مانع آزاداندیشی است. هر چه بیشتر درباره آن بدانیم کمتر اسیر سوگیری‌های شناختی می‌شویم. رهایی از جانب‌داری‌های ذهن به تفکر باز می‌انجامد و تقویت آزاداندیشی	تقویت آزاداندیشی
	هر چه بیشتر درباره خطاهای ذهن بدانیم، کمتر اسیر خطاهایش می‌شویم و روند تصمیم‌گیری منطقی‌تر می‌شود. به علاوه در هر تصمیم و انتخاب زوایایی بررسی می‌شود که شاید ذهن پیشتر آن‌ها را نمی‌دیده است.	بهینه‌سازی روند تصمیم
	سوگیری‌های رفتاری مانند عدم تمرکززدایی سبب می‌شود که این خطای شناختی سبب می‌شود فرد اطلاعات ضروری فراوانی را از دست بدهد زیرا ترجیح می‌دهد با آن اطلاعات کاری نداشته باشد. در نتیجه هم خود فرد دچار خطای بنیادی در قضاوت‌هایش می‌شود هم اعتماد دیگران را به تدریج از دست می‌دهد زیرا در جاهایی که لازم است یا حضور ندارد یا واکنشی نشان نمی‌دهد.	جلوگیری از دست دادن اطلاعات بااهمیت

مرحله کدگذاری محوری: در این مرحله با توجه به اطلاعات به دست آمده از مرحله اول جمع آوری اطلاعات (رویکرد فراترکیب) و بخش اول مرحله دوم جمع آوری اطلاعات (کدهای باز مصاحبه نیمه ساختاریافته) اقدام به اصلاح یا حذف و طبقه بندی کدهای باز به دست آمده در این دو مرحله گردید. جدول (۶) نتایج کدگذاری محوری که شامل ساخت طبقات اصلی نظریه بعد از شناسایی مقولات سطح اول و دوم را نشان می دهد.

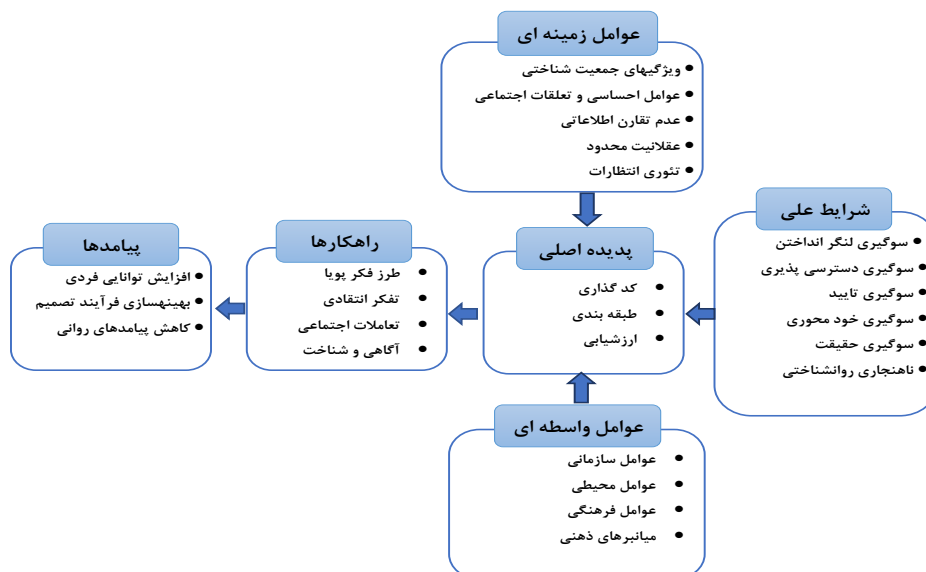
جدول ۶ - نتایج کدگذاری محوری

ردیف	مفاهیم	مقوله	طبقه	ردیف	مفاهیم	مقوله	طبقه
۱	سوگیری تمرکزگرایی	سوگیری لنگر انداختن	شرایط علی	۴۹	اثر شبه اطمینان		
۲	مأموریت کالبدی و شهرسازی			۵۰	سوگیری وضعیت موجود		
۳	سوگیری قانون ابزار			۵۱	آموزش	عوامل سازمانی	شرایط واسطه ای
۴	سوگیری توجه	سوگیری دسترسی پذیری		۵۲	انتخاب مدیران اجرایی		
۵	توهم تکرار یا پدیده بادر- مینهوف			۵۳	فرهنگ		
۶	سوگیری آکام یا تصمیم بدیهی			۵۴	مشوق های نادرست		
۷	سوگیری برجستگی			۵۵	تفکر سیلویی		
۸	سوگیری انتخاب			۵۶	فضای بی اعتمادی	عوامل محیطی	
۹	اثر پس زنی	سوگیری تأیید		۵۷	پپیچیدگی محیطی		
۱۰	سوگیری تصدیق			۵۸	شرایط ابهام		
۱۱	سوگیری تناسب			۵۹	قاعده سرانگشتی	استفاده از میانبرهای ذهنی	
۱۲	سوگیری انتظار مشاهده گر			۶۰	قاعده اکتشافی همانندی یا معرف		
۱۳	توهم کنترل	سوگیری خودمحوری		۶۱	توافق کاذب		
۱۴	توهم اعتبار نظر			۶۲	خود میان بینی		
۱۵	اثر دانینگ-کروگر			۶۳	افق زمانی	عوامل فرهنگی	
۱۶	اثر بیش اطمینانی			۶۴	تحمل ابهام		
۱۷	سوگیری اعتقادی	سوگیری حقیقت		۶۵	جبر باوری		
۱۸	اثر حقیقت واهی			۶۶	عادت به سرمایه گذاری		
۱۹	اثر قالب بندی			۶۷	نظام ارزشی		
۲۰	مأموریت محیط زیست و خدمات			۶۸	انجام کار گروهی	طرز فکر پویا	راهکارها
۲۱	فروپاشی انگاری	ناهنجاری روان شناختی		۶۹	بررسی فرضیه های جایگزین		
۲۲	سوگیری مایوپیا یا کوتاه بینی			۷۰	تکنیک های مدیریت جلسات در کار گروهی		
۲۳	سوگیری جمع آوری اطلاعات			۷۱	شناسایی منابع دریافت اطلاعات و به چالش کشیدن آن		
۲۴	قالب بندی	کدگذاری	پدیده محوری	۷۲	افزایش انطباق پذیری با واقعیت		
۲۵	ترکیب نتایج			۷۳	در نظر گرفتن کل فرآیند تصمیم		
۲۶	طبقه بندی دارایی جاری	طبقه بندی		۷۴	بالا بردن روحیه انتقاد پذیری	تفکر انتقادی	
۲۷	طبقه بندی درآمد جاری			۷۵	یادآوری دلایل اولیه تصمیم گیری در حوزه خاص		
۲۸	طبقه بندی درآمد آتی			۷۶	بررسی میزان تأثیرگذاری دیگران بر تصمیمات خود		

ردیف	مفاهیم	مقوله	طبقه	ردیف	مفاهیم	مقوله	طبقه
۲۹	بودجه‌بندی ذهنی			۷۷	پرسشگری مداوم درباره باورها و اعتقاداتمان		
۳۰	-	ارزشیابی		۷۸	تنوع در زندگی فردی	تعاملات اجتماعی	
۳۱	میزان سن افراد	مشخصات جمعیت شناختی	شرایط زمینه-ای	۷۹	استفاده از نظر کارشناسان حوزه موردنظر		
۳۲	عامل جنسیت			۸۰	استفاده از فناوری‌های جدید و امکانات موجود در اینترنت		
۳۳	میزان تحصیلات			۸۱	پرهیز از شتاب‌زدگی در تصمیم‌گیری		
۳۴	احتمال اتکا به قیاس به دلیل تجربه زیاد			۸۲	اختصاص زمان بیشتری صرف تحقیق	آگاهی و شناخت	
۳۵	توجه‌گزینی به داده‌های علمی موجود	عوامل احساسی و تعلقات اجتماعی		۸۳	استقبال از منابع دریافت اطلاعات جدید		
۳۶	برچسب‌گذاری بر روی باورها			۸۴	آگاهی بیشتر از سوگیری شناختی و انواع آن		
۳۷	ضعیف بودن قوه داوری انسان			۸۵	خودشناسی	افزایش توانایی‌های فردی	پیامدها
۳۸	اعتماد به اطلاعات در دسترس	عدم تقارن اطلاعاتی		۸۶	توان مدیریت زندگی روزمره		
۳۹	تناقض در اطلاعات دریافتی			۸۷	تقویت آزاداندیشی		
۴۰	نداشتن اطلاعات کافی			۸۸	افزایش درک ارتباط بین نسلی		
۴۱	افزایش حجم اطلاعات	عقلانیت محدود		۸۹	درک بهتر اخبار و اطلاعات	بهینه‌سازی فرآیند تصمیم	
۴۲	نفع شخصی			۹۰	خطای کمتر در تحلیل اطلاعات		
۴۳	محدودیت زمانی			۹۱	کاهش قضاوت و واکنش غلط		
۴۴	گسترده‌گی مسئله			۹۲	جلوگیری از دست دادن اطلاعات با اهمیت		
۴۵	اثر ابهام	تئوری انتظارات		۹۳	جلوگیری از آسیب‌پذیری شدید پس از شکست	کاهش پیامدهای روانی	
۴۶	اثر دفع			۹۴	کاهش اثر خلق‌وخو در تصمیم‌گیری‌ها		
۴۷	ریسک‌گریزی			۹۵	ارزیابی واقع‌بینانه از عملکرد شخص		
۴۸	زیان‌گریزی						

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴)

کدگذاری انتخابی: کدگذاری انتخابی نتایج گام‌های قبلی کدگذاری را به‌کاربرده، مقوله اصلی را انتخاب می‌کند و آن را به شکلی نظام‌مند به سایر مقوله‌ها ارتباط داده و ارتباطات را اعتبار می‌بخشد. در واقع محقق در این مرحله، مقوله‌ها را با یکدیگر ارتباط داده و بر اساس این ارتباطات سعی می‌کند تصویر یا نظریه‌ای در مورد موضوع خلق کند. برای کشف نحوه ارتباط مقوله‌ها با یکدیگر، از پارادایم به‌عنوان ابزار تحلیلی استفاده شد. بدین‌صورت که یکی از مقوله‌ها به‌عنوان مقوله اصلی انتخاب‌شده و سایر مقوله‌ها حول آن مقوله به یکدیگر ارتباط داده شدند. مدل پارادایمی این پژوهش در شکل (۱) رسم شده است.

شکل ۱- الگوی تمرکززدایی کلان شهر تهران

شکل ۲- نقشه GIS پراکندگی جمعیت کلان شهر تهران

قابلیت اعتماد: جهت ارزیابی قابلیت اعتماد یافته‌ها، از روش "درصد توافق بین دو کدگذار" استفاده شده است. ابتدا از یک همکار پژوهشی که در زمینه کدگذاری داده‌های کیفی و نوآوری، دارای تجربه بود، درخواست شد تا در پژوهش مشارکت کند؛ از بین نتایج مصاحبه، چهار مصاحبه اول، پنجم و سیزدهم و پانزدهم انتخاب گردیده و به‌طور جداگانه توسط دو کدگذار (پژوهشگر و همکار پژوهشی) کدگذاری گردیدند. در هر کدام از مصاحبه‌ها، کدهایی که در نظر دو نفر باهم مشابه هستند با عنوان «توافق» و کدهای غیرمشابه با عنوان «عدم توافق» مشخص می‌شوند. سپس محقق به همراه این همکار پژوهش، تعداد چهار مصاحبه را کدگذاری

کرده و درصد توافق درون موضوعی که به‌عنوان شاخص پایایی تحلیل به کار می‌رود. با استفاده از رابطه (۱) محاسبه شد و نتایج ارزیابی پایایی در جدول (۷) آورده شده است.

رابطه (۱):

$$100 * (\text{تعداد کل کدها}) / (\text{تعداد توافقات} * 2) = \text{درصد توافق درون موضوعی}$$

بر اساس این بررسی، مقدار ضریب پایایی برای ابزار گردآوری داده‌ها در این مطالعه، برابر با ۰/۷۵ می‌باشد؛ که از نظر پژوهشگران به‌عنوان درصد مطلوب پایایی در نظر گرفته می‌شود. عموماً ضریب پایایی بالای ۰/۶۰ درصد، مقدار مطلوبی برای ارزیابی این ویژگی فنی ابزار گردآوری داده در نظر گرفته می‌شود.

جدول ۷ - ارزیابی پایایی پژوهش

ضریب پایایی	مصاحبه منتخب
۰/۸۱	مصاحبه اول منتخب‌شده
۰/۷۲	مصاحبه پنجم منتخب‌شده
۰/۷۳	مصاحبه سیزدهم منتخب‌شده
۰/۷۵	مصاحبه پانزدهم منتخب‌شده
۰/۷۵	مجموع

نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها

نتایج حاصل از این تحقیق نشان می‌دهد که موارد مهمی در حوزه نظریه‌پردازی شهرنشینی و تأثیرات آن بر جوانب مختلف فرهنگی، اجتماعی و انسانی تأثیرگذار است. برخی از چالش‌های مطرح شده شامل ضعف در امور مسکن شهری، مهاجرت و حاشیه‌نشینی، کاهش سرمایه اجتماعی، از دست دادن هویت شهری، مشکلات در طراحی، برنامه‌ریزی و مدیریت شهری، ناتوانی در نظام حقوقی، و کاستی‌ها در توسعه پایدار شهری بوده است. بر اساس این نتایج، پیشنهادات عملی شامل اصلاحات در نظام حقوقی، توسعه پروژه‌های مشارکت عمومی - خصوصی با رعایت مفاد قرارداد، ایجاد قانون جامع در زمینه مشارکت عمومی - خصوصی، و فرهنگ‌سازی برای تفکر، نواندیشی و تحول در سازمان‌های شهرداری مطرح شده است. به‌طور کلی، این تحقیق نشان می‌دهد که تدابیری برای مواجهه با چالش‌های شهرنشینی و ارتقای کیفیت زندگی شهروندان ایرانی، به‌ویژه در شهر تهران، ضروری و حیاتی است. در ادامه بر اساس یافته‌های پژوهش پیشنهادهایی ارائه می‌گردد:

- افزایش ظرفیت توسعه زیرساخت‌ها با مشمول کردن سایر قوا و نهادهای عمومی در قوانین جدید مشارکت عمومی - خصوصی.
- تعیین بسته قانونی مشخص قبل از عقد قراردادهای مشارکت عمومی - خصوصی، به‌ویژه برای مدت طولانی، و جلوگیری از تأثیر تغییرات قانونی برای بخش خصوصی.
- ایجاد قانون جامع در زمینه مشارکت عمومی - خصوصی به‌منظور ایجاد اطمینان حقوقی برای سرمایه‌گذاران خصوصی.
- بسترسازی و ایجاد فرهنگ تفکر، نواندیشی و تحول در سازمان‌های شهرداری، به‌طوری‌که کارکنان دارای اختیارات مناسب باشند و به‌روزرسانی دائمی دانش و مهارت‌هایشان را تأکید شود.

منابع

توکلی کجانی، حسین؛ استعلاجی، علیرضا؛ و رنجبر، محسن. (۱۳۹۸). ارزیابی تغییرات پیوندهای شهر و روستا در نظام توسعه پایدار ناحیه‌ای (مطالعه موردی شهرستان ری و حوزه نفوذ). جغرافیا (نشریه انجمن جغرافیایی ایران)، ۱۷(۶۳)، ۲۳۰-۲۱۶. https://mag.iga.ir/article_246095.html?lang=fa

موسوی، میرنجم؛ بایرام‌زاده، نیما؛ و حسن‌پور قطلو، احمد. (۱۴۰۴). بررسی روند تمرکزگرایی در ایران با تأکید بر شاخص‌های اقتصادی. پژوهش‌های جغرافیای اقتصادی، ۱۹(۶)، ۸۵-۹۹. <https://doi.org/10.30470/jegr.2024.2033082.1191>

References

- Ahmady, K. (2023). Ethnic Claims in Iran in Terms of Justice and Development. *Journal for ReAttach Therapy and Developmental Diversities*, 6(4s), 435-464. <https://www.jrtdd.com/index.php/journal/article/view/1995>
- Amiraslani, F. (2021). Analysis of quality of life across Tehran districts based on designated indicators and relational database management system. *Urban Governance*, 1(2), 107-114. <https://doi.org/10.1016/j.ugj.2021.09.003>
- Bayramzadeh, N., Mousavi, M. N., & Panezai, S. (2025). Provincial inequalities in Iran: A comprehensive planning model for budget allocation. *Town and Regional Planning*, 86, 46-61. <https://doi.org/10.38140/trp.v86i.8271>
- Clifford, J. P., Doran, J., Crowley, F. & Jordan, D. (2023). The relationship between city size, decentralisation and economic growth. *Journal of Economic Studies*, 50(6), 1171-1189. <https://doi.org/10.1108/JES-03-2022-0146>
- Díaz-Lanchas, J., & Mulder, P. (2021). Does decentralization of governance promote urban diversity? Evidence from Spain. *Regional Studies*, 55(6), 1111-1128. <https://doi.org/10.1080/00343404.2020.1863940>
- Han, L., Wu, X., & Tang, P. (2023). Does Environmental Decentralization Affect the Supply of Urban Construction Land? Evidence from China. *Land*, 12(3), 601. <https://doi.org/10.3390/land12030601>
- Herber, O. R., & Barroso, J. (2020). Lessons learned from applying Sandelowski and Barroso's approach for synthesising qualitative research. *Qualitative research*, 20(4), 414-431. <https://doi.org/10.1177/146879411986244>
- Kalbar, P. P., & Lokhande, S. (2023). Need to adopt scaled decentralized systems in the water infrastructure to achieve sustainability and build resilience. *Water Policy*, 25(4), 359-378. <https://doi.org/10.2166/wp.2023.267>
- Liu, Z., & Gu, H. (2020). Evolution characteristics of spatial concentration patterns of interprovincial population migration in China from 1985 to 2015. *Applied Spatial Analysis and Policy*, 13, 375-391. <https://doi.org/10.1007/s12061-019-09308-4>
- Mousavi, M. N., Bayramzadeh, N., & Hasanpour Ghotoulu, A. (2025). Investigating the process of centralization in Iran with an emphasis on economic indicators. *Economic Geography Research*, 6(19), 85-99. <https://doi.org/10.30470/jegr.2024.2033082.1191> [In Persian]
- Omidali, E., Fanni, Z., & ShafieiSabet, N. (2022). Explaining the role and function of Iranian metropolises in the regional development programs of the country. *Journal of Urban Management and Energy Sustainability*, 4(1), 108-125. <https://doi:10.22034/JUMES.2022.563584.1091>
- Pilehvar, A. A. (2023). Investigating the relationship between informal economy and competitiveness in Iran's metropolises. *Journal of the Knowledge Economy*, 14(3), 2515-2538. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2013.10.012>
- Pugh, R., & Dubois, A. (2021). Peripheries within economic geography: Four “problems” and the road ahead of us. *Journal of Rural Studies*, 87, 267-275. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2021.09.007>
- Straub, A. M., Gray, B. J., Ritchie, L. A., & Gill, D. A. (2020). Cultivating disaster resilience in rural Oklahoma: Community disenfranchisement and relational aspects of social capital. *Journal of rural studies*, 73, 105-113. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2019.12.010>
- Tavakoli Kajani, H. , Estelaji, A. & Ranjbar, M. (2020). Evaluation of changes in urban-rural connections in the regional sustainable development system (Case study of Rey city and sphere of influence). *Geography*, 17(63), 216-230. https://mag.iga.ir/article_246095.html?lang=fa [In Persian]
- Wu, A. M., Ye, L., & Li, H. (2018). The impact of fiscal decentralization on urban agglomeration: Evidence from China. *Journal of Urban Affairs*, 41(2), 170-188. <https://doi.org/10.1080/07352166.2018.1484254>

An Investigation Into The Interaction Between Urban Management And The Spatial Quality Of Public Environments Through A Place-Based Approach (Case Study: Tabriz Metropolis)

Fozieh Khayat Kalibar¹, Arash Saghafi Asl², Masoud Haghlesan³, Hasan Sattari Sarbangholi⁴

1- Department of Urban Planning, Ta.C., Islamic Azad University, Tabriz, Iran.

2- Department of Architecture and Urban Planning, Ta.C., Islamic Azad University, Tabriz, Iran.

3- Department of Architecture and Urban Planning, Ilk.C., Islamic Azad University, Ilkhchi, Iran.

4- Department of Architecture and Urban Planning, Ta.C., Islamic Azad University, Tabriz, Iran.

Article info	Abstract
Article type: Research Article Received: 2025/03/29 Accepted: 2025/07/01 pp: 60- 73 Keywords: Spatial Quality, Public Environments, Place-Based Approach, Urban Management, Tabriz Metropolis.	The spatial quality of public environments is one of the key components in enhancing urban quality of life and is influenced by various factors, including urban management. In recent decades, the place-based approach has emerged as an effective paradigm in the planning and design of public spaces, attracting the attention of researchers and urban policymakers alike. The present study aims to examine the interaction between urban management and the spatial quality of public environments in the metropolis of Tabriz, with an emphasis on a place-based approach. The research employs a quantitative-analytical methodology, and data were collected through field studies. Within this framework, four selected public spaces were analyzed. The findings indicate a significant relationship between the performance of urban management across various dimensions and the spatial quality of public environments in the evaluated indicators. Moreover, it was revealed that the more urban management interventions are informed by an in-depth understanding of place-specific characteristics, the greater the potential for improving spatial quality. The results of this study highlight the importance of aligning urban management policies with the contextual characteristics of public environments. The study suggests that urban planners, by adopting a participatory and place-based approach, can play a crucial role in enhancing the quality of public spaces and increasing citizen satisfaction.

Citation: Khayat Kalibar, F., Saghafi Asl, A., Haghlesan, M., & Sattari Sarbangholi, H. (2025). An Investigation Into The Interaction Between Urban Management And The Spatial Quality Of Public Environments Through A Place-Based Approach (Case Study: Tabriz Metropolis). *Journal of Urban Futurology*, 5(1), 60-73.

© The Author(s).

Publisher: Islamic Azad University, Zahedan Branch.

DOI: <https://doi.org/10.82545/uf.2025.1210731>

¹ **Corresponding Author:** Arash Saghafi Asl, **Email:** x.a.saghafi@iaut.ac.ir, **Tell:** +989143001900

This Article Is Extracted From The Doctoral Thesis Of 'Fozieh Khayat Kalibar', Titled "Recognizing And Explaining The Role Of Urban Management In Improving And Enhancing The Quality Of Public Spaces In Iranian Metropolises (Case Study: Tabriz Metropolis)", Under The Supervision Of 'Dr. Arash Saghafi Asl', & 'Dr. Masoud Haghlesan', & Advisory Of 'Dr. Hasan Sattari Sarbangholi'.

Extended Abstract

Introduction

In recent decades, the spatial quality of public environments has become one of the fundamental pillars of urban design and planning. These spaces, as arenas for social interaction, civic participation, and cultural activities, play a crucial role in the realization of a human-centered city. Spatial quality not only influences citizens' lived experiences but also contributes significantly to the formation of collective identity, sense of belonging, and enhancement of social well-being. From this perspective, the quality of public spaces reflects how urban spaces are managed, designed, and utilized, with urban management—an influential institution in spatial policymaking and decision-making—playing a decisive role in this regard. The interaction between managerial structures and spatial characteristics can either strengthen or weaken the quality of public environments. In this context, emerging approaches such as the place-based approach seek to redefine urban decision-making processes by emphasizing contextual awareness, local participation, and vernacular orientation, aiming to address the actual needs of users and the specific attributes of place. Tabriz Metropolis, as one of the oldest and most important cities in Iran, has faced numerous challenges and opportunities in the organization of its public spaces over recent decades. The city's complex physical structure, rapid demographic transformations, and certain administrative inconsistencies have made it a noteworthy case for exploring the relationship between urban management performance and spatial quality. Although several efforts have been made by Tabriz's urban management to enhance public spaces, the effectiveness of these initiatives largely depends on the extent to which they adopt a place-based approach and align with citizens' needs. In Tabriz, spatial quality has been challenged by factors such

as unsustainable development, ineffective policymaking, and the absence of contextual sensitivity. Accordingly, this study seeks to investigate the case of Tabriz with the central research question: "What is the relationship between urban management performance and the spatial quality of public environments, with an emphasis on the place-based approach?" The research hypothesis is based on the premise that there is a significant and positive relationship between various dimensions of urban management performance and the indicators of spatial quality—particularly when interventions are grounded in a place-based framework.

Methodology

This study adopts a quantitative-analytical methodology to investigate the interaction between urban management and the spatial quality of public environments in the metropolis of Tabriz, based on a place-based approach. The research process was structured in two main phases: (1) theoretical studies in the fields of urban management and spatial quality, and (2) field analysis of selected public spaces. Data were collected through fieldwork methods. The statistical population consists of citizens and users of four key public spaces in Tabriz, selected through purposive sampling based on criteria such as functional diversity, spatial significance, urban role, and accessibility. The selected public spaces include: Sa'at Square, El-Goli Park, Tarbiat Pedestrian Pathway, and Valiasr Park. To facilitate comparative analysis, each selected space was assigned a unique identifier: Sa'at Square (TB-01), El-Goli Park (TB-02), Tarbiat Pedestrian Pathway (TB-03) & Valiasr Park (TB-04). Data analysis was conducted using a comparative matrix approach, focusing on indicators such as legibility, accessibility, vitality, safety, environmental comfort, and sense of place identity. These spatial indicators were examined in connection

with managerial dimensions including policymaking, oversight, citizen participation, and space maintenance, with a specific data coding system applied for clarity. In addition to the quantitative assessment of spatial and managerial indicators, interpretive and semantic approaches were employed to analyze user perceptions and the socio-cultural contexts of the studied spaces. To enhance the validity and reliability of the findings, a data triangulation method was utilized, ensuring that the analyses were based on multiple and overlapping sources of evidence.

Results And Discussion

The findings of this study indicate that El-Goli Park (TB-02), with a score of 27 in spatial indicators and 18 in managerial dimensions, demonstrates the highest quality among the public spaces studied. These scores reflect the park's strong performance in components such as legibility, accessibility, vitality, and sense of place identity. Moreover, effective policymaking, continuous oversight, and active citizen participation in this space clearly illustrate the role of urban management in enhancing spatial quality. In contrast, Valiasr Park (TB-04), with a spatial quality score of 19 and a managerial score of 11, exhibits the lowest overall performance, pointing to significant challenges in both the design and management of this space. Saat Square (TB-01) and Tarbiat Pedestrian Pathway (TB-03) both received a spatial quality score of 24, indicating a moderate status; however, differences in the composition of these scores were observed. For instance, Tarbiat Pathway performed better in terms of environmental comfort, while Saat Square showed relative weaknesses in managerial aspects such as supervision and citizen participation. These results clearly confirm the direct impact of the place-based approach in urban management on

the quality of public spaces and highlight the necessity of addressing physical, social, and managerial dimensions simultaneously in urban planning processes.

Conclusion

This study demonstrates that the place-based approach in the urban management of Tabriz—emphasizing local needs and citizen participation—has a direct impact on the enhancement of public space quality. Successful cases, such as El-Goli Park (which received high scores in both spatial and managerial quality), highlight the importance of effective policymaking and continuous oversight. In contrast, weaker spaces like Valiasr Park require regeneration strategies grounded in spatial and managerial quality indicators. The findings underscore the necessity of integrating physical and social dimensions, developing a comprehensive evaluation framework, and strengthening public participation in order to achieve sustainable and equitable public spaces. The study recommends strategies such as place-based planning and ongoing monitoring to ensure that Tabriz's public spaces respond effectively to the present and future needs of its citizens.

Funding

There is no funding support.

Authors' Contribution

Authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article. All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work declaration of competing interest none.

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

We are grateful to all the scientific consultants of this paper.

فصلنامه آینده پژوهی شهری

فصلنامه آینده پژوهی شهری

دوره ۵، شماره ۱، بهار ۱۴۰۴

شاپا الکترونیکی: ۴۳۴۴-۲۷۸۳

<https://uf.zahedan.iau.ir/>

واحد زاهدان

بررسی تعامل مدیریت شهری و کیفیت فضایی محیط‌های عمومی با رهیافت مکان‌محور (مطالعه موردی: کلان‌شهر تبریز)

فوزیه خیاط‌کلپیر^۱؛ آرش ثقفی‌اصل^۲؛ مسعود حق‌لسان^۳؛ حسن ستاری‌ساربانقلی^۴

۱- گروه شهرسازی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران.

۲- گروه معماری و شهرسازی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران.

۳- گروه معماری و شهرسازی، واحد ایلخچی، دانشگاه آزاد اسلامی، ایلخچی، ایران.

۴- گروه معماری و شهرسازی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران.

چکیده	اطلاعات مقاله
کیفیت فضایی محیط‌های عمومی یکی از مؤلفه‌های کلیدی در ارتقاء کیفیت زندگی شهری به‌شمار می‌رود و تحت تأثیر عوامل متعددی از جمله مدیریت شهری قرار دارد. در دهه‌های اخیر، رهیافت مکان‌محور به‌عنوان رویکردی مؤثر در برنامه‌ریزی و طراحی فضاهای عمومی، توجه پژوهشگران و سیاست‌گذاران شهری را به‌خود جلب کرده است. پژوهش حاضر باهدف بررسی تعامل میان مدیریت شهری و کیفیت فضایی محیط‌های عمومی در کلان‌شهر تبریز، با تأکید بر رویکرد مکان‌محور، انجام شده است. روش تحقیق به‌صورت کمی-تحلیلی بوده و داده‌ها از طریق مطالعات میدانی گردآوری شده‌اند. در این چارچوب، چهار فضای عمومی منتخب موردبررسی و تحلیل قرار گرفتند. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که میان عملکرد مدیریت شهری در ابعاد مختلف و کیفیت فضایی محیط‌های عمومی در شاخص‌های موردارزیابی، رابطه‌ای معنادار وجود دارد. همچنین مشخص شد که هرچه مداخلات مدیریت شهری با شناخت دقیق‌تری از ویژگی‌های مکان‌محور همراه باشد، امکان ارتقاء کیفیت فضایی افزایش می‌یابد. نتایج این مطالعه بر اهمیت هماهنگی میان سیاست‌های مدیریت شهری و ویژگی‌های زمینه‌ای محیط‌های عمومی تأکید دارد. مطالعه حاضر پیشنهاد می‌کند که برنامه‌ریزان شهری با اتخاذ رویکردی مکان‌محور و مشارکت‌جویانه، می‌توانند نقشی مؤثر در بهبود کیفیت فضاهای عمومی و افزایش رضایت‌مندی شهروندان ایفاء کنند.	نوع مقاله: مقاله پژوهشی دریافت: ۱۴۰۴/۰۱/۰۹ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۴/۱۰ صص: ۶۰-۷۳ واژگان کلیدی: کیفیت فضایی، محیط‌های عمومی، رهیافت مکان‌محور، مدیریت شهری، کلان‌شهر تبریز.

استناد: خیاط‌کلپیر، فوزیه؛ ثقفی‌اصل، آرش؛ حق‌لسان، مسعود؛ ستاری‌ساربانقلی، حسن. (۱۴۰۴). بررسی تعامل مدیریت شهری و کیفیت فضایی محیط‌های عمومی با رهیافت مکان‌محور (مطالعه موردی: کلان‌شهر تبریز). فصلنامه آینده‌پژوهی شهری، ۵(۱)، ۶۰-۷۳.

ناشر: دانشگاه آزاد اسلامی واحد زاهدان.

© نویسنده‌گان

DOI: <https://doi.org/10.82545/uf.2025.1210731>

^۱ نویسنده مسئول: آرش ثقفی‌اصل، پست الکترونیکی: a.saghafi@iaut.ac.ir، تلفن: ۰۹۱۴۳۰۰۱۹۰۰

این مقاله برگرفته از رساله دکتری «فوزیه خیاط‌کلپیر»، با عنوان «شناخت و تبیین نقش مدیریت شهری در بهبود و ارتقاء کیفیت فضاهای عمومی کلان‌شهرهای ایران (نمونه‌موردی: کلان‌شهر تبریز)»، است که به راهنمایی «دکتر آرش ثقفی‌اصل»، و «دکتر مسعود حق‌لسان»، و مشاوره «دکتر حسن ستاری‌ساربانقلی»، استخراج شده است.

مقدمه

در دهه‌های اخیر، توجه به کیفیت فضایی محیط‌های عمومی به یکی از محورهای اساسی در برنامه‌ریزی و طراحی شهری بدل شده است. فضاهای عمومی، بستری برای تعاملات اجتماعی، فعالیت‌های فرهنگی و مشارکت مدنی فراهم می‌آورند و نقش غیرقابل‌انکاری در تحقق شهر انسانی ایفاء می‌کنند (Guzman et al., 2021: 6- Mousavi et al, 2025). کیفیت این فضاها نه تنها بر تجربه زیسته شهروندان اثرگذار است، بلکه در شکل‌دهی به هویت جمعی، حس تعلق و رفاه اجتماعی نیز نقش به‌سزایی دارد. به‌طور خاص، کیفیت فضایی محیط‌های عمومی بازتابی از نحوه مدیریت، طراحی و بهره‌برداری از فضاهای شهری است داشته‌اند (Kanayo Ashinze et al., 2024: 932). مدیریت شهری، از عوامل مؤثر در تعیین و تثبیت سیاست‌های مرتبط با فضاهای عمومی، جایگاهی تعیین‌کننده دارد. تعامل میان نهادهای مدیریتی و ساختارهای فضایی می‌تواند در ارتقای یا تضعیف کیفیت محیط‌های عمومی تأثیرگذار باشد (Radwan, Ghaney Morsi, 2020: 97- Mousavi et al, 2024). رهیافت‌های نوین در طراحی و برنامه‌ریزی شهری، به مثابه رهیافت مکان‌محور، تلاش دارند تا به جای اتخاذ رویکردهای کلیشه‌ای و از بالا به پایین، زمینه‌مندی، بوم‌گرایی و مشارکت محلی را در اولویت قرار دهند. این رهیافت با درک خصوصیات بستر مکانی و نیازهای واقعی کاربران، به ارتقای کارآمدی و معناداری فضاهای عمومی کمک می‌کند (Salaripour, Kashani, Seif Reihani, 2023: 2). چشم‌انداز مکان‌محور، به‌ویژه در طراحی و مدیریت فضاهای عمومی، مستلزم بازنگری در فرایندهای تصمیم‌گیری شهری است؛ فرایندهایی که باید با مشارکت ذی‌نفعان، شناخت بستر و انسجام سیاست‌ها همگام باشد تا بتواند به بهبود کیفیت فضایی منجر شود (Kapucu et al., 2024: 174- Ghalehtemouri et al, 2023).

کلان‌شهر تبریز یکی از کهن‌ترین و پرجمعیت‌ترین شهرهای کشور، با چالش‌ها و فرصت‌های متعددی در حوزه سامان‌دهی فضاهای عمومی مواجه است. پیچیدگی ساختار کالبدی و تحولات پرشتاب جمعیتی، این شهر را به نمونه‌ای قابل‌تأمل برای بررسی تعامل مدیریت شهری و کیفیت فضایی بدل کرده است. در سال‌های اخیر، مدیریت شهری تبریز تلاش‌هایی را در راستای بهبود وضعیت فضاهای عمومی آغاز کرده، اما میزان موفقیت این تلاش‌ها بستگی مستقیم به نحوه مداخلات مکان‌محور و میزان تطابق آن‌ها با نیازهای شهروندان دارد. کیفیت فضایی در تبریز تحت تأثیر عوامل مختلفی از جمله توسعه‌های ناپایدار، ناکارآمدی برخی سیاست‌های شهری و ضعف در درک زمینه‌مندی فضایی بوده است (خیاط‌کلیر و دیگران، ۱۴۰۳: ۱۶۳-۱۴۴). از این رو، تبیین علمی و تحلیلی این وضعیت می‌تواند به تدوین راهکارهای مؤثر بینجامد. بررسی موردی کلان‌شهر تبریز از منظر ارتباط میان عملکرد مدیریت شهری و کیفیت فضاهای عمومی، این امکان را فراهم می‌سازد تا نقاط قوت، کاستی‌ها و فرصت‌های ارتقاء به‌دقت شناسایی شوند و الگوی بهینه‌تری برای تصمیم‌سازی ارائه گردد. پرسشی که پژوهش حاضر به دنبال پاسخ به - چه رابطه‌ای میان عملکرد مدیریت شهری و کیفیت فضایی محیط‌های عمومی در کلان‌شهر تبریز باتأکید بر رهیافت مکان‌محور وجود دارد؟ - است. براین اساس، فرضیه تحقیق چنین بیان می‌شود میان ابعاد مختلف عملکرد مدیریت شهری و شاخص‌های کیفیت فضایی محیط‌های عمومی در تبریز، رابطه‌ای معنادار و مثبت وجود دارد؛ به‌ویژه در صورتی که این مداخلات برپایه شناخت مکان‌محور صورت گیرند.

پیشینه و مبانی نظری پژوهش

دواتگر خرسند و رحیمی (۱۴۰۳)، پژوهش «بررسی کیفیت فضاهای عمومی محلات مسکونی شهر تبریز از دیدگاه ساکنین با استفاده از تحلیل لکه‌های داغ و شاخص موران»؛ به ارزیابی کیفیت فضاهای عمومی در محلات مسکونی شهر تبریز از منظر ساکنان پرداخته‌اند. این بررسی با بهره‌گیری از روش توصیفی-تحلیلی و به کارگیری ابزارهایی چون تحلیل لکه‌های داغ و شاخص موران صورت گرفته است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که در میان مناطق مختلف شهری، تفاوت‌های معناداری از نظر کیفیت فضاهای عمومی وجود دارد. به‌ویژه، مناطق ۱، ۲ و ۵ در شرایط مطلوب‌تری قرار دارند، در حالی که مناطق ۴، ۶، ۸ و ۱۰ از کیفیت نامطلوب‌تری برخوردارند. این مطالعه با اهمیت برنامه‌ریزی عادلانه شهری تأکید کرده و لزوم ارتقاء سطح کیفیت فضاهای عمومی در نواحی کمتر برخوردار را مورد تأکید قرار می‌دهد (دواتگر خرسند، رحیمی، ۱۴۰۳: ۶۱-۴۷). دبیده و همکاران (۱۴۰۳)، در بررسی «طراحی الگوی چارچوب تحلیلی در فراهم‌سازی شهر آینده‌نگر با رویکرد تبیینی؛ مبتنی بر محیط‌فرهنگی جامعه‌محور (گستره واکاوی: کلان‌شهر تهران بزرگ)»؛ به عوامل مؤثر بر آینده‌پژوهی شهری باتأکید بر آموزش، یادگیری و مؤلفه‌های فرهنگی-اجتماعی پرداخته‌اند. در این

تحقیق، داده‌ها از طریق رویکردی تحلیلی و به‌کارگیری روش ترکیبی گردآوری شده است. نتایج این مطالعه ۵ پارامتر کلیدی را شناسایی کرده که شامل: تقویت هویت فرهنگی، بازنمایی هنر و فرهنگ‌های شهری، توسعه فضاهای تفریحی، بهره‌برداری از ظرفیت رسانه‌های شهری و طراحی محیطی راهبردی می‌باشند. یافته‌ها حاکی از آن است که در مسیر طراحی شهرهای آینده‌نگر، «ترویج هویت فرهنگی»، نقش محوری و تأثیرگذارترین عامل را ایفاء می‌کند. این موضوع بر اهمیت محیط فرهنگی مبتنی بر جامعه در شکل‌دهی به آینده شهر تأکید دارد و نقش آموزش و فرایندهای یادگیری را در این زمینه برجسته می‌سازد. این پژوهش نتیجه‌گیری می‌کند که طراحی یک الگوی آینده‌نگر برای شهر، نیازمند توجه جدی به ابعاد فرهنگی، اجتماعی و آموزشی است؛ و تقویت این ابعاد می‌تواند کلان‌شهر تهران را در مسیر تحقق آینده‌ای هم‌راستا با نیازها و ارزش‌های جامعه‌محور قرار دهد (دبده و دیگران، ۱۴۰۳: ۲۳۵-۲۳). توپچی خسروشاهی و همکاران (۱۴۰۰)، در مطالعه «ارزیابی تحقق‌پذیری شاخص‌های کیفیت فضاهای عمومی شهری بر مبنای دیدگاه کرمونا (مطالعه موردی: شهر تبریز)»؛ به بررسی وضعیت کیفی فضاهای عمومی شهری از منظر شاخص‌های مطرح‌شده توسط کرمونا پرداختند. نتایج این مطالعه بیانگر آن است که مؤلفه‌هایی نظیر: سازگاری، نفوذپذیری و هویت مکانی از وضعیت نسبتاً رضایت‌بخشی برخوردارند، در حالی که شاخص‌هایی چون پایداری، سرزندگی و تناسب بصری در سطحی پایین‌تر از انتظار قرار دارند. این تحقیق با بهره‌گیری از رویکرد پژوهشی آمیخته و به‌کارگیری تکنیک تحلیل Warp-PLS، بر اهمیت شناسایی نقاط ضعف موجود در فضاهای عمومی و لزوم تدوین راهکارهای عملیاتی به منظور بهبود کیفیت آن‌ها تأکید دارد (توپچی خسروشاهی و دیگران، ۱۴۰۰: ۱۹۶-۱۷۹). ماریون هوهلفلت^۱ و کارمن پُپسکو^۲ در تحقیق خود «Living Politics In The City: Architecture As Catalyst For Public Space»، به بررسی نقش معماری به عنوان عاملی مؤثر در شکل‌گیری فضاهای عمومی و تبدیل آن‌ها به بستری برای کنش‌های اجتماعی و سیاسی پرداخته‌اند. این مطالعه با اتخاذ رویکردی انتقادی، به تحلیل چگونگی اثرگذاری طراحی محیطی بر مشارکت مدنی، شکل‌گیری حرکت‌های اعتراضی، تولید حافظه جمعی و بازنمایی هویت‌های اجتماعی می‌پردازد. در چارچوب این پژوهش، نمونه‌هایی از فضاهای متنوع، همچون اردوگاه‌های پناهنده‌های فلسطینی، میدان‌های اعتراضی در شهرهای اروپایی و محیط‌های فرهنگی در کشورهای آمریکای لاتین، مورد بررسی تطبیقی قرار گرفته‌اند (Hohlfeldt, Popescu, 2023: 27-38). کارن ای. فرانک^۳ و ته-شنگ هوانگ^۴ در تبیین «Routledge Handbook Of Urban Public Space: Use, Design, And Management»، به تحلیل چندلایه‌ای ابعاد گوناگون فضاهای عمومی شهری از منظر طراحی، کاربری و مدیریت این فضاها می‌پردازند. این پژوهش با بهره‌گیری از مطالعات موردی در شهرهایی نظیر: نیویورک، قاهره، ساو پائولو و شانگهای، تلاش دارد تا چشم‌اندازی جامع از پیچیدگی‌ها و ظرفیت‌های فضاهای عمومی ارائه دهد. از مهمترین مفاهیم مطرح‌شده در این اثر می‌توان به ایجاد توازن میان ساختار کالبدی و عملکرد اجتماعی، اثرگذاری طراحی بر الگوهای رفتاری جمعی، و شیوه‌های مدیریت مشارکتی در فضاهای عمومی اشاره کرد. این اثر دستياری تحلیلی و کارآمد برای شناخت گونه‌های مختلف فضاهای عمومی و نقش آن‌ها در ارتقاء کیفیت زیست‌شهری و افزایش زیست‌پذیری محسوب می‌شود (Franck, Huang, 2023: 46-96).

مدیریت شهری مجموعه‌ای از سازوکارهای تصمیم‌گیری، برنامه‌ریزی و اجراست که به منظور اداره امور شهرها و بهبود کیفیت زندگی شهروندان سازمان‌یافته است. این مدیریت از طریق نهادهای مختلف محلی و فرامحلی اعمال می‌شود و مستقیماً بر نحوه تخصیص منابع، طراحی فضاها و پاسخ‌گویی به نیازهای شهروندان تأثیر می‌گذارد (Wang et al., 2024: 7). در زمینه فضاهای عمومی، نقش مدیریت شهری نه تنها در تأمین زیرساخت‌ها و امکانات کالبدی، بلکه در حفظ و ارتقای کارکرد اجتماعی، امنیتی و زیباشناختی این فضاها بسیار تعیین‌کننده است. تصمیم‌گیری درباره کاربری زمین، مقررات ساختمانی، سیاست‌گذاری حمل‌ونقل و توزیع خدمات، همگی بخشی از فرایندهایی‌اند که به واسطه مدیریت شهری بر کیفیت فضاهای عمومی اثر می‌گذارند (Guan, Wang, 2023: 15).

(Mousavi et al, 2025). به زعم پیتز هال^۵ برنامه‌ریز شهری برجسته، مدیریت شهری زمانی مؤثر واقع می‌شود که میان منافع عمومی، کارایی اقتصادی و انسجام اجتماعی تعادل ایجاد کند. همچنین مصطفی بهزادفر، حوزه برنامه‌ریزی شهری، تأکید دارد که

¹ Marion Hohlfeldt

² Carmen Popescu

³ Karen A. Franck

⁴ Te-Sheng Huang

⁵ Peter Hall

ساختار مدیریت شهری در ایران نیازمند بازنگری درجهت هماهنگی بیشتر با نیازهای فضامحور شهروندان است (پیتر، ۱۳۸۷: ۴۶). مدیریت شهری نه صرفاً یک نظام اداری، بلکه عاملی ساختاری و فعال در تولید فضاهای عمومی باکیفیت است؛ فضاهایی که در آن هویت شهری، تعلق اجتماعی و دسترسی برابر شهروندان محقق می‌شود. کیفیت فضایی، مفهومی چندوجهی است که به ادراک کاربران از یک فضا به لحاظ زیبایی، عملکرد، دسترسی و احساس تعلق اشاره دارد. این مفهوم با ادراک فضایی شهروندان پیوند دارد و تأثیر مستقیمی بر میزان استفاده، ماندگاری و تعامل اجتماعی در محیط‌های عمومی دارد (سامه، ۱۳۹۷: ۴۵). شاخص‌هایی چون خوانایی، نفوذپذیری، آسایش محیطی، امنیت، سرزندگی و دسترسی‌پذیری، از مهمترین مؤلفه‌های سنجش کیفیت فضایی محسوب می‌شوند. این شاخص‌ها هم در طراحی کالبدی و هم در کارکرد اجتماعی فضا نقش دارند و در سنجش موفقیت محیط‌های عمومی به کار می‌روند (Zaman et al., 2024: 1475). طوری که کوین لینچ^۱ شاخص‌های ادراک‌پذیری و خوانایی فضا را از اجزای اصلی تجربه فضایی معرفی می‌کند (لینچ، ۱۳۹۵: ۵۶). پرویز پیران، جامعه‌شناس شهری، بر ارتباط مستقیم میان کیفیت فضایی و عدالت اجتماعی در دسترسی به فضاهای عمومی تأکید دارد. تحلیل کیفیت فضایی نیازمند توجه هم‌زمان به مؤلفه‌های فیزیکی، ادراکی و اجتماعی است. کیفیت بالا در فضای عمومی موجب پویایی شهری و ارتقاء سرمایه اجتماعی می‌شود، درحالی که ضعف آن منجر به انزوای فضایی، کاهش تعاملات و تنزل حس تعلق خواهد شد. رهیافت مکان‌محور^۲ رویکردی است که به جای تمرکز بر مداخلات کلی‌نگر و فراگیر، به ویژگی‌های خاص و زمینه‌مند هر مکان توجه دارد. مکان نه تنها بستر فیزیکی، بلکه ترکیبی از معنا، خاطره، هویت و تجربه بوده که توسط کاربران آن تعریف می‌شود (Yulie Reindrawati, 2023: 2). این رویکرد بر طراحی مشارکتی، شناخت زمینه‌های فرهنگی و تاریخی، و توجه به ادراک و تجربه زیسته شهروندان در فرایندهای طراحی و برنامه‌ریزی شهری تأکید دارد. برخلاف رویکردهای صرفاً کالبدی، رهیافت مکان‌محور، انسان و تجربه او را در مرکز تحلیل‌های فضایی قرار می‌دهد (Hematian, Ranjbar, 2022: 2). ادوارد رلف^۳ در رابطه با مکان و بی‌مکانی، مفهوم حس مکان^۴ را عاملی بنیادین در شکل‌گیری ارتباط انسان با محیط معرفی می‌کند (ادوارد، ۱۳۹۷: ۹۶). سیدمحسن حبیبی، بر اهمیت زمینه‌گرایی و تداوم تاریخی مکان در فرایند طراحی شهری تأکید ویژه‌ای دارد. رهیافت مکان‌محور به عنوان یک چارچوب نظری و عملی، زمینه‌ساز طراحی فضاهایی است که هویت‌مند، قابل درک، و در پیوند با زیست‌جهان شهروندان شکل می‌گیرند. این رویکرد به‌ویژه در مواجهه با چالش‌های جهانی‌سازی و یکنواختی شهری، اهمیت دوچندان می‌یابد. رابطه میان مدیریت شهری و کیفیت فضایی، رابطه‌ای تعاملی و دوسویه است که تحت تأثیر سیاست‌گذاری‌ها، ساختار حکمرانی، و سطح مشارکت مدنی شکل می‌گیرد. در صورتی که مدیریت شهری از رهیافت مکان‌محور تبعیت کند، امکان خلق فضاهای عمومی با کیفیت، پایدار و متناسب با زمینه‌های محلی افزایش می‌یابد. مدیریت شهری مکان‌محور با شناسایی نیازهای محلی، توانمندسازی جوامع محلی، و توجه به زمینه‌های فرهنگی و زیستی، به بهبود کیفیت فضایی کمک می‌کند. در مقابل، نادیده‌گرفتن ویژگی‌های خاص مکان در تصمیم‌گیری‌های کلان می‌تواند منجر به فضاهای بی‌هویت و ناموفق شود. جان فریدمن^۵ در نظری، «برنامه‌ریزی مردم‌محور»^۵ تأکید می‌کند که برنامه‌ریزی زمانی موفق است که با مشارکت ساکنان و در بستر ویژگی‌های محلی انجام شود. همچنین فریبرز دولت‌آبادی، استاد برنامه‌ریزی شهری در ایران، تعامل بین حکمرانی شهری و کیفیت فضا را یکی از چالش‌های اصلی توسعه پایدار شهری معرفی کرده است. به‌طور خاص، رهیافت مکان‌محور می‌تواند به عنوان پل ارتباطی میان نظام مدیریت شهری و نیازهای فضایی شهروندان عمل کند؛ رویکردی که زمینه‌ساز شکل‌گیری فضاهای عمومی معنادار، سرزنده و پاسخ‌گو به بافت محلی خواهد بود.

مواد و روش پژوهش

پژوهش حاضر با روش کمی-تحلیلی و باهدف بررسی تعامل میان مدیریت شهری و کیفیت فضایی محیط‌های عمومی در کلان‌شهر تبریز، برپایه رهیافت مکان‌محور انجام شده است. فرایند پژوهش در دوگام اصلی شامل: مطالعات نظری در حوزه مدیریت شهری،

¹ Kevin Lynch

² Place-based Approach

³ Edward Relph

⁴ Sense Of Place

⁵ John Friedmann

کیفیت فضایی و نیز تحلیل میدانی فضاهای عمومی منتخب سامان یافته است. داده‌های پژوهش از طریق روش میدانی گردآوری شده‌اند. جامعه آماری شامل شهروندان و کاربران ۴ فضای عمومی شاخص در شهر تبریز است که براساس نمونه‌گیری هدفمند و معیارهایی چون تنوع عملکردی، اهمیت فضایی، نقش شهری و امکان دسترسی، انتخاب شده‌اند. این چهار فضای عمومی عبارت‌اند از: میدان ساعت، پارک ائل‌گلی، پیاده‌راه تربیت و پارک ولی‌عصر.

❖ برای تسهیل در تحلیل و مقایسه، به هریک از فضاهای منتخب پژوهش، یک شناسه اختصاصی تعلق گرفته است:

میدان ساعت (TB-01)، پارک ائل‌گلی (TB-02)، پیاده‌راه تربیت (TB-03)، پارک ولی‌عصر (TB-04).

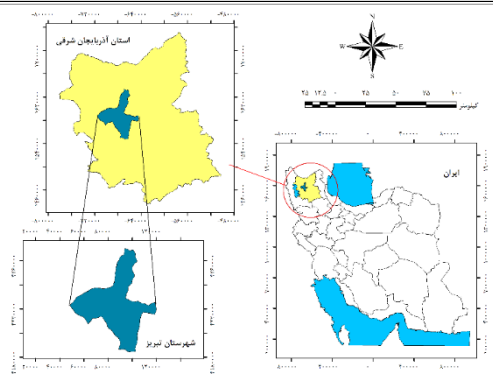
تحلیل داده‌ها با بهره‌گیری از ماتریس تطبیقی و براساس شاخص‌هایی همچون خوانایی، دسترسی‌پذیری، سرزندگی، ایمنی، آسایش محیطی و هویت‌مکان، در پیوند با ابعاد مدیریتی به‌مانند سیاست‌گذاری، نظارت، مشارکت شهروندی و نگهداشت فضا، با شناسه داده تبیین گردید که در ادامه این بخش به آن پرداخته شده است. علاوه‌بر تحلیل کمی شاخص‌های فضایی و مدیریتی، از رویکردهای معنانشناسانه و تفسیری نیز برای واکاوی ادراک کاربران و زمینه‌های اجتماعی-فرهنگی فضاهای موردبررسی بهره گرفته شده است. به‌منظور افزایش روایی و پایایی نتایج، از روش مثلث‌سازی داده‌ها استفاده شده و تحلیل‌ها مبتنی بر منابع چندگانه و هم‌پوشان صورت گرفته است.

محدوده مورد مطالعه

کلان‌شهر تبریز به‌عنوان مرکز استان آذربایجان شرقی و یکی از مهمترین شهرهای شمال‌غرب ایران نقش کلیدی در نظام سکونتگاهی، اقتصادی، تاریخی و فرهنگی کشور دارد. این شهر با قرارگیری در دامنه شمال‌غربی کوهستان سهند و در مجاورت دشت تبریز، در موقعیت جغرافیایی عرض شمالی ۳۸/۰۸ تا ۳۸/۱۵ و طول شرقی ۴۶/۱۱ تا ۴۶/۲۳ واقع شده است و از نظر طبیعی، اقلیمی و ژئومورفولوژیک، در زمره نواحی سرد و کوهستانی ایران طبقه‌بندی می‌شود. متوسط ارتفاع آن از سطح دریا حدود ۱۳۵۰ متر گزارش شده است (Yousefi et al., 2022). مطابق با آخرین داده‌های مرکز آمار ایران در سرشماری سال ۱۳۹۵، جمعیت محدوده شهری تبریز معادل ۱/۵۵۸/۶۹۳ نفر و جمعیت کل شهرستان تبریز برابر با ۱/۷۷۳/۰۳۳ نفر در قالب ۵۶۳/۶۶۰ خانوار اعلام شده است. همچنین طبق برآوردهای جمعیتی در سال ۲۰۲۵ میلادی، کلان‌شهر تبریز دارای جمعیتی نزدیک به ۱/۶۹۶/۰۰۰ نفر است که رشد سالیانه آن حدود ۱/۰۷ درصد تخمین زده شده است (Macro Trends, 2025). این روند جمعیتی، به‌ویژه از دهه ۱۳۳۰ شمسی به‌بعد، موجب توسعه فیزیکی و گسترش افقی شدید شهر شده است؛ به‌طوری که براساس مطالعه Rezaei et al. (2019)، مساحت نواحی ساخته‌شده تبریز در نیم‌قرن اخیر، بیش از ۳۵ برابر افزایش یافته است. از نظر ساختار کالبدی و اداری، تبریز به ۱۰ منطقه شهرداری تقسیم شده است که هریک از مناطق دارای حوزه‌های اجرایی و خدماتی مستقل هستند، اما تحت سیاست‌های کلان شهرداری مرکزی و شورای اسلامی شهر اداره می‌شوند. ساختار فضایی شهر ترکیبی از سه نوع بافت تاریخی، میانی (نوساز دهه‌های گذشته) و حاشیه‌ای (سکونت‌گاه‌های غیررسمی) است. بافت تاریخی تبریز که هسته اصلی شهر را شکل می‌دهد، شامل بازار تبریز (ثبت‌شده در فهرست میراث جهانی یونسکو)، میدان ساعت، محله‌های شتربان و امیرخیز است که واجد ارزش‌های فرهنگی و فضایی بالایی‌اند. در مقابل، نواحی جنوب‌غرب، شمال‌شرق و شرق شهر عمدتاً در سال‌های اخیر توسعه یافته‌اند و با کمبود زیرساخت‌های شهری و فضاهای عمومی باکیفیت روبه‌رو هستند. از منظر محیط‌زیستی و کیفیت فضایی، چالش‌هایی اساسی در سطح کلان‌شهر تبریز مشهود است. سرانه فضای سبز در این شهر طبق داده‌های رسمی شهرداری، حدود ۳/۸ مترمربع برای هر نفر برآورد شده است که بسیار پایین‌تر از استانداردهای بین‌المللی است (Zolfaghari et al., 2022). همچنین تنها ۲/۴ درصد از کل مساحت شهری به فضاهای سبز عمومی اختصاص یافته است. از سوی، وجود بیش از ۶/۸۸۰ هکتار زمین‌های بایر و بلااستفاده درون محدوده مصوب شهری، پتانسیل چشمگیری برای ارتقای کیفیت فضایی در قالب بازآفرینی مکان‌محور دارد. مطالعات نشان داده‌اند که در چند دهه گذشته، حدود ۴/۷۱۵ هکتار از اراضی سبز تبریز در اثر توسعه‌های نامتوازن و سیاست‌گذاری‌های غیرمکان‌محور، به سایر کاربری‌ها تبدیل شده است که این امر بر کاهش سرزندگی فضاهای عمومی و افت کیفیت محیطی اثرگذار بوده است (Yousefi et al., 2022). به‌طور خاص، کلان‌شهر تبریز به‌عنوان یکی از شهرهای راهبردی کشور، علی‌رغم برخورداری از ساختار کهن شهری، جایگاه ژئوپولیتیکی مناسب، و ظرفیت‌های فرهنگی و اجتماعی، در دهه‌های اخیر با چالش‌های متعددی در مدیریت شهری، توزیع

عادلانه زیرساخت‌ها و ارتقای کیفیت فضاهای عمومی مواجهه بوده است. این وضعیت، لزوم اتخاذ رویکردهای نوین همچون مدیریت مکان‌محور، را در فرایندهای برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری شهری بیش‌ازپیش برجسته می‌سازد. طوری که برپایه (جدول ۱)، می‌توان تشریح محدوده مورد مطالعه و فضاهای منتخب پژوهش را مدنظر داشت.

جدول ۱- تبیین مستندات و مطالعات محدوده مورد مطالعه پژوهش

تشریح محدوده مورد مطالعه؛ کلان شهر تبریز				
				
مناطق ۱۰ گانه مجموعه شهرداری های تبریز		موقعیت جغرافیایی شهر تبریز		
فضاهای عمومی منتخب				
TB-01				میدان ساعت
TB-02				پارک ائل گلی
TB-03				پیاده راه تربیت
TB-04				پارک ولی عصر

(منبع: یافته‌های پژوهشی، ۱۴۰۴)

بحث و ارائه یافته‌ها

باتوجه به محور مطالعه پژوهش، مجموعه جداول ارائه شده در این بخش به گونه‌ای طراحی شده‌اند که ابعاد مختلف کمی فضاهای عمومی را در ارتباط با عملکرد مدیریت شهری و ادراک کاربران بررسی و تبیین کنند. برپایه (جدول ۲)، می‌توان به مقایسه تطبیقی شاخص‌های فضایی و مدیریتی در ۴ فضای عمومی منتخب پردازد و تصویری کلی از کیفیت این فضاها ارائه داد. (جدول ۳)، بر ابعاد مدیریتی متمرکز است و به‌طور جزئی‌تر نحوه مداخله و عملکرد نهادهای مدیریت شهری در هر فضا را بررسی می‌کند. و در (

نمودار ۱)، شاخص‌های فضایی و مدیریتی با یکدیگر تلفیق شده‌اند تا درک جامع‌تری از ارتباط و هم‌پوشانی این دو حوزه در ارتقای کیفیت محیط به‌دست آید. و درنهایت (جدول ۴)، به ابعاد اجتماعی-فرهنگی اختصاص دارد و ادراک کاربران از کیفیت فضاهای عمومی را از منظر مشارکت، احساس تعلق، و رضایت‌مندی تحلیل می‌کند. این ساختار هوشمندانه امکان تحلیل چندلایه و هم‌زمان فضاهای عمومی را در پیوند با مدیریت شهری و رهیافت مکان‌محور فراهم می‌سازد.

جدول ۲- ارزیابی تطبیقی شاخص‌های فضایی و مدیریتی در فضاهای عمومی منتخب

شناسه داده	خوانایی	دسترسی‌پذیری	سرزندگی	ایمنی	آسایش محیطی	هویت مکان	مجموع امتیاز (۳۰)
TB-01	۴	۵	۴	۳	۴	۴	۲۴
TB-02	۵	۴	۴	۴	۵	۵	۲۷
TB-03	۴	۴	۵	۴	۳	۴	۲۴
TB-04	۳	۳	۴	۳	۳	۳	۱۹

(منبع: یافته‌های پژوهشی، ۱۴۰۴)

باتمركزبر (جدول ۲)، در تبیین ارزیابی تطبیقی شاخص‌های فضایی و مدیریتی در ۴ فضای عمومی (منتخب)، شاخص کلان‌شهر تبریز شامل: میدان ساعت (TB-01)، پارک ائل‌گلی (TB-02)، پیاده‌راه تربیت (TB-03)، و پارک ولی‌عصر (TB-04)، نتایج نشان می‌دهد که پارک ائل‌گلی با مجموع امتیاز (۲۷)، بالاترین کیفیت فضایی و مدیریتی را در میان نمونه‌ها داراست و در تمامی شاخص‌ها از جمله خوانایی، آسایش محیطی و هویت‌مکان، عملکرد مطلوب‌تری داشته است. درمقابل، پارک ولی‌عصر با کسب امتیاز (۱۹)، پایین‌ترین سطح کیفیت را در شاخص‌های موردبررسی داراست که نشانگر چالش‌های موجود در مدیریت و طراحی این فضا است. میدان ساعت و پیاده‌راه تربیت با امتیازهای مشابه (۲۴)، عملکرد متوسطی داشته‌اند، هرچند تفاوت‌هایی در ترکیب امتیاز شاخص‌ها دیده می‌شود؛ به‌عنوان مثال، پیاده‌راه تربیت در شاخص آسایش محیطی نسبت به میدان ساعت وضعیت بهتری دارد. این تحلیل گویای تأثیر مستقیم کیفیت مدیریت شهری بر کیفیت فضایی مکان‌های عمومی است و بر اهمیت اتخاذ رویکرد مکان‌محور در برنامه‌ریزی و بهبود این فضاها تأکید دارد.

جدول ۳- ارزیابی ابعاد مدیریتی در فضاهای عمومی منتخب

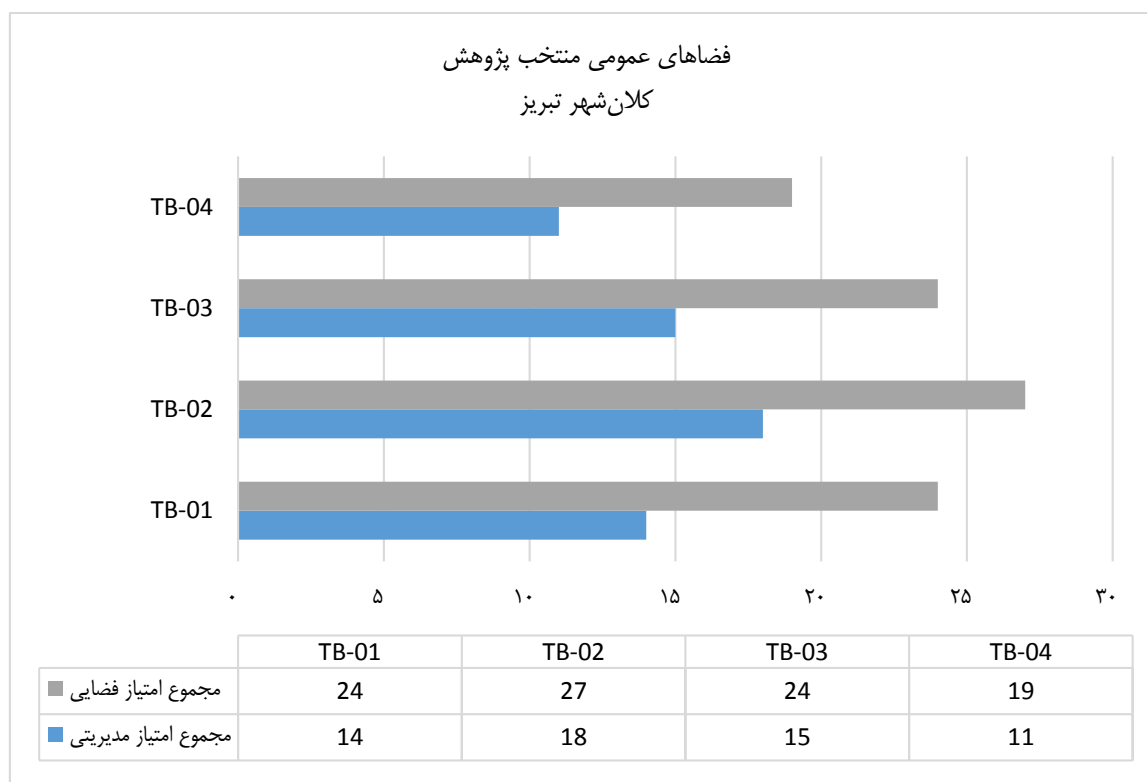
شناسه داده	سیاست‌گذاری	نظارت	مشارکت شهروندی	نگهداشت فضا	مجموع امتیاز (۲۰)
TB-01	۴	۳	۳	۴	۱۴
TB-02	۵	۴	۴	۵	۱۸
TB-03	۴	۴	۳	۴	۱۵
TB-04	۳	۳	۲	۳	۱۱

(منبع: یافته‌های پژوهشی، ۱۴۰۴)

در (جدول ۳)، به‌طورخاص به ارزیابی ابعاد مدیریتی در ۴ فضای عمومی (منتخب)، کلان‌شهر تبریز پرداخته و شاخص‌هایی همچون سیاست‌گذاری، نظارت، مشارکت شهروندی و نگهداشت فضا را موردسنجش قرار گرفته شد. مطابق نتایج، پارک ائل‌گلی (TB-02)، با مجموع امتیاز (۱۸)، بالاترین سطح عملکرد مدیریتی را دارد که بیانگر وجود سیاست‌گذاری کارآمد، نظارت مستمر، مشارکت فعال شهروندان و نگهداشت مناسب فضا است. پیاده‌راه تربیت (TB-03)، با امتیاز (۱۵)، در جایگاه بعدی قرار دارد و در شاخص سیاست‌گذاری، نظارت و نگهداشت فضا امتیاز مطلوبی کسب کرده است، هرچند مشارکت شهروندی آن در سطح متوسط ارزیابی شده است. میدان ساعت (TB-01)، نیز با امتیاز (۱۴)، عملکردی نزدیک به تربیت داشته ولی ضعف نسبی در نظارت و مشارکت دیده می‌شود. در مقابل، پارک ولی‌عصر (TB-04)، با کمترین امتیاز (۱۱)، پایین‌ترین وضعیت مدیریتی را داشته و نیازمند بازنگری جدی در ارتقای مشارکت شهروندان است. این یافته‌ها نشان می‌دهد که تفاوت در کیفیت مدیریتی نقش مهمی در کیفیت فضایی فضاهای عمومی ایفاء می‌کند و مدیریت شهری باید به‌صورت مکان‌محور به ارتقای مؤلفه‌های مدیریتی بپردازد.

مبنی بر (نمودار ۱)، می‌توان به تلفیق و مقایسه مجموع امتیازهای شاخص‌های فضایی و مدیریتی در ۴ فضای عمومی (منتخب)، تبریز پرداخته و تصویری یکپارچه از کیفیت کلی این فضاها ارائه می‌دهد. همان‌طور که داده‌ها نشان می‌دهد، پارک ائل‌گلی (TB-

02)، با بالاترین امتیاز در هر دو بُعد فضایی (۲۷)، و مدیریتی (۱۸)، مطلوب‌ترین وضعیت کمفی را دارد که بیانگر هماهنگی مناسب بین طراحی فضا و عملکرد مدیریت شهری است. پیاده‌راه تربیت (TB-03)، و میدان ساعت (TB-01)، هر دو از نظر کیفیت فضایی امتیاز (۲۴)، را کسب کرده‌اند، اما پیاده‌راه تربیت با امتیاز مدیریتی بالاتر (۱۵ در برابر ۱۴)، از انسجام مدیریتی بهتری برخوردار است. پارک ولی عصر (TB-04)، در هر دو بُعد، کمترین امتیازها را داشته (۱۹ در فضایی و ۱۱ در مدیریتی)، که حاکی از ضعف هم‌زمان در کیفیت طراحی و عملکرد مدیریت شهری در این مکان است. این تلفیق داده‌ها نشان می‌دهد که بهبود کیفیت محیط‌های عمومی مستلزم توجه هم‌زمان به شاخص‌های فضایی و مدیریتی بوده و نبود تعادل میان این دو، می‌تواند منجر به کاهش اثربخشی عملکرد فضا شود.

نمودار ۱- تلفیق شاخص‌های فضایی و مدیریتی در ارزیابی کمی فضاهای عمومی منتخب پژوهش
(منبع: یافته‌های پژوهشی، ۱۴۰۴)

جدول ۴- ارزیابی ابعاد اجتماعی-فرهنگی در ادراک کاربران

شناسه داده	حس تعلق	تعاملات اجتماعی	بازنمایی فرهنگی	مجموع امتیاز (۱۵)
TB-01	۴	۴	۳	۱۱
TB-02	۵	۵	۵	۱۵
TB-03	۴	۳	۴	۱۱
TB-04	۳	۳	۳	۹

(منبع: یافته‌های پژوهشی، ۱۴۰۴)

در (جدول ۴)، به ارزیابی ابعاد اجتماعی-فرهنگی در ادراک کاربران از فضاهای عمومی (منتخب)، پرداخته و شاخص‌هایی همچون حس تعلق، تعاملات اجتماعی و بازنمایی فرهنگی را مورد بررسی قرار می‌دهد. نتایج نشان می‌دهد که پارک ائل گلی (TB-02)، با مجموع امتیاز (۱۵)، بالاترین سطح ادراک اجتماعی-فرهنگی را داراست. این امر بیانگر آن است که کاربران این فضا را به عنوان مکانی با پیوند عاطفی قوی، فرصت‌های غنی برای تعاملات اجتماعی، و بازتاب مناسب هویت فرهنگی تلقی می‌کنند. میدان ساعت (TB-01)، و پیاده‌راه تربیت (TB-03)، هر دو با امتیاز (۱۱)، در سطح متوسط قرار دارند، اما تفاوت آن‌ها در بازنمایی فرهنگی و تعاملات اجتماعی قابل توجه است. در مقابل، پارک ولی عصر (TB-04)، با امتیاز (۹)، پایین‌ترین سطح ادراک را دارد که نشانگر ضعف

این فضا در ایجاد حس تعلق، تحریک تعاملات اجتماعی و بازنمایی مؤثر فرهنگ شهری است. این یافته‌ها نقش مؤثر کیفیت فضایی و عملکرد مدیریت شهری را در شکل‌گیری تجربه اجتماعی و فرهنگی کاربران فضاهای عمومی برجسته می‌سازد.

نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها

پژوهش حاضر باهدف بررسی تعامل مدیریت شهری و کیفیت فضایی محیط‌های عمومی در کلان‌شهر تبریز باتأکید بر رهیافت مکان‌محور انجام شد. یافته‌ها نشان می‌دهد که بین عملکرد مدیریت شهری و شاخص‌های کیفیت فضایی رابطه‌ای معنادار و مثبت وجود دارد. به‌ویژه، فضاهایی مانند پارک ائل‌گلی (TB-02)، که با امتیاز (۲۷)، در شاخص‌های فضایی و (۱۸)، در ابعاد مدیریتی، بالاترین سطح کیفیت را دارند، مؤید این ارتباط هستند. تحلیل داده‌ها حاکی از آن است که مدیریت شهری مکان‌محور با شناسایی نیازهای محلی و مشارکت شهروندان، به‌طور مستقیم بر ارتقای کیفیت فضاهای عمومی تأثیر می‌گذارد. به‌عنوان مثال، پارک ائل‌گلی با سیاست‌گذاری کارآمد و نظارت مستمر، موفق‌ترین نمونه در این زمینه شناخته شد، درحالی‌که پارک ولی‌عصر (TB-04)، با امتیاز (۱۹)، در کیفیت فضایی و (۱۱)، در مدیریت، نیازمند بازنگری جدی است. شاخص‌های کیفیت فضایی مانند خوانایی، دسترسی‌پذیری، سرزندگی، و هویت مکانی در فضاهای منتخب به‌وضوح تحت‌تأثیر مداخلات مدیریت شهری قرار گرفته‌اند. به‌طور خاص، پیاده‌راه تربیت (TB-03)، و میدان ساعت (TB-01)، با امتیاز (۲۴)، در کیفیت فضایی، عملکرد متوسطی داشتند، اما ضعف در مشارکت شهروندی و نظارت، مانع از دستیابی به نتایج مطلوب‌تر شده است. ازمنظر اجتماعی-فرهنگی، پارک ائل‌گلی با امتیاز (۱۵)، در ادراک کاربران، به‌عنوان فضایی با حس تعلق قوی و تعاملات اجتماعی غنی شناخته شد. این درحالی‌است که پارک ولی‌عصر با امتیاز (۹)، ضعف‌های آشکاری در بازنمایی فرهنگی و جلب مشارکت شهروندان دارد. این نتایج بر اهمیت تلفیق ابعاد کالبدی و اجتماعی در طراحی فضاهای عمومی تأکید می‌کند. یافته‌ها نشان می‌دهد که رویکرد مکان‌محور نه‌تنها به بهبود کیفیت فضاهای عمومی منجر می‌شود، بلکه زمینه‌ساز تحقق عدالت فضایی و پایداری شهری است. به‌ویژه در کلان‌شهر تبریز، توجه به ویژگی‌های محلی و بسترهای فرهنگی می‌تواند شکاف‌های موجود در کیفیت فضاها را کاهش دهد. باتمركز بر نتایج، پیشنهاد می‌شود مدیریت شهری تبریز مبنی بر رهیافت مکان‌محور، برنامه‌ریزی خود را براساس نیازهای ویژه هر فضا تنظیم کند. این امر مستلزم تقویت مشارکت شهروندان، نظارت مستمر، و سیاست‌گذاری‌های منعطف است. برای فضاهای ضعیف‌تر مانند پارک ولی‌عصر، بازآفرینی مبتنی بر شاخص‌های کیفیت فضایی و مدیریتی پیشنهاد می‌شود. این شامل به‌روزرسانی زیرساخت‌ها، افزایش سرزندگی، و جلب مشارکت ذی‌نفعان محلی است. همچنین، تدوین چارچوبی جامع برای ارزیابی کیفیت فضاهای عمومی باترکیب شاخص‌های کمی و کیفی (مانند ادراک کاربران)، ضروری است. این چارچوب می‌تواند به‌عنوان ابزاری برای پایش مستمر فضاها توسط مدیریت شهری مورد استفاده قرار گیرد. پژوهش‌های آینده می‌توانند به بررسی تأثیر عوامل کلان‌تر به‌مانند سیاست‌های ملی و تحولات اقتصادی-اجتماعی بر کیفیت فضاهای عمومی بپردازند. همچنین، مقایسه تطبیقی با سایر کلان‌شهرهای ایران می‌تواند به تعمیم‌پذیری نتایج کمک کند. درنتیجه، این مطالعه بر ضرورت هماهنگی بین مدیریت شهری، طراحی فضایی، و نیازهای جامعه محلی تأکید دارد. تنها از این طریق می‌توان به فضاهای عمومی پایدار، معنادار، و پاسخ‌گو دست یافت که پاسخ‌گوی نیازهای حال و آینده شهروندان تبریز باشند.

منابع

- توپچی خسروشاهی، مسعود؛ ثقفی اصل، آرش؛ ستارزاده، داریوش؛ و ستاری ساربانقلی، حسن. (۱۴۰۰). ارزیابی تحقق‌پذیری شاخص‌های کیفیت فضاهای عمومی شهری بر مبنای دیدگاه کرمونا (مطالعه موردی: شهر تبریز). فصلنامه علمی پژوهشی-جغرافیا و توسعه فضای شهری، ۸(۲)، ۱۷۹-۱۹۶.
- https://jgusd.um.ac.ir/article_41883.html
- خیاط‌کلیر، فوزیه؛ ثقفی اصل، آرش؛ حق‌لسان، مسعود؛ و ستاری ساربانقلی، حسن. (۱۴۰۳). نقش مدیریت شهری در ارتقاء کیفیت فضاهای عمومی کلان‌شهر تبریز باتأکید بر توسعه اجتماعی و فرهنگی. فصلنامه علمی پژوهشی-تغییرات اجتماعی-فرهنگی، ۲۱(۴)، ۱۴۴-۱۶۳.
- <https://sanad.iau.ir/fa/Article/1185575?FullText=FullText>

دبدبه، محمد؛ ثقفی‌اصل، آرش؛ باقری صیقلانی، بیتا؛ و زینالی، محمد. (۱۴۰۳). طراحی الگوی چارچوب تحلیلی در فراهم‌سازی شهر آینده‌نگر با رویکرد تبیینی؛ مبتنی بر محیط‌فرهنگی جامعه‌محور (گستره واکاوی: کلان‌شهر تهران بزرگ). دوفصلنامه علمی پژوهشی-مطالعات بین‌رشته‌ای در تعالی معماری و شهرسازی، ۲۳(۲)، ۲۳۵-۲۱۳. <https://sanad.iau.ir/Journal/jisaud/Article/1123689>

دواتگر خرسند، المیرا؛ و رحیمی، اکبر. (۱۴۰۳). بررسی کیفیت فضاهای عمومی محلات مسکونی شهر تبریز از دیدگاه ساکنین با استفاده از تحلیل لکه‌های داغ و شاخص موران. فصلنامه علمی پژوهشی-فضای شهری و حیات اجتماعی، ۳(۹)، ۴۷-۶۱. https://urplanning.tabrizu.ac.ir/article_18463.html

رلف، ادوارد. (۱۳۹۷). مکان و بی‌مکانی. ترجمه: محمدرضا نقصان‌محمدی، کاظم مندگاری و زهیر متکی. چاپ‌چهارم، تهران: انتشارات آرمان‌شهر.

سامه، رضا. (۱۳۹۷). تأملی بر مفهوم «کیفیت» در معماری. دوفصلنامه علمی پژوهشی-اندیشه معماری، ۲(۳)، ۴۴-۶۴. https://journals.ikiu.ac.ir/article_1424.html?lang=en

لینچ، کوین. (۱۳۹۵). تئوری شکل شهر. ترجمه: سیدحسین بحرینی، چاپ‌هفتم، تهران: مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران.

هال، پیترو. (۱۳۸۷). برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای. ترجمه: جلال تبریزی، چاپ‌دوم، تهران: شرکت پردازش و برنامه‌ریزی شهری.

References

- Dabdebah, M., Saghafi Asl, A., Bagheri Seygalani, B., & Zeinali, M. (2024). Designing An Analytical Framework For Facilitating A Future-Oriented City With An Explanatory Approach; Based On The Community-Centered Cultural Environment (Scope Of Analysis: Greater Tehran Metropolis). Journal Of Interdisciplinary Studies In Architecture And Urbanism Development, 3(2), 213-235. <https://www.magiran.com/p2828281> [In Persian]
- Davatgar Khorsand, E., & Rahimi, A. (2024). Investigating The Quality Of Urban Public Spaces In Residential Areas Of Tabriz City From The Residents' Point Of View Using Hot Spot Analysis And Moran's Index. Journal of Urban Space And Social Life, 3(9), 47-61. <https://www.magiran.com/p2773344> [In Persian]
- Franck, K.A., & Huang, T.S. (Eds.). (2023). Routledge Handbook Of Urban Public Space: Use, Design, And Management. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003104421>
- Ghalehtemouri, K. J., Shamsoddini, A., Bayramzadeh, N., & Mousavi, M. N. (2023). Identifying the pleasant sounds in the city's public parks environment (Case study: Mellat riverside park, Urmia). 1., 9(1), 149-165. <https://doi.org/10.25765/sauc.v9i1.690>
- Guan, S., & Wang, J. (2023). Research On The Optimal Design Of Community Public Space From The Perspective Of Social Capital, Journal Of Sustainability, 15(12), 1-21. <https://ideas.repec.org/a/gam/jsusta/v15y2023i12p9767-d1174391.html>
- Guzman, L.A. Oviedo, D. Arellana, J. Cantillo-García, V. (2021). Buying A Car And The Street: Transport Justice And Urban Space Distribution, Journal Of Transportation Research Part D, 95(2021): 1-13. https://www.researchgate.net/publication/351561765_Buying_a_car_and_the_street_Transport_justice_and_urban_space_distribution
- Hall, P. (2008). Urban And Regional Planning. (J. Tabrizi, Trans.; 2nd ed.). Tehran: Urban Planning and Processing Company. <https://a.co/d/9g2X0Jh> [In Persian]
- Hematian, H., & Ranjbar, E. (2022). Evaluating Urban Public Spaces From Mental Health Point Of View: Comparing Pedestrian And Car-Dominated Streets. Journal Of Transport & Health, 27(1), 1-18. <https://doi.org/10.1016/j.jth.2022.101532>
- Hohlfeldt, M., & Popescu, C. (Eds.). (2023). Living Politics In The City: Architecture As Catalyst For Public Space. Leuven University Press. <https://lup.be/book/living-politics-in-the-city/>
- Kanayo Ashinze, U., Edeigba, B., Akpan Umoh, A., & Winston Biu, P. (2024). Urban Green Infrastructure And Its Role In Sustainable Cities: A Comprehensive Review, World Journal Of Advanced Research And Reviews, 21(2), 928-936. DOI:10.30574/wjarr.2024.21.2.0519
- Kapucu, N., Ge, Y., Rott, E., & Isgandar, H. (2024). Urban Resilience: Multidimensional Perspectives, Challenges And Prospects For Future Research, Journal Of Urban Governance, 4(3), 162-179. doi: <https://doi.org/10.1016/j.ugj.2024.09.003>
- Khayat Kalibar, F., Saghafi Asl, A., Haghlesan, M., Sattari Sarbangholi, Hasan. (2025). The Role Of Urban Management In Improving The Quality Of Public Spaces In Tabriz Metropolis With An Emphasis On Social And Cultural Development. Journal of Socio-Cultural Changes, 21(4), 144-163. <https://ensani.ir/file/download/article/1748679215-683aba2f236f7-10226-1403-4-9.pdf> [In Persian]
- Lynch, K. (2016). The Theory Of City Form. (S. H. Bahraini, Trans.; 7th ed.). Tehran: University Of Tehran Press. [In Persian]
- Mousavi, M. N., Shirazi, S. A., Nasar-u-Minallah, M., & Bayramzadeh, N. (2025). Introducing the Mousavi Primate City Index for Iran's Urban System assessment. GEOGRAPHY, ENVIRONMENT, SUSTAINABILITY, 18(1), 44-53. <https://doi.org/10.24057/2071-9388-2025-3218>
- Mousavi, M., Jafarpour Ghalehtemouri, K., & Bayramzadeh, N. (2025). Assessing social infrastructure in border areas from a city prosperity perspective: a case study of border townships in West Azarbaijan Province, Iran. Discov. Cities, 2(1), 1-20. <https://doi.org/10.1007/s44327-025-00057-3>

- Mousavi, M., Jafarpour Ghalehtimouri, K., Bagheri Kashkouli, A., & Bayramzadeh, N. (2024). Mitigating development barriers and addressing disparities in border cities of Iran: a comprehensive analysis of border provinces and influential factors. *Geojournal*, 89(4), 1–20. <https://doi.org/10.1007/s10708-024-11181-9>
- Radwan, A. H., & Ghaney Morsi, A. A. (2020). Public Spaces In City Life As Socio-Cultural Hubs. Selected Public Spaces Of Cairo As Case studies, Mansoura University Faculty Of Engineering Mansoura Engineering Journal, 45(4), 96-108. https://www.researchgate.net/publication/348008953_Public_spaces_in_City_life_as_Socio-cultural_Hubs_Selected_Public_Spaces_of_Cairo_as_Case_studies
- Relp, E. (2018). Place And Placelessness. (M. Noqsan-Mohammadi, K. Mandegari, & Z. Motaki, Trans.; 4th ed.). Tehran: Armanshahr Publications. https://www.researchgate.net/publication/251484582_Place_and_Placelessness_Edward_Relp [In Persian]
- Salaripour, A., Kashani, R., & Seif Reihani, Z. (2023). Investigating The Factors Affecting The Success Of Urban Spaces, *International Journal Of Architectural Engineering & Urban Planning*, 33(3), 1-16. <http://ijaup.iust.ac.ir/article-1-729-en.html> [In Persian]
- Sameh, R. (2018). A Reflection On The Definition Of Quality In Architecture. *Journal Of Architectural Thought*, 2(3), 44–64. https://www.researchgate.net/publication/378035934_A_Reflection_on_the_Definition_of_Quality_in_Architecture [In Persian]
- Topchi Khosroshahi, M., Saghafi Asl, A., Sattarzade, D. Sattari Sarbangholi, H. (2022). Assessing The Feasibility Of Quality Indicators Of Urban Public Spaces From The Perspective Of Carmona (Case study: Tabriz city). *Journal Of Geography And Urban Space Development*, 8(2), 179-196. <https://doi.org/10.22067/jgusd.2022.70920.1059> [In Persian]
- Wang, J., Li, G., Lu, H., & Wu, Z. (2024). Urban Models: Progress And Perspective. *Journal Of Sustainable Futures*, 7(2024), 1-16. DOI:10.1016/j.sfr.2024.100181
- Yulie Reindrawati, D. (2023). Challenges Of Community Participation In Tourism Planning In Developing Countries, *Journal Of Cogent Social Sciences*, 9(1), 1-12. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/23311886.2022.2164240>
- Zaman, M., Nathan, P., Abdelwahed, S., & Zohrabi, N. (2024). A Review Of IoT-Based Smart City Development And Management. *Journal Of Smart Cities*, 7(3), 1462-1500 <https://www.mdpi.com/2838350>

Spatial analysis and zoning of accommodation and tourism centers with an approach to improving the quality of life (Case study: Bandar Abbas city)

Vahid sohrabi¹, Mohammad Ibrahim Afifi ², Marzieh Mowgli³

1- PhD student in geography and urban planning, Larestan Branch, Islamic Azad University, Larestan, Iran

2- Associate Professor, Department of Geography, Larestan Branch, Islamic Azad University, Larestan, Iran

3- Associate Professor, Department of Geography, Larestan Branch, Islamic Azad University, Larestan, Iran

Article info

Article type:

Research Article

Received:

2024/04/28

Accepted:

2024/08/12

pp:

74- 95

Keywords:

Accommodation and
Tourism Centers,
Improvement of
living standards,
Spatial analysis
Bandar Abbas city.

Abstract

Bandar Abbas, as one of the important and touristic cities in southern Iran, despite its high potential, faces challenges in tourism infrastructure and facilities—particularly hotels—including shortages, improper distribution, and lack of proper site selection. Considering the city's growth and increasing number of tourists, existing hotels are insufficient, creating a need for new site selection for hotel construction. The objective of this study is to determine optimal locations for accommodation centers by considering all relevant factors. This study employs Geographic Information Systems (GIS) tools and the Analytic Hierarchy Process (AHP) and fuzzy TOPSIS methods for spatial analysis and site selection of tourism accommodation centers. Effective criteria including natural features, landscape, accessibility, and distance from incompatible land uses were identified. Criteria were weighted using the AHP method, and sub-criteria were ranked accordingly. Layers were combined using the weighted overlay model, and nine zones were prioritized based on fuzzy TOPSIS according to their closeness to the ideal solution. Results indicate that the existing accommodation and tourism centers in the study area have a relatively balanced distribution. Both the AHP weighted overlay method and fuzzy TOPSIS identified Zones 4 and 5 as the top priorities for hotel site selection. The difference lies in that the weighted overlay method provides a more precise delineation of the zones. These selected zones are located between Dolat Park and Pardis Boulevard, situated in southern Golshahr and Tolou Town. By combining GIS, AHP, and fuzzy TOPSIS methods, optimal site selection for accommodation centers in Bandar Abbas can be conducted accurately and reliably. The findings of this study can significantly assist decision-makers in planning the development of tourism infrastructure and hotel construction in the region.

Citation: Sohrabi, V., Afifi, M. I., & Mowgli, M. (2025). Spatial analysis and zoning of accommodation and tourism centers with an approach to improving the quality of life (Case study: Bandar Abbas city). *Journal of Urban Futurology*, 5(1), 74-95.

© The Author(s).

Publisher: Islamic Azad University, Zahedan Branch.

DOI: <https://doi.org/10.82545/uf.2025.1116733>

¹ **Corresponding author:** Mohammad Ibrahim Afifi, **Email:** afifi.ebrahim6353@gmail.com, **Tell:** +989171816353

Extended Abstract

Introduction

A healthy city is fundamentally shaped by its healthy citizens, both of which together contribute to the creation of a vibrant and dynamic society. Urbanization stands as one of the key factors influencing the physical, mental, and social health of individuals. It is widely acknowledged that human health is closely intertwined with social, economic, and environmental conditions, which themselves are significantly shaped by urban policies and developmental goals. These factors collectively define the overall quality of life experienced by urban residents. The rapid growth of urbanization and the resulting influx of human populations into urban environments have substantially increased the importance of assessing and improving urban quality of life. Along with rising population densities, urbanization leads to the concentration of industries, capital, infrastructure, services, and resources within cities. This rapid urban concentration often results in complex challenges, including environmental degradation, infrastructural strain, and social inequities, which if unaddressed, can create long-term detrimental impacts on urban societies. The principal objective of urban development planning is to ensure the relative well-being of citizens by improving the quality of life across neighborhoods and city sectors. Scholars in urban studies consistently emphasize that one of the most critical factors influencing an individual's satisfaction with their living environment is the quality of housing and its surrounding neighborhood. Poor residential conditions—whether related to spatial quality, amenities, or environmental factors—can substantially undermine residents' physical health and mental well-being, leading to decreased life satisfaction. Residential environments constitute a core component of urban quality of life, supporting economic stability, cultural vibrancy, and social

cohesion. Because residential spaces are where people spend the majority of their lives, it is essential to consider residents' expectations and requirements both during the design and implementation of urban housing and infrastructure services. Addressing these factors contributes directly to healthier and more sustainable cities. With ongoing rapid population growth and housing shortages, particularly in metropolitan regions, urban developers increasingly rely on vertical expansion in the form of apartment buildings. While this approach effectively addresses housing shortages and accommodates population growth, it also introduces challenges such as limited personal outdoor space, potential social isolation, and infrastructural overload. Consequently, the quality of life for apartment residents may be negatively affected if such challenges are not proactively managed by urban planners and policymakers. The city of Bandar Abbas exemplifies these issues. Due to a scarcity of residential land and rising housing costs, coupled with uncontrolled migration from surrounding counties and insufficient infrastructure in peripheral areas, apartment living has become prevalent. This situation calls for careful spatial planning to optimize the location of accommodation and tourism centers, ensuring they enhance residents' quality of life and meet growing demands.

Methodology

This study utilized the Analytic Hierarchy Process (AHP) method to systematically identify optimal locations for accommodation and tourism facilities. The first step involved identifying relevant criteria and sub-criteria influencing these location decisions. Given the diverse importance of these indicators, pairwise comparisons were conducted using AHP, involving 30 experienced urban planning experts. This collaborative approach yielded weighted criteria reflecting expert consensus on the relative significance of each factor. AHP's systematic framework structures

decision-making problems hierarchically, allowing complex issues to be broken down into manageable components. The four key stages of this process include: modeling the problem and objectives, preference judgments through pairwise comparisons, calculating relative weights, and synthesizing these weights to rank alternatives. Additional procedural steps include building the hierarchical structure, defining criteria, data collection and computations, sensitivity analysis, and consistency ratio checks to ensure reliability. The initial graphical representation of the decision problem highlights the ultimate goal, relevant criteria, and potential alternatives. A critical aspect of this step involves selecting appropriate and influential criteria that directly impact the decision objectives. This careful selection ensures the resulting spatial prioritization is both accurate and actionable.

Results and discussion

Results from this study demonstrate the effectiveness of integrating AHP with Fuzzy TOPSIS and Geographic Information Systems (GIS) to support spatial planning and decision-making for urban tourism development. AHP simplifies multi-criteria decision-making by providing a clear hierarchical structure, while GIS offers detailed geographical and land use data, coupled with powerful visualization and analytical capabilities essential for urban planning. Among the criteria considered for spatial prioritization in Bandar Abbas, urban services emerged as the most influential. This criterion included sub-categories such as existing tourism centers, commercial hubs, and healthcare facilities, with respective weights of 0.312, 0.155, and 0.051 assigned based on expert judgments via AHP. Existing tourism centers ranked highest, underscoring their critical role in planning new accommodation facilities, followed by commercial centers and healthcare access. The study employed two spatial analysis methods for site selection: fuzzy TOPSIS

and weighted overlay of indicators. Fuzzy TOPSIS, a discrete model, structured criteria and alternatives within a decision matrix, generating a ranked list of nine zones based on suitability. The weighted overlay method, a continuous spatial model, combined raster layers weighted by importance to produce a comprehensive suitability map. Comparison of these approaches revealed that Zones 4 and 5 consistently emerged as top priority areas for accommodation development. Notably, the weighted overlay method offered more precise spatial delineation of priority zones, refining initial assumptions and providing actionable guidance for planners.

Conclusion

In conclusion, this research confirms that employing a combination of AHP, fuzzy TOPSIS, and GIS provides a robust, data-driven framework for informed decision-making in urban tourism accommodation planning. The findings emphasize the importance of prioritizing urban services and tourism infrastructure to enhance quality of life in Bandar Abbas. Furthermore, the study highlights the need for balanced development strategies that accommodate population growth while addressing the spatial and social challenges inherent to vertical housing expansions.

Funding

There is no funding support.

Authors' Contribution

All authors equally contributed to conceptualization and manuscript preparation. All authors reviewed and approved the final manuscript and agreed on all aspects of the work.

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

The authors express gratitude to all scientific consultants who contributed to this paper.

فصلنامه آینده پژوهی شهری

واحد زاهدان

تحلیل فضایی و پهنه‌بندی مراکز اقامتی و گردشگری با رویکرد ارتقاء سطح زندگی (مطالعه موردی: شهر بندرعباس)

وحید سهرابی^۱، محمدابراهیم عقیفی^۲، مرضیه موغلی^۳

۱- دانشجوی دکترای جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد لارستان، دانشگاه آزاد اسلامی، لارستان، ایران

۲- دانشیار گروه جغرافیا، واحد لارستان، دانشگاه آزاد اسلامی، لارستان، ایران

۳- دانشیار گروه جغرافیا، واحد لارستان، دانشگاه آزاد اسلامی، لارستان، ایران

چکیده	اطلاعات مقاله
شهر بندرعباس به‌عنوان یکی از شهرهای مهم و توریستی جنوب کشور با وجود پتانسیل‌های بالا، در زمینه زیرساخت‌ها و تأسیسات موردنیاز گردشگران به‌ویژه هتل‌ها با مشکلاتی از جمله کمبود هتل، توزیع نامناسب و عدم مکان‌یابی اصولی مواجه است. با توجه به رشد و توسعه شهر و افزایش گردشگر، هتل‌های موجود ناکافی بوده و نیاز به مکان‌یابی جدید جهت احداث هتل وجود دارد. هدف پژوهش تعیین مکان‌های بهینه برای مراکز اقامتی با در نظر گرفتن تمامی فاکتورها است. در این پژوهش برای تحلیل فضایی و مکان‌یابی مراکز اقامتی گردشگری از ابزارهای سیستم اطلاعات جغرافیایی (GIS) و روش‌های فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP) و تاپسیس فازی استفاده شده است. معیارهای مؤثر شامل معیارهای طبیعی، چشم‌انداز، دسترسی‌ها و دوری از کاربری‌های ناسازگار تعیین شده‌اند. وزن‌دهی معیارها با روش AHP انجام و زیرمعیارها با روش رتبه‌بندی ارزش‌گذاری شده‌اند. لایه‌ها با مدل همپوشانی شاخص‌ها ترکیب شده و نواحی ۹ گانه بر اساس روش تاپسیس فازی با توجه به نزدیکی به راه‌حل ایده‌آل اولویت‌بندی شده‌اند. نتایج نشان می‌دهد که مراکز اقامتی و گردشگری موجود در منطقه مورد مطالعه تا حدی پراکنش متناسبی دارند. در هر دو روش AHP با مدل همپوشانی و تاپسیس فازی، نواحی ۴ و ۵ به‌عنوان اولویت اول برای مکان‌یابی هتل تعیین شده‌اند. تفاوت در این است که روش همپوشانی پهنه‌ها، مکان‌یابی دقیق‌تری را نشان می‌دهد. این پهنه‌های انتخابی در حدفاصل پارک دولت تا بلوار پردیس واقع در گلشهر جنوبی و شهرک طلوع قرار دارند. با استفاده ترکیبی از AHP، GIS و تاپسیس فازی می‌توان مکان‌یابی بهینه مراکز اقامتی در بندرعباس را به‌صورت دقیق و قابل اتکا انجام داد. نتایج حاصل از این مطالعه می‌تواند به تصمیم‌گیرندگان در برنامه‌ریزی توسعه زیرساخت‌های گردشگری و هتل‌سازی در منطقه کمک شایانی نماید.	نوع مقاله: مقاله پژوهشی دریافت: ۱۴۰۳/۰۲/۰۹ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۵/۲۲ صص: ۷۴-۹۵ واژگان کلیدی: مراکز اقامتی و گردشگری، ارتقاء سطح زندگی، تحلیل فضایی، شهر بندرعباس.

استناد: سهرابی، وحید؛ عقیفی، محمدابراهیم؛ و موغلی، مرضیه. (۱۴۰۴). تحلیل فضایی و پهنه‌بندی مراکز اقامتی و گردشگری با رویکرد ارتقاء سطح زندگی (مطالعه موردی: شهر بندرعباس). فصلنامه آینده پژوهی شهری، (۱)، ۷۴-۹۵.

ناشر: دانشگاه آزاد اسلامی واحد زاهدان.

DOI: <https://doi.org/10.82545/uf.2025.1116733>

مقدمه

شهر سالم با انسان‌های سالم معنا می‌یابد و هر دو موجب به وجود آمدن جامعه‌ای سالم و پویا خواهند شد. شهرنشینی به‌عنوان یکی از عوامل مهم تأثیرگذار بر سلامت فردی و اجتماعی شهروندان، محسوب می‌شود به‌گونه‌ای که سلامت انسان‌ها تا حد زیادی تحت تأثیر وضعیت اجتماعی، اقتصادی و محیطی آن‌ها در گرو تحت تأثیر وضعیت برنامه‌ها و اهدافی است که شهر برای آن‌ها در نظر گرفته است. رشد شهرنشینی و تمایل جمعیت‌های انسانی به محیط‌های شهری بستر با اهمیت شدن مفهوم کیفیت زندگی شهری را بیش‌ازپیش فراهم ساخته است. هم‌زمان با افزایش جمعیت شهرنشینی و تمرکز صنایع، سرمایه‌ها، امکانات و خدمات شهری رشد کرده و شهرهای بزرگ به کلان‌شهرهای کنونی تبدیل شده و مشکلات جبران‌ناپذیری را برای بشر پدید آورده است. هدف اصلی طرح‌های توسعه شهری، تأمین رفاه نسبی شهروندان و بهبود کیفیت زندگی شهری و رضایتمندی سکونتی در محلات و مناطق شهری است. بسیاری از اندیشمندان مطالعات شهری بر این باورند که مهم‌ترین عامل تأثیرگذار بر میزان رضایتمندی فرد از سکونت در یک منطقه و نوع زندگی خویش، مسکن و شرایط محیطی آن منطقه است و زندگی در شرایط مسکونی ناپه‌نجار (چه به لحاظ کیفیت و چه به لحاظ کمیت مسکن) سلامت جسمی و روانی ساکنان را بسیار متزلزل و نابسامان می‌کند. کیفیت محیط مسکونی یکی از شرایط اساسی برای کیفیت زندگی است و از اقتصاد، فرهنگ و جامعه به‌طور کلی پشتیبانی می‌کند. از آنجاکه محیط‌های مسکونی فضاهایی را در اختیار کاربران قرار می‌دهند که بتوانند در آن زندگی کنند و از آن راضی باشند، مهم است که انتظارات ساکنان هم در مرحله طراحی و هم در ارائه خدمات در نظر گرفته شود. رشد روزافزون جمعیت و معضل کمبود مسکن و ارائه خدمات زیرساختی سبب شده که سازندگان مسکن به فکر گسترش عمودی مسکن یعنی گسترش آپارتمان‌نشینی باشند. گرچه زندگی در این شرایط روزبه‌روز در حال گسترش بوده و به‌نوعی معضل کمبود مسکن را مرتفع می‌سازد اما زندگی با این شرایط آسیب‌ها و مشکلات متعدد دیگری را به دنبال دارد که در کیفیت زندگی شهروندان مؤثر بوده و بایستی توسط مسئولین و سازندگان این قبیل مسکن‌ها موردتوجه قرار گیرد. کمبود زمین مسکونی و گرانی سرسام‌آور قیمت مسکن در بندرعباس، مهاجرت بی‌رویه از شهرستان‌های استان و کمبود امکانات و زیرساخت‌ها در شهرهای اطراف سبب شده که استفاده از واحدهای آپارتمانی چشمگیری داشته باشد.

در قرون اخیر روند روبه رشد صنعتی‌شدن با برخی از موارد دیگر از جمله افزایش اوقات فراغت مردم، بهبود زیرساخت‌های ارتباطی، گسترش صنعت حمل‌ونقل به‌ویژه صنعت هوایی، تقاضا برای گردشگری در سطح جهان را با افزایش روبرو ساخته است. صنعت گردشگری با ماهیتی چندبعدی، علاوه بر تأمین نیاز گردشگران باعث ایجاد تغییرات عمده‌ای در نظام جامعه میزبان می‌گردد؛ از این‌رو، دولتمردان در تلاش هستند تا با مهیاسازی و ارزشمند نمودن جاذبه‌های گردشگری در مناطق دارای پتانسیل، فرصت بهره‌مندی از ابعاد مثبت این صنعت را فراهم سازند (Mousavi et al, 2025 – Dwyer et al, 2009 – Mousavi et al, 2024). توسعه صنعت گردشگری برای کشورهای درحال توسعه که با معضلاتی از جمله سطح بیکاری بالا، محدودیت منابع ارزی و اقتصاد تک‌محصولی مواجه هستند، از اهمیت فراوانی برخوردار است. اقتصاد کشور ما نیز اتکای شدیدی به درآمدهای حاصل از صادرات نفت خام دارد و متغیرهای کلان اقتصادی با پیروی از قیمت جهانی نفت، در طول زمان، دچار نوسانات شدیدی می‌شوند (صباغ کرمانی و امیریان، ۱۳۷۹: ۵۸). این در حالی است که بر اساس گزارش سازمان جهانی گردشگری، ایران از نظر جاذبه‌های تاریخی و طبیعی جزو پنج کشور برتر جهان است. با این‌وجود متأسفانه اقتصاد ایران تک‌پایه‌ای و متکی بر درآمد نفت است (مؤمنی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۲۹). ایران به دلیل تنوع شرایط توپوگرافی، اقلیمی و جانوران و گیاهان و با دارا بودن تاریخ و فرهنگ کهن از لحاظ جاذبه‌های سیاحتی یکی از ۱۹ کشور بزرگ جهان محسوب می‌شود؛ ولی از نظر جذب گردشگر، در ردیف صد و بیستم کشورهای دنیا قرار دارد (میکائیلی، ۱۳۷۹: ۲۳). باتوجه به پتانسیل و قابلیت‌های چشمگیر موجود در کشور از نظر تنوع زیستی، ایران توانایی بسیاری برای رونق‌دادن به این صنعت دارد (رحمانی و محمد نژاد، ۱۳۸۲: ۲۹۵). باتوجه به اینکه گردشگری پس از صنایع نفت و خودروسازی، سومین صنعت درآمدزای هزاره سوم به شمار می‌آید. لزوم توجه به این امر بیش از گذشته احساس می‌گردد. در واقع فعالیت‌های گردشگری منابعی را به کار می‌گیرند که معمولاً غیرقابل استفاده به نظر می‌رسند و از طریق توسعه گردشگری، اقتصادی می‌شوند (کارگر، ۱۳۸۶: ۲). از این‌رو گردشگری نیز مانند یک علم و صنعت برای رشد و پیشرفت خود نیاز به پژوهش داشته و نخستین گام برای ارتقای سطح گردشگری شناخت جاذبه‌های گردشگری است (مؤمنی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۲۹) و

شناسایی مکان‌ها و نواحی مناسب برای گردشگری و خدمات مربوط به آن از مهم‌ترین موضوع‌ها برای برنامه‌ریزی گردشگری محسوب می‌شود (فرج زاده اصل، ۱۳۸۴: ۹۳). در این راستا استفاده از روش‌های مناسب برای تعیین بهترین مکان از میان تعداد زیادی مکان با بهره‌گیری از تعدادی معیارها و شاخص‌ها ضروری به نظر می‌رسد. یکی از جامع‌ترین نظام‌های طراحی شده برای تصمیم‌گیری با معیارهای چندگانه فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP)^۱ است. این فن را توماس. ال. ساعتی محقق عراقی‌الاصل در دهه‌ی ۷۹ میلادی بر اساس تحلیل مغز انسان برای مسائل پیچیده و فازی ارائه داد. روش AHP امکان نظام‌مند کردن مسئله را به‌صورت سلسله‌مراتبی فراهم می‌کند و همچنین امکان در نظر گرفتن معیارهای مختلف مسئله را دارد (قدسی پور، ۱۳۸۵: ۵). در واقع در این روش چندین گزینه بر اساس چندین معیار با هم مقایسه شده و بهترین گزینه یا ترتیب گزینه‌های مناسب انتخاب می‌شوند. این روش شامل یک ماتریس وزن‌دهی بر پایه مقایسه‌های زوجی بین عامل‌ها است (Ayalew et al, 2005) و بر پایه دیدگاه‌های کارشناسی بنا نهاده شده و از مزایای آن این است که اعمال نظر کارشناسی توسط افراد را تا اندازه‌ای آسان‌تر کرده و احتمال خطا را کاهش می‌دهد. در این روش می‌توان شمار زیادی از عامل‌ها را دخالت داد و با استفاده از نظر کارشناسی هر یک از متغیرهای موجود را وزن‌دهی کرده و عامل‌ها را اولویت‌بندی نمود (کلارستاقی، ۱۳۸۱: ۱۴۱). کشور ایران باتوجه به عدم کفایت درآمد ارزی غیرنفتی، وابستگی نامطلوب به درآمدهای نفتی، سهم محدود صادرات غیرنفتی و عدم رقابت‌پذیری کالاها و خدمات کشور در بازار جهانی، می‌بایست با دید عمیق‌تری به مقوله گردشگری توجه نماید. در این بین هتل‌ها یکی از عناصر صنعت گردشگری هستند که خدمات فراوانی را ارائه می‌دهند (ختایی و همکاران، ۱۳۸۷: ۳-۲۳؛ Mousavi et al, -Ghalehtemouri et al, 2023) و بیشترین تأثیر اقتصادی را در صنعت گردشگری دارد. به‌طوری‌که بیش از ۶۰ درصد هزینه‌های گردشگر صرف هزینه هتل می‌شود (Law Christopher, 1996: 109)؛ لذا توسعه مراکز اقامتی، مکان‌گزینی مناسب و مدیریت و برنامه‌ریزی صحیح آن‌ها می‌تواند در رشد و توسعه صنعت گردشگری کشور نقش بسزایی داشته باشد.

مکان‌یابی فرایندی است که با ارزیابی محیط فیزیکی ضمن تأمین شرایط مناسب، فعالیت‌های انسانی را مورد پشتیبانی قرار می‌دهد و مکان‌یابی بهینه سعی دارد با قانونمند کردن شاخص‌ها و عوامل تأثیرگذار در تصمیم‌گیری و یافتن راهکارهای منطقی، تصمیم‌گیران و برنامه‌ریزان را در انتخاب مکان‌های مناسب برای انجام فعالیت‌ها یاری رساند. این عملیات بدون در نظر گرفتن روابط مکانی و ژئومتری فضا نتایج نامناسبی به دنبال دارد (سلیمی و سلطان حسینی، ۱۳۹۱)؛ بنابراین مکان‌یابی مراکز استراحتگاهی به‌ویژه در شهرهای گذرگاهی باید اصولی و دقیق صورت گیرد و در محلی احداث شود که در دید و دسترس مسافران باشد و حتی‌الامکان در نزدیکی جاده اصلی و تقاطع جاده‌ها، فرودگاه‌ها، مراکز تجاری و یا تفرجگاه‌ها باشد (تقوایی و اکبری، ۱۳۸۸: ۵۲).

شهر بندرعباس یکی از شهرهای مهم و توریستی ایران در جنوب کشور است و به دلیل موقعیت استراتژیکی آن، مورد توجه گردشگران داخلی و خارجی است و در زمینه امکانات و تسهیلات و تجهیزات مورد نیاز گردشگران، نیاز به سرمایه‌گذاری و مدیریت و برنامه‌ریزی کاملاً مشهود است. باتوجه به پتانسیل‌های بالا در زمره صنعت گردشگری در زمینه زیرساخت‌ها و تأسیسات مورد نیاز گردشگران به‌خصوص در زمینه هتل‌ها دارای ضعف‌ها و مشکلات متعددی از جمله کمبود هتل، توزیع نامناسب هتل‌ها و عدم مکان‌یابی اصولی آن‌ها در منطقه یک شهر بندرعباس است؛ بنابراین باتوجه به رشد و توسعه شهر بندرعباس و افزایش گردشگر، هتل‌های موجود ناکافی است و نیاز به مکان‌یابی جدید جهت احداث هتل است. از این رو لازم است تا روش‌هایی را به کار گرفت تا با در نظر گرفتن تمامی فاکتورهای بتوان مکان‌های بهینه این هتل‌ها را تعیین کرد؛ لذا لازم است در زمینه مکان‌یابی مراکز اقامتی از سیستم اطلاعات جغرافیایی که توانایی تجزیه و تحلیل تعداد زیادی پارامترها را به طور هم‌زمان دارند استفاده شود (Aronof, 1989: 7). در این پژوهش نیز به منظور تحلیل فضایی و مکان‌یابی مراکز اقامتی گردشگری از ابزارهای GIS و روش‌های فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی و تاپسیس فازی^۲ استفاده می‌شود. سؤالی که می‌توان اشاره کرد، مؤثرترین معیار جهت شناسایی اولویت‌های مکانی مراکز اقامتی جدید در منطقه یک شهر بندرعباس کدام است؟ هدف از تحقیق مقایسه روش‌های AHP و FTOPSIS در اولویت‌بندی و مکان‌یابی مراکز اقامتی در شهر بندرعباس می‌باشد.

^۱ Analytic Hierarchy Process

^۲ Fuzzy Technique for Order Preferences by Similarity to Ideal Solution

پیشینه پژوهش

احدنژاد روشتی و همکاران (۱۳۹۵) در مقاله‌ای با عنوان مکان‌یابی مراکز اقامتی - گردشگری با استفاده از GIS و روش AHP (مورد مطالعه: منطقه شش شهر تهران) به این نتیجه رسیدند که به توزیع مراکز اقامتی فعلی با توزیع و پراکندگی جاذبه‌های تاریخی، فرهنگی، مذهبی، ورزشی و کاربری اراضی تناسب چندانی ندارد. به‌طوری‌که تأسیسات اقامتگاهی شهر به‌صورت متمرکز اکثر در بخش مرکزی شهر توزیع شده‌اند و این امر باعث شده است که بخش زیادی از شهر با داشتن جاذبه‌های گردشگری متعدد تحت پوشش خدمات مراکز اقامتی نباشند. این امر، لزوم مکان‌یابی مراکز جدید را به شکل علمی توجیه می‌کند. کدیور و محمدزاده (۱۳۹۴) به شناسایی پهنه‌های مناسب جهت ایجاد مراکز اقامتی - سیاحتی در شهر بجنورد با استفاده از مدل ANP پرداختند. نتایج پژوهش نشان می‌دهد معیارهای اقتصادی بیشترین اهمیت و معیارهای اجتماعی کمترین تأثیر را در مکان‌یابی مراکز اقامتی دارند. همچنین در نظام برنامه‌ریزی به‌منظور جذب گردشگران و افزایش زمان اقامت آن‌ها در شهر باید به معیارهایی همچون دسترسی آسان مسافران، نزدیکی به مراکز خرید، نزدیکی به جاذبه‌های طبیعی و تاریخی و غیره توجه ویژه‌ای داشت که این مهم با مکان‌یابی پهنه‌ی مراکز اقامتی محقق خواهد شد. وارثی و رضائی (۱۳۹۱) در پژوهشی بیان می‌کنند که از مهم‌ترین عواملی که می‌تواند موجب جذب گردشگران بین‌المللی و داخلی شود، تأسیسات و تجهیزات مربوط به جریان گردشگری است. پس از پی بردن به توزیع نامناسب و کمبود هتل، به کمک مدل AHP و همپوشانی شاخص‌ها در محیط نرم‌افزار GIS، مکان‌های مناسب برای تأسیس هتل‌های جدید در شهر شیراز را مشخص کرده و در نهایت پیشنهاد شده جهت ارتقاء عادلانه‌ی سطح دسترسی گردشگران و بهبود الگوی توزیع فضایی مراکز اقامتگاهی براساس استانداردها و ضوابط، در برنامه‌های کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت در دستور کار مسئولان و متولیان قرار گیرند. مونسف^۱ (۲۰۱۵) به کمک فرایند تحلیل سلسله مراتبی و استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی اقدام به شناسایی و تعیین محل مکان‌های مناسب برای دفن زباله در مناطقی که به لحاظ گردشگری در حال توسعه می‌باشند در امتداد سواحل بیابانی دریای سرخ در مصر پرداخت. وی در پژوهش خود با در نظر گرفتن و بررسی عوامل مختلفی از قبیل نزدیکی به محل دفن زباله‌های شهری به مسیرهای حمل‌ونقل، هتل‌ها، فرودگاه‌ها، اقامتگاه‌های گردشگری، سواحل آب‌های زیرزمینی و غیره سه سایت شهری را به‌منظور دفن زباله‌های شهری مناسب اعلام کرد. بان رومکو و مورایاما^۲ (۲۰۱۲) به شناسایی و اولویت‌بندی سایت‌های بالقوه‌ی اکوتوریسم با استفاده از GIS و AHP در استان سورات تانی تایلند پرداختند. آن‌ها در این مطالعه نقش عواملی از قبیل: چشم‌اندازهای طبیعی، حیات‌وحش، توپوگرافی، در دسترس بودن و ویژگی‌های فرهنگی جامعه انسانی را به‌عنوان شاخص‌های مناسب جهت توسعه توریسم طبیعی شناسایی کردند. یانگ^۳ (۲۰۱۲) در پژوهشی شاخص‌های بالقوه در انتخاب محل هتل را با استفاده از مدل LOGIT و با ترکیب ویژگی‌های هتل و مکان آن ارزیابی کرد. نتایج نشان داد که تعداد ستاره هتل، تنوع خدمات، اثر تراکم، زیرساخت‌های خدمات عمومی، دسترسی به جاده، دسترسی به مترو و دسترسی به سایت‌های گردشگری از عوامل مهم در مکان‌یابی هتل‌ها است

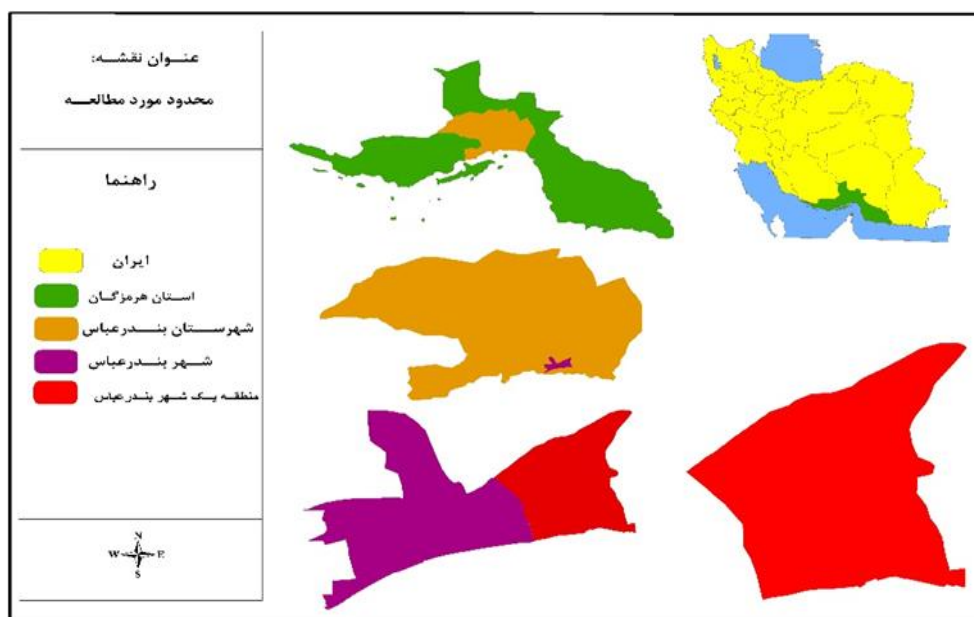
منطقه مورد مطالعه

شهر بندرعباس، مرکز استان هرمزگان و در جنوب ایران است که در بخش مرکزی شهرستان بندرعباس قرار دارد. شهر بندرعباس از شمال به ارتفاعات و کوه‌ها و از جنوب به دریا منتهی می‌شود؛ بنابراین موضوع شیب عمومی شهر در راستای شمال به جنوب می‌باشد. این پهنه در دو سمت شمال و جنوب به ارتفاعات پولادی و ساحل دریا محدود می‌شود که این مورد مهم‌ترین عامل شکل‌گیری شهر بوده است. ارتفاع متوسط این شهر ۱۰ متر می‌باشد. منطقه یک شهری بندرعباس در موقعیت جغرافیایی بین ۱۸° ۵۶' تا ۲۲° ۵۶' طول شرقی و ۲۷° ۰۸' تا ۲۷° ۱۵' عرض شمالی واقع شده است و در قسمت شرقی شهر بندرعباس قرار گرفته است که از خور شیلات تا منتهی‌الیه شرق شهر (تأسیسات نیروی هوایی و فرودگاه) را شامل می‌گردد. این منطقه در سال ۱۳۹۰ دارای ۹ ناحیه و ۱۱ محله می‌باشد. شکل ۱ تصویر نقشه موقعیت محدوده منطقه یک شهری بندرعباس را نشان می‌دهد.

^۱ Monsef

^۲ Bunruamkaew and Murayama

^۳ Yang

شکل ۱- موقعیت جغرافیایی محدوده مورد مطالعه
(ترسیم: نگارندگان، ۱۴۰۳)

مواد و روش پژوهش

بر اساس اهداف تحقیق از داده‌ها و امکانات نرم‌افزاری زیر استفاده شد: نقشه اتوکدی شهر بندرعباس با فرمت DWG و با مقیاس ۱:۲۰۰۰؛ در محیط نرم‌افزاری ArcGIS برای لایه‌های استخراج‌شده، توپولوژی موردنظر ایجاد می‌شود تا ضمن محاسبه هندسی عوارض، روابط توپولوژیک بین اجزاء نقشه برقرار گردد. نرم‌افزار Expert Choice: با استفاده از نظرات کارشناسان به مقایسه زوجی معیارها پرداخته می‌شود. در این روش به هر معیار بر اساس درجه اهمیت، عددی بین ۱ تا ۹ (۱: کم اهمیت، ۹: بااهمیت‌ترین) اختصاص داده می‌شود. در نهایت نرخ ناسازگاری و وزن نهایی معیارها به دست می‌آید. برنامه‌ی Excel: به منظور پیاده‌سازی و اجرای مراحل روش تاپسیس فازی سلسله مراتبی از برنامه‌ی نرم‌افزاری Excel استفاده می‌شود. خروجی این برنامه به صورت اولویت‌بندی گزینه‌ها مطرح است. نرم‌افزار ArcGIS: قسمتی از لایه‌های موردنیاز از طریق رقومی‌سازی در این نرم‌افزار تهیه می‌شود. همچنین لایه‌ها فازی‌سازی می‌شوند. سپس با تحلیل همپوشانی و مجموع اشتراک تمامی لایه‌های رستری وزن دار، نقشه نهایی پهنه‌بندی مراکز اقامتی- گردشگری در منطقه موردی تهیه می‌شود.

تهیه اطلاعات مکانی و توصیفی موردنیاز

در این مرحله نقشه رقومی ۱:۲۰۰۰ سال ۱۳۹۰ از منطقه یک بندرعباس با فرمت DGN تهیه شد. همچنین اطلاعات کاربری اراضی و جمعیتی این محدوده و لیست ایستگاه‌های آتش‌نشانی موجود از شهرداری مرکزی بندرعباس، جمع‌آوری گردید.

ایجاد لایه‌های موردنیاز در ArcGIS10

از نقشه رقومی ۱:۲۰۰۰، لایه‌های خیابان‌ها و معابر اصلی، بلوک‌های ساختمانی، مراکز تجاری، درمانی و آموزشی و غیره استخراج شد و عملیات مربوط به آماده‌سازی داده‌ها برای ورود به سیستم GIS انجام گرفت. همچنین برای هر لایه اطلاعاتی جدول توصیفی آن نیز مدیریت شده و در نهایت این لایه‌های اطلاعاتی به عنوان کلاس‌های عارضه در نرم‌افزار ArcGIS10 با فرمت shp ایجاد گردید.

روش تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP)

در این تحقیق برای مکان‌یابی مراکز اقامتی - توریستی، از روش AHP استفاده شده است. در این پژوهش ابتدا معیارها و زیرمعیارهای تأثیرگذار در تحقیق حاضر مشخص شده و به دلیل تفاوت در میزان تأثیرگذاری شاخص‌ها، با استفاده از تکنیک AHP،

مقایسه زوجی این مؤلفه‌ها توسط ۳۰ نفر از کارشناسان باتجربه در زمینه مسائل شهری انجام گردیده و وزن نهایی هر یک از آن‌ها محاسبه شده است.

مراحل اجرای AHP

مراحل و گام‌ها برای اجرای AHP که ماهیت و نحوه اجرای آن‌ها تفاوتی با هم ندارند. در زیر به نمونه‌هایی از آن اشاره می‌شود؛ مهرگان (۱۳۸۶)، به کارگیری این مدل را مستلزم چهار گام عمده زیر عنوان کرده است:

- گام اول: مدل‌سازی
- در این گام، مسئله و هدف از تصمیم‌گیری به صورت سلسله‌مراتبی از عناصر تصمیم که با هم در ارتباط هستند، درمی‌آید. عناصر تصمیم شامل شاخص‌های تصمیم‌گیری و گزینه‌های تصمیم است.
- گام دوم: قضاوت ترجیحی
- مقایسه بین گزینه‌های مختلف تصمیم، بر اساس هر شاخص صورت گرفته و در مورد اهمیت شاخص تصمیم، با انجام مقایسه زوجی.

- گام سوم: محاسبات وزن‌های نسبی

وزن و اهمیت عناصر تصمیم نسبت به هم از طریق مجموعه‌ای از محاسبات عددی تعیین می‌شود.

- گام چهارم: ادغام وزن‌های نسبی

این گام به منظور رتبه‌بندی گزینه‌های تصمیم صورت می‌پذیرد. محمدیان و همکاران (۱۳۸۸) ترسیم و اجرای فرایند سلسله‌مراتبی را طی شش مرحله اصلی شامل: تشکیل درخت سلسله‌مراتبی، تعیین معیارها، زیرمعیارها و جایگزین‌ها، گردآوری داده‌ها، عملیات محاسبه داده‌ها، تحلیل حساسیت و نرخ ناسازگاری دانسته‌اند.

به‌طور خلاصه مراحل اصلی که در روش AHP به اجرا در می‌آید به شرح زیر می‌باشد:

ساختن سلسله‌مراتب

اولین گام در تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP) ترسیم یک نمایش گرافیکی از مسئله است که در آن هدف، معیارهای مناسب برای دستیابی به هدف و گزینه‌های موردنظر نشان داده می‌شود (کرم و محمدی، ۱۳۸۸). مهم‌ترین بخش در این مرحله انتخاب معیارها و عوامل مؤثر بر هدف تصمیم است (احمدی و همکاران، ۱۳۸۴).

مقایسه زوجی و محاسبه وزن

در فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی عناصر هر سطح نسبت به عناصر مربوطه خود در سطح بالاتر به صورت زوجی مقایسه شده وزن آن‌ها محاسبه می‌گردد. این وزن‌ها را وزن نسبی می‌نامند. سپس با تلفیق وزن‌های نسبی، وزن نهایی هر گزینه مشخص می‌گردد که آن را وزن مطلق می‌نامیم (احمدی و همکاران، ۱۳۸۴). هر چه مقدار ارزش داده شده، بیشتر باشد نشان‌دهنده اهمیت و ارجحیت بیشتر عنصر سطری به عنصر ستونی است. لازم به ذکر است که ماتریس مقایسه زوجی یک ماتریس معکوس است بدین معنی که اگر ارزش مقایسه‌ای عنصر سطری a نسبت به عنصر ستونی b ، معادل 9 باشد ارزش مقایسه‌ای عنصر سطری b نسبت به عنصر ستونی a برابر $1/9$ خواهد بود. (کرم و محمدی، ۱۳۸۸). این قضاوت‌ها توسط ساعتی به مقادیر کمی بین 1 تا 9 تبدیل شده‌اند که در جدول (۱) مشخص گردیده‌اند (قدسی پور، ۱۳۸۵).

جدول ۱- مقادیر ترجیحات برای مقایسات زوجی

مقدار عددی	ترجیحات (قضاوت شفاهی)	
۹	Extremely Preferred	کاملاً مرجح یا کاملاً مهم‌تر یا کاملاً مطلوب‌تر
۷	Very Strongly Preferred	ترجیح یا اهمیت با مطلوبیت خیلی قوی
۵	Strongly Preferred	ترجیح یا اهمیت با مطلوبیت قوی
۳	Moderately Preferred	کمی مرجح یا کمی مهم‌تر یا کمی مطلوب‌تر
۱	Equally Preferred	ترجیح یا اهمیت با مطلوبیت یکسان
۲ و ۴ و ۶ و ۸		ترجیحات بین فواصل فوق

(منبع: قدسی پور، ۱۳۸۵)

محاسبه نرخ ناسازگاری

نرخ ناسازگاری مکانیزی است که به وسیله آن اعتبار پاسخ پرسش شوندگان به ماتریس های مقایسه ای موردسنجش قرار می گیرد. این مراحل شامل بردار مجموعه وزنی، بردار ناسازگاری، میانگین بردار ناسازگاری، شاخص ناسازگاری، شاخص ناسازگاری تصادفی و نرخ ناسازگاری می باشد. برای کوتاه کردن مسیر، عملیات محاسبه مربوط به بردار مجموعه وزنی، بردار ناسازگاری و میانگین بردار ناسازگاری با یک عملیات انجام می شود. (محمدیان و همکاران، ۱۳۸۸).

میانگین بردار ناسازگاری

باتوجه به اینکه ماتریس مقایسه زوجی معلوم است و بردار اولویت محاسبه شده است، مجهول این رابطه، بردار بیشترین مقادیر ویژه است که در این مرحله محاسبه می شود

$$\max \lambda = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^n \frac{a_{ij}}{w_j} \lambda \quad \text{رابطه (۱)}$$

$\max \lambda$: میانگین بردار ناسازگاری

a_{ij} : میانگین هندسی ماتریس ij (یک سطح افقی)

w_{ij} : وزن یا اولویت جایگزین ij (یک سطح افقی)

N : تعداد جایگزین های مورد مقایسه

محاسبه شاخص ناسازگاری

$\max \lambda$ همواره بزرگ تر یا مساوی n است و اگر ماتریس از حالت سازگاری کمی فاصله بگیرد $\max \lambda$ از n کمی فاصله خواهد گرفت؛ بنابراین تفاضل $\max \lambda$ و n می تواند معیار خوبی برای اندازه گیری ناسازگاری ماتریس باشد (رجبی و همکاران، ۱۳۹۰).

$$I.I = \frac{\sum \lambda_{\max} - n}{n-1} \quad \text{رابطه (۲)}$$

$\lambda_{\max}$ عنصر بردار ویژه، n تعداد معیارهاست.

عنصر بردار ویژه از رابطه زیر به دست می آید:

$$\max \lambda = \text{وزن معیار} / \text{سطر ماتریس ارزش گذاری} \times \text{ستون وزن ها} \quad \text{رابطه (۳)}$$

محاسبه شاخص ناسازگاری ماتریس تصادفی

مقادیر شاخص ناسازگاری را برای ماتریس هایی که اعداد آنها کاملاً تصادفی اختیار شده باشند، محاسبه کرده اند و آن را شاخص ناسازگاری ماتریس تصادفی^۱ نام نهاده اند که باتوجه به جدول (۲) به دست می آید.

جدول ۲- شاخص ناسازگاری ماتریس تصادفی

تعداد معیار	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰
I.I.R	۰	۰	۰/۵۸	۰/۹	۱/۱۲	۱/۲۴	۱/۳۲	۱/۴۱	۱/۴۵	۱/۴۵

(منبع: قدسی پور، ۱۳۸۵)

محاسبه نرخ ناسازگاری

برای هر ماتریس، حاصل تقسیم شاخص ناسازگاری بر شاخص ناسازگاری ماتریس تصادفی هم بعدش معیار مناسبی برای قضاوت در مورد ناسازگاری می باشد که آن را نرخ ناسازگاری می نامیم (قدسی پور، ۱۳۸۵).

$$IR = \frac{I.I}{I.I.R} \quad \text{رابطه (۴)}$$

میزان قابل قبول ناسازگاری یک ماتریس یا سیستم، بستگی به تصمیم گیرنده دارد، اما ساعتی، عدد ۰/۱ را به عنوان حد قابل قبول ارائه می نماید و معتقد است چنانچه میزان ناسازگاری بیشتر از ۰/۱ باشد، بهتر است در قضاوت ها تجدیدنظر گردد (قدسی پور، ۱۳۸۵).

^۱ Inconsistency Index Of Random Matrix= I.I.R

روش Topsis فازی

TOPSIS فازی برای اولین بار توسط چن و هونگ در سال ۱۹۹۲ ابداع شد (Chen, et al., 1992). در این مدل، وزن‌ها و ماتریس تصمیم‌گیری به صورت اعداد فازی تعریف می‌شوند و همانند TOPSIS کلاسیک بر اساس فاصله از ایده‌آل مثبت و ایده‌آل منفی رتبه‌بندی می‌کند. پس از جمع‌آوری معیارها و تشکیل ساختار شبکه‌ای از آن‌ها، از روش TOPSIS فازی برای رتبه‌بندی گزینه‌ها استفاده می‌شود.

مراحل انجام روش TOPSIS فازی به صورت می‌باشد:

- گام اول: ماتریس تصمیم‌گیری به ماتریس بی‌مقیاس شده تبدیل می‌شود.
- گام دوم: ماتریس بی‌مقیاس شده را در ماتریس مربعی $Wn \times m$ عناصر ضرب و حاصل ماتریس بی‌مقیاس موزون به دست می‌آید.
- گام سوم: ایده‌آل‌های مثبت و منفی را برای هر شاخص به دست می‌آید.
- گام چهارم: میزان فاصله هر معیار از ایدئال مثبت و منفی را به دست می‌آید.
- گام پنجم: میزان نزدیکی نسبی هر گزینه به راه‌حل ایده‌آل محاسبه می‌شود.
- گام ششم: رتبه‌بندی گزینه‌ها صورت می‌گیرد.

بحث و ارائه یافته‌ها

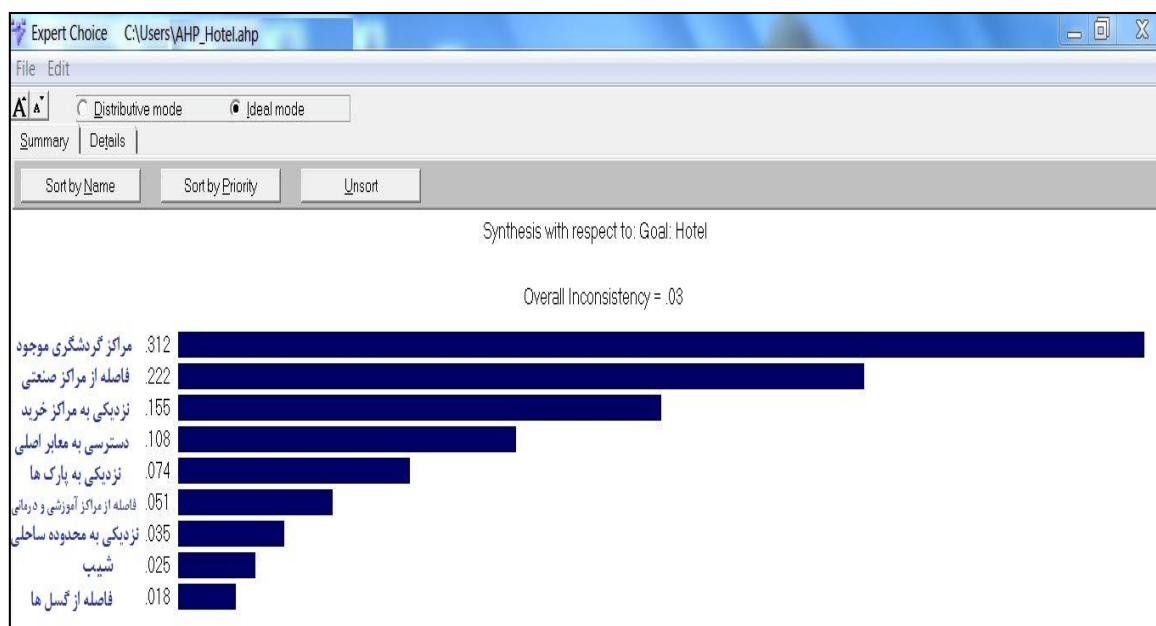
محاسبه‌ی وزن‌ها معیارها

بعد از تحلیل لایه‌های اطلاعاتی، برای بررسی اهمیت هر یک از معیارها از نرم‌افزار Expert Choice استفاده شده است. در این برنامه ابتدا معیارها به صورت سلسله مراتبی درآمده و در مرحله بعد ماتریس زوجی معیارها نمایش می‌دهد. در روش تحلیل سلسله مراتبی مقایسات با نظرات کارشناسی تکمیل می‌شود. در این مطالعه از نظرات ۲۵ کارشناس مربوطه در برنامه نرم‌افزاری Excel میانگین گرفته شد و نتیجه آن در ماتریسی که در نرم‌افزار Expert Choice به دست آمده، وارد شد. ماتریس مقایسه زوجی و وزن نهایی هر یک از معیارها در جدول شماره (۳) آورده شده است. در نمودار (۱) نیز نمودار محاسبه وزن‌ها را نمایش می‌دهد. نرخ ناسازگاری به دست آمده برابر با ۰/۰۳ شد و از این رو سطح قابل قبولی (کمتر از ۰/۱) را در مقایسه‌های زوجی معیارها نشان می‌دهد.

جدول ۳- ماتریس مقایسه زوجی معیارها

معیار	مراکز گردشگری موجود	مراکز صنعتی	مراکز آموزشی و درمانی	مراکز تجاری	معیار اصلی	پارک و فضای سبز	محدوده ساحلی	شیب	فاصله از گسل	وزن
مراکز گردشگری موجود	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۰/۳۱۲
مراکز صنعتی	۰/۵	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۰/۲۲۲
مراکز آموزشی و درمانی	۰/۳۳	۰/۵	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۰/۱۵۵
مراکز تجاری	۰/۲۵	۰/۳۳	۰/۵	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۰/۱۰۸
معیار اصلی	۰/۲	۰/۲۵	۰/۳۳	۰/۵	۱	۲	۳	۴	۵	۰/۰۷۴
پارک و فضای سبز	۰/۱۶۶	۰/۲	۰/۲۵	۰/۳۳	۰/۵	۱	۲	۳	۴	۰/۰۵۱
محدوده ساحلی	۰/۱۴۲	۰/۱۶۶	۰/۲	۰/۲۵	۰/۳۳	۰/۵	۱	۲	۳	۰/۰۳۵
شیب	۰/۱۲۵	۰/۱۴۲	۰/۱۶۶	۰/۲	۰/۲۵	۰/۳۳	۰/۵	۱	۲	۰/۰۲۵
فاصله از گسل	۰/۱۱۱	۰/۱۲۵	۰/۱۴۲	۰/۱۶۶	۰/۲	۰/۲۵	۰/۳۳	۰/۵	۱	۰/۰۱۸

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۳)

نمودار ۱- نمودار وزنی معیارهای مکان یابی مراکز اقامتی- گردشگری در نرم افزار Expert Choice

اجرای روش تاپسیس فازی

در این روش معیارها به صورت ردیف ۳ تایی از اعداد مثلثی و گزینه های تصمیم به صورت ستونی در برنامه Excel سازمان دهی شد. در این پژوهش نواحی ۹ گانه موجود در منطقه مورد مطالعه به عنوان گزینه ها معرفی می شوند. در ادامه برای حل مسأله پژوهش که انتخاب بهترین نواحی جهت مکان یابی مراکز اقامتی گردشگران می باشد، از روش تاپسیس فازی در قالب مراحل چندگانه استفاده می شود. برای پیاده سازی روش تاپسیس فازی، توابع عضویت مثلثی از جدول (۴) مقادیر عددی و عدد فازی مثلثی متناظر با وزن آن ها آورده شده است.

جدول ۴- مقادیر عددی و عدد فازی مثلثی متناظر با وزن آن ها

مقدار عددی	عدد فازی مثلثی متناظر با وزن متغیر
۱	(۰، ۰، ۱)
۲	(۰، ۱، ۳)
۳	(۱، ۳، ۵)
۴	(۳، ۵، ۷)
۵	(۵، ۷، ۹)
۶	(۷، ۹، ۱۰)
۷	(۹، ۱۰، ۱۰)

(منبع: یافته های پژوهش، ۱۴۰۳)

مرحله اول: تبدیل ماتریس تصمیم گیری موجود به ماتریس بی مقیاس

ماتریس تصمیم با اعداد فازی مثلثی تشکیل شد. این ماتریس در قالب جدول شماره (۵) تهیه شده است. از آنجا که اعداد فازی مورد استفاده دارای یک مقیاس هستند، نیازی به نرمال کردن این ماتریس نیست و از روش بی مقیاس سازی فازی استفاده شده است. در این مرحله تنها اعداد مثلثی که در دامنه ی بین ۰ تا ۱۰ قرار دارند، با استفاده از بزرگ ترین عدد مربوط به هر معیار، ماتریس به روش خطی نرمال گردید. بر این اساس در دامنه ی ۰ تا ۱ تعریف شدند (جدول ۶).

جدول ۵- ماتریس تصمیم با اعداد فازی مثلثی

ناحیه	مراکز گردشگری موجود	مراکز صنعتی	مراکز آموزشی و درمانی	مراکز تجاری	دسترسی به معابر اصلی	پارک و فضای سبز	نزدیکی به محدوده ساحلی	شیب	فاصله از گسل
ناحیه ۱	۰	۰	۱۰	۱۰	۱۰	۵	۰	۰	۷
ناحیه ۲	۳	۵	۷	۹	۱۰	۷	۰	۱	۹
ناحیه ۳	۷	۹	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۰	۱	۱۰
ناحیه ۴	۹	۱۰	۱۰	۹	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰
ناحیه ۵	۷	۹	۱۰	۹	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰
ناحیه ۶	۰	۰	۱۰	۷	۱۰	۷	۰	۱	۹
ناحیه ۷	۰	۰	۱۰	۰	۱۰	۱۰	۰	۱	۵
ناحیه ۸	۵	۷	۳	۵	۹	۱۰	۰	۱	۹
ناحیه ۹	۰	۰	۱۰	۳	۵	۷	۰	۱	۵

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۳)

جدول ۶- ماتریس تصمیم نرمالیزه (بی‌مقیاس)

ناحیه	مراکز گردشگری موجود	مراکز صنعتی	مراکز آموزشی و درمانی	مراکز تجاری	دسترسی به معابر اصلی	پارک و فضای سبز	نزدیکی به محدوده ساحلی	شیب	فاصله از گسل
ناحیه ۱	۰	۰	۰/۹	۱	۰/۱	۰	۰	۰/۱	۰/۷
ناحیه ۲	۰/۱	۰/۳	۰/۹	۱	۰/۵	۰/۱	۰	۰/۳	۰/۹
ناحیه ۳	۰/۷	۰/۷	۰/۳	۱	۰/۹	۰/۷	۰	۰/۹	۱
ناحیه ۴	۰/۹	۰/۳	۰/۷	۱	۰/۹	۰/۹	۱	۰/۹	۱
ناحیه ۵	۰/۷	۰/۳	۰/۷	۱	۰/۹	۰/۹	۱	۰/۹	۱
ناحیه ۶	۰	۰/۱	۰/۹	۱	۰/۳	۰/۷	۰	۰/۱	۰/۹
ناحیه ۷	۰	۰/۱	۰/۹	۱	۰/۱	۰/۹	۰	۰/۱	۰/۵
ناحیه ۸	۰/۳	۰/۷	۰/۳	۰/۱	۰/۹	۰/۷	۰	۰/۳	۰/۹
ناحیه ۹	۰	۰/۱	۰/۹	۱	۰/۳	۰/۷	۰	۰/۱	۰/۵

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۳)

مرحله دوم: ایجاد ماتریس تصمیم‌گیری نرمال شده وزنی

با اعمال وزن نهایی معیارها (به‌دست‌آمده از روش AHP) در مؤلفه‌های ماتریس بی‌مقیاس، با استفاده از فرمول زیر، ماتریس بی‌مقیاس وزنی به‌دست‌آمده است (جدول ۷) بدین ترتیب:

$$V = N_D * W_{n*n} = \begin{bmatrix} v_{11} & \dots & v_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ v_{m1} & \dots & v_{mn} \end{bmatrix} \quad \text{رابطه (۵)}$$

جدول ۷- ماتریس وزنی نرمال شده

ناحیه	مراکز گردشگری موجود	مراکز صنعتی	مراکز آموزشی و درمانی	مراکز تجاری	دسترسی به معابر اصلی	پارک و فضای سبز	نزدیکی به محدوده ساحلی	شیب	فاصله از گسل
ناحیه ۱	۰	۰/۳	۰/۲	۰	۰/۰۵	۰	۰	۰	۰/۰۱
ناحیه ۲	۰/۰۳	۰/۱۱	۰/۰۷	۰/۱۶	۰/۰۵	۰/۰۱	۰	۰/۰۱	۰/۰۲

ناحیه	مراکز گردشگری موجود	مراکز صنعتی	مراکز آموزشی و درمانی	مراکز تجاری	دسترسی به معابر اصلی	پارک و فضای سبز	نزدیکی به محدوده ساحلی	شیب	فاصله از گسل
ناحیه ۳	۰/۳۱ ۰/۲۸ ۰/۲۲	۰ ۰ ۰	۰/۰۲ ۰/۰۱ ۰	۰/۱۴ ۰/۱۶ ۰/۱۶	۰/۱ ۰/۱۱ ۰/۱۱	۰/۰۵ ۰/۰۷ ۰/۰۷	۰ ۰ ۰	۰/۰۲ ۰/۰۳ ۰/۰۱	۰/۰۲ ۰/۰۲ ۰/۰۲
ناحیه ۴	۰/۳۱ ۰/۳۱ ۰/۲۸	۰ ۰/۰۲ ۰/۰۲	۰/۰۴ ۰/۰۵ ۰/۰۵	۰/۱۴ ۰/۱۶ ۰/۱۶	۰/۱ ۰/۱۱ ۰/۱۱	۰/۰۷ ۰/۰۷ ۰/۰۷	۰/۰۳ ۰/۰۳ ۰/۰۳	۰/۰۲ ۰/۰۳ ۰/۰۲	۰/۰۲ ۰/۰۲ ۰/۰۲
ناحیه ۵	۰/۱۶ ۰/۲۲ ۰/۲۸	۰/۰۲ ۰/۰۷ ۰/۱۱	۰/۰۳ ۰/۰۳ ۰/۰۳	۰/۱۴ ۰/۱۶ ۰/۱۶	۰/۱ ۰/۱۱ ۰/۱۱	۰/۰۷ ۰/۰۷ ۰/۰۷	۰/۰۳ ۰/۰۳ ۰/۰۳	۰/۰۲ ۰/۰۳ ۰/۰۱	۰/۰۲ ۰/۰۲ ۰/۰۲
ناحیه ۶	۰ ۰ ۰	۰/۱۱ ۰/۱۶ ۰/۲	۰/۰۴ ۰/۰۵ ۰/۰۵	۰/۱۱ ۰/۱۴ ۰/۱۶	۰/۰۳ ۰/۰۵ ۰/۰۵	۰/۰۲ ۰/۰۴ ۰/۰۵	۰ ۰ ۰	۰ ۰ ۰	۰/۰۱ ۰/۰۱ ۰/۰۲
ناحیه ۷	۰ ۰ ۰	۰/۰۳ ۰/۲ ۰/۲۲	۰/۰۵ ۰/۰۵ ۰/۰۵	۰ ۰ ۰	۰/۱ ۰/۱۱ ۰/۱۱	۰/۰۵ ۰/۰۷ ۰/۰۷	۰ ۰ ۰	۰ ۰ ۰	۰/۰۱ ۰/۰۱ ۰
ناحیه ۸	۰/۰۹ ۰/۱۶ ۰/۲۲	۰/۰۷ ۰/۱۱ ۰/۱۶	۰ ۰/۰۱ ۰/۰۲	۰/۱۱ ۰/۱۴ ۰/۱۶	۰/۱ ۰/۱۱ ۰/۱۱	۰/۰۵ ۰/۰۷ ۰/۰۷	۰ ۰ ۰	۰/۰۲ ۰/۰۲ ۰/۰۱	۰/۰۲ ۰/۰۲ ۰/۰۲
ناحیه ۹	۰ ۰ ۰	۰/۰۳ ۰/۱۱ ۰/۱۶	۰/۰۵ ۰/۰۵ ۰/۰۵	۰/۰۲ ۰/۰۵ ۰/۰۵	۰/۰۳ ۰/۰۵ ۰/۰۵	۰ ۰/۰۱ ۰/۰۲	۰ ۰ ۰	۰ ۰ ۰	۰/۰۱ ۰/۰۱ ۰

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۳)

مرحله سوم: تعیین راه‌حل ایده آل مثبت و ایده آل منفی

با توجه به دامنه اعداد فازی بین ۰ تا ۱، عدد ۱ به عنوان ایده آل مثبت و عدد صفر به عنوان ایده آل منفی در نظر گرفته شد.

مرحله چهارم: محاسبه معیار فاصله

هر مؤلفه از ماتریس D^+ ، فاصله از طبقه ایده آل مثبت و هر مؤلفه از ماتریس D^- ، فاصله از طبقه ایده آل منفی را نشان می‌دهد. در این مرحله با تفریق هر کدام از مؤلفه‌های ماتریس وزنی از مقدار حد ایده آل مثبت و منفی، فاصله فازی از ایده آل مثبت و منفی به دست می‌آید. با تقسیم مجموعه مؤلفه‌های هر عدد فازی بر عدد ۳، ماتریس فاصله فازی زدایی شده از ایده آل مثبت و منفی حاصل می‌شود (جدول‌های ۸ و ۹).

فاصله گزینه i ام از ایده آل مثبت با استفاده از روش اقلیدوسی به قرار زیر است:

$$d_i^+ = \frac{d_{ij1}^+ + d_{ij2}^+ + d_{ij3}^+}{3} \quad i=1, 2, \dots, m \quad \text{رابطه (۶)}$$

جدول ۸- ماتریس فاصله از ایده آل مثبت

D+	مراکز گردشگری موجود	مراکز صنعتی	مراکز آموزشی و درمانی	مراکز تجاری	دسترسی به معابر اصلی	پارک و فضای سبز	نزدیکی به محدوده ساحلی	شیب	فاصله از گسل	جمع
ناحیه ۱	۰/۹۸۹	۰/۷۸۵	۰/۹۵	۰/۹۹۴	۰/۹۶۷	۰/۹۹۷	۰/۹۹۸	۰/۹۹۶	۰/۹۹۱	۸/۶۶۸
ناحیه ۲	۰/۹۰۷	۰/۸۸۹	۰/۹۹۵	۰/۸۵	۰/۹۲۴	۰/۹۹	۰/۹۹۸	۰/۹۸۷	۰/۹۸۷	۸/۴۸۸
ناحیه ۳	۰/۷۳	۰/۹۹۲	۰/۹۹۳	۰/۸۵	۰/۸۹۵	۰/۹۳۵	۰/۹۹۸	۰/۹۷۵	۰/۹۸۴	۸/۵۳۵
ناحیه ۴	۰/۶۹۸	۰/۹۷	۰/۹۵۵	۰/۸۵	۰/۸۹۵	۰/۹۲۸	۰/۹۶۶	۰/۹۷۵	۰/۹۸۲	۸/۲۲
ناحیه ۵	۰/۷۸۳	۰/۹۳۴	۰/۹۷۴	۰/۸۵	۰/۸۹۵	۰/۹۲۸	۰/۹۶۶	۰/۹۷۵	۰/۹۸۴	۸/۲۸۸
ناحیه ۶	۰/۹۸۹	۰/۸۴۵	۰/۹۵۵	۰/۸۶۵	۰/۹۴۶	۰/۹۶۳	۰/۹۹۸	۰/۹۹۶	۰/۹۸۷	۸/۵۴۵
ناحیه ۷	۰/۹۸۹	۰/۷۸۵	۰/۹۵	۰/۹۹۴	۰/۸۹۵	۰/۹۳۵	۰/۹۹۸	۰/۹۹۶	۰/۹۹۴	۸/۵۳۸
ناحیه ۸	۰/۸۴۵	۰/۸۸۹	۰/۹۹۳	۰/۸۶۵	۰/۸۹۵	۰/۹۳۵	۰/۹۹۸	۰/۹۸۷	۰/۹۸۷	۸/۳۹۵
ناحیه ۹	۰/۹۸۹	۰/۸۴۵	۰/۹۵	۰/۹۵۳	۰/۹۴۶	۰/۹۹	۰/۹۹۸	۰/۹۹۶	۰/۹۹۴	۸/۶۶۲

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۳)

فاصله گزینه i ام از ایده‌آل منفی به‌قرار زیر است:

$$d_i^- = d_{ij1}^- + d_{ij2}^- + d_{ij3}^- \quad i=1, 2, \dots, m \quad (\text{رابطه ۷})$$

جدول ۹- ماتریس فاصله از ایده‌آل منفی

D-	مراکز گردشگری موجود	مراکز صنعتی	مراکز آموزشی و درمانی	مراکز تجاری	دسترسی به معابر اصلی	پارک و فضای سبز	نزدیکی به محدوده ساحلی	شیب	فاصله از گسل	جمع
ناحیه ۱	۰/۱۰۸	۰/۲۱۵	۰/۰۴۹	۰/۰۰۹	۰/۰۳۷	۰/۰۰۴	۰/۰۰۲	۰/۰۰۲	۰/۰۰۹	۰/۳۴۸
ناحیه ۲	۰/۱۰۷	۰/۱۱۷	۰/۰۴۵	۰/۱۵	۰/۰۷۸	۰/۰۱۴	۰/۰۰۲	۰/۰۱۳	۰/۰۱۳	۰/۵۳۷
ناحیه ۳	۰/۲۷۳	۰/۰۱۳	۰/۰۰۹	۰/۱۵	۰/۱۰۴	۰/۰۶۵	۰/۰۰۲	۰/۰۲۴	۰/۰۱۶	۰/۶۵۶
ناحیه ۴	۰/۳۰۲	۰/۰۴۱	۰/۰۴۵	۰/۱۵	۰/۱۰۴	۰/۰۷۲	۰/۰۳۴	۰/۰۲۴	۰/۰۱۷	۰/۷۸۸
ناحیه ۵	۰/۲۲۴	۰/۰۷۸	۰/۰۲۷	۰/۱۵	۰/۱۰۴	۰/۰۷۲	۰/۰۳۴	۰/۰۲۴	۰/۰۱۶	۰/۷۲۷
ناحیه ۶	۰/۰۱۸	۰/۱۵۹	۰/۰۴۵	۰/۱۳۶	۰/۰۵۷	۰/۰۳۹	۰/۰۰۲	۰/۰۰۵	۰/۰۱۳	۰/۴۷۳
ناحیه ۷	۰/۰۱۸	۰/۲۱۵	۰/۰۴۹	۰/۰۰۹	۰/۱۰۴	۰/۰۶۵	۰/۰۰۲	۰/۰۰۲	۰/۰۰۶	۰/۴۷۳
ناحیه ۸	۰/۱۶۴	۰/۱۱۷	۰/۰۰۹	۰/۱۳۶	۰/۱۰۴	۰/۰۶۵	۰/۰۰۲	۰/۰۱۳	۰/۰۱۳	۰/۶۳۳
ناحیه ۹	۰/۰۱۸	۰/۱۵۹	۰/۰۴۹	۰/۰۵۳	۰/۰۵۷	۰/۰۱۴	۰/۰۰۲	۰/۰۰۵	۰/۰۰۶	۰/۳۶۳

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۳)

مرحله پنجم: محاسبه نزدیکی نسبی A_i تا جواب ایده‌آل

نزدیکی نسبی به راه‌حل ایده‌آل به‌صورت رابطه زیر صورت می‌گیرد:

$$cl_{i+} = \frac{d_i^-}{d_i^+ + d_i^-} \quad ; \quad 0 \leq cl_{i+} \leq 1 \quad ; \quad i = 1, 2, \dots, m \quad (\text{رابطه ۸})$$

ملاحظه می‌شود که چنانچه $A_i = A^+$ شود، آنگاه $di=0$ است و خواهیم داشت:

$Cl^+ = 1$ و در صورتی که $A_i = A^-$ ، آنگاه $di=0$ و $Cl^+ = 0$ خواهد شد. بنابراین هراندازه گزینه A_i به راه‌حل ایده‌آل (A^+) نزدیک‌تر باشد، ارزش cl_{i+} به واحد نزدیک‌تر خواهد بود. با توجه به محاسبات که نتایج آن در جدول (۱۰) ذکر شده، ناحیه ۴ با ارزش ۰/۸۷ نزدیک‌ترین گزینه به راه‌حل ایده‌آل مثبت می‌باشد.

جدول ۱۰- محاسبه نزدیکی نسبی تا جواب ایده‌آل

نواحی	cl_{i+}	normalization
ناحیه ۱	۰/۰۳۸۶	۰/۴۴۱
ناحیه ۲	۰/۰۵۹۵	۰/۶۸
ناحیه ۳	۰/۰۷۲۸	۰/۸۳۲
ناحیه ۴	۰/۰۸۷۵	۱
ناحیه ۵	۰/۰۸۰۶	۰/۹۲۱
ناحیه ۶	۰/۰۵۲۴۵	۰/۵۹۹
ناحیه ۷	۰/۰۶۹۱	۰/۷۸۹
ناحیه ۸	۰/۰۵۲۴۹	۰/۶
ناحیه ۹	۰/۰۴۰۲	۰/۴۵۹
Max= ۰/۰۸۷۵		

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۳)

مرحله ششم: مرتب کردن گزینه‌ها

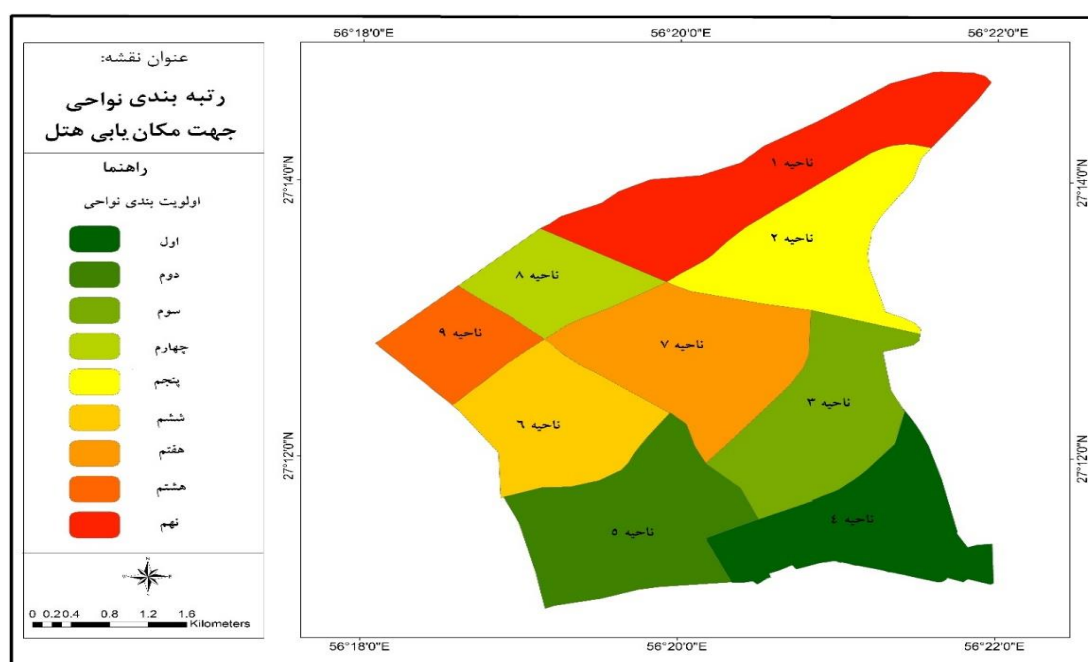
بر اساس ترتیب نزولی cl_{i+} ، گزینه‌های موجود رتبه‌بندی شد. ناحیه چهارم در اولویت اول و نواحی پنجم و سوم به ترتیب در اولویت‌های بعدی قرار دارند. همان‌طور که در جدول شماره (۱۱) مشاهده می‌شود، گزینه‌ها با توجه به ارزش نزدیکی نسبی به راه‌حل ایده‌آل، اولویت‌بندی شده است.

جدول ۱۱- رتبه‌بندی گزینه‌ها بر اساس نزدیکی نسبی به راه‌حل ایده آل

رتبه‌بندی	cl_{i+}	گزینه‌ها
اولویت اول	۰/۰۸۷۵	ناحیه ۴
اولویت دوم	۰/۰۸۰۶	ناحیه ۵
اولویت سوم	۰/۰۷۲۸	ناحیه ۳
اولویت چهارم	۰/۰۶۹۱	ناحیه ۸
اولویت پنجم	۰/۰۵۹۵	ناحیه ۲
اولویت ششم	۰/۰۵۲۴۹	ناحیه ۶
اولویت هفتم	۰/۰۵۲۴۵	ناحیه ۷
اولویت هشتم	۰/۰۴۰۲	ناحیه ۹
اولویت نهم	۰/۰۳۸۶	ناحیه ۱

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۳)

در محیط GIS لایه نواحی محدوده مورد مطالعه فراخوانی شده و در جدول توصیفی آن فیلد رتبه‌بندی اضافه می‌شود. سپس مقادیر عددی شاخص به‌دست‌آمده مربوط به هر یک از نواحی وارد می‌گردد. در نهایت با استفاده از ابزار سیمبولوژی، نقشه اولویت‌بندی نواحی تولید شد. شکل شماره (۲) نقشه اولویت‌بندی نواحی جهت تعیین مکان احداث مراکز اقامتی- گردشگری (هتل) در منطقه یک شهرداری بندرعباس نشان می‌دهد. همان‌طور که در نقشه مشاهده می‌شود نواحی ساحلی به‌عنوان مناسب‌ترین پهنه‌ها شناسایی گردید.

شکل ۲- رتبه‌بندی نواحی جهت مکان‌یابی مراکز اقامتی- گردشگری در منطقه یک شهرداری بندرعباس (ترسیم: نگارندگان، ۱۴۰۳)

هم‌پوشانی لایه‌ها و انتخاب پهنه‌های مناسب

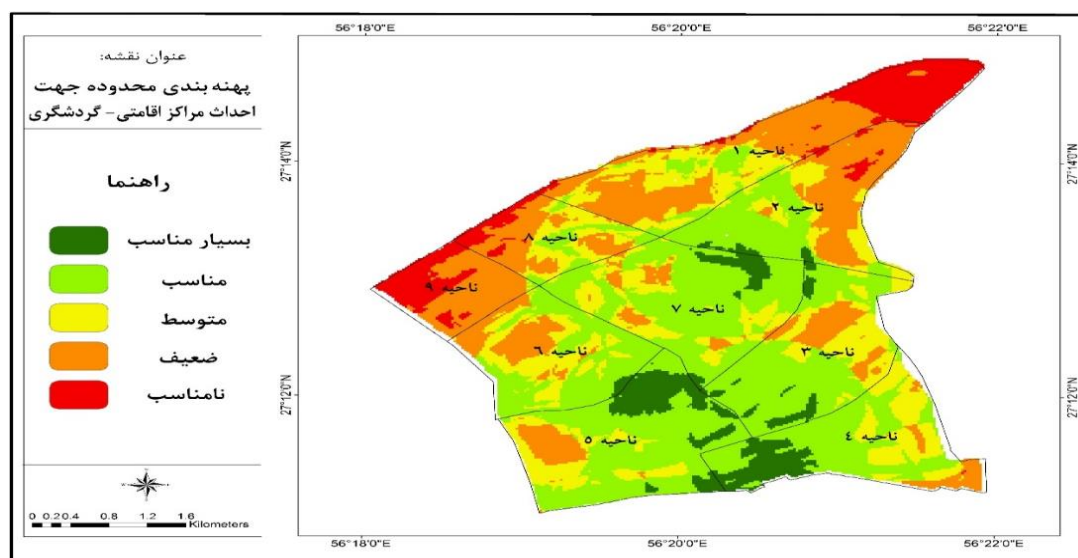
معیارهای تحقیق با توجه به اهمیت نسبی‌شان، در مدل AHP وزن مشخصی را به خود اختصاص می‌دهند. در محیط ArcGIS لایه‌های اطلاعاتی آماده‌سازی شده و در فرمت رستری ارزش‌گذاری گردید. سپس با استفاده از ابزار Raster Calculator لایه‌ها در وزن آن‌ها ضرب شده و با دیگر لایه‌ها جمع شدند. جهت ترکیب لایه‌ها با یکدیگر از مدل هم‌پوشانی شاخص‌ها استفاده شده

^۱ Index Overlay

است. برای آنکه بتوان مکان‌های مناسب را شناسایی کرد لازم است تا آن را طبقه‌بندی مجدد کرد؛ بنابراین با استفاده از روش شکست‌های طبیعی^۱ موجود در ابزار Reclassify، منطقه موردی به پنج طبقه نامناسب، ضعیف، متوسط، مناسب و بسیار مناسب به‌منظور احداث مراکز اقامتی- گردشگری (هتل) جدید تقسیم‌بندی شد. مدل اولویت‌بندی مکان‌های مناسب بدین امر طبق رابطه زیر اجرا شد:

$$\text{ardeshgari.tif} * .312 + \text{industrial.tif} * .222 + \text{tjari.tif} * .155 + \text{street.tif} * .108 + \text{Green_space.tif} * = \text{S} \\ .074 + \text{Educatin_Remedial.tif} * .051 + \text{shore.tif} * .035 + \text{slope.tif} * .025 + \text{fult.tif} * .018$$

شکل شماره (۳) پهنه‌بندی احداث هتل‌ها در منطقه یک شهر بندرعباس را نشان می‌دهد. بیشترین پهنه‌های با رده‌ی بسیار مناسب در ناحیه‌ی ۴ و ۵ واقع شده‌اند. در رده‌ی بعدی ناحیه‌ی ۳ و ۷ می‌باشند.

شکل ۳- نقشه‌ی اولویت‌بندی منطقه مطالعاتی جهت مکان‌یابی مراکز اقامتی- گردشگری
(ترسیم: نگارندگان، ۱۴۰۳)

جدول (۱۲) مستخرج از نقشه اولویت‌بندی احداث هتل در منطقه مورد مطالعه است. پهنه بسیار مناسب با ۷/۳۹ درصد، حدود ۱۶۳ هکتار از اراضی منطقه دربرمی‌گیرد.

جدول ۱۲- میزان پهنه‌بندی شده برای مکان‌یابی مراکز اقامتی- گردشگری

پهنه‌ها	مساحت به هکتار	درصد
بسیار مناسب	۱۶۳	۷/۳۹
مناسب	۱۰۶۴	۲۴/۱
متوسط	۵۳۶/۵	۲۰/۸۴
ضعیف	۶۲۰	۴۱/۳۳
نامناسب	۱۹۰/۳	۶/۳۳

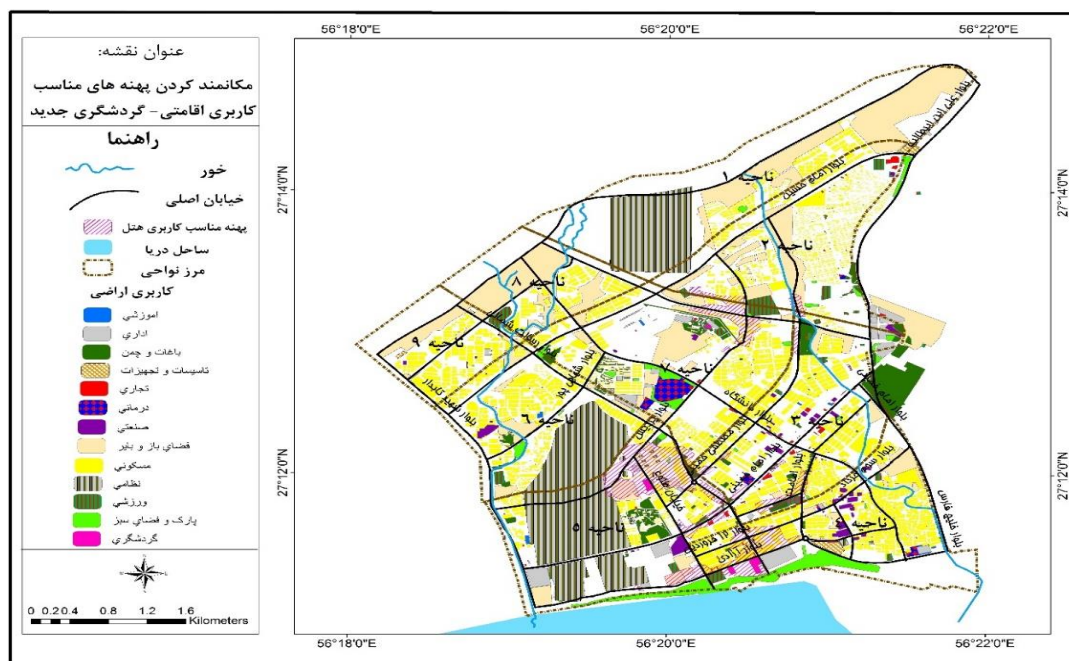
(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۳)

انطباق نتایج الگوی مکان‌یابی با واقعیت زمینی

از مهم‌ترین مسائلی که پس از انتخاب و مکان‌یابی با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی باید موردتوجه قرار گیرد، بررسی این موضوع است که مناطق تعیین‌شده تا چه حد با واقعیت و شرایط منطقه تطابق دارد (وارثی و همکاران، ۱۳۸۷). هرچقدر عوامل

^۱ Natural Breaks

شناسایی شده برای مکان‌یابی تطابق بیشتری با واقعیت زمینی داشته باشد، نتایج مکان‌یابی رضایت‌مندتر خواهد بود (فرج زاده اصل، ۱۳۸۹). پس از تطبیق نتایج با واقعیت زمینی و با در نظر گرفتن پارامترهای مؤثر و همچنین از همپوشانی نقشه نهایی با نقشه کاربری اراضی منطقه، در نهایت پهنه‌های مناسب برای انتخاب محل مراکز اقامتی گردشگران مشخص شد که نتایج آن در نقشه (۴) مشاهده می‌شود. نتایج نشان می‌دهد تعدادی از مراکز اقامتی - توریستی موجود در مکان‌هایی واقع شده‌اند که به‌عنوان مناطق مناسب شناسایی شده‌اند. همچنین تجمع پهنه‌های انتخابی در حفاصل پارک دولت تا بلوار پردیس واقع در گلشهر جنوبی و شهرک طلوع استقرار دارند. مکان‌های مناسب به لحاظ چشم‌انداز در نزدیکی ساحل و همچنین به لحاظ امنیتی در مجاور مراکز نظامی - انتظامی قرار دارند.

شکل ۴- نقشه‌ی مکان‌مندی اولویت پهنه‌های احداث مراکز اقامتی - گردشگری

(ترسیم: نگارندگان، ۱۴۰۳)

نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها

در تحقیق حاضر با در نظر گرفتن معیارهای مؤثر در مکان‌یابی از جمله معیارهای طبیعی، چشم‌انداز، دسترسی‌ها و دوری از کاربری‌های ناسازگار تعیین شد. وزن‌دهی معیارها با استفاده از روش AHP انجام گرفت. زیرمعیارها نیز به روش رتبه‌بندی ارزش‌گذاری شده است. بدین‌صورت که با ارزش‌ترین زیرمعیار دارای امتیاز ۵ و کمترین آن دارای امتیاز ۱ می‌باشد. در محیط GIS لایه‌های اطلاعاتی با توجه به فواصل مربوطه به هر یک از زیرمعیارها آماده‌سازی و طبقه‌بندی گردید.

امروزه، شهرهای ساحلی طیف عظیمی از گردشگران را به خود جذب می‌کنند؛ از این‌رو، نحوه پراکنش عناصر گردشگری فضای شهری، در مدت‌زمان ماندن گردشگران و در نتیجه اقتصاد گردشگری نقش مهمی دارد؛ بنابراین مطالعه این موضوع باعث می‌شود فضای حرکتی گردشگران و مکان‌هایی که بیشتر متأثر از رفتار گردشگران است مشخص شود تا برای رفاه گردشگران در این مکان‌ها برنامه‌ریزی‌های لازم انجام شود. برنامه‌ریزی راهبردی در مدیریت مقصد گردشگری نقش بسزایی در توسعه گردشگری دارد. نتایج به‌دست‌آمده در این پژوهش نشان‌دهنده قابلیت استفاده ترکیبی از مدل‌های تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP)، تاپسیس فازی و سیستم اطلاعات جغرافیایی در برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری در مورد احداث فضاهای توریستی در شهرهاست. مدل AHP در تصمیم‌گیری در بالاترین سطح هدف با تجزیه مسائل مشکل و پیچیده تصمیم‌ها را به شکلی ساده تبدیل می‌کند و به حل آن‌ها می‌پردازد. سیستم اطلاعات جغرافیایی نیز با در برداشتن اطلاعات جامع و کامل از موقعیت‌های جغرافیایی و کاربری‌های مختلف

و همچنین ضمن داشتن ابزارهای تحلیل و ترسیم حرفه‌ای و خاص، در اجرای طرح‌های مکان‌یابی کاربری‌های مختلف نقش بسزایی در برنامه‌ریزی شهری دارد. از این رو در مکان‌یابی مراکز اقامتی - توریستی نیز ضروری می‌نماید. معیار خدمات شهری از مؤثرترین معیارها برای اولویت‌بندی مکانی تعیین مراکز اقامتی جدید در منطقه یک شهر بندرعباس است که در این مطالعه، خدمات شهری شامل معیارهای مراکز گردشگری موجود، مراکز تجاری و درمانی است. بر اساس روش تحلیل فرایند سلسله‌مراتبی (AHP)، به ترتیب وزن‌های ۰/۳۱۲، ۰/۱۵۵ و ۰/۰۵۱ را به خود اختصاص دادند. در این میان معیار مراکز گردشگری موجود در اولویت اول و مراکز تجاری در اولویت سوم قرار دارد. از این رو به‌عنوان مهم‌ترین معیارها در اولویت‌بندی مکانی مراکز اقامتی جدید در منطقه مورد مطالعه شناسایی گردید.

به نظر می‌رسد رو تاپسیس فازی به‌منظور مکان‌یابی مراکز اقامتی منطقه یک شهر بندرعباس نتایج بهتری نشان می‌دهد که در این تحقیق با استفاده از دو روش تاپسیس فازی و همپوشانی شاخص‌ها به تحلیل فضایی و مکان‌یابی مراکز اقامتی منطقه مورد مطالعه پرداخته شد. در روش تاپسیس فازی از مدل گسسته استفاده شده است. برای اجرای این روش معیارها و گزینه‌ها در قالب ماتریس تصمیم تشکیل شده و خروجی آن نیز به‌صورت اولویت‌بندی گزینه‌ها (نواحی ۹ گانه) تعیین شد. در روش همپوشانی شاخص‌ها از ترکیب لایه‌های رستری وزن‌دار که شامل مدل پیوسته می‌باشد، نقشه نهایی تولید گردید. با ارائه نتایج و مقایسه دو روش انجام شده، مشخص شد که در هر دو روش نواحی ۴ و ۵ در اولویت اول قرار دارند. با این تفاوت که در روش همپوشانی پهنه‌ها به‌صورت دقیق‌تر نشان می‌دهد؛ بنابراین این فرضیه رد می‌شود.

بر اساس یافته‌های پژوهش پیشنهاد می‌شود:

- ۱- روش‌های وزن‌دهی دیگری مانند فرایند تحلیل شبکه‌ای (ANP)، الکترو و یا روش‌های فازی نیز استفاده شود.
- ۲- می‌توان از دیگر لایه‌های اطلاعاتی از قبیل نوع مالکیت زمین، قیمت زمین، امنیت و قدمت ساختمان جهت کاربردی شدن نتایج تحقیق بهره برد.
- ۳- توجه مدیران به نیازهای مختلف گردشگران با ارائه محصولات و خدمات مختلف گردشگری.
- ۴- دخالت سایر بخش‌های اقتصادی در عرصه گردشگری و حمایت از بخش خصوصی در زمینه سرمایه‌گذاری در ایجاد زیرساخت‌های صنعت توریسم.
- ۵- بازاریابی و معرفی جاذبه‌های توریستی شهر بندرعباس با استفاده از تکنولوژی نو.

منابع

- احمدی، حسن؛ شیرین، محمد خان؛ سادات، فیض‌نیا؛ و جمال، قنوسی. (۱۳۸۴). ساخت مدل منطقه‌ای خطر حرکت‌های توده‌ای با استفاده از ویژگی‌های کیفی (مطالعه موردی: حوضه آبخیز طالقان)، مجله منابع طبیعی ایران، ۵۸ (۱)، ۱۴-۳. https://journals.ut.ac.ir/article_25488.html
- بخشنده امنیه، حسن؛ رستمی، امیرحسین؛ شهریار، کورش؛ چاکری، حمید؛ و چراغی سیف آباد، مسعود. (۱۳۹۹). انتخاب روش حفاری تونل مترو با روش‌های AHP و TOPSIS. فصلنامه علمی علوم زمین، ۲۹ (۱۱۶)، ۱۲۴-۱۲۱. doi: 10.22071/gsj.2019.99088.1265
- تقوایی، مسعود؛ و اکبری، محمود. (۱۳۸۸). مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی و مدیریت گردشگری شهری. اصفهان: انتشارات پیام علوی.
- جعفری مهرآبادی، مریم؛ و رخساری، حمید. (۱۳۹۷). تحلیل فضایی و مکان‌یابی هتل‌ها در ساختار شهری (مطالعه موردی: شهر تبریز)، فصلنامه مطالعات ساختار و کارکرد شهری، ۵ (۱۷)، ۴۶-۲۶. <https://doi.org/10.22080/shahr.1970.2109>
- جعفری، غلام حسین؛ وثوقی راد، لیلا؛ صالحی میثانی، حیدر. (۱۳۹۵). ارزیابی فضایی سبز شهری جهت مکان‌یابی پارک‌های محله‌ای مطالعه موردی: منطقه ۱ شهر تهران، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، ۳۱ (۳)، ۱۶۰-۱۷۲. <https://georesearch.ir/article-1-49-fa.html>
- چراغی، مهدی؛ و ذولفی، علی. (۱۳۹۶). مکان‌یابی اماکن تفریحی و اقامتی استان زنجان (مطالعه موردی: محور گردشگری سلطانیه- کتله خور). مهندسی جغرافیایی سرزمین، ۱ (۲)، ۹۳-۷۹. https://www.jget.ir/article_50421.html
- حسام، مهدی؛ آقائی زاده، اسماعیل. (۱۳۹۸). تحلیل توزیع فضایی مراکز اقامتی در مقصدهای گردشگری شهری (مطالعه موردی: شهر رشت). فصلنامه گردشگری شهری، ۴ (۴)، ۱۶-۱. https://jut.ut.ac.ir/article_75406.html
- حکاک، محمد؛ احمدی فرد، مریم؛ و حبیبی، آرش. (۱۳۹۹). ارائه مدل توسعه گردشگری استان لرستان. گردشگری و توسعه، ۹ (۲)، ۱۹۶-۱۸۳. doi: 10.22034/jtd.2019.178868.1699

- حیدری سورشجانی، رسول؛ و دهقان جزی، ابوالفضل. (۱۳۹۸). تحلیل فضایی و جانمایی خدمات گردشگری شهری با استفاده از منطق فازی (مطالعه موردی: اقامتگاه‌های گردشگری شهر اصفهان). پژوهش‌های جغرافیایی برنامه‌ریزی شهری، ۷(۴)، ۷۶۳-۷۸۴. doi: 10.22059/jurbangeo.2019.279872.1090
- ختایی، محمود؛ فرزین، محمد رضا؛ و موسوی، علی. (۱۳۸۷). اندازه‌گیری کارایی برخی هتل‌های شهر تهران با استفاده از روش تحلیل پوششی داده‌ها (DEA). پژوهش‌های رشد و توسعه پایدار (پژوهش‌های اقتصادی)، ۸(۲)، ۲۴-۱. <https://sid.ir/paper/496381/fa>
- دلبری، سیدعلی؛ و داوودی، سیدعلیرضا. (۱۳۹۱). کاربرد تکنیک فرآیند تحلیل سلسله مراتبی (AHP) در رتبه‌بندی شاخص‌های ارزیابی جاذبه‌های توریستی. تحقیق در عملیات در کاربردهای آن (ریاضیات کاربردی)، ۹(۲)، ۵۷-۷۹. <https://sid.ir/paper/164555/fa>
- رجبی، محمدرضا؛ منصوریان، علی؛ و طالعی، محمد. (۱۳۹۰). مقایسه روشهای تصمیم‌گیری چند معیاره AHP، AHP_OWA و Fuzzy AHP_OWA برای مکان‌یابی مجتمع‌های مسکونی در شهر تبریز. محیط‌شناسی، ۳۷(۵۷)، ۹۲-۷۷. <https://sid.ir/paper/453694/fa>
- سرای، محمدحسین؛ چهارراهی، مسعود؛ و صفرپور، میثم. (۱۳۹۵). بررسی و تحلیل پراکنش فضایی هتل‌ها نسبت به جاذبه‌های گردشگری مورد شناسی: شهر شیراز. جغرافیا و آمایش شهری منطقه‌ای، ۶(۲۰)، ۱۷۱-۱۸۲. doi: 10.22111/gaij.2016.2707
- سلیمی، مهدی؛ سلطان حسینی، محمد؛ و شعبانی بهار، غلامرضا. (۱۳۹۱). مکان‌گزینی اماکن ورزشی با استفاده از مدل‌های پیوسته و گسسته فضایی مبتنی بر ترکیب دو مدل AHP و TOPSIS. مطالعات مدیریت ورزشی (پژوهش در علوم ورزشی)، ۴(۱۳)، ۱۵۷-۱۸۰. <https://sid.ir/paper/234425/fa>
- عابدینی، موسی؛ پیروزی، الناز؛ امینی، زهرا؛ و پرستار، سمیه. (۱۴۰۰). مکانیابی بهینه فضای سبز شهر اردبیل با استفاده از مدل فرآیند تحلیل شبکه‌ای (ANP) و سیستم اطلاعات جغرافیایی. فصلنامه علمی پژوهش‌های بوم‌شناسی شهری، ۱۲(۱-۲)، ۱-۲۰. doi: 10.30473/grup.2021.8615
- فخرجمالی، هاله؛ صحرایی نژاد، نسیم؛ و موسوی فاطمی، حسین. (۱۴۰۰). تحلیل پهنه‌بندی توسعه پایدار بوم‌گردی روستایی با بهره‌گیری از فرآیند تحلیل سلسله مراتبی (AHP) مورد پژوهی: روستای سردابه استان اردبیل. معماری و شهرسازی پایدار، ۹(۲)، ۶۵-۷۷. doi: 10.22061/jsaud.2021.7430.1790
- قدسی پور، حسن. (۱۳۸۵). فرآیند تحلیل سلسله مراتبی، انتشارات دانشگاه صنعتی امیرکبیر.
- کدیور، علی اصغر؛ و محمدزاده الهوردیخانی، جمیله. (۱۳۹۴). شناسایی پهنه‌های مناسب جهت ایجاد مراکز اقامتی-سیاحتی در شهر بجنورد (با استفاده از مدل ANP). جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، ۱۳(۲)، ۲۲۵-۲۰۱. doi: 10.22067/geography.v13i2.44037
- کرم، امیر؛ و محمدی، اعظم. (۱۳۸۸). ارزیابی و پهنه‌بندی تناسب زمین برای توسعه فیزیکی شهر کرج و اراضی پیرامونی برپایه فاکتورهای طبیعی و روش فرآیند تحلیل سلسله مراتبی (AHP). جغرافیای طبیعی، ۱(۴)، ۷۴-۵۹. <https://sid.ir/paper/185038/fa>
- کیامهر، رامین؛ پیری، عیسی؛ بزم آورد، شب‌بو؛ و آذری، مهدی. (۱۳۹۵). تحلیلی بر توزیع فضایی هتل‌ها در مقصدهای گردشگری (نمونه موردی: شهر کرمانشاه). گردشگری شهری، ۳(۱)، ۵۷-۴۳. <https://sid.ir/paper/255359/fa>
- محمدیان، فرشاد؛ شاهنوشی فروشانی، ناصر؛ قربانی، محمد؛ و عاقل، حسن. (۱۳۸۸). انتخاب الگوی کشت بالقوه محصولات زراعی بر اساس روش فرایند تحلیل سلسله مراتبی (AHP) (مطالعه موردی: دشت تربت جام). دانش کشاورزی و تولید پایدار (دانش کشاورزی)، ۱۹(۱)، ۱۸۷-۱۶۹. <https://sid.ir/paper/486377/fa>
- محمودی، سمیه. (۱۴۰۲). نقش شهرداری‌ها در ارزیابی و جانمایی فضاهای سبز شهری با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی GIS (مورد مطالعه: شهرستان خوی). مجله پژوهش‌های نوین علوم جغرافیایی، معماری و شهرسازی، ۵(۴۵)، ۳۸۱-۳۵۹. <https://civilica.com/doc/1940019/>
- مهرگان، محمدرضا. (۱۳۸۶). پژوهش عملیاتی پیشرفته، تهران: نشر کتاب دانشگاهی، چاپ سوم.
- میرآبادی، مصطفی؛ بشارتی فر، حسین؛ نظری، صادق. (۱۴۰۲). مکان‌یابی بهینه زندان‌ها از منظر اصول و معیارهای پدافند غیرعامل (مطالعه موردی: شهر دو گنبدان). مجله تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، ۳۳(۷۱)، ۷۹-۶۱. <https://jgs.khu.ac.ir/article-1-3652-fa.html>
- وزارت کشور. (۱۳۸۱). موضوعات مهم در طراحی و ساختار ایستگاه‌های آتش‌نشانی، انتشارات بی‌تا، تهران.

References:

- Abd-El Monsef, H. (2015). Optimization of municipal landfill siting in the Red Sea coastal desert using geographic information system, remote sensing and an analytical hierarchy process. Environ. Earth Sci., 74(3), 2283-2296. <http://dx.doi.org/10.1007/s12665-015-4220-2>
- Abedini, M., Pirooz, E., Amini, Z., & Parastar, S. (2021). Optimal location of urban green spaces in Ardabil city using analytic network process (ANP) and GIS. Scientific-Research Biannual Journal of Urban Ecology, 12(1), 1-20. <https://doi.org/10.30473/grup.2021.8615> [In Persian]
- Ahmadi, H., Shirin, M. K., Sadat, F., & Ghodousi, G. (2005). Development of a regional model for landslide hazard based on qualitative features (Case study: Taleghan watershed). Iranian Journal of Natural Resources, 58(1). https://journals.ut.ac.ir/article_25488.html [In Persian]
- Aronof. S. 1989. Geographic Information Systems: A Management cities, Mansell, Publishing Limited, London Geographer, 57(1). <https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=1313558>

- Ayalew, L., Yamagishi, H., Marui, H., & Kanno, T. (2005). Landslides in Sado Island of Japan: Part II. GIS-Based Susceptibility Mapping with Comparison of Results from Two Method Sand Verifications. *Engineering Geology*, 81, 432-445. <https://doi.org/10.1016/j.enggeo.2005.08.004>
- Bunruamkaew, K., & Murayama, Y. (2012). Land use and natural resources planning for sustainable Ecotourism using GIS in Surat Thani, Thailand, *Sustainability* 2012, 4, 412- 429. <https://doi.org/10.3390/su4030412>
- Chen, S. J., & Hwang, C. L. (1992). *Fuzzy multiple attribute decision making* Berlin: springer-Verlag. <http://dx.doi.org/10.1007/978-3-642-46768-4>
- Cheraghi, M., Zolfi, A. (2017). Location analysis of recreational and accommodation sites in Zanjan province (Case study: Soltanieh-Kataleh Khor tourism corridor). *Journal of Geographical Engineering of the Land*, 1(2), 79-93. https://www.jget.ir/article_50421.html [In Persian]
- Delbari, S. A., & Davoodi, S. A. (2012). Application of analytic hierarchy process (AHP) technique in ranking tourist attraction evaluation indices. *Operations Research in Its Applications (Applied Mathematics)*, 9(2), 57-79. <https://sid.ir/paper/164555/fa> [In Persian]
- Dwyer, L., Edwards, D., Mistilis, N., Roman, C., & Scott, N. (2009). Destination and enterprise management for a tourism future. *Tourism Management*, 30(1), 63-74. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2008.04.002>
- Fakhr Jamali, H., Sahraei Nejad, N., Mousavi Fatemi, H. (2021). Sustainable development zoning of rural ecotourism using analytic hierarchy process (AHP): Case study of Sardabeh village, Ardabil province. *Journal of Sustainable Architecture and Urbanism*, 9(2), 65-77. <https://doi.org/10.22061/jsaud.2021.7430.1790> [In Persian]
- Ghalehtemouri, K. J., Shamsoddini, A., Bayramzadeh, N., & Mousavi, M. N. (2023). Identifying the pleasant sounds in the city's public parks environment (Case study: Mellat riverside park, Urmia). 1., 9(1), 149-165. <https://doi.org/10.25765/sauc.v9i1.690>
- Ghodsipoor, H. (2006). *Analytic hierarchy process*. Amir Kabir University Press. [In Persian]
- Hakak, M., Ahmadi Fard, M., Habibi, A. (2020). Tourism development model for Lorestan province. *Scientific-Research Quarterly of Tourism and Development*, 9(2), 183-196. <https://doi.org/10.22034/jtd.2019.178868.1699> [In Persian]
- Hasan Bakhshandeh, A., Rostami, A., Shahriar, K., Chakari, H., Cheraghi Seif Abad, M. (2020). Selection of metro tunnel excavation method using AHP and TOPSIS techniques. *Earth Sciences Journal*, 29(116), 1-21. <https://doi.org/10.22071/gsj.2019.99088.1265> [In Persian]
- Heidari Suresh Jani, R., & Dehghan Jozi, A. (2019). Spatial analysis and location of urban tourism services using fuzzy logic (Case study: Tourist accommodations of Isfahan city). *Urban Geography and Planning Research*, 7(4), 763-784. <https://doi.org/10.22059/jurbangeo.2019.279872.1090> [In Persian]
- Hesam, M., & Aghaei Zadeh, E. (2019). Spatial distribution analysis of accommodation centers in urban tourism destinations (Case study: Rasht city). *Urban Tourism Quarterly*, 6(4), 1-16. <https://doi.org/10.22059/jut.2020.287496.702> [In Persian]
- Jafari Mehrabadi, M., Rokhsari, H. (2018). Spatial analysis and location of hotels in urban structure (Case study: Tabriz city). *Quarterly Journal of Urban Structure and Function Studies*, 5(17), 26-46. <https://doi.org/10.22080/shahr.1970.2109> [In Persian]
- Jafari, G., Vosoughi Rad, L., & Salehi Mishani, H. (2016). Evaluation of urban green spaces for locating neighborhood parks: Case study of District 1, Tehran. *Geographical Research Quarterly*, 31(3), 160-172. <https://georesearch.ir/article-1-49-en.html> [In Persian]
- Kadiyor, A. A., Mohammadzadeh Alvordi Khani, J. (2015). Identification of suitable zones for accommodation-tourism centers in Bojnourd city using ANP model. *Journal of Geography and Regional Development*, 13(2), 201-225. <https://doi.org/10.22067/geography.v13i2.44037> [In Persian]
- Karam, A., & Mohammadi, A. (2009). Evaluation and zoning of land suitability for physical development of Karaj city and surrounding lands based on natural factors and AHP method. *Natural Geography*, 1(4), 59-74. <https://sid.ir/paper/185038/fa> [In Persian]
- Khataei, M., Farzin, M. R., Mousavi, A. (2008). Efficiency measurement of some hotels in Tehran using data envelopment analysis (DEA). *Growth and Sustainable Development Research (Economic Research)*, 8(2), 1-24. <https://sid.ir/paper/496381/fa> [In Persian]
- Kiamehr, R., Piri, E., Bazm Avar, Sh., & Azari, M. (2016). Spatial analysis of hotel distribution in tourism destinations: Case study of Kermanshah city. *Urban Tourism*, 3(1), 43-57. <https://sid.ir/paper/255359/fa> [In Persian]
- Law, C. (1996). *Urban tourism attraction visitors to large cities*. Mansell. Publishing Limited, London.
- Mahmoudi, S. (2023). Role of municipalities in evaluation and spatial allocation of urban green spaces using GIS: Case study of Khoy County. *Journal of New Research in Geography, Architecture and Urbanism*, 5(45), 359-381. <https://civilica.com/doc/1940019/> [In Persian]
- Mehregan, M. R. (2007). *Advanced operations research*. Tehran: University Book Publishing, 3rd edition. [In Persian]

- Ministry of Interior. (2002). Important topics in design and structure of fire stations. Unpublished publication, Tehran. **[In Persian]**
- Mirabadi, M., Besharati Far, H., Nazari, S. (2023). Optimal location of prisons from the perspective of passive defense principles (Case study: Do Gonbadan city). Journal of Applied Geographic Sciences, 71, 61-79. <https://jgs.khu.ac.ir/article-1-3652-fa.html> **[In Persian]**
- Mohammadian, F., Shahnoushi Forushani, N., Ghorbani, M., & Aqel, H. (2009). Selection of potential cropping patterns of agricultural products using analytic hierarchy process (AHP): Case study of Torbat-e Jam plain. Agricultural Science and Sustainable Production, 19(1), 169-187. <https://sid.ir/paper/486377/fa> **[In Persian]**
- Mousavi, M. N., Shirazi, S. A., Nasar-u.-Minallah, M., & Bayramzadeh, N. (2025). Introducing the Mousavi Primate City Index for Iran's Urban System assessment. GEOGRAPHY, ENVIRONMENT, SUSTAINABILITY, 18(1), 44-53. <https://doi.org/10.24057/2071-9388-2025-3218>
- Mousavi, M., Jafarpour Ghalehtemouri, K., & Bayramzadeh, N. (2025). Assessing social infrastructure in border areas from a city prosperity perspective: a case study of border townships in West Azarbaijan Province, Iran. Discov. Cities, 2(1), 1-20. <https://doi.org/10.1007/s44327-025-00057-3>
- Mousavi, M., Jafarpour Ghalehtemouri, K., Bagheri Kashkouli, A., & Bayramzadeh, N. (2024). Mitigating development barriers and addressing disparities in border cities of Iran: a comprehensive analysis of border provinces and influential factors. Geojournal, 89(4), 1-20. <https://doi.org/10.1007/s10708-024-11181-9>
- Rajabi, M. R., Mansourian, A., & Talayi, M. (2011). Comparison of multi-criteria decision making methods AHP, AHP_OWA and Fuzzy AHP_OWA for locating residential complexes in Tabriz city. Environment, 37(57), 77-92. <https://sid.ir/paper/453694/fa> **[In Persian]**
- Salimi, M., Soltan Hosseini, M., & Shabani Bahar, G. (2012). Location of sports facilities using continuous and discrete spatial models based on combination of AHP and TOPSIS models. Sports Management Studies (Sports Sciences Research), 4(13), 157-180. <https://sid.ir/paper/234425/fa> **[In Persian]**
- Saraei, M. H., Chaharahi, M., & Safarpour, M. (2016). Spatial distribution analysis of hotels relative to tourist attractions (Case study: Shiraz city). Quarterly Journal of Regional Urban Geography and Planning, 6(20), 171-182. <https://doi.org/10.22111/gaij.2016.2707> **[In Persian]**
- Taghvayi, M., & Akbari, M. (2009). Introduction to urban tourism planning and management. Isfahan: Payam Alavi Publishing. **[In Persian]**

Prioritizing effective factors on improving the performance of border markets in Sistan and Baluchistan province with a hybrid approach

Sayyed Aligholi Rowshan¹, Arsalan Raeisi², Mahla Firoozjahanitighi³

1- Department of Management, Faculty of Management and Economics, University of Sistan and Baluchistan, Zahedan, Iran

2- Department of Management, Faculty of Management and Economics, University of Sistan and Baluchistan, Zahedan, Iran

3- Department of Management, Faculty of Management and Economics, University of Sistan and Baluchistan, Zahedan, Iran

Article info	Abstract
Article type: Research Article Received: 2023/03/04 Accepted: 2023/12/23 pp: 96- 114 Keywords: Border market, Fuzzy VIKOR, FAHP, Sistan and Baluchistan.	Roughly, a lot of time has passed since the establishment of border bazaars in Sistan and Baluchistan province, and still these bazaars, which were established with the aim of facilitating and improving the livelihood of the border dwellers, have not been able to make a significant impact on the lives and livelihood of the border dwellers. Therefore, the present research is very important and practical according to the subject and the goals it pursues. In this research, the effective factors on improving the performance of border bazaars in Sistan and Baluchistan province were identified and prioritized. In the current research, first with library studies and then with exploratory interviews, the effective factors on improving the performance of border markets in the form of 5 general categories (management factors, infrastructural factors, socio-cultural factors, political-security factors, economic factors and capital factors) were identified, and in the next part of the research, the identified factors were prioritized according to three criteria (effectiveness, efficiency, and time-consuming) using VIKOR-Fuzzy method. First, weights were assigned to the criteria with FAHP technique, and effectiveness and efficiency with a weight of 0.4 and time-consuming with a weight of 0.2 were placed in VIKOR software, and after a pairwise comparison between the factors, it was determined that the management and infrastructure factors as The first priorities are mentioned so that by paying special attention to this group of factors, the performance of the province's border markets can be improved.

Citation: Rowshan, S. A., Raeisi, A., & Firoozjahanitighi, M. (2025). Prioritizing effective factors on improving the performance of border markets in Sistan and Baluchistan province with a hybrid approach. *Journal of Urban Futurology*, 5(1), 96- 114.

© The Author(s).

Publisher: Islamic Azad University, Zahedan Branch.

DOI: <https://doi.org/10.82545/uf.2025.1025340>

Extended Abstract

Introduction

A study of the development situation in developing countries shows that development programs in these countries have not been implemented properly and that there are gross differences and inequalities in income, production, and levels of access to public services in different areas. Border regions and border impacts have been the focus of development research and economic, social, and ecological research in recent years. The economy of border areas can play a fundamental and important role in the advancement and progress of the economic development of border areas, improving people's living standards, reducing poverty, ensuring proper income distribution, creating more friendly relations and familiarity, and accelerating greater cooperation between border areas. Despite the establishment of border markets in various parts of Sistan and Baluchestan province, we continue to witness backwardness, economic and cultural poverty, and the precarious situation of the residents of these regions.

Methodology

This research is an applied research in terms of its purpose and an exploratory research in terms of its method. The statistical population in the aforementioned study is all experienced individuals, local employees, and managers of border markets in Sistan and Baluchestan province, of whom 6 were selected as samples using a non-random and intentional method. Two methods of library studies and interviews were used to collect data and information. In the next stage, quantitative techniques and multi-criteria decision-making methods were used to prioritize the factors affecting the improvement of the performance of border markets in Sistan and Baluchestan province. First, a paired comparative questionnaire was distributed among the sample members. Then, the results of quantitative calculations were presented. In the next stage of the research, two techniques, AHP and VIKOR, were used. First, by asking experts for their opinions, three criteria were identified for prioritization, and then the criteria were balanced using the AHP technique, and finally, the identified factors were prioritized using the VIKOR technique. These calculations have also been carried out using a fuzzy approach. The

hybrid approach used in fuzzy space is also a new approach in the simultaneous use of multi-criteria decision-making methods.

Results and discussion

To prioritize factors using the aforementioned techniques, a conclusion was reached by first seeking opinions from experts in the research community, so that prioritization could be done based on three criteria (time of completion or impact of the factor, degree of effectiveness of the factor, degree of efficiency of the factor). For this purpose, the fuzzy AHP technique was used to weight the criteria and the fuzzy VIKOR technique was used to prioritize. Based on the goal, effectiveness ranks first. The next rankings are given in order of cost. A decision is made based on the R, S, and Q values of the options, which are sorted in descending order. To make a decision, two conditions are examined, and based on these two conditions, three status arise, based on which a decision is made. "Condition 1: Acceptable advantage condition". "Condition 2: Acceptable stability condition in decision making". "Status 1: When the first condition is not met, a set of options are selected as the best options according to the following relationship". "Status 2: When only the second condition is not met, two options A(1) and A(2) are selected as the best options". "Status 3: If both conditions are met, the option with the lowest Q value will be selected as the best option". Therefore, the options of local managers, close supervision, and performance evaluation are chosen as the final options. In the overall prioritization of dimensions, the options of management factors, political-security factors, infrastructure factors, economic-capital factors, and cultural-social factors are selected as the final options.

Conclusion

Trade and commerce serve as the driving force for achieving sustainable economic growth in every society and country. Currently, in Iran and the province of Sistan and Baluchestan, where a large gap has been created between this province and the center in terms of access to opportunities and development indicators, reflecting numerous threats to sustainable national security, all existing border potentials in

this province must be utilized to dynamize and reduce this gap. Border markets are considered institutions whose optimal performance certainly provides the basis for mobility, income, and economic growth for border residents. National and regional planners established these bazaars in order to eliminate poverty and underdevelopment from the beautiful landscape of Sistan and Baluchestan province. Unfortunately, after many years, it is evident that the performance and results of these bazaars' activities have fallen far short of the goals set and expectations have not been met. A mixed method (qualitative and quantitative) as well as in-depth interviews with local market officials were chosen in accordance with the objectives of this research, which presented the results of this research as realistically and as accurately as possible. In the meantime, many factors were raised that were examined and analyzed in detail in this research, but in general, all factors were presented in five very important sections, which were: management factors, infrastructure factors, cultural-social factors, political-security factors, and economic-capital factors. Finally, with an important goal, the process of prioritizing factors was carried out, which we prioritized based on three criteria (effectiveness, efficiency, and time-consumingness) using the fuzzy VIKOR technique. The results of prioritization show that management factors and the correct management of border markets and the creation of basic infrastructure have priority

over other factors. This result also partially shows that the importance of the management dimension in the performance of markets is very important, and this is also consistent with all the interviews conducted. This result shows the importance of proper management of markets. Therefore, it is recommended to use skilled and experienced local managers to manage the border markets in Sistan and Baluchestan province more effectively and better. If we can manage the border markets of the province properly and employ local, experienced managers who are familiar with the culture and ethnicity of the region, many of these markets will be transformed from their current state and a proper transformation will be created.

Funding

There is no funding support.

Authors' Contribution

Authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article. All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work declaration of competing interest none.

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

We are grateful to all the scientific consultants of this paper.

فصلنامه آینده پژوهی شهری

اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر بهبود عملکرد بازارچه‌های مرزی استان سیستان و بلوچستان با رویکردی ترکیبی

سید علیقلی روشن^۱، ارسلان رئیسی^۲، مهلا فیروز جهان تیغی^۳

- ۱- گروه مدیریت، دانشکده مدیریت و اقتصاد، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران
- ۲- گروه مدیریت، دانشکده مدیریت و اقتصاد، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران
- ۳- گروه مدیریت، دانشکده مدیریت و اقتصاد، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران

چکیده	اطلاعات مقاله
به‌طور تقریبی زمان زیادی از تأسیس بازارچه‌های مرزی استان سیستان و بلوچستان می‌گذرد و هنوز این بازارچه‌ها که با هدف تسهیل و بهبود معیشت مرزنشینان تأسیس شدند نتوانسته‌اند که تأثیر بسزایی بر زندگی و امرارمعاش مرزنشینان بگذارند؛ فلذا انجام پژوهش حاضر با توجه به موضوع و اهدافی که دنبال می‌کند بسیار بااهمیت و کاربردی است. در این تحقیق عوامل مؤثر بر بهبود عملکرد بازارچه‌های مرزی استان سیستان و بلوچستان شناسایی و اولویت‌بندی شدند. در پژوهش حاضر ابتدا با مطالعات کتابخانه‌ای و سپس با انجام مصاحبه‌های اکتشافی عوامل مؤثر بر بهبود عملکرد بازارچه‌های مرزی در قالب ۵ دسته کلی (عوامل مدیریتی، عوامل زیرساختی، عوامل فرهنگی-اجتماعی، عوامل سیاسی-امنیتی و عوامل اقتصادی - سرمایه‌ای) شناسایی شدند و در قسمت بعدی تحقیق نیز عوامل شناسایی‌شده برحسب سه معیار (میزان اثربخشی، میزان کارایی و زمان‌بر بودن) به روش ویکورفازی اولویت‌بندی شدند. ابتدا به معیارها با تکنیک FAHP وزن اختصاص داده شد که اثربخشی و کارایی با وزن ۰,۴ و زمان‌بر بودن نیز با وزن ۰,۲ در نرم‌افزار ویکور قرار گرفتند و بعد از قیاس زوجی بین عوامل مشخص شد که عوامل مدیریتی و زیرساختی به‌عنوان اولویت‌های اول مطرح‌اند تا با توجه ویژه به این دسته از عوامل بتوان عملکرد بازارچه‌های مرزی استان را بهبود بخشید.	نوع مقاله: مقاله پژوهشی دریافت: ۱۴۰۱/۱۲/۱۳ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۰/۰۲ صص: ۹۶-۱۱۴ واژگان کلیدی: بازارچه مرزی، ویکور فازی، FAHP، سیستان و بلوچستان.

استناد: روشن، سید علیقلی؛ رئیسی، ارسلان؛ و فیروز جهان تیغی، مهلا. (۱۴۰۴). اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر بهبود عملکرد بازارچه‌های مرزی استان سیستان و بلوچستان با رویکردی ترکیبی. فصلنامه آینده پژوهی شهری، ۵(۱)، ۹۶-۱۱۴.

ناشر: دانشگاه آزاد اسلامی واحد زاهدان.

DOI: <https://doi.org/10.82545/uf.2025.1025340>

مقدمه

بررسی وضعیت توسعه در کشورهای در حال توسعه نشان‌دهنده این موضوع است که برنامه‌های توسعه در این کشورها به‌درستی اجرا نگردیده و تفاوت‌ها و نابرابری‌های فاحشی در زمینه‌های درآمدی، تولیدی و سطوح برخورداری از خدمات عمومی در نواحی مختلف موجود است؛ و این عدم برابری‌ها به هر دلیلی ایجاد شوند رشد ناهمگون و نامتعادل میان نواحی مرکزی و مرزی را به دنبال دارند. مناطق مرزی در هر کشوری دارای ویژگی‌های خاصی بوده و به‌طور اساسی با مناطق داخلی و مرکز محور کشور تفاوت‌هایی دارند، یکی از مهم‌ترین این ویژگی‌ها فقر و محرومیت به دلیل دوری از مرکز برای این مناطق است؛ بنابراین توسعه مناطق روستایی مرزی مستلزم برنامه‌ریزی و اجرای سیاست‌های اقتصادی و تجاری هست که بتواند رشد اقتصادی برای این مناطق به ارمغان بیاورند. یکی از سیاست‌های اقتصادی مذکور در این مناطق احداث و راه‌اندازی بازارچه‌های مرزی برای برون‌رفت از این وضعیت بوده که با موفقیت زیادی در کشور مواجه نبوده است.

استان سیستان و بلوچستان که استانی مرزی و محروم می‌باشد مثال قابل‌لمسی برای بیانات ذکر شده است که بازارچه‌های مرزی احداث‌شده توفیقی در راستای محرومیت‌زدایی نداشته و به حالت رکودی در آمده است. مرزها از قدیم به‌عنوان یک فرصت و پتانسیل برای افراد و ساکنین مرزنشین جهت تعاملات تجاری و فرهنگی با کشورهای هم‌جوار بوده است. هم‌اکنون نیز در استان‌های مرزی کاملاً مشهود است که این روابط برقرار هستند. مناطق مرزی و تأثیرات مرزی در سالیان اخیر در ثقل و مرکز توجه تحقیقات توسعه‌ای و تحقیقات اقتصادی و اجتماعی و اکولوژیک قرار گرفته‌اند. این توجه و علاقه به محدوده‌های مرزی نشأت گرفته از این تصور است که محدوده‌های مرزی موجب یکسان شدن و سازگاری زیادی بین دو کشور هم‌جوار گردد.

در واقع مرزنشینان بسیاری از نیازهای خود را از طریق معاملات و مبادلات مرزی تأمین می‌کنند و این امر در کشورهای در حال توسعه بیشتر نمایان گشته است. همچنین شایان ذکر است که مبادلات بین کشورها از این طریق انجام‌شده و این مبادلات مرزی علی‌رغم اینکه غیررسمی شمرده می‌شوند اما یکی از ارکان بسیار مهم در خصوص مبادلات بین دو کشور تلقی می‌شوند و زندگی ساکنان نقاط مرزی را بهبود می‌بخشند. می‌توان گفت که نتیجه توسعه و رشد این مبادلات در مناطق مرزی عبارت‌اند از: توسعه همکاری‌های متقابل اقتصادی، گسترش بازارهای مرزی محلی، ایجاد صلح و ثبات در مناطق مرزنشین و بالاخره بهبود امنیت در این مناطق و بهبود زیرساخت‌ها و خدمات مورد نیاز منطقه.

در کل اقتصاد محدوده‌های مرزی می‌تواند نقشی زیربنایی و مهم در ترقی و پیشرفت توسعه‌ی اقتصادی نواحی مرزی، بهبود استانداردهای زندگی مردم، کاهش فقر، توزیع مناسب درآمد، ایجاد روابط دوستی و آشنایی بیشتر، تسریع همکاری‌های بیشتر بین نواحی مرزی داشته باشد. ویژگی‌های خاصی همچون پراکندگی منابع آب‌وخاک، پراکندگی منابع طبیعی و سکونتگاه‌ها کشور ایران را به موقعیتی بدل نموده که نیازهای خود را از راه توسعه روستایی و مناطق مرزی محروم برطرف سازد. در واقع می‌توان ادعا کرد که توسعه همان کوشش و تلاش عاقلانه و هوشمندانه به‌منظور ارتقای سطح کیفی زندگی مردم است. همچنین تعاملات مردمان مرزی با مرزنشینان کشور همسایه تأثیرات اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و امنیتی خاص و ویژه‌ای را مرقوم خواهد نمود. توسعه مناطق مرزی تحت تأثیر عوامل زیادی از جمله عدم ثبات جمعیتی مناطق مرزی و مرکزی، سامان‌دهی تعاملات بین مرزنشینان دو کشور، نبود تعادل‌های منطقه‌ای و فضایی بین مناطق مرزی و مرکزی قرار دارد. به‌نحوی که مکان‌های جمعیتی حاشیه محدوده‌ها و مناطق مرزی را در امور اقتصادی- اجتماعی و ملی منزوی کرده است. در عصر حاضر دولت‌ها به دلایل زیادی دست به همکاری‌های نوین و متقابل در مناطق مرزنشین زده‌اند تا بلکه بتوانند در سالم‌سازی این مناطق نقشی داشته و فضای سالمی در این مناطق ایجاد کنند. از جمله این دلایل می‌توان به نابرابری‌ها و قاچاق کالا و شبکه تجارت غیررسمی در این مناطق اشاره کرد. تعاملات و روابط مناطق مرزی بین مرزنشینان دو کشور از طریق مبادلات تجاری مرزی تقویت می‌شوند، در واقع این شاخص مهم است که به مرزنشینان دو کشور اجازه می‌دهد تا همگی از فرصت‌های شغلی ایجادشده نهایت استفاده را ببرند و به امرار معاش بپردازند و برای مناطق مرزی کشور خود مزیت‌هایی را ایجاد کنند.

یکی از ویژگی‌های بسیار مهم و اصلی مناطق مرزی که یک ویژگی جغرافیایی طبیعی است و تمام ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های مثبت این مناطق را تحت‌الشعاع قرار داده است دور بودن از مرکز می‌باشد در واقع این دوری از مرکز پیامدهای نامطلوبی را به دنبال داشته که از جمله می‌توان به محرومیت شدید و حاشیه‌ای بودن این مناطق و مطرح نبودن در برنامه‌های توسعه‌ای ملی اشاره کرد؛

و بازارچه‌های مرزی نیز به همین منظور ایجاد شدند تا همین محدودیت‌ها و تنگناهای دوطرف مرز را تا حدودی برطرف کرده و در جهت توسعه این مناطق، عدالت اجتماعی و اقتصادی و ایجاد تعاملات اقتصادی و به‌صرفه بین مرزنشینان دو کشور قدمی بردارند.

ایجاد رونق اقتصادی، بالا بردن ضریب امنیتی مرزهای کشور، شکوفایی استعدادهای محلی و ایجاد اشتغال از اهداف تأسیس بازارچه‌ها هستند. این بازارچه‌ها می‌تواند محرک خوبی برای افزایش مبادلات رسمی، گسترش همکاری‌ها، توسعه بازارهای بین منطقه‌ای، تثبیت قیمت‌ها، جهت‌دهی سودهای تجاری، افزایش اشتغال و رفاه برای جامعه مرزنشین از اهداف تأسیس بازارچه‌های مرزی هستند. بازارچه‌های مرزی یکی از راه‌های ایجاد ارتباطات سالم و مستمر تجاری بین مردم دو کشور هم‌مرز می‌باشد که به‌منظور استفاده از پتانسیل‌های مناطق مرزی و مقابله با محرومیت‌ها و کاستی‌های موجود در این مناطق ایجاد شده‌اند. همکاری و هم‌دلی مردم دو طرف مرز از طریق تشریک در منابع و استفاده از فرصت‌های تجاری از طریق بازارچه‌های مرزی بیشتر و بیشتر شده و خصوصاً در کشورهای درحال توسعه و جهان سوم مرزنشینان که خاصیت محرومیت جزئی جدایی‌ناپذیر از وجودشان است مقدار قابل توجهی از نیازهایشان را از طریق مرز تأمین می‌کنند و گرچه این مبادلات ممکن است جنبه غیررسمی داشته باشند اما در زندگی اقتصادی مرزنشینان تأثیری مهم دارند و نمی‌توان آن‌ها را نادیده گرفت.

بنابراین معین و روشن است که دیگر مرزها تنها یک عامل دفاعی نیستند و دارای ابعاد سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و ... هستند و این به‌تنهایی دلیل بسیار بزرگ و مهمی برای توجه بیش‌ازپیش به این مقوله است. در استان سیستان و بلوچستان که در جنوب شرق کشور ایران واقع است و بیشترین مساحت مرزی را دارا می‌باشد توجه زیادی در این زمینه را داشته و دارد؛ و با وجود ایجاد بازارچه‌های مرزی در نقاط مختلف استان همچنان شاهد عقب‌ماندگی، فقر اقتصادی و فقر فرهنگی و وضعیت نابسامان ساکنین این مناطق هستیم. در این پژوهش نیز که به دلیل مشکلات عدیده‌ای که ساکنین این مناطق دارند به شناسایی عواملی که بر بهبود عملکرد بازارچه‌ها جهت رفع این مشکلات مؤثر است می‌پردازد و آن‌ها را به ترتیب اهمیت بیان می‌کند. در واقع مسئله اصلی که ذهن محقق را در رابطه با این موضوع واداشته و ایجاب کرده تا محقق به این مسئله بپردازد این است که با وجود بازارچه‌های مرزی باز هم مسائل و مشکلاتی از قبیل قاچاق سوخت، ناامنی در مناطق مرزی و بیکاری مفرط جوانان و نیروی کار این مناطق و تنگدستی و فقر فرهنگی از مهم‌ترین مشکلات ساکنین آن مناطق هستند.

بنابراین سؤالات اصلی تحقیق حاضر عبارت‌اند از:

- ۱- عوامل مؤثر بر بهبود عملکرد بازارچه‌های مرزی استان سیستان و بلوچستان کدام‌اند؟
- ۲- اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر بهبود عملکرد بازارچه‌های مرزی استان سیستان و بلوچستان چگونه است؟

پیشینه و مبانی نظری پژوهش

در سال ۱۳۸۱ در دانشگاه تربیت مدرس تهران پایان‌نامه‌ای با موضوع بازتاب فضایی تحول کارکرد مرز نمونه موردی: مرز جلفا توسط رحیمی و به راهنمایی حافظ انجام شد که نتایج حاصل از آن به این صورت است که باز شدن مرز جلفا سبب توسعه راه‌های ارتباطی و شبکه حمل‌ونقل، تحول در ساختار سیاسی فضا، گسترش ساختارهای اقتصادی و بهبود در وضعیت امنیتی و مرزبانی جلفا شده است و از سوی دیگر بازگشایی مرز تأثیر چشمگیری در جهت مهاجرت به این شهر و افزایش خدمات‌رسانی به آن را دارد.

در سال ۱۳۸۳ در دانشگاه شهید بهشتی با موضوع نقش بازارچه‌های مرزی در تثبیت جمعیت و توسعه روستایی مطالعه موردی: بازارچه مرزی باج‌گیران شهرستان قوچان و توسط آقای علی‌اکبر فخر فاطمی انجام شد که در این تحقیق نقش بازارچه‌های مرزی در کاهش مهاجرت، ایجاد اشتغال و خروج منطقه از انزوای جغرافیایی در این منطقه را موردبررسی قرار داد.

در سال ۱۳۸۴ در دانشگاه تربیت مدرس تهران پایان‌نامه‌ای با موضوع نقش تحول کارکرد مرز بر فضای جغرافیایی نمونه موردی: بخش باج‌گیران در مرز ایران و ترکمنستان توسط علی محمدپور انجام شد که توجه آن بیشتر بر روی کارکرد مرز بود و تغییر کاربرد مرز از حالت امنیتی به تجاری همراه با تأسیس بازارچه‌های مرزی مشترک در این منطقه و تغییرات جغرافیایی در زمینه حمل‌ونقل،

ارتباطات، فعال شدن تعداد زیادی از نمایندگی ادارات و سازمان‌های دولتی و غیردولتی که این تغییرات نتایج مثبتی داشت و در نمای شهر نسبت به گذشته تغییرات محسوس‌تری ایجاد کرد.

در سال ۱۳۸۷ در دانشگاه تهران با استفاده از روش میدانی پایان‌نامه‌ای با موضوع بررسی جایگاه بازارچه‌های مشترک مرزی در وضعیت رفاهی مرزنشینان نمونه موردی مطالعه: بازارچه‌های مرزی سردشت و پیرانشهر توسط اسماعیل‌زاده و راهنمایی سعیدی انجام شد که در آن نقش بازارچه‌های مرزی در میزان رفاه مرزنشینان پرداخته است. این پژوهش تا اندازه قابل‌قبولی نقش بازارچه‌های مرزی را بر متغیرهایی مانند اشتغال، تغذیه، بهداشت، درآمد و رفاه افراد و همچنین تأثیر بازارچه‌ها بر حجم اقتصاد غیررسمی و مهاجرت مرزنشینان را بررسی نموده است.

در سال ۱۳۸۹ در دانشگاه فردوسی مشهد پایان‌نامه‌ای با موضوع تحلیل بازتاب‌های سیاسی و فضایی بازارچه‌های مرزی نمونه موردی: بازارچه‌های مرزی اعماق مریوان توسط صبا مهدی‌زاد با راهنمایی دکتر سید هادی زرقانی انجام شد که نتایج حاصل بیان می‌کند این بازارچه توانسته اثرات اقتصادی و سیاسی مثبت همانند افزایش اشتغال، کاهش قاچاق، افزایش همکاری مناطق کردنشین و گسترش زیرساخت‌ها را همراه داشته باشد.

در سال ۱۳۹۵ محمدی یگانه و همکاران پژوهشی با کمک روش توصیفی تحلیلی در پی بررسی اثرات بازارچه‌های مرزی مهران در توسعه نواحی روستایی اطراف منطقه بودند نتایج حاصله حاکی از آن بود که بین ایجاد بازارچه و اثرات اقتصادی آن می‌توان به افزایش اشتغال، کاهش فقر، کاهش تمایل به مهاجرت رابطه معناداری وجود دارد.

در سال ۱۳۹۶ موسوی در پژوهشی به بررسی نقش بازارچه‌های مرزی تمرچین شهرستان پیرانشهر در استان آذربایجان غربی با کمک روش توصیفی-تحلیلی پرداخته است جامعه آماری بازرگانان پيله واران و سایر دست‌اندرکاران بازارچه‌های مرزی است نتایج نشان می‌دهد فعالیت بازارچه‌ها توانسته نقش بسیار زیادی در افزایش اشتغال، افزایش درآمد، بهداشت، تغذیه، تهیه نیازهای زندگی مرزنشینان، مسکن و محیط زیستی منطقه ایجاد نماید و همچنین از نظر اقتصادی نیز امنیت ایجاد شود.

در سال ۱۳۹۶ میرزایی و عبه در تحقیقی به بررسی تأثیر بازارچه‌های مرزی بر کیفیت زندگی روستاییان مرزنشین شهرستان مریوان داشته‌اند برای بررسی مفهوم کیفیت زندگی از بعد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و روانی با متغیرهای آن بررسی کرده است روش پژوهش ترکیبی تلفیقی از روش‌های کمی و کیفی تحقیقات نشان می‌دهد کیفیت زندگی با مولفه‌های مختلف آن مانند مسکن، درآمد، تعاملات و گرایش‌های فرهنگی سنجیده می‌شود بازارچه تأثیرات مثبت و منفی بسیاری بر کیفیت زندگی مرزنشینان می‌گذراند و همچنین مصاحبه‌ها حاکی از وجود شرایط نابرابر است که در آن فقط گروه‌های خاصی از مرزنشینان به‌ویژه شهرنشینان و تاجران و صاحبان بار سود می‌برند در نتیجه باید تا حد امکان شرایط مشارکت روستاییان و مرزنشینان در فعالیت بازارچه‌ها را فراهم نمود.

میرلطفی و همکارانش تحقیقی انجام دادند که در آن به مطالعه شعاع اثرگذاری بازارچه مرزی در حیطه اقتصادی بر روستاهای منطقه سیستان پرداختند. آن‌ها که در این پژوهش اهداف کاربردی را دنبال می‌کردند به این نتیجه رسیدند که بین فاصله روستاها و بازارچه رابطه معنادار و معکوسی غالب است. همچنین در نتایج پژوهش خود بیان داشتند که بازارچه میلک در زمینه جذب نیروی انسانی یا همان کارگر در سطح محلی می‌باشد.

در سال ۲۰۱۰ بیسی و همکاران در اروپای مدرن به دنبال تأثیر همکاری‌های مرزی بر توسعه مناطق روستایی این مطالعه را انجام دادند. در واقع این تحقیق به دنبال تغییر و تحولات نقاط مرزی در اروپا بود که در نتایج حاصله عنوان شد که اولاً توجه به مناطق مرزی و کیفیت زندگی در این نواحی است که آینده آن را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد دوماً توسعه در این مناطق از راه گفتمان و اعتمادسازی با همسایگان ممکن است و سوماً ارتباط مشترک در مرزها یک ویژگی بارز در این مناطق می‌باشد که تغییر در این مناطق را به وجود می‌آورد.

در سال ۲۰۱۶ اف‌تی‌سی‌ای پژوهشی در ارتباط با بازارچه‌های مرزی انجام داد و مسائلی از قبیل افزایش معاملات قانونی، گسترش نظارت بر عملکرد، توسعه زیرساخت‌ها و جذب سرمایه‌های خارجی جهت رونق کسب‌وکار را از معلول‌های عملکرد مثبت بازارچه‌های مرزی مطرح نمود. قابل‌ذکر است این تحقیق تحت عنوان بازارچه‌های مرزی، دسترسی به مرز انجام گرفته است.

در سال ۲۰۱۸ ستورو در تحقیق خود بازارهای جدیدالتأسیس را بررسی کرد و نتایج پژوهش خود را به این‌سان تشریح نمود که بازارهای مرزی در کاهش فساد مالی و تثبیت مناطق مرزی در احیای اقتصادی نقش بسزایی دارند و تأثیرات مثبتی بر شاخص‌های اقتصادی می‌گذارند.

در سال ۲۰۲۰ رونگ مرزهای آسیای شرقی را بررسی کرد و در نتایج پژوهش خود بیان داشتند که مناطق مرزی با فاصله بیشتری از همدیگر واقع شده‌اند و ارتباطات اجتماعی و کارآمدتری در عرصه اقتصاد باهم دارند. همچنین بیان دارند که مناطق مرزی به دلیل برخورداری از منابع مالی تولید صنعتی که مکمل هم هستند می‌تواند از تجارت بین‌الملل استفاده و بهره لازم را ببرند. برخی از مناطق مرزی همسایه حتی می‌توانند موانع مربوط به مرز خود را به‌صورت خودخواسته کاهش دهند یا از بین ببرند و یک جامعه اقتصادی واحد را به وجود آورند تا بتوانند به اقتصاد خارج از مقیاس دست یابند.

تعاریف برخی از مبانی نظری در جدول ۱ بیان شده است:

جدول ۱- بخشی از تعاریف نظری

ردیف	عنوان	تعریف
۱	مرز	به خط فاصل و جداکننده حدود حکومتی، جغرافیایی، سیاسی دو کشور از نظر محدوده قلمرو زمینی، دریایی، هوایی و زیرزمینی مرز گفته می‌شود و شاخصی مهم برای تشخیص حدود یک کشور از کشور همسایه است
۲	سرحد	سرحد در قدیم به منطقه و محدوده تماس بین دو قدرت مستقل و سیاسی که اجتماع و استقلال داشتند اطلاق می‌شد. مجتهد زاده عنوان می‌کند که هر سرحدی نشانگر دو نهایت است ابتدا شاخص حد و حدود بیرونی قدرت و نفوذ حکومت و در مرحله دوم نشانه لبه‌های فشار سیاسی یک قدرت مستقل در برابر بیگانگان است. (مجتهد زاده، ۱۳۸۰: ۳۵)
۳	تفاوت بین مرز و سرحد	از نظر کریستف نظریه‌پرداز در سال ۱۹۹۵ سرحد به معنا حد جلویی، حد انتهایی و یا نوک‌تیز معرفی می‌شود اما مرز به حدود و محدوده سرزمین‌ها اطلاق می‌شود. مرز، خط مشخص کردن جدایی (دو کشور) است درحالی‌که سرحد منطقه برخورد (دو قدرت) می‌باشد.

بازارچه مرزی

بازارچه مرزی محوطه‌ای است محصور، واقع در نقطه صفر مرزی که اهالی دو طرف مرز می‌توانند تولیدات و محصولات کشور خود را با رعایت مقررات صادرات و واردات برای دادوستد در این بازارچه‌ها عرضه نماید.

بازارچه‌های مرزی فعال در کشور بر دو نوع است: نوع اول بازارچه‌هایی است که بر اساس مجوز وزارت بازرگانی تشکیل شده‌اند، مانند بازارچه‌های کردستان، کرمانشاه، سیستان و بلوچستان و ... که عموماً در مناطق محروم مرزی به‌منظور محرومیت‌زدایی، ایجاد اشتغال و درآمد برای اهالی تأسیس می‌گردند. درمجموع ۲۸ بازارچه از این نوع در کشور وجود دارد و فعال می‌باشد. نوع دوم بازارچه‌هایی هستند که مجوز ایجاد آن‌ها بر اساس مصالح ملی و تشخیص شورای امنیت ملی صادر می‌شود. این‌گونه بازارچه‌ها غالباً با نظر شورای مذکور در مکان و زمان معین ایجاد و منحل می‌شوند و تعداد آن‌ها نامشخص است. بازارچه‌های مرزی تحت سرپرستی استانداری‌ها و بر اساس مقررات صادرات و واردات فعالیت می‌کنند و نحوه اداره هر بازارچه خاص همان بازارچه می‌باشد. (گزارش‌های اقتصادی ۱۳۸۷).

مواد و روش پژوهش

این تحقیق از لحاظ هدفی که دارد یک تحقیق کاربردی است و از لحاظ روش نیز یک تحقیق اکتشافی می‌باشد. جامعه آماری در پژوهش مذکور تمامی افراد باتجربه و کارمندان بومی و مدیران بازارچه‌های مرزی استان سیستان و بلوچستان می‌باشند (فی المجموع تعداد ۲۶ نفر مطابق با آمار سامانه پاکنا سازمان و مدیریت استان در این بازارچه‌ها مشغول به خدمت‌رسانی هستند) که تعداد ۶ نفر از آنان با روشی غیرتصادفی و تعمدی به‌عنوان نمونه انتخاب شدند. نمونه‌گیری در این تحقیق به‌صورت غیر تصادفی و تعمدی انجام شده است. فرایند انتخاب نمونه به سابقه کار کارکنان، پست سازمانی، میزان حضور و سکونت فرد در مناطق مرزی و همچنین تمایل وی برای همکاری در این تحقیق بستگی داشته است. درواقع در این تحقیق از هر بازارچه یک نفر در نمونه

مورد مطالعه قرار گرفت تا نتایج به دست آمده قابلیت تعمیم به تمام بازارچه‌های سطح استان را داشته باشد. برای جمع‌آوری داده و اطلاعات در این تحقیق از چند طریق بهره گرفته شد که در این قسمت به آن‌ها اشاره می‌کنیم؛ در بخش اول این پژوهش که مبتنی بر شناسایی عوامل است به دو روش مطالعات کتابخانه‌ای و مصاحبه متوصل شدیم. مطالعات کتابخانه‌ای حول محور موضوع با بررسی مقالات و کتب مربوطه انجام گرفت و برخی عوامل در قالب چهار دسته کلی حاصل این مرحله از مطالعه بود همچنین شایان ذکر است که در گام بعدی جمع‌آوری داده‌ها با استفاده از روش مصاحبه عوامل دیگری شناسایی شدند و یک دسته دیگر به دسته‌های کلی پژوهش افزوده و مدل مفهومی تحقیق را کامل کرد. در مرحله بعد نیز که به منظور اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر بهبود عملکرد بازارچه‌های مرزی استان سیستان و بلوچستان انجام شد وارد تکنیک‌های کمی و روش‌های تصمیم‌گیری چندمعیاره شدیم. بدین منظور ابتدا از ابزار پرسشنامه قیاسی زوجی طراحی و بین اعضای نمونه توزیع شد. سپس نتایج حاصل از محاسبات کمی ارائه شد. در مرحله بعدی تحقیق که تجزیه و تحلیل داده‌ها، به منظور اولویت‌بندی با رویکردی ترکیبی و هیبریدی انجام شد از دو تکنیک AHP و ویکور استفاده شد. به این منظور ابتدا با نظرخواهی از خبرگان سه معیار برای انجام اولویت‌بندی شناسایی شدند و بعد از آن با تکنیک AHP معیارها را موزون کرده و نهایتاً با استفاده از تکنیک ویکور به اولویت‌بندی عوامل شناسایی شده می‌پردازیم. این محاسبات نیز با رویکرد فازی انجام شده است. رویکرد هیبریدی استفاده شده در فضای فازی نیز رویکردی نوین در استفاده هم‌زمان از چند روش از روش‌های تصمیم‌گیری چندمعیاره است؛ به صورتی که خروجی نهایی یک روش به عنوان ورودی روش دیگر استفاده شود که در این تحقیق نیز خروجی روش FAHP به عنوان ورودی روش ویکور فازی استفاده و نتایج به دست آمد که یک استفاده مناسب از این رویکرد در این تحقیق صورت گرفت.

جدول ۲- عوامل مؤثر بر بهبود عملکرد بازارچه‌های مرزی استان سیستان و بلوچستان

بعد	شاخص	منبع
عوامل زیرساختی (ساختاری)-مدیریتی	تقویت آن تن‌دهی موبایل	میرمراذهی (۱۴۰۱) مصاحبه
	اماکن مناسب اقامتی	میرمراذهی (۱۴۰۱) مصاحبه
	اماکن مناسب غذاخوری	رئیس (۱۴۰۱) مصاحبه
	اماکن بهداشتی مناسب	میر (۱۴۰۱) مصاحبه
	توسعه فیزیکی بازارچه	سعدی محمدی ۱۴۰۱
	راه‌های مناسب مواصلاتی	طالبی و همکاران، ۱۳۹۴
	سهولت رفت‌وآمد از بازارچه‌ها به مناطق مسکونی	هامون نورد (۱۴۰۱) مصاحبه
	انبارهای استاندارد و مناسب	میرمراذهی (۱۴۰۱) مصاحبه
	وجود پارکینگ‌های ایمن و مناسب	میر (۱۴۰۱) مصاحبه
	ریسک‌پذیری مسئولین	سعدی محمدی ۱۴۰۱
	انتخاب مدیران شایسته و بومی	میر (۱۴۰۱) مصاحبه
	نظارت دقیق بر عملکرد بازارچه‌های مرزی	میرزایی و عبدعزیز، ۱۳۹۷
	ارزیابی عملکرد مقطعی بازارچه‌های مرزی توسط نهادهای ذی‌ربط	رئیس (۱۴۰۱) مصاحبه
	شفافیت در نحوه عملکرد و واگذاری غرفه‌های بازارچه‌ها	رئیس (۱۴۰۱) مصاحبه
عوامل فرهنگی-اجتماعی	الکترونیکی کردن بازارچه‌ها و ایجاد سامانه‌ها برای معاملات بزرگ از طریق الکترونیکی و پرداخت‌های آنلاین (ارزدیجیتال)	هامون نورد (۱۴۰۱) مصاحبه
	وجود تعاونی‌های مردمی تجاری	محمدی، ۱۴۰۰
	آموزش و باسوادتر کردن مردم محلی و مرزنشین	ارباب (۱۴۰۱) مصاحبه
	توزیع برابر منافع	سعدی محمدی، ۱۴۰۱
	تقویت روحیه مشارکتی مردم محلی	دهواری (۱۴۰۱) مصاحبه
	زدودن فقر از جبین روستاهای مرزی	سرگزی (۱۴۰۱) مصاحبه
	آشنایی روستاییان با قوانین تجارت در بازارچه	رئیس (۱۴۰۱) مصاحبه
	تقویت روابط و تعاملات فرهنگی با همسایگان	میر (۱۴۰۱) مصاحبه
	استفاده از مردم بومی برای اداره امور و نه فقط کارگری	سعدی محمدی، ۱۴۰۱
	کاهش مهاجرت مرزنشینان	ابراهیمی و احمدوند، ۱۳۹۸
	اشتغال‌زایی بازارچه برای زنان	رئیس (۱۴۰۱) مصاحبه

منبع	شاخص	بعد
ستور، ۲۰۱۸	ثبات سیاسی در کشورهای هم‌جوار	عوامل سیاسی (قانونی) - امنیتی
میرمراذهی (۱۴۰۱) مصاحبه	کاهش دید نظامی و امنیتی خشک حاکم در منطقه بازارچه	
احمدی و همکاران، ۱۳۹۸	کاهش قاچاق از راه مرزهای استان	
سعدی محمدی، ۱۴۰۱	عدم وجود سیاست محدودیت برای واردات و صادرات	
محمدی، ۱۴۰۰	تأثیرات امنیتی فرامنطقه‌ای بازارچه	
میر (۱۴۰۱) مصاحبه	ایجاد امنیت معقول در محل بازارچه توسط نیروهای بسیج محلی	
هامون نورد (۱۴۰۱) مصاحبه	برخورد مناسب و محترمانه نیروهای امنیتی با مردم مرزنشین در محل بازارچه‌ها	
ارباب (۱۴۰۱) مصاحبه	بیمه کردن انبارها و غرفه‌های بازارچه مرزی	
سعدی محمدی، ۱۴۰۱	بهبود درآمد از طریق بازارچه نسبت به سایر راه‌های درآمد در روستاهای مرزی	عوامل اقتصادی - سرمایه‌ای
آگنس، ۲۰۱۱	صدور کالاهای تولیدی روستاییان مرزنشین	
سرگز (۱۴۰۱) مصاحبه	راه‌اندازی صنایع کوچک در مناطق بازارچه مرزی	
رئیی (۱۴۰۱) مصاحبه	راه‌اندازی خرده‌فروشی در بازارچه‌های مرزی برای رانندگان و کارگران مشغول	
محمدی، ۱۴۰۰	اعطای تسهیلات کم‌بهره به مرزنشینان	
ارباب (۱۴۰۱) مصاحبه	عدم لزوم سرمایه بالا برای فعالیت در بازارچه مرزی	
سعدی محمدی، ۱۴۰۱	رویکرد صادراتی بیشتر به بازارچه‌های مرزی	
میر (۱۴۰۱) مصاحبه	تغییر در قیمت کالاهای مصرفی مرزنشینان در بازارچه مرزی	
هامون نورد (۱۴۰۱) مصاحبه	اختصاص بودجه بر اساس عملکرد بازارچه‌ها	

محدوده مورد مطالعه

بازارچه‌های مرزی استان سیستان و بلوچستان

استان سیستان و بلوچستان در حال حاضر هفت بازارچه فعال مرزی دارد که پنج بازارچه آن در مرز مشترک با پاکستان است و شامل میرجاوه در زاهدان، پیشین در سرباز، کوهک و جالق در سراوان، ریمدان در چابهار می‌باشد. همچنین دو بازارچه مرزی در مرز مشترک با افغانستان (میلک و گمشاد در زابل) دارد. این هفت بازارچه مرزی نقش به سزایی در مبادلات بازرگانی با کشورهای همسایه دارند.

استان سیستان و بلوچستان دارای بالاترین تعداد بازارچه‌های فعال در میان استان‌های مرزی کشور است.

- **بازارچه مرزی میرجاوه:** بازارچه مرزی میرجاوه در ۱۵ کیلومتری بخش میرجاوه قرار دارد و در آن سوی مرز با شهرک تفتان پاکستان هم مرز است. این بازارچه در محوطه‌ای به مساحت ۱۲۰۰۰۰ مترمربع دایر شده و عمده اقلام صادراتی آن کشمش، خرما و تخم گشنیز می‌باشد. این بازارچه دارای تأسیسات اداری برای کارکنان بازارچه و گمرک و مرزبانی و همچنین سوله و انبار و باسکول ۶۰ تنی می‌باشد. اقلام عمده صادراتی آن شامل تخم کشنیز، نخود خام، خرما، آلو بخارا، عناب و شکلات است.
- **بازارچه مرزی پیشین:** این بازارچه در زمینی به مساحت ۹۰۰۰ مترمربع در ۱۵ کیلومتری بخش پیشین از توابع شهرستان سرباز و در مقابل روستای ردیک پاکستان قرار گرفته است. فعالیت تجاری این بازارچه از سال ۱۳۷۵ آغاز شده و دارای مجموعه اداری، دو سوله به مساحت ۲۱۵۰ مترمربع به عنوان انبار و یک دستگاه باسکول ۶۰ تنی می‌باشد. اقلام عمده صادراتی آن عبارت‌اند از کنسرو جات، نخود خام، ضایعات آهن، شکلات، نمک، گچ
- **بازارچه مرزی میلک:** این بازارچه در مرز افغانستان واقع شده و در راستای اهداف سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ایجاد شده است. از اهداف مهم این بازارچه رسمی کردن مبادلات میان ایران و افغانستان، ایجاد اشتغال برای مردم بومی، بالا بردن درآمد آنان از طریق تبادل کالا، جلوگیری از قاچاق کالا و مواد مخدر، حفظ ثبات و امنیت مرزی منطقه، همکاری با نیروی انتظامی و بهبود مسائل اجتماعی و فرهنگی مردم این منطقه می‌باشد. این بازارچه در مجاورت روستای میلک و در جوار

رودخانه مرزی مشترک پریان و در نزدیکی شهر زرنج افغانستان قرار دارد. بازارچه میلک در حال حاضر دارای ۷ دستگاه سوله (انبار)، غرفه‌های تجاری و ساختمان اداری بازارچه، گمرک، پاسگاه انتظامی و باسکول ۶۰ تنی می‌باشد و از این رو یکی از مجهزترین بازارچه‌های سطح استان است. پل ابریشم (میلک) به‌منظور رونق تجاری و بازرگانی و ترانزیت کالا در جوار بازارچه مرزی میلک افتتاح و پس از بهره‌برداری مورد استفاده تجار و بازرگانان قرار گرفته است. اقلام عمده صادراتی آن عبارت‌اند از سیب‌زمینی، گوجه‌فرنگی، سیمان سفید، پمپ آب، کنسرو لوبیا، کولر آبی، نمک، کلمن آب، قیر، زغال‌سنگ، یخچال و غیره

- **بازارچه مرزی کوهک:** این بازارچه در ۵ کیلومتری روستای کوهک از توابع بخش بم پشت سراوان در محدوده فنس کشی شده و از سال ۱۳۷۵ فعالیت تجاری خود را آغاز کرده است. همچنین در آن سوی مرز نیز کشور پاکستان مبادرت به ساخت گمرک و تأسیسات مورد نیاز نموده است. این بازارچه در محوطه‌ای فنس کشی شده به مساحت ۱۰ هکتار ایجاد شده و از امکانات آب، برق و تلفن برخوردار است. اقلام عمده صادراتی آن شامل نخود خام، گریس، خرما، آهن قراضه، پارافین می‌باشد.
- **بازارچه مرزی جالق:** این بازارچه در ۱۵ کیلومتری بخش جالق در زمینی به مساحت ۱۰ هکتار با تأسیسات ساختمان اداری-تجاری به مساحت ۱۲۸۱ مترمربع دو واحد یک هزار متری سوله به‌عنوان انبار با تأسیسات آب، برق، باسکول ۶۰ تنی از نیمه دوم سال ۱۳۸۵ شروع به فعالیت نموده است. اقلام عمده صادراتی آن نوشابه و خرما می‌باشد.
- **بازارچه مرزی گمشاد:** این بازارچه در روستای گمشاد واقع در بخش میانکنگی واقع شده و در ماه‌های پایانی سال ۱۳۸۶ راه‌اندازی و شروع به فعالیت نموده است. اقلام عمده صادراتی آن رب گوجه‌فرنگی، شکلات، کیک، نوشابه، آب‌لیمو است.
- **بازارچه مرزی ریمدان:** این بازارچه در حوزه شهرستان چابهار واقع گردیده و در سال ۱۳۸۴ فعال گردید. برای افزایش مبادلات تجاری ایران و پاکستان، مرز ریمدان در ۱۲۰ کیلومتری شرق چابهار حرف اول را می‌زند. ریمدان نزدیک‌ترین و امن‌ترین مسیر برای ترانزیت کالا از دو بندر کراچی (بزرگ‌ترین شهر تجاری پاکستان) و گوادر (مدرن‌ترین بندر پاکستان) به ایران و کشورهای آسیای میانه است. ریمدان همچنین نقطه اتصال چابهار و گوادر است. تعداد زیادی از مردم بلوچستان پاکستان سالانه برای سفرهای زیارتی و سیاحتی به ایران سفر می‌کنند که باز هم مرز ریمدان به سبب نزدیکی حرف اول را در تردد جهان گردان و زائران دارد. اقلام عمده صادراتی پیاز، آهن قراضه، سیب‌درختی است.

بحث و ارائه یافته‌ها

پس از مطالعات و انجام مراحل پژوهش و مصاحبه‌ها نهایتاً به‌منظور اولویت‌بندی پرسشنامه قیاسی زوجی تدوین و نتایج به شرح ذیل به دست آمد:

نتایج حاصل از ترکیب FAHP و ویکور فازی

برای اولویت‌بندی عوامل با تکنیک‌های مذکور ابتدا با نظرخواهی از خبرگان جامعه آماری پژوهش نتیجه گرفته شد تا اولویت‌بندی بر اساس سه معیار (زمان انجام یا تأثیر عامل، میزان اثربخشی عامل، میزان کارایی عامل) اولویت‌بندی انجام گیرد بدین منظور برای وزن دادن به معیارها از تکنیک AHP فازی و برای اولویت‌بندی از تکنیک ویکور فازی بهره بردیم که در ادامه به شرح نتایج می‌پردازیم:

جدول ۳- وزن معیارها به‌منظور اولویت‌بندی

رتبه	نام معیار	نوع معیار	وزن معیار
۲	زمان بر بودن	منفی	۰,۲
۱	میزان اثربخشی	مثبت	۰,۴
۱	میزان کارایی	مثبت	۰,۴

(یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳)

همان‌طور که از جدول بالا مشخص است بر اساس هدف، اثربخش بودن رتبه یک را به خود اختصاص داده است. رتبه‌های بعدی به ترتیب به هزینه‌بر بودن تعلق می‌گیرد. برای محاسبات ویکور نیز از طیف فازی زیر استفاده شده است:

جدول ۴- طیف فازی

کد	عبارت کلامی	L	M	U
۱	خیلی کم	۰	۰	۰,۲۵
۲	کم	۰	۰,۲۵	۰,۵
۳	متوسط	۰,۲۵	۰,۵	۰,۷۵
۴	زیاد	۰,۵	۰,۷۵	۱
۵	خیلی زیاد	۰,۷۵	۱	۱

(یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳)

اولویت‌بندی عوامل مدیریتی مؤثر بر بهبود عملکرد بازارچه‌های مرزی استان سیستان و بلوچستان به روش ویکور فازی

جدول ۵- عوامل مدیریتی

عوامل مدیریتی
ریسک‌پذیری مسئولین
نظارت دقیق
ارزیابی عملکرد
شفافیت در عملکرد
مدیران بومی

(یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳)

انتخاب بهترین گزینه

با توجه به مقادیر S ، R و Q مربوط به گزینه‌ها که به صورت نزولی مرتب شده‌اند تصمیم گرفته می‌شود. برای تصمیم‌گیری دو شرط بررسی و بر اساس این دو شرط سه حالت به وجود می‌آید که بر اساس آن تصمیم گرفته می‌شود:

الف) شرط ۱: شرط مزیت قابل قبول

اگر $A(1)$ و $A(2)$ به ترتیب اولین و دومین گزینه برتر بر اساس مقدار Q و n بیانگر تعداد گزینه‌ها باشد، رابطه زیر برقرار باشد.

$$Q(A(2)) - Q(A(1)) \geq 1/n - 1 \quad \text{رابطه (۱)}$$

ب) شرط ۲: شرط ثبات قابل قبول در تصمیم‌گیری

گزینه $A(1)$ باید حداقل در یکی از گروه‌های R و S به عنوان رتبه برتر شناخته شود. حالت‌هایی که پیش می‌آید:

حالت ۱: زمانی که شرط اول برقرار نباشد، مجموعه‌ای از گزینه‌ها به صورت رابطه زیر به عنوان گزینه‌های برتر انتخاب می‌شوند:

$$A(1), A(2), \dots, A(M) = \text{گزینه های برتر}$$

بیشترین مقدار M با توجه به رابطه زیر محاسبه می‌شود:

$$Q(A(M)) - Q(A(1)) < 1/n - 1 \quad \text{رابطه (۲)}$$

حالت ۲: زمانی که تنها شرط دوم برقرار نباشد دو گزینه $A(1)$ و $A(2)$ به عنوان گزینه‌های برتر انتخاب می‌شوند.

حالت ۳: اگر هر دو شرط برقرار بود گزینه‌ای که کمترین مقدار Q را دارد به عنوان بهترین گزینه انتخاب خواهد شد. نحوه پذیرش شرط‌ها در جدول زیر آمده است.

جدول ۶- بررسی پذیرش شرط‌ها

شرط اول	عدم پذیرش
شرط دوم	-
حالت انتخابی	حالت اول

(یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳)

بنابراین گزینه‌های مدیران بومی، نظارت دقیق، ارزیابی عملکرد، به عنوان گزینه‌های نهایی انتخاب می‌شوند.

اولویت‌بندی عوامل زیرساختی مؤثر بر بهبود عملکرد بازارچه‌های مرزی استان سیستان و بلوچستان به روش ویکور فازی

جدول ۷- عوامل زیرساختی

عوامل ساختاری
امکانات رفاهی
راه مواصلاتی
سهولت رفت آمد
انبار استاندارد
پارکینگ استاندارد
توسعه فیزیکی بازارچه

(یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳)

انتخاب بهترین گزینه

جدول ۸- انتخاب بهترین گزینه

شرط اول	عدم پذیرش
شرط دوم	-
حالت انتخابی	حالت اول

(یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳)

بنابراین گزینه‌های انبار استاندارد، راه مواصلاتی، سهولت رفت‌وآمد، امکانات رفاهی، پارکینگ استاندارد به‌عنوان گزینه‌های نهایی انتخاب می‌شوند.

اولویت‌بندی عوامل فرهنگی-اجتماعی مؤثر بر بهبود عملکرد بازارچه‌های مرزی استان سیستان و بلوچستان به روش ویکور فازی

جدول ۹- عوامل فرهنگی-اجتماعی

عوامل فرهنگی-اجتماعی
تعاونی‌ها
سطح سواد مرزنشینان
توزیع برابر منافع
روحیه مشارکتی
فقرزدایی از روستاهای مرزی
آموزش قوانین تجارت به مردم
روابط با مردم کشور هم‌جوار
بومی‌گزینی در کارکنان
کاهش مهاجرت مرزنشینان
اشتغال‌زایی بانوان

(یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳)

انتخاب بهترین گزینه

جدول ۱۰- انتخاب بهترین گزینه

شرط اول	عدم پذیرش
شرط دوم	-
حالت انتخابی	حالت اول

(یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳)

بنابراین گزینه‌های بومی‌گزینی در کارکنان، روحیه مشارکتی، توزیع برابر منافع، اشتغال‌زایی بانوان، آموزش قوانین تجارت به مردم، روابط با مردم کشور هم‌جوار، به‌عنوان گزینه‌های نهایی انتخاب می‌شوند.

اولویت‌بندی عوامل سیاسی-امنیتی مؤثر بر بهبود عملکرد بازارچه‌های مرزی استان سیستان و بلوچستان به روش ویکور فازی

جدول ۱۱- عوامل سیاسی-امنیتی

عوامل سیاسی-امنیتی
ثبات سیاسی کشور همسایه
کاهش دید نظامی در بازارچه
کاهش قاچاق
عدم محدودیت مبادله
تأثیرات امنیتی فرا منطقه‌ای
ایجاد امنیت توسط بسیج محلی
برخور محترمانه نیروهای امنیتی
بیمه کردن غرفه‌ها

(یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳)

انتخاب بهترین گزینه

جدول ۱۲- انتخاب بهترین گزینه

شرط اول	عدم پذیرش
شرط دوم	-
حالت انتخابی	حالت اول

(یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳)

بنابراین گزینه‌های ثبات سیاسی کشور همسایه، کاهش قاچاق، عدم محدودیت مبادله، ایجاد امنیت توسط بسیج محلی، کاهش دید نظامی در بازارچه، برخور محترمانه نیروهای امنیتی به عنوان گزینه‌های نهایی انتخاب می‌شوند.

اولویت‌بندی عوامل اقتصادی-سرمایه‌ای مؤثر بر بهبود عملکرد بازارچه‌های مرزی استان سیستان و بلوچستان به روش ویکور فازی

جدول ۱۳- عوامل اقتصادی-سرمایه‌ای

عوامل اقتصادی-سرمایه‌ای
برتر بودن درآمد بازارچه
صادرات کالاهای روستاییان
راه‌اندازی صنایع کوچک
راه‌اندازی خرده‌فروشی
تسهیلات کم بهره
عدم نیاز به سرمایه بالا
تقویت رویکرد صادراتی
تغییر در قیمت مورد نیاز مرزنشینان
اختصاص بودجه بر اساس عملکرد

(یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳)

انتخاب بهترین گزینه

جدول ۱۴- انتخاب بهترین عوامل اقتصادی-سرمایه‌ای

شرط اول	عدم پذیرش
شرط دوم	-
حالت انتخابی	حالت اول

(یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳)

بنابراین گزینه‌های صادرات کالاهای روستاییان، راه‌اندازی خرده‌فروشی، راه‌اندازی صنایع کوچک، برتر بودن درآمد بازارچه، به عنوان گزینه‌های نهایی انتخاب می‌شوند.

اولویت‌بندی کلی ابعاد

جدول ۱۵- ابعاد کلی تحقیق

ابعاد کلی
عوامل مدیریتی
عوامل زیرساختی
عوامل فرهنگی-اجتماعی
عوامل سیاسی-امنیتی
عوامل اقتصادی-سرمایه‌ای
(یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳)

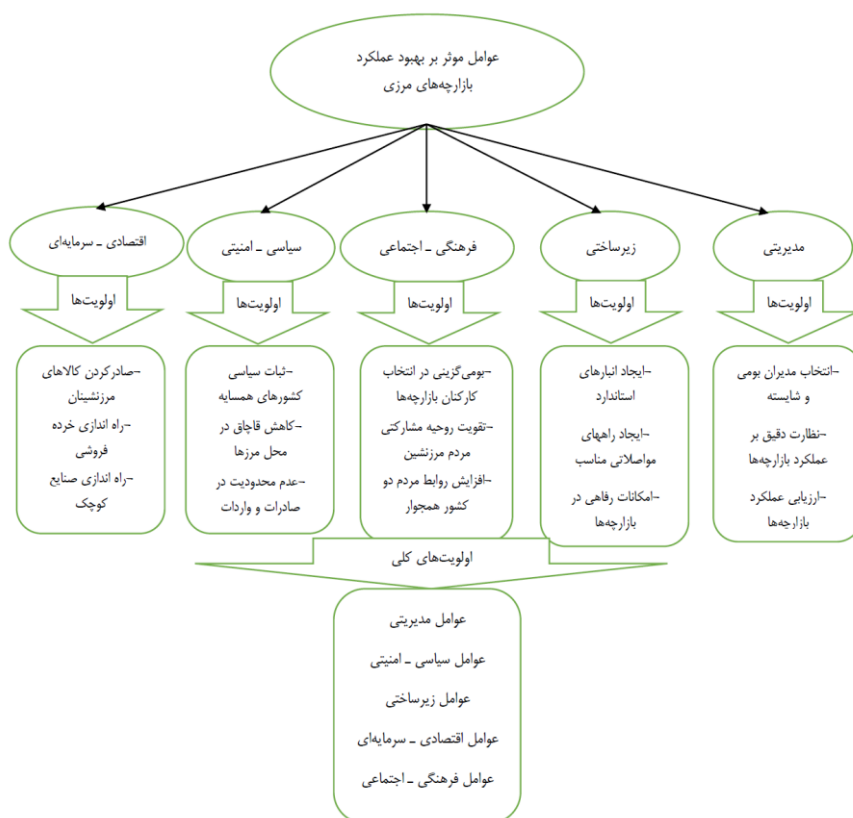
انتخاب بهترین گزینه

جدول ۱۶- انتخاب بهترین گزینه

شرط اول	عدم پذیرش
شرط دوم	-
حالت انتخابی	حالت اول

(یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳)

بنابراین گزینه‌های عوامل مدیریتی، عوامل سیاسی-امنیتی، عوامل زیرساختی، عوامل اقتصادی - سرمایه‌ای، عوامل فرهنگی - اجتماعی به‌عنوان گزینه‌های نهایی انتخاب می‌شوند.
بنابراین مدل نهایی پژوهش به شرح ذیل بیان می‌گردد:

نمودار ۱ - مدل نهایی تحقیق حاضر

نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها

همان‌طور که استحضار دارید تجارت و بازرگانی به‌عنوان موتور محرکه جهت رسیدن به رشد اقتصادی پایدار در هر جامعه و کشوری می‌باشد؛ و در حال حاضر در کشور ایران و استان سیستان و بلوچستان که شکاف بزرگی از نظر دسترسی به فرصت‌ها و شاخص‌های

توسعه بین این استان و مرکز ایجاد شده است و بازتاب‌دهنده تهدیدات متعدد مخل امنیت پایدار ملی است باید تمامی پتانسیل‌های مرزی موجود در این استان را در جهت پویایی و کاهش این شکاف به کار گرفت. بازارچه‌های مرزی به‌عنوان نهادهایی مطرح هستند که قطعاً عملکرد مطلوب آن‌ها زمینه‌ساز تحرک و درآمد و رشد اقتصادی برای مردم مرزنشین می‌باشد. شاید اصلی‌ترین دلیل برای ایجاد و تاسیس بازارچه‌های مرزی استان سیستان و بلوچستان نیز کاهش همین شکاف بسیار عمیق از جبین استان بود و به‌عبارت‌دیگر برنامه‌ریزان سطح ملی و منطقه‌ای به‌منظور زدودن فقر و توسعه‌نیافتگی از سیمای زیبای استان سیستان و بلوچستان این بازارچه‌ها را تأسیس کردند اما متأسفانه باگذشت سالیان زیادی مشهود است که عملکرد و نتایج حاصل از فعالیت این بازارچه‌ها به‌دوراز اهداف تعیین‌شده است و انتظارات مردم و مسئولین برآورده نشده‌اند.

در همین جهت بود که پژوهشگر، با سؤال اصلی عوامل مؤثر بر بهبود عملکرد بازارچه‌های مرزی استان سیستان و بلوچستان کدام‌اند؟ به انجام این تحقیق اقدام نمود؛ شایان‌ذکر است که روش آمیخته (کیفی و کمی) و همچنین انجام مصاحبه‌های عمیق با مسئولین بومی بازارچه‌ها متناسب با اهداف این تحقیق انتخاب شدند که نتایج این پژوهش را به واقعیت‌ها و حتی‌الامکان دقیق بیان نمود. در این بین عوامل بسیار زیادی مطرح شد که به تفصیل در این تحقیق موردبررسی و تحلیل قرار گرفتند اما درمجموع همه عوامل در پنج بخش بسیار مهم ارائه شدند که عبارت بودند از: عوامل مدیریتی، عوامل زیرساختی، عوامل فرهنگی-اجتماعی، عوامل سیاسی-امنیتی و عوامل اقتصادی-سرمایه‌ای. در انتها نیز باهدف مهم، فرآیند اولویت‌بندی عوامل انجام پذیرفت که بر اساس سه معیار (میزان اثربخشی، میزان کارایی و زمان‌بر بودن) با تکنیک ویکور فازی اولویت‌بندی کردیم.

نتایج بخش اول بیانگر این است که عوامل مدیریتی و زیرساختی تأثیرگذارترین عوامل می‌باشند. نتایج اولویت‌بندی نشان می‌دهد که عوامل مدیریتی و نحوه صحیح مدیریت در بازارچه‌های مرزی و ایجاد زیرساخت‌های اصلی نسبت به سایر عوامل اولویت دارند که این نتیجه نیز تا حدودی نشان داد اهمیت بعد مدیریت در عملکرد بازارچه‌ها بسیار مهم است و این موضوع نیز با تمام مصاحبه‌های انجام شده نیز هم‌راستا می‌باشد. این نتیجه نشان‌دهنده اهمیت مدیریت درست بازارچه‌ها می‌باشد بنابراین توصیه می‌شود برای اداره کردن مؤثرتر و بهتر بازارچه‌های مرزی در استان سیستان و بلوچستان از مدیران کاربلد و باتجربه بومی استفاده شود و اگر در این بخش بتوانیم بازارچه‌های مرزی استان را درست و صحیح اداره کنیم و مدیران بومی و باتجربه و آشنا با فرهنگ و قومیت منطقه را به کار بگماریم بسیاری از این بازارچه‌ها از حالت کنونی خارج شده و تحول درستی ایجاد می‌شود. نتیجه این قسمت از تحقیق با نتایج پژوهش‌های احمدی و همکاران (۱۳۹۸) و سعدی محمدی (۱۴۰۱) هم‌راستا و دارای همگرایی است و صحنه نتایج آن‌ها را به‌مثابه تأییدکنندگی می‌رساند.

بحث بعدی نیز مسائل زیرساختی هست که به‌عنوان مؤثرترین عوامل شناخته‌شده‌اند و این نیز از مشکلات عدیده این استان است که این نتیجه نیز با تمام پژوهش‌های قبل از جمله تحقیق سعدی محمدی (۱۴۰۱) همپوشانی دارد، تحقیق دیگری نیز به این موضوع اشاره کرده است که در پیشینه پژوهش بیان شد که احمدی و همکاران (۱۳۹۸) و سنتور (۲۰۱۸) نیز در تحقیق خود بر بحث زیرساخت‌ها تأکید ویژه داشتند و با نتایج تحقیق حاضر نیز همگرایی مثبت ایجاد کردند. بحث اول در رابطه با بحث راه‌های استان است که سرمایه‌گذاران برای جابجایی بار اقلام خود از محل بازارچه‌های مرزی با مشکلات بسیار زیادی روبه‌رو هستند و مجبور هستند به دلیل نبود جاده‌های ترانزیتی باره‌ای خود را تکه‌تکه کرده و با ماشین‌های سبک ارسال کنند که این باعث شده هم ریسک سلامت بار بالا برود و هم‌زمان تحویل بار به تعویق بیفتد که خود انگیزه سرمایه‌گذاران را کاسته و استقبال از بازارچه‌های مرزی را کاهش می‌دهد.

از مسائل دیگر زیرساختی نیز می‌توان به نبود پارکینگ و امکانات رفاهی در بازارچه‌ها اشاره کرد که باز به‌نوبه خود مشکلات زیادی را برای کارکنان بازارچه و همچنین برای صاحبان غرفه‌ها و مشتریان آنان ایجاد کرده است. راننده و کارگری که نتواند در محل بازارچه حتی یک ناهار ساده بخورد و یا یک آب‌خنک و گوارا بنوشد قطعاً سخت راضی خواهد شد جهت انجام کار به بازارچه‌های مرزی برود. متأسفانه در استان سیستان و بلوچستان حتی یک بازارچه نداریم که امکانات رفاهی داشته باشد؛ بنابراین پیشنهاد می‌شود تمامی بازارچه‌ها از نظر امکانات رفاهی مجهز شوند و راه‌های مناسب مواصلاتی ایجاد شوند. همچنین نبودن پارکینگ‌های ایمن با توجه به نقطه صفر مرزی بودن وسایل نقلیه را مورد خطر و در ریسک زیادی قرار می‌دهد و ماشین برای بارگیری نمی‌تواند چند روز توقف کند

که این نیز مسئله مهمی برای سرمایه‌گذاران و غرفه‌داران است؛ و سایر امکانات و مشکلاتی که موجود هستند باعث شده است تا بازارچه‌های استان سیستان و بلوچستان نتوانند کارایی درستی داشته باشند؛ بحث امنیت و کاهش خطر و ریسک نیز از مباحث مهم مرزها می‌باشد که می‌توان گفت مورد مشترک تمام پژوهش‌های پیشین است که در این مورد تمام تحقیقات و پژوهش‌های انجام گرفته در این حیطه با هم همگرایی مثبت دارند و هرکدام گوشه‌ای از عوامل امنیتی را در تحقیق خود نمایان نموده بنابراین نتایج این بخش از پژوهش نیز نشان‌دهنده و تأییدکننده نتایج تمام تحقیقات پیشین است؛ بنابراین پیشنهاد می‌شود جهت رفع این مسائل و مشکلات از مرزنشینان منطقه برای همکاری در جهت برطرف کردن این مشکلات بهره ببرند و مسئولان امر بدین منظور اقدامات لازم را انجام دهند. بنابراین اگر این مسائل که تأثیرگذار بر مسئله امنیت و عوامل اقتصادی هستند برطرف شوند امید است تا در آینده‌ای نزدیک رونق بازارچه‌ها و مناطق مرزی استان سیستان و بلوچستان را به نظاره بنشینیم.

همچنین در بخش دوم اولویت‌بندی نیز که بر اساس سه معیار مذکور انجام گرفت باز این عوامل مدیریتی و سیاسی - امنیتی و زیرساختی بودند که در رتبه‌های اول قرار گرفتند. عوامل مدیریتی به‌عنوان اثربخش‌ترین و کاراترین عوامل که در کمترین زمان ممکن می‌توان برای بهبود عملکرد بازارچه‌ها آن‌ها را بکار گرفت و یا تغییر داد شناخته شده هستند. برای این منظور نیز پیشنهاد می‌شود تا نهادهایی مرکب از مسئولین توسعه روستایی و معتمدین منطقه جهت هماهنگی و نظارت بر اداره بازارچه‌های مرزی ایجاد شوند و بر عملکرد مدیریت بازارچه‌ها نیز نظارت دقیق داشته باشند. بر شخصی پوشیده نیست که عوامل فرهنگی - اجتماعی یک پروسه زمان‌بر و به نسبت کارایی و اثربخشی آن‌ها مطابق با نتایج پژوهش در اولویت نیستند و نتایج این پژوهش نیز آن‌را بیان نموده است. کارهای زیربنایی فرهنگی - اجتماعی گرچه در اولویت این رتبه‌بندی قرار ندارند اما به‌رحال بر بهبود عملکرد بازارها مؤثرند و بدین منظور نیز پیشنهاد می‌شود تا نمایشگاه‌های بومی محلی در ایامی از سال برگزار شوند و امکان بازدید برای مردم دو کشور در کمال آرامش نیز فراهم شود.

در نتایج اولویت‌بندی مشخص شد تأثیرگذارترین عوامل که بر سایر عوامل مؤثر هستند عوامل زیرساختی - مدیریتی هستند بنابراین متناسب با این نتیجه به‌دست آمده از پژوهش حاضر پیشنهادهای کاربردی زیر ارائه می‌شود:

- تأسیس انبارهای استاندارد و پارکینگ‌های مناسب در محیط بازارچه‌های مرزی
- ایجاد امکانات رفاهی و اسکان برای استراحت و سکونت مراجعه‌کنندگان در محل بازارچه‌های مرزی استان سیستان و بلوچستان
- راه‌اندازی و ایجاد راه‌های ترانزیتی مواصلاتی به‌منظور سهولت و سرعت در حمل کالاهای مبادلاتی از طریق بازارچه‌های مرزی استان سیستان و بلوچستان
- در نتایج پژوهش حاضر که عوامل شناسایی شده به روش ویکورفازی اولویت‌بندی شدند عوامل مدیریتی به‌عنوان مؤثرترین عوامل مطرح شدند که پیشنهادهای زیر متناسب با این نتیجه ارائه می‌شوند:
- بخشی از اداره امور بازارچه‌ها به مردم محلی و مرزنشین سپرده شود تا با تجربه و توانایی خود در ارتباط با اجتماع در جهت بهبود عملکرد بازارچه‌ها مفید عمل کنند.
- ایجاد نهادهایی مرکب از مسئولین و معتمدین محلی به‌منظور نظارت بر عملکرد بازارچه‌های مرزی استان سیستان و بلوچستان.
- انتخاب مدیران شایسته و بومی به‌منظور بهبود در عملکرد بازارچه‌های مرزی استان.
- همچنین یکی از دسته عوامل مؤثر بر بهبود عملکرد بازارچه‌های مرزی استان سیستان و بلوچستان دسته عوامل فرهنگی - اجتماعی بوده است که پیشنهادهای زیر برای تأثیر بیشتر این عوامل بر عملکرد مثبت بازارچه‌های مرزی استان سیستان و بلوچستان ارائه می‌شود:
- برگزاری نمایشگاه‌های بومی و محلی در ایامی از سال و امکان بازدید از این نمایشگاه‌ها برای مردم دو کشور همسایه در کمال آرامش و امنیت.
- تشویق مردم مرزنشین برای همکاری و مشارکت در امورات بازارچه‌های مرزی در استان سیستان و بلوچستان.
- تحقیق حاضر به‌صورت کلی انجام شده است و پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های مطالعه موردی جدایی انجام گیرد و تک‌تک بازارچه‌ها را به‌صورت جدا از هم بررسی کرده و مدلی جهت برون‌رفت از این حالت رکودی را متناسب با شرایط هر بازارچه به‌صورت جدا ارائه دهد.
- پیشنهاد می‌شود نتایج تحقیق حاضر با نتایج تحقیقات مشابه سایر استان‌ها قیاس شده و تفاوت‌ها و تشابهات موجود ارائه گردد.

- تحقیقی تحت عنوان عوامل مؤثر بر همکاری مردم محلی برای اداره بازارچه‌ها به صورت قوم نگارانه انجام شود و نتایج ارائه گردد.
- تحقیق دیگری تحت همین عنوان و با جامعه آماری بیشتر و بزرگ‌تری انجام شده و نتایج با نتایج مذکور قیاس شود.

منابع

- احمدی، عبدالمجید؛ و ویسی، فرزاد. (۱۳۹۶). تحلیلی بر تأثیر راهکارهای اصلاحی مدیریت بازارچه مرزی در بهبود سطح توسعه اقتصادی- اجتماعی نواحی روستایی پیرامون (مطالعه موردی: بخش خاو و میرآباد شهرستان مریوان). مجله پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی، ۶(۲)، ۱۷۱-۱۹۰. <https://doi.org/10.22067/jrrp.v6i2.59032>
- احمدی، منیژه؛ سلیمی سبحان، محمدرضا؛ دهقانی، ندا؛ و جهانسوزی، مهری. (۱۳۹۸). اثرات بازارچه‌های مرزی موقت در امنیت اقتصادی و اجتماعی مناطق روستایی مرزنشین (روستاهای مرزنشین شهرستان مریوان). پژوهشنامه جغرافیای انتظامی، ۷(۲۷)، ۱۰۱-۱۲۲. http://pogra.jrl.police.ir/article_93656.html?lang=en
- اسماعیل‌زاده، خالد. (۱۳۹۲). ارزیابی اثرات ایجاد بازارچه‌های مرزی بر توسعه اقتصادی روستاهای پیرامون آن‌ها: مورد مطالعه دهستان تنور. پایان نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه زنجان.
- اسماعیل‌زاده، خالد. (۱۳۹۸). بازارچه‌های مشترک مرزی مکانیسمی برای سالم‌سازی اقتصاد مناطق مرزنشین و توسعه همکاری‌های منطقه‌ای. پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی سندج.
- اکبرپور، محمد؛ عبادی نژاد، سیدعلی؛ و کردی، زهرا. (۱۳۹۸). تأثیر بازارچه‌های مرزی تمرچین بر توسعه اقتصادی و اجتماعی مناطق روستایی مطالعه موردی: استان آذربایجان غربی. فصلنامه علمی علوم و فنون مرزی، ۸(۱)، ۱۶۵-۱۹۳. DOR:20.1001.1.25384090.1398.8.1.7.8
- بیات کوهسار، فاطمه؛ محمدی، رضا؛ و گزمه، علیرضا. (۱۳۹۵). بررسی نقش بازارچه‌های مرزی در امنیت، اشتغال و توسعه‌ی مناطق مرزی (مطالعه‌ی موردی: بازارچه‌ی مرزی میلک زابل). پژوهش نامه مطالعات مرزی، ۴(۳)، ۱-۲۴. http://bss.jrl.police.ir/article_17534.html
- پاشالو، احد؛ زهدی گهرپور، محمد؛ دلشادزاد، جلیل؛ و پاشالو، احمد. (۱۳۹۳). بررسی تطبیقی آثار بازارچه‌های مرزی در توسعه نواحی مرزی (بازارچه‌های مرزی رازی و سرو). فصلنامه علمی علوم و فنون مرزی، ۳(۹)، ۹۱-۱۲۰. http://bst.jrl.police.ir/article_18425.html
- تقوایی، مسعود؛ احمدیان، مهدی؛ و علی زاده، جابر. (۱۳۹۱). تحلیل فضایی و سنجش توسعه یافتگی دهستان‌های شهرستان میاندوآب با استفاده از مدل تاپسیس فازی. برنامه ریزی فضایی، ۱(۳)، ۱۳۱-۱۵۴. https://sppl.ui.ac.ir/article_15909.html
- ثقفی، مهدی. (۱۳۹۶). بررسی نقش بازارچه‌های مرزی در توسعه اقتصادی استان خراسان جنوبی. پژوهش نامه مطالعات مرزی، ۵(۱)، ۱-۱۲. http://bss.jrl.police.ir/article_17547.html
- جلالیان، حمید؛ و نعیم آبادی، نازنین. (۱۳۹۹). توسعه اقتصادی روستاهای مرزی با تأکید بر بازارچه‌ها (مورد مطالعه: مرز باشماق مریوان). مطالعات جغرافیایی مناطق کوهستانی، ۱(۱)، ۷۹-۹۴. doi: 10.29252/gasma.1.1.79
- جهانی دولت‌آبادی، اسماعیل. (۱۳۹۷). بررسی تأثیرات اقتصادی بازارچه‌های مرزی در توسعه مناطق مرزی، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه سیستان و بلوچستان. رحیمی بروجردی، علیرضا. (۱۳۹۵). همگرایی اقتصادی ترتیبات تجاری منطقه‌ای و بازارهای مشترک، چاپ اول، تهران: انتشارات سمت.
- زارع، ذکریا؛ عبده‌زاده، سیروان؛ و احمدی، هیوا. (۱۳۹۵). نقش بازارچه‌های مرزی در احساس امنیت روانی مرزنشینان استان کردستان مطالعه‌ی موردی: بازارچه‌های مرزی شهرستان بانه. پژوهش نامه مطالعات مرزی، ۴(۴)، ۱۶۳-۲۰۰. http://bss.jrl.police.ir/article_17546.html

References:

- Ahmadi, M. , Salimisobhan, M. , Dehghani, N. and Jansooz, M. (2019). Effects of temporary border frontier in economic and social security in rural areas (Villages in the frontier city of Marivan). journal of police Geography, 7(27), 101-122. http://pogra.jrl.police.ir/article_93656.html?lang=en [In Persian]
- Akbarpour, M. , Ebadinejad, S. A. and Kordi, Z. (2019). The Impact of Tamarchin Border Markets on the Economic and Social Development of Rural Areas (Case Study: West Azerbaijan Province). Border Science and Techniques, 8(1), 165-193. DOR:20.1001.1.25384090.1398.8.1.7.8 [In Persian]
- Balcilar, M., Demirer, R., Gupta, R., & Wohar, M. E. (2020). The effect of global and regional stock market shocks on safe haven assets. Structural Change and Economic Dynamics, 54, 297-308. doi: 10.1016/j.strueco.2020.04.004
- bayat kohsar, F. , mohammadi, R. and gazmeh, A. (2016). The Role of border markets in security, employment and development of border areas (Case Study: Milk Zabul border markets). journal of border studies, 4(3), 1-24. http://bss.jrl.police.ir/article_17534.html?lang=en [In Persian]
- Chandoevwt, W., Yongyuth, Ch., & Srawooth, P. (2020). Thailand cross border. economy, Thailand Development resource institute. https://cdri.org.kh/storage/pdf/The%20Cross-Border%20Economies%20of%20Cambodia,%20Laos,%20Thailand%20and%20Vietnam_1658114935.pdf
- Dikshit, R. (1995). Political geography. New Delhi: Tala Mc Grow-Hill.

- Dwivedi, R. L. (2018). Fundamentals of political Geography. Chaitanya Publishing house. <https://www.amazon.com/Fundamentals-Of-Political-Geography/dp/8122912028>
- Esmailzadeh, K. (2013). Evaluation of the Effects of Establishing Border Markets on the Economic Development of Surrounding Villages: A Case Study of Nenoar Rural District. Master's Thesis in Geography and Rural Planning, University of Zanjan. **[In Persian]**
- Esmailzadeh, K. (2019). Cross-Border Markets as Mechanisms for Sanitizing the Economy of Border Regions and Developing Regional Cooperation. Master's Thesis at Islamic Azad University of Sanandaj. **[In Persian]**
- Glassner, M., & Fahrner, C. (2019). Political Geography. John Wiley and Sons.
- Jahani Dolatabadi, E. (2018). Examining the Economic Impacts of Border Markets on the Development of Border Areas. Master's Thesis at Sistan and Baluchestan University. **[In Persian]**
- Jalaliyan, H. and Naimabadi, N. (2020). Economic Development of Border Villages with an Emphasis on Markets (Case study: Marivan-Bashmagh border). Geographical Studies of Mountainous Regions, 1(1), 79-94. doi: 10.29252/gasma.1.1.79 **[In Persian]**
- Kotkatvuori-Örnberg, J. (2016). Dynamic conditional copula correlation and optimal hedge ratios with currency futures. International Review of Financial Analysis, 47(C), 60–69. Retrieved from <https://ideas.repec.org/a/eee/finana/v47y2016icp60-69.html>
- Merton, G. L. (1999). Financial Engineering, (Tools & Techniques to Manage Financial Risk)"; Book Sale Co.
- Mousavi, M. N., Shirazi, S. A., Nasar-u.-Minallah, M., & Bayramzadeh, N. (2025). Introducing the Mousavi Primate City Index for Iran's Urban System assessment. GEOGRAPHY, ENVIRONMENT, SUSTAINABILITY, 18(1), 44–53. <https://doi.org/10.24057/2071-9388-2025-3218>
- Mousavi, M., Jafarpour Ghalehtimouri, K., & Bayramzadeh, N. (2025). Assessing social infrastructure in border areas from a city prosperity perspective: a case study of border townships in West Azarbaijan Province, Iran. Discov. Cities, 2(1), 1–20. <https://doi.org/10.1007/s44327-025-00057-3>
- Mousavi, M., Jafarpour Ghalehtimouri, K., Bagheri Kashkouli, A., & Bayramzadeh, N. (2024). Mitigating development barriers and addressing disparities in border cities of Iran: a comprehensive analysis of border provinces and influential factors. Geojournal, 89(4), 1–20. <https://doi.org/10.1007/s10708-024-11181-9>
- Niebuhr, A., & Stiller, S. (2020). Integration Effects in Border Regions-A survey of Economic theory and Empirical Studies" Hamburgisches welt – Wirtschafts – Archive (HwwA) Hamburg institute of international Economics, ISSN, 1608 –1616.
- Obaidullah, M. (2001). Ethics and Efficiency in Islamic Stock Markets. International Journal of Islamic Financial Services, 3. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/265755788_Ethics_and_Efficiency_in_Islamic_Stock_Markets
- Obaidullah, M. (2005). Islamic Financial Services. ResearchGate. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/266149378_Islamic_Financial_Services
- Pashaloo, A., Zohdi Goharpoor, M., Delshadza, J. and Pashaloo, A. (2014). Comparative Analysis of Border Markets in Border Areas' Development (Case Study: Razi and Sero Border Markets). Border Science and Techniques, 3(9), 91-120. http://bst.jrl.police.ir/article_18425.html?lang=en **[In Persian]**
- Rahimi Boroujer, A. (2016). Economic Convergence of Regional Trade Arrangements and Customs Unions. First Edition, Tehran: Sarmad Publishing. **[In Persian]**
- Sachdeva, S., Bhatia, M., & Kalra, R. (2013). Behavioural Effect of Mutual Fund Investor's and Perception in Millenium City. Pacific Business Review International, 11(5). http://www.pbr.co.in/2013/2013_month/May/12.pdf
- Saghafi, M. (2017). The Border Market Effect On Economic Development In Southern Khorasan Province. journal of border studies, 5(1), 1-12. http://bss.jrl.police.ir/article_17547.html?lang=en **[In Persian]**
- Sakemoto, R. (2017). Do Precious and Industrial Metals Act as Hedges and Safe Havens for Currency Portfolios? Finance Research Letters. doi: 10.1016/j.frl.2017.09.011
- Sharig, N. (2007). Slamic Bonds (Sukuk): Its Introduction and Application. <https://www.iefpedia.com/english/wp-content/uploads/2009/09/ISLAMIC-BONDS-SUKUK-ITS-INTRODUCTION-AND-APPLICATION.doc>
- Taghvaei, M., Ahmadian, M. and Alizadeh, J. (2012). Spatialanalysis and development survey of districts in Miandoab County by Using Topsis-fuzzy model. Spatial Planning, 1(3), 131-154. https://sppl.ui.ac.ir/article_15909.html?lang=en **[In Persian]**
- Taylor, P. & Flit, C. (2020). Political Geography; England:Prentice Hall58
- Veysi, F. and Ahmadi, A. (2017). An Analysis of the Impact of the Management Reformation Strategies of Border Markets in Improving the Socio-Economic Development of Surrounding Rural Areas (Case Study: Khaw & Mirabad District in Marivan County). Journal of Research and Rural Planning, 6(2), 171-190. doi: 10.22067/jrrp.v6i2.59032**[In Persian]**
- Zare, Z., Abde zadeh, S. and Ahmadi, H. (2016). The Role Of Border Markets On The Psychological Security Of Border Settlers In Kurdistan Province (Case study: Border Market Baneh city and surrounding villages). journal of border studies, 4(4), 163-200. http://bss.jrl.police.ir/article_17546.html?lang=en **[In Persian]**

Coastal tourism and its impact on the economic sustainability of the city (Case study: Salmanshahr city)

Ramzan Karimi¹, Abbas Arghan², Saeid Kamyabi³

1- PhD student, Department of Geography, Faculty of Humanities, Semnan Islamic Azad University, Semnan city, Iran

2- Associate Professor, Department of Geography, Faculty of Humanities, Semnan Islamic Azad University, Semnan City, Iran

3- Associate Professor, Department of Geography, Faculty of Humanities, Semnan Islamic Azad University, Semnan City, Iran

Article info

Article type:

Research Article

Received:

2023/08/03

Accepted:

2024/03/16

pp:

115- 132

Keywords:

Satisfaction
Evaluation,
Uustainable
Development,
Economic
Sustainability,
Coastal Tourism,
Salman Shahr.

Abstract

This research aims to examine and evaluate tourists' perspectives and opinions, as well as the factors influencing their satisfaction with visiting the coastal city of Salman-shahr. The study area is limited to Salman-shahr, located in Mazandaran Province. The present research is of an applied nature, and from a methodological perspective, it is a descriptive survey. Data collection was conducted through library and field studies. The statistical population consisted of 350 individuals, selected through convenience sampling. The validity of the questionnaire was confirmed by professors in geography, cultural heritage and tourism experts, and social sciences specialists. Its reliability was verified using Cronbach's alpha, with a coefficient of 0.812. Data analysis was performed using SPSS software, employing factor analysis, Pearson correlation, and one-sample t-tests. The findings indicate that tourists' satisfaction is primarily influenced by the second environmental quality factor of Salman-shahr, which includes access to the beach, natural scenery, and cleanliness. Comparing the results of this study with initial research findings suggests that the quality of infrastructural facilities and services, along with the behavior of the host community, are among the most significant factors affecting tourist satisfaction. Paying attention to tourists' preferences and opinions can serve as a foundation for planning the sustainable development of coastal tourism and the expansion of related infrastructure. Tourist satisfaction plays a crucial role in the continuity and sustainable growth of coastal tourism, as satisfied tourists are more likely to share positive experiences and revisit the destination. Furthermore, ensuring alignment with governmental and private sector policies is essential for guiding the sustainable development of coastal tourism.

Citation: Karimi, R., Arghan, A., & Kamyabi, S. (2025). Coastal tourism and its impact on the economic sustainability of the city (Case study: Salmanshahr city). *Journal of Urban Futurology*, 5(1), 115-132.

© The Author(s).

Publisher: Islamic Azad University, Zahedan Branch.

DOI: <https://doi.org/10.82545/uf.2025.1025296>

Extended Abstract

Introduction

Coastal tourism includes a full range of tourism, leisure and recreational activities that take place in coastal areas and waters near the coast. Coastal tourism is related to nature (climate, landscape, ecosystem) and culture (historical and cultural heritage, arts and crafts Traditions) depends. Coastal tourism is the result of the combination of environmental capacities and the provision of suitable services to gain the satisfaction of tourists, in this sense, descriptions can be considered successful in tourism that have the necessary capacities such as environmental attractions and suitable infrastructure for development, so the purpose of this research is to analyze and evaluate the factors influencing the economic sustainability and satisfaction of coastal tourism.

Methodology

According to the purpose, the current research is of an applied type, and in terms of the research method, it is a survey document. The method of collecting data and information is in the form of library and field studies, since the number of tourists is unknown, the statistical population has been used for this reason, accessible random sampling has been used, according to the geographical location of the statistical population, the number of 350 people was selected as a statistical sample. The questionnaire of this research has 14 items. To prove the validity of the questionnaire, the opinions of geography professors, cultural heritage and tourism experts, and social science experts were used. The reliability of the questionnaire was also calculated using Cronbach's alpha of 0.812.

Results and discussion

Recognizing priorities for the development of coastal tourism that may not have been prioritized by institutions plays an important role in management planning in this field. Paying attention to the factors affecting the development of coastal tourism can lead to better decisions and

more effective and clear actions. It provides comprehensive information for decision makers and also helps to measure and measure the achievement of development goals. Beach managers should understand well what factors affect the development of beach tourism and how important and priority they are. This research tries to draw the attention of decision makers to the most important factors in this field. Considering the mentioned factors, this research can provide a clear path for government policy makers and cultural and tourism managers and different stakeholders in this field in general to Provide suitable grounds for planning, providing facilities and suitable infrastructure and facilitating the necessary conditions for the development of coastal tourism and attracting more tourists to those beaches.

Conclusion

The results of the research indicate the level of tourists' satisfaction with the second factor of the environmental quality of the coastal city of Salmanshahr, i.e. access to the beach and natural scenery and its cleanliness. Based on the comparison between the results of the preliminary research and the analyzes carried out in this research, it can be concluded that the quality of infrastructure facilities and services and the quality of the behavior of the host community are among the most important factors of tourists' satisfaction. Title of the main components that explain the most amount of variance in the factors. They were extracted into four main groups as follows: 1- Quality of services 2- Infrastructure facilities 3- Quality of behavior of the host community 4- Environmental quality, this shows the importance of these factors in economic stability and attracting beach tourists

Funding

No financial resources were used in the preparation of this article.

Authors' Contribution

Ramzan Karimi is responsible for data collection and editing 50%- Abbas Arghan is in charge of evaluation and evaluation 30%- Saeed Sahmeh, co-author of the article, 20%

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

We are grateful to all the scientific consultants of this paper.

فصلنامه آینده پژوهی شهری

فصلنامه آینده پژوهی شهری

دوره ۵، شماره ۱، بهار ۱۴۰۴

شاپا الکترونیکی: ۴۳۴۴-۲۷۸۳

<https://uf.zahedan.iau.ir/>

واحد زاهدان

گردشگری ساحلی و تأثیر آن بر پایداری اقتصادی شهر (موردپژوهی: شهر سلمان شهر)

رمضان کریمی^۱؛ عباس ارغان^۲، سعید کامیابی^۳

۱- دانشجوی دکتری، گروه جغرافیا، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی سمنان، سمنان، ایران.

۲- دانشیار، گروه جغرافیا، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی سمنان، سمنان، ایران

۳- دانشیار، گروه جغرافیا، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی سمنان، سمنان، ایران

چکیده	اطلاعات مقاله
پژوهش حاضر با هدف بررسی و ارزیابی دیدگاه‌ها و نظرات گردشگران و عوامل تأثیرگذار بر رضایتمندی آن‌ها از ورود به شهر ساحلی سلمان شهر صورت گرفته است. محدوده مورد مطالعه در این پژوهش، شهر سلمان شهر واقع در استان مازندران می‌باشد. پژوهش حاضر با توجه به هدف از نوع کاربردی و از نظر روش تحقیق اسنادی پیمایشی است. روش گردآوری داده‌ها و اطلاعات به صورت مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی است. جامعه آماری این پژوهش ۳۵۰ نفر بوده که به صورت تصادفی قابل دسترس توزیع گردیده است. روایی پرسشنامه توسط اساتید رشته جغرافیا، کارشناسان میراث فرهنگی و گردشگری و کارشناسان علوم اجتماعی و پایایی پرسشنامه نیز با استفاده از آلفای کرونباخ و مقدار ۰/۸۱۲ مورد تأیید واقع شده است. تجزیه و تحلیل داده‌های گردآوری شده با استفاده از نرم‌افزار SPSS و روش‌های تحلیل عاملی، آزمون همبستگی پیرسون و t تک نمونه‌ای صورت گرفته است. نتایج پژوهش حاکی از میزان رضایت گردشگران از عامل دوم کیفیت محیطی شهر ساحلی سلمان شهر یعنی دسترسی به ساحل و مناظر طبیعی و تمیزی آن می‌باشد. بر مبنای مقایسه بین نتایج تحقیقات اولیه صورت گرفته در خصوص پژوهش و تجزیه و تحلیل‌های صورت گرفته در این پژوهش می‌توان نتیجه گرفت که کیفیت امکانات و خدمات زیرساختی و کیفیت رفتار جامعه میزبان از مهم‌ترین عوامل رضایتمندی گردشگران به شمار می‌آید. توجه به علایق و نظرات گردشگران می‌تواند مبنایی بر برنامه‌ریزی توسعه گردشگری ساحلی و ایجاد و گسترش زیرساخت‌های مرتبط با آن قلمداد شود زیرا رضایتمندی گردشگران نقش مهمی در تداوم گردشگری ساحلی و توسعه پایدار آن ایفا می‌کند و گردشگران راضی تمایل به انتقال تجربه مثبت خود به دیگران و تکرار مسافرت به محل را دارند ضمن آنکه باید از سیاست‌های دولت و بخش خصوصی برای هدایت توسعه پایدار گردشگری ساحلی اطمینان حاصل نمود.	نوع مقاله: مقاله پژوهشی دریافت: ۱۴۰۲/۰۵/۱۲ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۲/۲۶ صص: ۱۱۵-۱۳۳ واژگان کلیدی: ارزیابی در رضایتمندی، توسعه پایدار، پایداری اقتصادی، گردشگری ساحلی، سلمان شهر.

استناد: کریمی، رمضان؛ ارغان، عباس؛ و کامیابی، سعید. (۱۴۰۳). گردشگری ساحلی و تأثیر آن بر پایداری اقتصادی شهر (موردپژوهی: شهر سلمان‌شهر). فصلنامه آینده پژوهی شهری، ۵(۱)، ۱۱۵-۱۳۳.

ناشر: دانشگاه آزاد اسلامی واحد زاهدان.

DOI: <https://doi.org/10.82545/uf.2025.1025296>

^۱ نویسنده مسئول: عباس ارغان، پست الکترونیکی: Abbas.arghan@yahoo.com، تلفن: ۰۹۱۲۱۳۱۴۴۸۷

مقدمه

صنعت توریسم یکی از مهم‌ترین بخش‌های اقتصادی جهان است که در سال‌های اخیر رشد فزاینده‌ای یافته است این صنعت با بیش از ۷۶۰ میلیون گردشگر و حدود ۶۲۲ میلیارد دلار درآمد در سال ۲۰۰۴، و بیش از ۷۰۰ میلیارد دلار درآمد در ۲۰۰ حدود ۱۰ درصد تولید ناخالص جهان را به خود اختصاص داده است (آرمین و همکاران، ۱۴۰۰). سازمان جهانی توریسم پیش‌بینی کرده است که تا سال ۲۰۲۰ میلادی، جمعیت توریست‌های جهان به یک میلیارد نفر و درآمد حاصله به ۱/۶ میلیارد دلار بالغ شود (مختارپور، ۱۴۰۱). شاخص‌های مرتبط با فیزیولوژی انسانی که از معادله بیلان انرژی بدن انسان مشتق گردیده‌اند (اکبرزاده و همکاران، ۱۴۰۲)، امروزه اعتبار بیشتری در مطالعات زیست اقلیم انسانی همچنین آب و هواشناسی توریسم کسب نموده‌اند (پوراحمد و همکاران، ۱۴۰۰). مطالعات نشان می‌دهد که هوا و اقلیم به همراه ایمنی و وضعیت سیاسی- اجتماعی مقاصد گردشگری، بالاترین سهم و تأثیر را در انتخاب مقاصد گردشگری داراست (صمدی طاری و همکاران، ۱۳۹۹). فریتاس جنبه‌های گوناگون اقلیم توریسم را بیان کرده است، به گفته او اقلیم گردشگری شامل سه جزء اصلی ۱. جنبه حرارتی (مانند بیلان انرژی بدن انسان) ۲. جنبه فیزیکی (مانند گردوغبار آزاردهنده، بارش‌های ممتد و سیل‌آسا و هوای نامساعد و اشعه ماوراءبنفش) ۳. جنبه زیبایی‌شناختی که (تابش مطلوب خورشید، وجود ابر، تعداد ساعات آفتابی مناسب، قدرت دید و طول روز است. چنانچه برای انجام چنین فعالیتی نواحی ساحلی و محیط دریایی منظور نظر قرار گیرد آن را توریسم ساحلی می‌نامند (صفائی نمین و همکاران، ۱۴۰۱). گردشگری ساحلی مستلزم مسافرت از یک محل اقامت و تمرکز بر محیط‌های دریایی است (قاضی، ۱۴۰۱).

توسعه گردشگری در مناطق ساحلی را گردشگری ساحلی می‌نامند و توسط اتحادیه اروپا به‌عنوان گردشگری مرتبط با فعالیت‌های تفریحی مانند شنا و همچنین طیف گسترده‌ای از فعالیت‌های دیگر مانند پیاده‌روی ساحلی، ورزش‌های دوومیدانی و مشاهده حیات وحش تعریف می‌شود. برای این فعالیت‌ها، نزدیکی به دریا مزیت اصلی آن‌ها است (Papageorgiou, 2019: 29). گردشگری در سواحل و دریا یکی از انواع گردشگری طبیعت‌محور محسوب می‌شود (Honey and Krantz, 2007: 64). طی قرون ۱۸ و ۱۱ میلادی، اشراف‌زادگان اروپایی، ادبای بریتانیایی و به‌تدریج قشر مرفه آمریکایی در قالب تورهای بزرگ از منابع طبیعی و فرهنگی قاره اروپا مانند سواحل ایتالیا، فرانسه و اسپانیا بازدید می‌کردند؛ اما به‌طور کلی گردشگری ساحلی از اواخر قرن ۱۱ میلادی به‌طور ویژه، مورد توجه قرار گرفت و از آن زمان تاکنون، همواره بر تعداد گردشگران ساحلی افزوده شده است (باقری، ۱۳۹۹: ۳۱). یک مقصد ساحلی مجموعه‌ای از ساحل (ها) و تفرجگاه‌های اطراف آن است که در آن تمام عملیات مربوط به گردشگری انجام می‌شود (Das & Bhattacharya, 2021: 2).

چند نوع فعالیت ساختاری وجود دارد که بر تغییر فیزیکی خط ساحلی تأثیر می‌گذارد و شامل خانه‌سازی، توسعه صنعتی، بندرها، مسیرهای کشتیرانی، خاکریزها، گذرگاه‌های خشکی، دیوارهای دریا، موج‌شکن‌ها، پروژه‌های استوار سازی شن‌ها و ساحل، موانع نگهدارنده طوفان‌های دریایی و امواج می‌شود (درویشی و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۷۱) با توجه به مطالعات کمی که در حوزه گردشگری ساحلی در مقایسه با سایر اشکال گردشگری صورت گرفته است. در بسیاری از مطالعات این موضوع مطرح شده است که گردشگری کنار دریا یا به اصطلاح گردشگری ساحلی رابطه مثبت مستقیمی با رشد اقتصادی یک منطقه یا یک کشور دارد. در نیمه دوم قرن بیستم با گسترش سریع گردشگری ساحلی، به‌عنوان بزرگ‌ترین بخش از بازار گردشگری جهان مطرح شد. این نوع گردشگری از نظر انگیزه، تجربیات، زمان صرف شده توسط گردشگران و ادراکات آن‌ها متمایز از سایر محصولات گردشگری در بازار گردشگری است (Das & Bhattacharya, 2021: 4).

بشر در طول تاریخ همواره بر اساس کنش درونی، شیفته کشف آینده و رمزگشایی آن بوده است (جوان و نعیم آبادی، ۱۴۰۰). این سؤال‌ها که «آیا آینده قابل تغییر هست»، «آیا آینده تداوم حال و گذشته خواهد بود» و «چه اتفاقی در آینده ممکن است روی دهد» تاکنون چالش‌های عمده فکری برای برنامه‌ریزی و مدیران بوده است (قنبری و بهشتی راد، ۱۳۹۵) رویکردهای مختلفی برای رویارویی با مسائل آینده به کار بسته‌اند که اغلب بر پایه تحلیل روندهای گذشته و ادامه آن در آینده بوده است (مختاری، ۱۳۹۶) اما در آغاز هزاره سوم علم آینده‌نگاری، بررسی‌ها و پژوهش‌های پراکنده و غیر منسجم در حوزه‌ی برنامه‌ریزی برای آینده را به علم

مدون با اصول و مبانی استوار و روش‌های دقیق تبدیل کرده است؛ که با به‌کارگیری آن می‌توان علاوه بر تحلیل روندهای گذشته، به کشف، ابداع و ارزیابی آینده ممکن، محتمل و مطلوب نیز دست یافت و یا در صورت لزوم تغییر داد (بزازاده و همکاران، ۱۳۹۳). مطالب فوق‌الذکر، به‌طورکلی در خصوص دانش گردشگری بود. موضوع خاص مقاله حاضر، متمرکز بر مطالعه و پژوهش‌های دیدگاه‌های گردشگران شهر سلمان شهر بر پایداری اقتصادی ساحلی است. با توجه به قدمت طولانی مدت استفاده از سواحل و دریا به‌عنوان منبعی برای تفریح و گذران اوقات فراغت در میان جوامع مختلف، حجم ادبیات نظری مرتبط با این شاخه از گردشگری، نسبت به سایر شاخه‌ها اندک است. بر این اساس پژوهش حاضر با هدف بررسی و ارزیابی دیدگاه‌ها و نظرات گردشگران و عوامل تأثیرگذار بر رضایتمندی آن‌ها از ورود به شهر ساحلی سلمان شهر صورت گرفته است که در ابتدا با روش تحلیل عاملی داده‌های تحقیق که هرکدام از آن‌ها بارهای مربوط به سؤالاتی از پرسشنامه را به خود اختصاص داده‌اند به‌عنوان مؤلفه‌های اصلی که بیشترین میزان واریانس را در عامل‌های تبیین می‌کند. به چهار گروه اصلی ۱- کیفیت خدمات، ۲- امکانات زیرساختی، ۳- کیفیت رفتار جامعه میزبان و ۴- کیفیت محیطی استخراج شدند که این امر نشان‌دهنده حائز اهمیت بودن این عوامل در پایداری اقتصادی و جذب گردشگران ساحلی می‌باشد.

پیشینه و مبانی نظری پژوهش

تحقیقات زیادی در حوزه گردشگری توسط نویسندگان و صاحب‌نظران صورت گرفته است که به برخی از آن‌ها اشاره می‌گردد. کرمی و رضایی مقدم در مقاله‌ای چنین آورده‌اند: آینده‌نگاری در عصر حاضر ازجمله مفاهیم نوپایی است که به‌واسطه نوپا بودنش هنوز مفهومی ساخته‌وپرداخته نیست و منابع قابل‌توجهی نیز از آن در دسترس قرار ندارد. از اوایل دهه ۳۳ میلادی علم و هنر آینده‌نگاری به‌عنوان ابزار سیاست‌گذاری به‌طور رسمی در چند کشور محدود به‌خصوص ژاپن به کار گرفته شد. ولی از اوایل دهه ۳۳ میلادی به‌طور گسترده با همکاری نهادهای بین‌المللی جهت توانمندسازی کشورها از این روش استفاده شد و امروزه به‌عنوان رویکرد غالب شناسایی فن‌آوری در اکثر کشورهای توسعه‌یافته درآمده است (کرمی و رضایی مقدم، ۱۳۹۸).

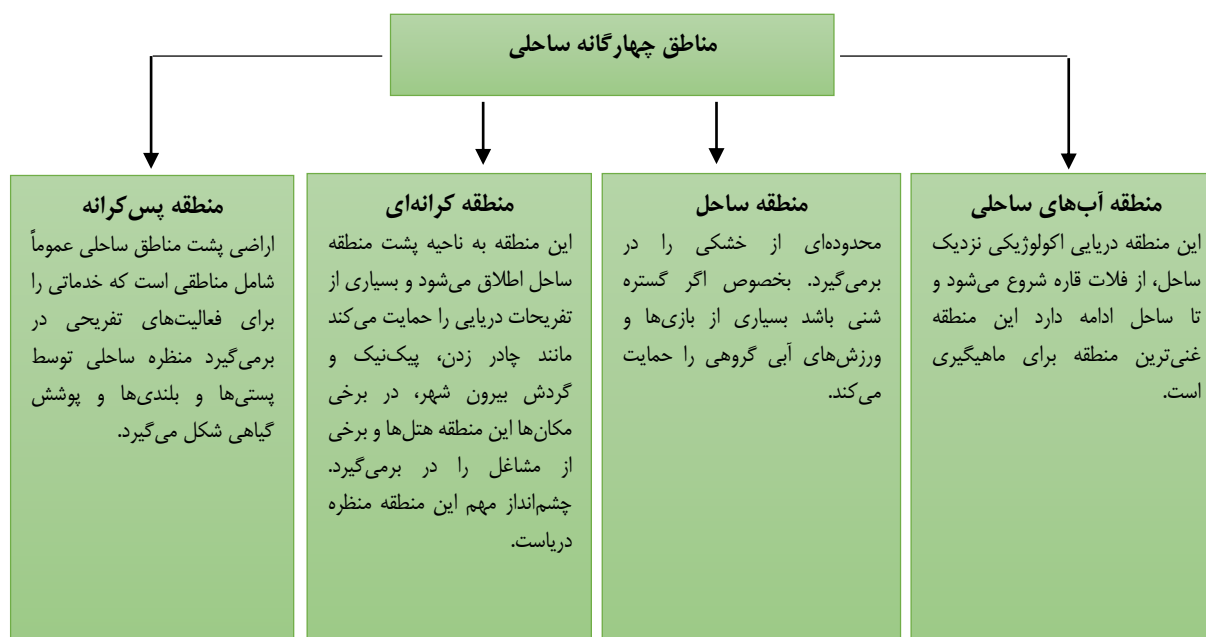
علوی در پژوهشی بیان نمود در جهان رقابتی امروز، فناوری‌های نرم به‌تدریج جایگزین فناوری‌های سخت و مزیت‌های فناورانه شده و فرایندها به‌جای ساختارها موردتوجه قرار گرفته است (علوی، ۱۴۰۱). همچنین تقوایی و همکاران در مقاله خود چنین نوشته‌اند: کشورهایی که خواهان تحولات بنیادین هستند، برنامه‌ریزی‌های پابرجا و مبتنی بر طراحی سناریو با رویکرد آینده‌نگاری را محور عمده برنامه‌ریزی توسعه آتی خود قرار داده‌اند (تقوایی و همکاران، ۱۴۰۰). از نظر حسن‌پور و همکاران؛ تصمیم‌گیرندگان حوزه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای در جهان پر از تغییر و تحول، نیازمند توسعه رهیافت‌های جدید پیش‌بینی و آمادگی برای آینده هستند. در این میان، یکی از این موضوعات مهم و اساسی که نقش بسیار مهمی در توسعه اقتصادی شهرها و روستا دارد و می‌تواند با آینده‌نگری و طراحی سناریو منجر به بهبود رشد اقتصادی و بالا رفتن کیفیت زندگی افراد شود، مقوله توسعه صنعت گردشگری است (حسن‌پور و همکاران، ۱۳۹۸).

در نتایج مقاله محمدی آمده است؛ امروزه گردشگری در حال تبدیل‌شدن به یکی از ارکان اصلی اقتصاد تجاری جهان است و بسیاری از برنامه ریزان از آن به‌عنوان رکن اصلی توسعه یاد می‌کنند (محمدی و همکاران، ۱۳۹۸). همچنین رجبی در مقاله‌ای نوشته است گردشگری یکی از فعالیت‌های مهمی است که در دهه‌های اخیر از جایگاه ویژه‌ای در توسعه اقتصادی برخی کشورها برخوردار بوده است (رجبی، ۱۴۰۰). به‌طوری‌که اقتصاددانان آن را صادرات نامرئی نامیده‌اند درواقع توریسم در جهان امروز به‌عنوان یک صنعت مطرح است که به‌مانند همه صنایع دیگر احتیاج به لوازم و ابزارهای خاصی داشته و برای رشد و پیشرفت احتیاج به پژوهش و تحقیق دارد (موثقی، ۱۳۹۶). از نظر زرگر؛ توسعه گردشگری در نواحی ساحلی از نظر همگان سریع‌ترین نواحی در حال رشد گردشگری معاصر است (زرگر، ۱۳۹۵). در میان تمام فعالیت‌هایی که در نوار ساحلی و نزدیکی سواحل صورت می‌گیرد، هیچ‌کدام بیش از گردشگری و تفریح ساحلی از نظر حجم و تنوع در حال افزایش نیست. ماهیت متغیر این بخش و حجم آن، این نکته را که باید برنامه‌ها، سیاست‌ها و طرح‌های دولتی مربوط به گردشگری در سواحل را موردتوجه قرار دهد، الزامی می‌سازد (قاسمی و همکاران، ۱۴۰۱). کشورهای جهان، یکی از پیچیده‌ترین کسب‌وکارهای بشری می‌باشد و به‌عنوان فعالیتی چندوجهی دارای کارکردها و اثرات مثبت گوناگون است که ازجمله آن‌ها می‌توان به اشتغال‌زایی، کسب درآمد، جذب ارز و تقویت زیرساخت‌ها

و ... اشاره کرد (صارمی و سنایی، ۱۳۹۷). گردشگری صنعتی است که توسعه آن نیازمند شناخت و آگاهی کافی از مسائل و عوامل مؤثر اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در هر منطقه است (سبحانی و همکاران، ۱۴۰۰).

به طور کلی مفهوم گردشگری ساحلی طیف کاملی از گردشگری، فراغت و فعالیت های تفریحی را که در نواحی ساحلی و آب های نزدیک ساحل روی می دهد، در برمی گیرد. گردشگری ساحلی به طبیعت (آب و هوا، چشم انداز، اکوسیستم) و فرهنگ (میراث تاریخی و فرهنگی، هنری و صنایع دستی، سنت ها) وابسته است (مشبکی اصفهانی و همکاران، ۱۳۹۹: ۴۲۱). در حقیقت منابع طبیعی و فرهنگی که اساس گردشگری در ساحل را شکل می دهند، شامل مسائل عمده ای نظیر آب و آبیان، پوشش گیاهی، توپوگرافی زمین شناسی و خاک، اقلیم، فعالیت های ساختمانی، صنعت و تأسیسات است. گردشگری در نواحی ساحلی، دارای جایگاهی است که در چهار زیر منطقه موازی با ساحل قرار دارد (درویشی و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۷۰):

- ۱- منطقه آب های ساحلی: این منطقه، از فلات قاره شروع می شود و تا ساحل ادامه دارد؛ و غنی ترین منطقه برای ماهیگیری است و شامل صخره ها و ستون های سنگی می باشد. این قسمت برای سفر به جزایر نزدیک مورد استفاده قرار می گیرد.
- ۲- منطقه ساحل: منطقه ساحل هم محدوده های از دریا و هم محدوده های از خشکی را در برمی گیرد. به ویژه اگر گسترده و شنی باشد، بسیاری از بازی ها و ورزش های آبی گروهی را حمایت می کند.
- ۳- منطقه پهنه کرانه ای: منطقه کرانه ای به ناحیه پشت منطقه ساحل اطلاق می شود و بسیاری از تفریحات دریایی را حمایت می کند؛ مانند چادر زدن، پیک نیک و گردش بیرون شهر. در برخی مکان ها، این منطقه هتل ها و برخی مشاغل را در برمی گیرد. چشم انداز مهم این منطقه منظره دریاست
- ۴- منطقه پس کرانه: اراضی پشت مناطق ساحلی عموماً شامل مناطقی است که خدماتی را برای فعالیت های تفریحی در برمی گیرد. منظره ساحلی توسط پستی ها و بلندی ها و پوشش گیاهی شکل گرفته است.

شکل ۱- چهار منطقه گردشگری در ساحل
(Ketchum, 1987: 87-127)

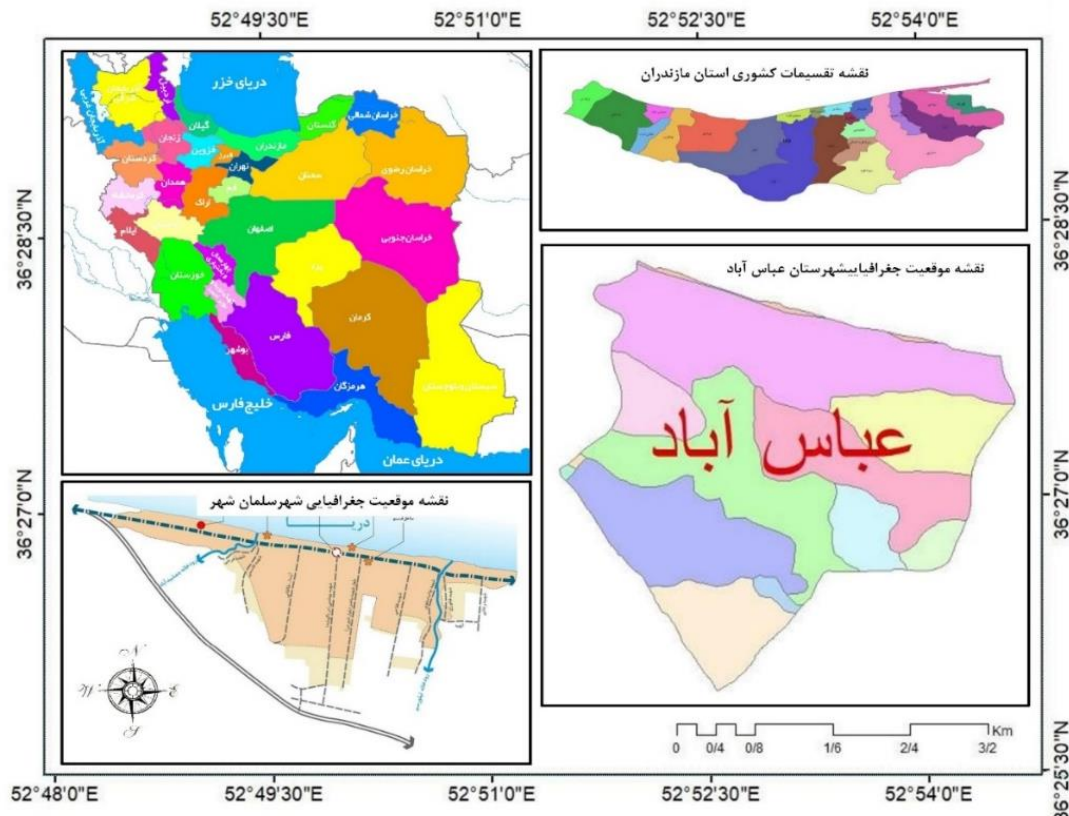
مواد و روش پژوهش

پژوهش حاضر با توجه به هدف از نوع کاربردی و از نظر روش تحقیق اسنادی پیمایشی است. روش گردآوری داده ها و اطلاعات به صورت مطالعات کتابخانه ای و میدانی است، از آنجا که تعداد گردشگران نامشخص بوده جامعه آماری به همین دلیل از نمونه گیری تصادفی قابل دسترس استفاده گردیده است. با توجه به موقعیت جغرافیایی جامعه آماری تعداد ۳۵۰ نفر به عنوان نمونه آماری انتخاب

شده‌اند. پرسشنامه این پژوهش ۱۴ گویه دارد که برای اثبات روایی پرسشنامه از نظرات اساتید رشته جغرافیا، کارشناسان میراث فرهنگی و گردشگری و کارشناسان علوم اجتماعی استفاده شده است. پایایی پرسشنامه نیز با استفاده از آلفای کرونباخ ۰/۸۱۲ محاسبه شده است. سؤالات پرسشنامه به دو صورت باز و بسته طراحی شده‌اند که در سؤال باز عواملی مثل مبدأ گردشگران، سن، جنس، تحصیلات و نحوه اطلاع از جاذبه گردشگری مطرح شده و در سؤالات بسته نیز از طیف لیکرت استفاده شده است این طیف از پنج قسمت مساوی که میزان رضایت و نارضایتی گردشگران به کمک نرم‌افزار SPSS به استخراج داده‌های موجود از پرسشنامه اقدام نموده و در نهایت بر اساس روش تحلیل عاملی، آزمون همبستگی پیرسون و t تک نمونه‌ای تحلیل شده‌اند.

محدوده مورد مطالعه

استان مازندران با ۳۳۸ کیلومتر خط ساحلی، از استان‌های ساحلی شمال کشور است که بیشتر شهرهای، آن در سواحل دریا واقع شده‌اند (از ۲۲ شهرستان استان مازندران با جمعیت ۳۲۸۳۵۷۲ نفر در سال ۱۳۹۵، ۱۵ شهرستان در نواحی ساحلی قرار دارند) سلمان شهر یکی از شهرهای استان مازندران در ایران است. این شهر با جمعیت ۹۶۵۶ تن در فاصله ۸ کیلومتری شرق شهر عباس‌آباد و ۵ کیلومتری غرب شهر کلارآباد قرار دارد. این شهر در شهرستان عباس‌آباد و بخش سلمان شهر قرار دارد و مساحت آن ۷۵۰ هکتار است. این شهر در مسیر ارتباطی چالوس و تنکابن واقع شده است و نقش تفرجگاهی قوی دارد. مجاورت با دریای خزر و داشتن ساحل ماسه‌ای مناسب در تمامی نواحی شمالی شهر ارتفاعات بیلاقی و جنگلی زیبا در دامنه کوه البرز در نواحی جنوبی شهر، فاصله‌ای اندک بین ساحل دریا و دامنه کوه و نزدیکی غاری استثنایی به نام غار دانیال جذابیت این منطقه را دوچندان کرده است. در ایام تعطیلات جمعیت این شهر به ۲۰۰ هزار نفر نیز افزایش می‌یابد. لذا با توجه به موقعیت ساحلی، این شهر از لحاظ جذب توریسم و ویژگی‌های زیست‌محیطی آن، نیازمند یک الگوی مناسب و شیوه مناسب برای گردشگری و آینده‌پژوهی این منطقه و اقتصاد ناشی از آن می‌باشد.

شکل ۲- موقعیت قلمرو پژوهش

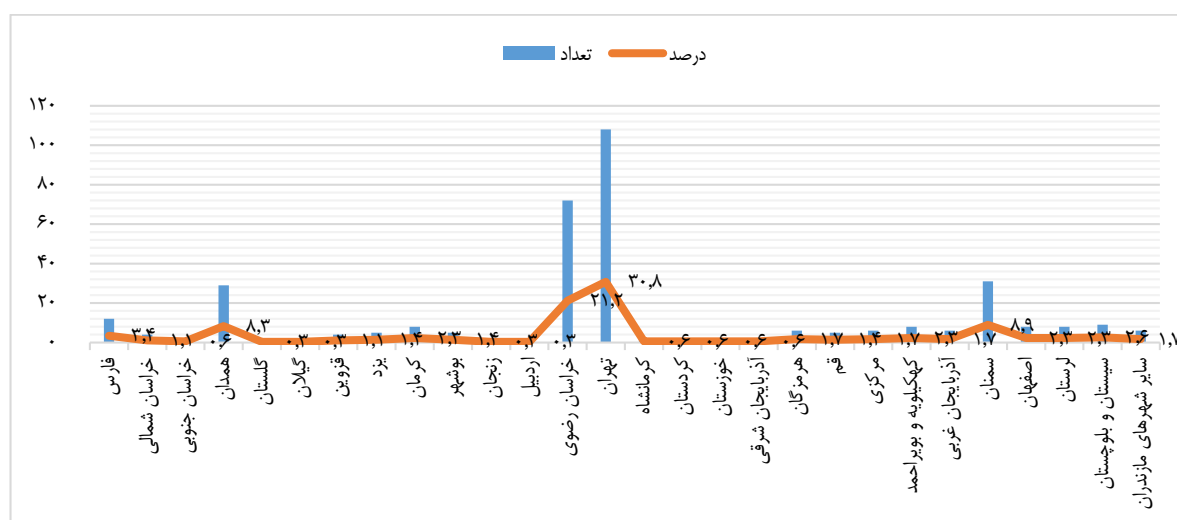
(ترسیم: نویسندگان، ۱۴۰۲)

بحث و ارائه یافته‌ها

پس از آنالیز آمار و داده‌ها نتایج توصیفی متغیرها و شاخص‌های مهم در جدول شماره ۱ و نمودار شماره ۱ ارائه شده است:

جدول ۱- توزیع استانی مبدأ مسافرت گردشگران

استان	تعداد	درصد	استان	تعداد	درصد	استان	تعداد	درصد
فارس	۱۲	۳,۴	زنجان	۱	۰,۳	قم	۵	۱,۴
خراسان شمالی	۴	۱,۱	اردبیل	۱	۰,۳	مرکزی	۶	۱,۷
خراسان جنوبی	۲	۰,۶	خراسان رضوی	۷۲	۲۱,۲	کهکیلویه و بویراحمد	۸	۲,۳
همدان	۲۹	۸,۳	تهران	۱۰۸	۳۰,۸	آذربایجان غربی	۶	۱,۷
گلستان	۱	۰,۳	کرمانشاه	۲	۰,۶	سمنان	۳۱	۸,۹
گیلان	۱	۰,۳	کردستان	۲	۰,۶	اصفهان	۸	۲,۳
قزوین	۴	۱,۱	خوزستان	۲	۰,۶	لرستان	۸	۲,۳
یزد	۵	۱,۴	آذربایجان شرقی	۲	۰,۶	سیستان و بلوچستان	۹	۲,۶
کرمان	۸	۲,۳	هرمزگان	۶	۱,۷	سایر شهرهای مازندران	۶	۱,۷
بوشهر	۵	۱,۴						

نمودار ۱- توزیع استانی مبدأ مسافرت گردشگران

از تعداد کل گردشگران ۷۵ درصد مرد و ۲۵ درصد زن بودند. بنابراین اکثر پاسخ‌دهنده‌ها دهندگان پرسشنامه از جنس مرد بوده‌اند. از نظر سنی ۷ درصد گروه سنی کمتر از ۲۰ سال، ۴۰ درصد گردشگران در گروه سنی ۲۰ تا ۳۵ سال، ۲۴ به درصد در گروه سنی ۳۶ تا ۴۵ سال، ۲۹ درصد در گروه سنی بیش از ۴۶ سال قرار دارند. از نظر وضعیت تحصیلی گردشگران سطح تحصیلات ۲۴ درصد گردشگران زیر دیپلم، ۳۰ درصد دیپلم، ۱۰ درصد فوق‌دیپلم، ۳۶ درصد لیسانس و بالاتر هستند همان‌طور که ملاحظه می‌شود گردشگران در سنین متوسط میزان تحصیلات مناسب دارند مطابق با آمار جدول شماره ۲ مبدأ مسافرت گردشگران از نظر توزیع استانی استان تهران با ۳۰,۸ درصد، خراسان رضوی با ۲۱,۲ درصد، سمنان با ۸,۹ درصد و همدان با ۸,۳ درصد به ترتیب بیشترین و استان‌های گیلان، گلستان، اردبیل و زنجان با ۰,۳ درصد کمترین پاسخ‌دهندگان را تشکیل می‌دهند.

به‌منظور بررسی عوامل تأثیرگذار بر رضایتمندی گردشگران ورودی به شهر ساحلی سلمان شهر از مدل تحلیل عاملی استفاده شده است این مدل با استفاده از روش مؤلفه‌های اصلی، چرخش واریماکس و نرمال‌سازی کاربزر صورت گرفت که نتایج آن در جدول شماره ۳ تا ۸ نشان داده شده است. با توجه به تعدد شاخص‌ها به‌منظور کاهش تعداد شاخص‌های معرفی‌شده و خلاصه نمودن

اطلاعات حاوی آن‌ها در تعدد محدودتری از عامل‌ها برای استفاده مفیدتر در تحلیل‌های بعدی و سادگی تفسیر نتایج حاصل از آن‌ها هر کدام از شاخص‌های ارائه‌شده به‌منظور سنجش رضایتمندی گردشگران از مقاصد گردشگری ساحلی در شهر سلمان شهر ۱۴ گویه در مقیاس لیکرت طراحی و سپس میانگین آن‌ها به‌صورت شاخص رضایتمندی تعیین‌شده و وارد مدل تحلیل عاملی شدند نتایج حاصله از اجرای مدل فوق در نرم‌افزار SPSS مورد تحلیل قرار گرفته و در جدول شماره ۲ تحت عنوان عامل‌های استخراج‌شده بارگذاری عامل‌ها به‌صورت مقادیر ویژه درصد تبیین واریانس هر کدام از مجموعه متغیرهای پژوهش ارائه شدند.

جدول ۲- عامل‌های خروجی گویه‌ها به همراه مقادیر ویژه و درصد تبیین واریانس شاخص‌های پایداری اقتصادی و رضایتمندی گردشگری شهر سلمان شهر

عامل	مقدار ویژه			مجموع ضرایب چرخش داده نشده			مجموع ضرایب چرخش داده‌شده		
	مجموع	درصد تبیین واریانس	درصد تجمعی	مجموع	درصد تبیین واریانس	درصد تجمعی	مجموع	درصد تبیین واریانس	درصد تجمعی
۱	۴,۲	۳۰,۴	۳۰,۴	۴,۲	۳۰,۴	۳۰,۴	۲,۳	۱۶,۷	۱۶,۷
۲	۱,۵	۱۱,۰	۴۱,۴	۱,۵	۱۱,۰	۴۱,۴	۲,۲	۱۶,۲	۳۳,۰
۳	۱,۲	۹,۲	۵۰,۷	۱,۲	۹,۲	۵۰,۷	۲,۰	۱۴,۳	۴۷,۴
۴	۱,۱	۸,۴	۵۹,۱	۱,۱	۸,۴	۵۹,۱	۱,۶	۱۱,۷	۵۹,۱
۵	۰,۹۰	۶,۴	۶۵,۵	-	-	-	-	-	-
۶	۰,۷۸	۵,۵	۷۱,۱	-	-	-	-	-	-
۷	۰,۷۲	۵,۱	۷۶,۳	-	-	-	-	-	-
۸	۰,۶۴	۴,۶	۸۰,۹	-	-	-	-	-	-
۹	۰,۵۹	۴,۲	۸۵,۲	-	-	-	-	-	-
۱۰	۰,۵۵	۳,۹	۸۹,۲	-	-	-	-	-	-
۱۱	۰,۴۴	۳,۱	۹۲,۳	-	-	-	-	-	-
۱۲	۰,۴۱	۲,۹	۹۵,۳	-	-	-	-	-	-
۱۳	۰,۳۶	۲,۵	۹۷,۹	-	-	-	-	-	-
۱۴	۰,۲۹	۲,۰	۱۰۰	-	-	-	-	-	-

برای نشان دادن همبستگی‌های موجود بین داده‌ها از آزمون kmo استفاده شد مقدار آن برای داده‌های تحقیق حاضر ۰/۷۸۷ به‌دست‌آمده است با توجه به اینکه مقدار آن همواره بین ۰ تا ۱ در نوسان است این مقدار نشان می‌دهد که همبستگی‌های موجود بین داده‌ها برای تحلیل عاملی مناسب خواهد بود همچنین برای اطمینان از مناسب بودن داده‌ها برای تحلیل عاملی مینی بر اینکه ماتریس همبستگی‌های که پایه تحلیل عاملی قرار می‌گیرد در جامعه برابر صفر نیست از آزمون بارتلت استفاده‌شده است طبق محاسبه صورت گرفته برای داده‌های پژوهش آزمون فوق معنادار بوده است یعنی متغیرها هم‌بسته هستند (جدول شماره ۳).

جدول ۳- مقادیر آزمون‌های kmo و بارتلت

۰,۷۸۷	کایزر-مایر
۱۳۲۲,۴۰۷	بارتلت
۹۱	درجه آزادی
۰,۰۰۰	سطح معنی‌داری

بررسی نتایج آزمون‌های kmo و بارتلت برای تحلیل مؤلفه‌های اصلی و نتایج عامل‌های استخراج‌شده و مقادیر ویژه و درصد تبیین واریانس (جدول شماره ۴) از تحلیل عاملی مجموعه چهارده‌گانه شاخص‌های رضایتمندی گردشگران پژوهش حاضر چهار عامل اول دارای مقادیر ویژه بزرگ‌تر از واحد بوده و جمع بیش از ۵۹ درصد تجمعی از واریانس این مجموعه را تبیین می‌کند که درصد نسبتاً بالایی به‌حساب می‌آید لازم به ذکر است نحوه بارگذاری عامل‌ها از متغیرها از ساختار صریح و ساده‌ای برخوردار نمی‌باشد و نمی‌توان به‌راحتی آن را تفسیر نمود لذا از تکنیک چرخش عامل‌ها (Factor Rotation) برای است دستیابی به‌وضوح بیشتری در ساختار عاملی آن‌ها استفاده می‌شود با توجه به داده‌های جدول شماره ۵ از ۱۴ متغیر اصلی پژوهش یک متغیر به دلیل وزن کم زیر

۰/۵ حذف و در نهایت بارگذاری بر روی ۱۳ متغیر باقی‌مانده انجام شد. بارهای عاملی متغیرهای مورد مطالعه روی چهار عامل به صورت مشخص قرار گرفته‌اند به گونه‌ای که بیشترین بار عاملی به ترتیب به عوامل اول و دوم اختصاص یافته است پس از ارزیابی همه عامل‌ها و با توجه به میزان بارگذاری آن‌ها روی هر عامل نام‌گذاری مناسب برای عوامل صورت گرفت عوامل استخراج شده همراه با توصیف مختصری راجع به هر یک از آن‌ها در جدول شماره ۴ ذکر شده است:

جدول ۴- بارگذاری عوامل چرخش یافته شده از شاخص‌های پایداری اقتصادی و رضایتمندی گردشگری شهر سلمان شهر

عامل	۱	۲	۳	۴
۱	۰,۳۲	۰,۰۷	۰,۶۸	-۰,۱۱
۲	۰,۰۵	۰,۰۳	۰,۶۳	۰,۴۲
۳	۰,۰۸	۰,۰۶	۰,۱۰	۰,۷۷
۴	۰,۴۷	-۰,۰۹	۰,۳۰	۰,۴۰
۵	۰,۲۰	۰,۲۱	۰,۰۹	۰,۷۱
۶	۰,۷۴	۰,۰۷	۰,۱۹	۰,۱۱
۷	۰,۷۶	-۰,۰۳	۰,۰۸	۰,۰۹
۸	۰,۵۱	۰,۳۹	-۰,۰۰۴	۰,۱۴
۹	۰,۶۲	۰,۳۸	۰,۲۱	۰,۰۳
۱۰	۰,۲۵	۰,۸۰	۰,۰۱	۰,۰۸
۱۱	۰,۰۶	۰,۸۳	۰,۱۴	۰,۰۲
۱۲	-۰,۰۲	۰,۴۶	۰,۵۷	۰,۲۷
۱۳	۰,۳۰	۰,۲۱	۰,۶۶	-۰,۱۲
۱۴	۰,۰۶	۰,۵۵	۰,۳۷	۰,۱۷

سپس نتایج تحلیل عاملی که با استفاده از روش مؤلفه‌های اصلی و نرمال‌سازی چرخش واریا ماکس صورت گرفت. عوامل استخراج شده همراه با توصیف مختصر راجع به هر کدام در جدول شماره ۵ نشان داده شده است با توجه به جدول مذکور ماتریس عوامل دوران یافته به علت صریح و روشن بودن ساختار عامل‌ها و بارگیری از متغیرها به نام‌گذاری عامل‌ها پرداخته شد به این ترتیب عامل‌های چهارگانه شاخص‌های پایداری اقتصادی و رضایتمندی گردشگران ورودی به شهر سلمان شهر را به شرح جدول شماره ۵ نام‌گذاری کرده و در تحلیل‌های بعدی مورد استفاده قرار می‌گیرد:

جدول ۵- نام‌گذاری مؤلفه‌ای تأثیرگذار چهارگانه

عامل	نام شاخص	شرح موارد مورد انتظار از شاخص
۱	کیفیت امکانات زیرساختی	توسعه ورزش‌های آبی و شنا در ساحل، امکانات و خدمات تفریحی مختص بانوان، افزایش کیفیت ساحل از نظر زیست‌محیطی و بهداشتی، امکانات و خدمات تفریحی مختص کودکان
۲	کیفیت رفتار جامعه میزبان	پذیرش گردشگران توسط افراد بومی و محلی، آداب و رسوم و سنت‌های بومی
۳	کیفیت خدمات	کیفیت اماکن استراحت، امنیت اجتماعی و ایستگاه پلیس، معرفی جاذبه‌های گردشگری ساحلی و ایستگاه‌های راهنمای گردشگران، کیفیت تسهیلات رفاهی و خدمات عمومی
۴	کیفیت محیطی	حمل و نقل به ساحل و مناظر طبیعی سواحل و نحوه دسترسی

کایزر یکی از ویژگی‌های مهم تحلیل عاملی را استخراج و مشخص کردند عامل‌های مهم و تأثیرگذار می‌داند به طوری که استخراج عامل‌ها بر اساس واریانس هر متغیر صورت می‌گیرد اما تفسیر این عامل‌ها بدون چرخش بسیار دشوار است پس از چرخش بارهای بدی چهار عاملی که بیش‌ترین تأثیرگذاری را در میزان پایداری اقتصادی و رضایتمندی گردشگران داشته‌اند مشخص شدند و در جدول شماره ۶ ذکر شده‌اند.

جدول ۶- مؤلفه‌های تأثیرگذار بر پایداری اقتصادی و رضایتمندی گردشگری و درصد تبیین واریانس آن‌ها

عامل	نام شاخص	جمع مجزورات بارهای عاملی چرخش یافته شده	درصد مقدار واریانس	درصد مقدار تجمعی واریانس
۱	کیفیت امکانات زیرساختی	۲,۳۴	۱۶,۷	۱۶,۷
۲	کیفیت رفتار جامعه میزبان	۲,۲۸	۱۶,۲	۳۲,۹
۳	کیفیت خدمات	۲,۰۱	۱۴,۳	۴۷,۴
۴	کیفیت محیطی	۱,۶۴	۱۱,۷	۵۹,۱

نمودار ۲- مؤلفه‌های تأثیرگذار بر پایداری اقتصادی و رضایتمندی

مطابق با اطلاعات مندرج در جدول شماره ۶ مهم‌ترین عوامل مؤثر در توسعه گردشگری ساحلی شهر سلمان شهر به ترتیب کیفیت امکانات زیرساختی (شرایط‌های حیاتی نظیر آب، برق، راه‌های دسترسی و...)، کیفیت رفتار جامعه میزبان، کیفیت خدمات ارائه‌شده در ساحل (نظیر رستوران‌ها، هتل و خدمات رفاهی و تفریحی و ورزشی) و کیفیت محیطی (مانند شکل سواحل، پاکیزگی و بهداشت و...) با مقدار ویژه واریانس می‌باشد که سهم درصدی عامل‌ها به ترتیب ۱۶,۷، ۱۶,۲، ۱۴,۳، ۱۱,۷ درصد می‌باشد. نکته قابل ذکر در خصوص تحلیل‌های انجام‌گرفته این است که اگر مقدار واریانس هر یک از عوامل کمتر از ۱۰ درصد باشد آن عامل اعتبار کمتری دارد چهار عامل فوق بالاتر از ۵۹ درصد مقدار واریانس را به خود اختصاص داده‌اند به این ترتیب باوجود تعداد زیاد متغیرها یک مورد مطالعه عوامل شناسایی شده می‌توانند تصویر نسبتاً روشنی از دیدگاه‌ها و میزان پایداری اقتصادی و رضایت گردشگران ورودی به شهر ساحلی سلمان شهر را ارائه دهند پس از شناسایی عامل‌ها به روش تحلیل عاملی به منظور سنجش میزان همبستگی بین متغیرهای اصلی پژوهش عوامل اصلی رضایتمندی از آزمون همبستگی پیرسون استفاده شده که در نتایج آن در قالب جدول شماره ۷ ارائه شده است:

جدول ۷- آزمون همبستگی متغیرها

رضایتمندی	کیفیت محیطی	کیفیت خدمات	کیفیت رفتار جامعه میزبان	کیفیت امکانات زیرساختی	آزمون	
					همبستگی پیرسون	کیفیت امکانات زیرساختی
۰,۷۲۴	۰,۳۱۶	۰,۴۶۷	۰,۳۷۴	۱	سطح معنی‌داری	
۰,۰۰۰	۰,۰۰۰	۰,۰۰۰	۰,۰۰۰	۰,۰۰۰	تعداد	
۳۵۰	۳۵۰	۳۵۰	۳۵۰	۳۵۰	همبستگی پیرسون	کیفیت رفتار جامعه میزبان
۰,۶۸۵	۰,۲۵۲	۰,۴۳۹	۱	۰,۳۷۴	سطح معنی‌داری	
۰,۰۰۰	۰,۰۰۰	۰,۰۰۰	۰,۰۰۰	۰,۰۰۰	تعداد	
۳۵۰	۳۵۰	۳۵۰	۳۵۰	۳۵۰	همبستگی پیرسون	کیفیت خدمات
۰,۸۵۴	۰,۲۵۶	۱	۰,۴۳۹	۰,۴۶۷	سطح معنی‌داری	
۰,۰۰۰	۰,۰۰۰	۰,۰۰۰	۰,۰۰۰	۰,۰۰۰	تعداد	
۳۵۰	۳۵۰	۳۵۰	۳۵۰	۳۵۰		

آزمون		کیفیت امکانات زیر ساختی	کیفیت رفتار جامعه میزبان	کیفیت خدمات	کیفیت محیطی	رضایتمندی
کیفیت محیطی	همبستگی پیرسون	۰,۳۱۶	۰,۲۵۲	۰,۲۵۶	۱	۰,۵۵۹
	سطح معنی داری	۰,۰۰۰	۰,۰۰۰	۰,۰۰۰	۰,۰۰۰	۰,۰۰۰
	تعداد	۳۵۰	۳۵۰	۳۵۰	۳۵۰	۳۵۰
رضایتمندی	همبستگی پیرسون	۰,۷۲۴	۰,۶۸۵	۰,۸۵۴	۰,۵۵۹	۱
	سطح معنی داری	۰,۰۰۰	۰,۰۰۰	۰,۰۰۰	۰,۰۰۰	۰,۰۰۰
	تعداد	۳۵۰	۳۵۰	۳۵۰	۳۵۰	۳۵۰

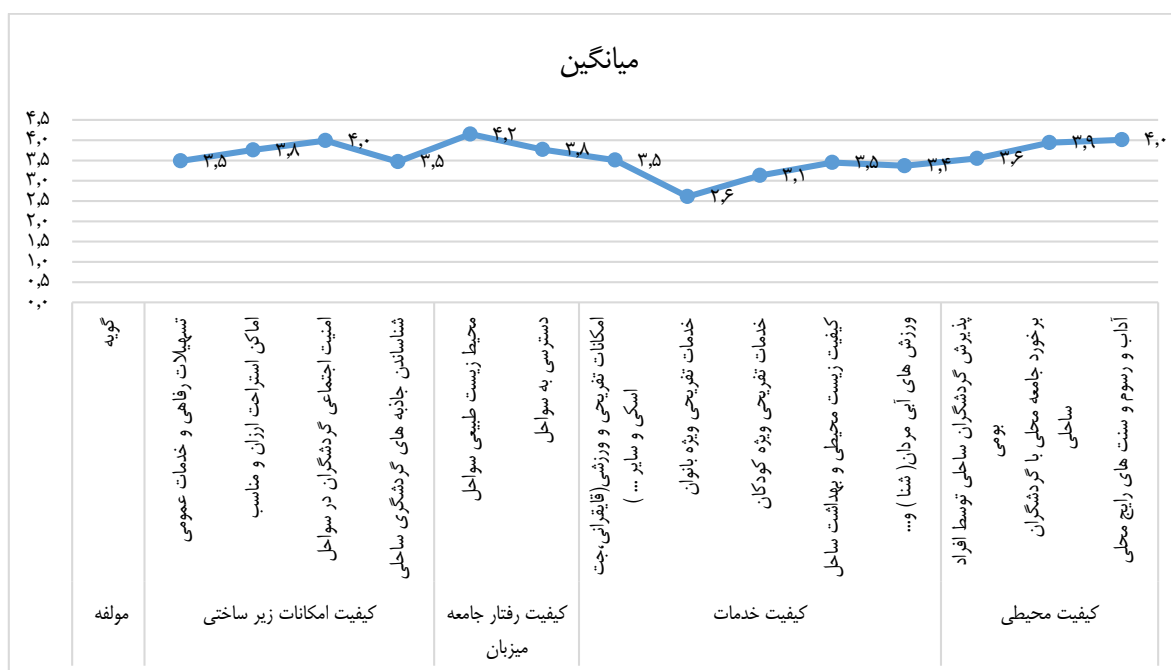
نمودار ۳- همبستگی تغییرها

همان طور که در جدول شماره ۸ مشاهده می شود همبستگی میان متغیرهای پژوهش به عنوان متغیرهای تأثیرگذار در رضایتمندی گردشگران به عنوان متغیر وابسته همگی معنادار و مثبت بوده اند به طوری که همبستگی بین کیفیت امکانات زیر ساختی کیفیت رفتار جامعه میزبان کیفیت خدمات و کیفیت محیطی با میزان رضایت گردشگران به ترتیب ۰,۷۲۴، ۰,۸۵۴، ۰,۵۵۹، ۰,۳۱۶ به دست آمده است که به ترتیب مؤلفه های کیفیت خدمات، کیفیت امکانات زیر ساختی، کیفیت رفتار جامعه میزبان و کیفیت محیطی بیشترین همبستگی را با عامل رضایتمندی گردشگران و پایداری اقتصادی نشان می دهند. این امر نشان دهنده اهمیت و جایگاه قابل توجه این عوامل در جذب و نگهداری گردشگران در شهر ساحلی سلمان شهر است در نهایت با استفاده از آزمون t تک نمونه ای و مقایسه میانگین ها همه گویه ها معنی دار شده و پایداری اقتصادی و رضایتمندی گردشگران از مقصد گردشگری ساحلی سنجیده شد و نتایج حاصل از آن در جدول شماره ۸ آمده است:

جدول ۸- بررسی دیدگاه های گردشگران شهر سلمان شهر بر پایداری اقتصادی و رضایتمندی گردشگری ساحلی

مؤلفه	گویه	مقیاس					میانگین	آزمون t	سطح معنی داری
		خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد			
کیفیت امکانات زیر ساختی	تسهیلات رفاهی و خدمات عمومی	۴	۱۱,۱	۳۶,۳	۲۷,۴	۲۱,۱	۳,۴۹	۸,۲۱	۰,۰۰۰
	اماکن استراحت ارزان و مناسب	۳,۱	۶,۳	۲۹,۴	۳۲,۳	۲۸,۹	۳,۷۶	۱۱,۸۰	۰,۰۰۰
	امنیت اجتماعی گردشگران در سواحل	۳,۴	۵,۴	۱۸,۹	۳۱,۱	۴۱,۱	۳,۹۹	۱۸,۳۶	۰,۰۰۰
	شناساندن جاذبه های گردشگری ساحلی	۸,۶	۱۰	۳۰,۹	۲۷,۱	۲۳,۴	۳,۴۷	۷,۳۱	۰,۰۰۰

مؤلفه	گویه	مقیاس					میانگین	آزمون t	سطح معنی داری
		خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد			
کیفیت رفتار جامعه میزبان	محیط زیست طبیعی سواحل	۱,۴	۴	۱۶	۳۵,۱	۴۳,۴	۴,۱۵	۲۳,۱۹	۰,۰۰۰
	دسترسی به سواحل	۵,۷	۹,۷	۲۳,۴	۲۵,۴	۳۵,۷	۳,۷۷	۱۴	۰,۰۰۰
کیفیت خدمات	امکانات تفریحی و ورزشی (قایقرانی، جت اسکی و سایر ...)	۴,۹	۱۰,۳	۳۴	۲۷,۱	۲۳,۷	۳,۵۱	۸,۸۶	۰,۰۰۰
	خدمات تفریحی ویژه بانوان	۲۶	۳۴,۳	۲۲,۹	۱۶,۳	۱۰,۶	۲,۶۱	-۵,۵۳	۰,۰۰۰
	خدمات تفریحی ویژه کودکان	۱۱,۱	۱۸,۹	۲۸,۹	۲۷,۷	۱۳,۴	۳,۱۳	۲,۰۹	۰,۰۰۰
	کیفیت زیست محیطی و بهداشت ساحل	۷,۷	۸	۳۶,۳	۲۷,۱	۲۰,۹	۳,۴۵	۷,۴۷	۰,۰۰۰
	ورزش های آبی مردان (شنا) و...	۶,۹	۱۳,۷	۳۴,۳	۲۵,۴	۱۹,۷	۳,۳۷	۶,۰۹	۰,۰۰۰
	پذیرش گردشگران ساحلی توسط افراد بومی	۴,۶	۱۱,۷	۲۸,۳	۲۰,۹	۲۴,۶	۳,۵۵	۹,۲۳	۰,۰۰۰
کیفیت محیطی	برخورد جامعه محلی با گردشگران ساحلی	۲	۵,۷	۲۴,۶	۳۱,۴	۳۶,۳	۳,۹۴	۱۴,۴۹	۰,۰۰۰
	آداب و رسوم و سنت های رایج محلی	۳,۱	۴,۶	۱۸,۹	۳۶,۶	۳۶,۹	۴,۰۱	۱۷,۸۱	۰,۰۰۰

نمودار ۴- میانگین بررسی دیدگاه گردشگران شهر سلمان شهر بر پایداری اقتصادی و رضایتمندی گردشگری ساحلی

این پژوهش با هدف بررسی و ارزیابی دیدگاه ها و نظرات گردشگران و عوامل تأثیرگذار بر رضایتمندی آن ها از ورود به شهر ساحلی سلمان شهر صورت گرفته است. ابتدا با روش تحلیل عاملی داده های تحقیق که هر کدام از آن ها بارهای مربوط به سؤالاتی از پرسشنامه را به خود اختصاص داده اند به عنوان مؤلفه های اصلی که بیشترین میزان واریانس را در عامل های تبیین می کند. به چهار گروه اصلی ۱- کیفیت خدمات، ۲- امکانات زیرساختی، ۳- کیفیت رفتار جامعه میزبان و ۴- کیفیت محیطی، استخراج شدند. در بررسی های صورت گرفته از مؤلفه های تعریف شده برای ارزیابی میزان رضایت گردشگران از مقاصد گردشگری با استفاده از آزمون های همبستگی پیرسون و t تک نمونه ای و مقایسه میانگین ها در هر کدام از مؤلفه های فوق مشخص گردید که در مؤلفه کیفیت خدمات، گویه امنیت اجتماعی مورد نیاز گردشگران در سواحل با میانگین ۳,۹۹ و گویه معرفی جاذبه های گردشگری ساحلی با میانگین ۳,۴۷ به ترتیب دارای بیشترین و کمترین میزان رضایتمندی بوده است. در مؤلفه امکانات زیرساختی نیز بیشترین رضایت مربوط به گویه کیفیت ساحل از نظر زیست محیطی و بهداشت با میانگین ۳,۴۵ و کمترین میزان مربوط به گویه امکانات و خدمات تفریحی مخصوص بانوان با میانگین ۲,۶۱ است. در مؤلفه کیفیت رفتار جامعه میزبان بیشترین رضایت به گویه آداب و رسوم

و سنت‌های بومی با میانگین ۴,۰۱ و کمترین میزان به گویه میزان پذیرش گردشگران توسط افراد بومی با میانگین ۳,۵۵ اختصاص داشته است در مؤلفه کیفیت محیطی نیز گویه مناظر طبیعی سواحل با میانگین ۴,۱۵ شرایط مناسبی از رضایت گردشگران را نشان می‌دهد. در مجموع بیشترین میزان رضایت از مؤلفه‌ها به کیفیت محیطی و کیفیت رفتار جامعه میزبان و کمترین میزان رضایت از امکانات زیرساختی مشخص می‌شود. بدین جهت برای افزایش تعداد گردشگران رضایتمندی و احتمال بازدید مجدد آن‌ها امکانات و تسهیلات زیرساختی مانند امکانات ورزشی و تفریحی، شنا، قایقرانی و سرگرمی‌ها، امکانات و خدمات تفریحی مخصوص بانوان امکانات و خدمات تفریحی مخصوص کودکان ورزش‌های آبی و شنا برای مردان در ساحل باید برنامه و طرح‌های دائمی برای بهبود و توسعه آن‌ها داشته باشد. دیدگاه اساسی این است که دو عامل امکانات زیرساختی و کیفیت رفتار جامعه میزبان که بیش از ۳۳,۷ درصد واریانس کل پاسخ‌ها را تبیین نموده‌اند بیشترین و مهم‌ترین نقش را در تحلیل میزان رضایت گردشگران وارد شده به شهر ساحلی سلمان شهر ایفا می‌نماید.

نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها

شناخت اولویت‌ها توسعه گردشگری ساحلی که ممکن است از جانب نهادهای در اولویت قرار نگرفته باشند نقش مهمی در برنامه‌ریزی مدیریت در این زمینه دارد. توجه به عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری ساحلی می‌تواند منجر به تصمیمات بهتر و عملکردهای مؤثرتر و روشن‌تر شود. اطلاعات جامعی را برای تصمیم‌گیرندگان فراهم آورد همچنین به اندازه‌گیری و سنجش میزان دستیابی به اهداف توسعه کمک می‌کند مدیران ساحل باید به‌خوبی درک کنند که چه عواملی بر توسعه گردشگری سواحل تأثیرگذار است و میزان اهمیت و اولویت آن‌ها چگونه است. این تحقیق سعی دارد توجه تصمیم‌گیرندگان را به مهم‌ترین عوامل در این زمینه جلب نماید در نظر گرفتن عوامل مطرح شده، این پژوهش می‌تواند مسیر روشنی را پیش روی سیاست‌گذاران دولتی و مدیران گردشگری و فرهنگی و به‌طور کل ذینفعان مختلف در این حوزه قرار دهد تا زمینه‌های مناسبی را برای برنامه‌ریزی فراهم کردن تسهیلات و زیرساخت‌های مناسب و تسهیل شرایط لازم برای توسعه گردشگری ساحلی و جذب بیشتر گردشگران در آن سواحل فراهم کند. نتایج پژوهش حاکی از میزان رضایت گردشگران از عامل دوم کیفیت محیطی شهر ساحلی سلمان شهر یعنی دسترسی به ساحل و مناظر طبیعی و تمیزی آن می‌باشد. بر مبنای مقایسه بین نتایج تحقیقات اولیه صورت گرفته در خصوص پژوهش و تجزیه و تحلیل‌های صورت گرفته در این پژوهش می‌توان نتیجه گرفت که کیفیت امکانات و خدمات زیرساختی و کیفیت رفتار جامعه میزبان از مهم‌ترین عوامل رضایتمندی گردشگران به شمار می‌آید این موضوع در مطالعاتی که قبلاً در این زمینه صورت گرفته نیز به‌عنوان نتیجه کار مطرح شده است از جمله این مطالعات می‌توان به مطالعات تقوایی و همکاران ۱۴۰۰ و محمدی و همکاران در سال ۱۳۹۸ اشاره نمود. از دیگر عوامل مؤثر بر رضایت گردشگران، دوستی و مهمان‌نوازی مردم محلی استراتژی‌های اطلاع‌رسانی و توجه به نیاز گردشگران است که در اغلب مطالعات قبلی نیز به اهمیت آن‌ها پرداخته شده است بنابراین توجه به علایق و نظرات گردشگران می‌تواند مبنایی بر برنامه‌ریزی توسعه گردشگری ساحلی و ایجاد و گسترش زیرساخت‌های مرتبط با آن قلمداد شود زیرا رضایتمندی گردشگران نقش مهمی در تداوم گردشگری ساحلی و توسعه پایدار آن ایفا می‌کند و گردشگران راضی تمایل به انتقال تجربه مثبت خود به دیگران و تکرار مسافرت به محل را دارند ضمن آنکه باید از سیاست‌های دولت و بخش خصوصی برای هدایت توسعه پایدار گردشگری ساحلی اطمینان حاصل نمود. با توجه به نتایج تحقیق پیشنهادهای زیر ارائه می‌شود:

- ارتقای کیفی و کمی زیرساخت‌های اصلی گردشگری ساحلی از جمله (امکانات اقامت، حمل‌ونقل، پلاژها و ورزش‌های ساحلی و دریایی و ...)

- ایجاد زمینه‌های تشویقی توسط مدیریت شهری برای سرمایه‌گذاری بخش‌های خصوصی و معرفی گردشگری ساحلی از طریق تبلیغات منظم و مؤثر جاذبه‌های آن در شهر سلمان شهر
- آموزش و اطلاع‌رسانی عمومی در راستای ارتقای رفتار جامعه میزبان در پذیرش گردشگران
- نظارت مستمر بر کمیت و کیفیت خدمات ارائه‌شده به گردشگران شامل (هتل‌ها، رستوران‌ها، اماکن تفریحی و ورزشی و ...)

منابع

- آرمین، محسن؛ قربان‌نیا خیبری، وجیهه؛ و عظیمی، الهه. (۱۴۰۰). بررسی قابلیت‌های اقلیم گردشگری استان کهگیلویه و بویراحمد. فصلنامه علمی پژوهش های بوم‌شناسی شهری، ۱۲(۳)، ۹۶-۷۹. doi: 10.30473/grup.2021.8657
- اکبرزاده ابراهیمی، اذر؛ کوپا، فاطمه؛ محمدی بدر، نرگس؛ و میرزایی، پدram. (۱۴۰۲). تحلیل روان‌شناختی «خود فعلی و ایده‌آلی» در رمان «درخت انجیر معابد» احمد محمود از منظر کارن هورنای. متن پژوهی ادبی، ۲۷(۹۵)، ۲۶۴-۲۴۱. doi: 10.22054/ltr.2020.42352.2691
- بزاززاده، مهدی؛ داداش پور، هاشم؛ و مطوف، شریف. (۱۳۹۳). بررسی و تحلیل عوامل کلیدی مؤثر بر توسعه منطقه‌ای با رویکرد آینده‌نگاری منطقه‌ای، مطالعه موردی: استان آذربایجان غربی، ایران. برنامه ریزی فضایی، ۲(۲)، ۱۰۴-۷۹. https://sppl.ui.ac.ir/article_15996.html
- پوراحمد، احمد؛ رضایی نیا، حسینی؛ اندیشه، امینی. (۱۴۰۰). تحلیل سطح دسترسی به فضاهای اوقات فراغت درون شهری با استفاده از روش تحلیل شبکه ای (مطالعه موردی: محله های مسکونی منطقه ۹ تهران). فصلنامه علوم و فناوری محیط زیست، ۳۳(۴)، ۲۰-۱. <https://sanad.iau.ir/Journal/jest/Article/838018>
- تقوایی، مسعود؛ حسینی خواه، حسین؛ و محمدی دوست، سلیمان. (۱۴۰۰). ارزیابی راهبردی ساختار فضایی شهرها با تأکید بر الگوهای نوین آمایش شهری (پژوهش موردی: شهر یاسوج). برنامه ریزی فضایی، ۱۱(۳)، ۱۴۴-۱۱۷. doi: 10.22108/sppl.2021.122995.1499
- جوان، فرهاد؛ و نعیم آبادی، نازنین. (۱۴۰۰). تحلیل عوامل مؤثر بر توسعه تقاضای گردشگری مبتنی بر اکوتوریسم در مناطق روستایی گیلان. تحقیقات و فناوری زیست محیطی ۱۰(۱)، ۴۹-۳۷. <https://journal.eri.acecr.ir/Article/31994>
- حسن پور، آرش؛ حسن پور، وحید؛ و کافی، مجید. (۱۳۹۸). تحلیل تطبیقی - تاریخی تجربه شکست پروژه نوسازی در ایران دوره پهلوی اول (مقایسه با ترکیه در دوره آتاترک با کاربری فن جبر بولی). جامعه شناسی کاربردی، ۳۰(۳)، ۹۰-۶۳. doi: 10.22108/jas.2019.109331.1298
- رجبی، ازیتا. (۱۴۰۰). تدوین راهبردهای توسعه گردشگری کلان‌شهر تهران بر پایه هویت رقابت‌پذیری منطقه‌ای با استفاده از روش متاسوات. فصلنامه علمی پژوهش های بوم‌شناسی شهری، ۱۲(۲-۱)، ۱۰۴-۸۹. doi: 10.30473/grup.2021.8246
- زرگر، علی اصغر؛ و نوروزی کلومی، زینب. (۱۳۹۵). مسوولیت و نقش دولت های حوزه خلیج فارس در حفاظت از محیط زیست. مطالعات روابط بین الملل (پژوهشنامه روابط بین الملل)، ۹(۳۳)، ۲۸۱-۲۵۱. SID. <https://sid.ir/paper/247621/fa>
- سبحانی، بهروز؛ صفریان زنگیر، وحید؛ و مجیدی هروی، آیتا. (۱۴۰۰). تحلیل عوامل مؤثر بر گسترش گردشگری شهرستان خلخال در استان اردبیل با استفاده از مدل راهبردی SWOT. انسان و محیط زیست، ۱۹(۳)، ۱۷۰-۱۵۵. <https://sid.ir/paper/1042300/fa> SID.
- صارمی، محمدرضا؛ و سنایی، اردشیر. (۱۳۹۷). جایگاه سیاست های اقتصادی در ثبات سیاسی ترکیه پس از سال ۲۰۰۲. فصلنامه مطالعات روابط بین الملل، ۱۱(۴۲)، ۱۵۵-۱۳۳. <https://sanad.iau.ir/Journal/prb/Article/1066550>
- صفائی نمین، رسا؛ فاضل چهارمحالی، سیدابوالقاسم؛ و شکریان، محمد. (۱۴۰۱). نقش حکم روایی خوب شهری در افزایش جذب گردشگر در شهر طالقان. برنامه ریزی و توسعه محیط شهری، ۲(۶)، ۶۰-۴۹. SID. <https://sid.ir/paper/1021886/fa>
- صمدی طاری، زهرا؛ نوری، جعفر؛ ارجمندی، رضا. (۱۳۹۹). مدیریت استراتژیک توسعه پایدار گردشگری در مناطق ساحلی با استفاده از مدل SWOT و ماتریس QSPM منطقه مورد مطالعه: استان مازندران. فصلنامه علوم و فناوری محیط زیست، ۲۲(۱)، ۲۴۵-۲۲۷. <https://sanad.iau.ir/fa/Article/834523?FullText=FullText>
- علوی، سید مهدی. (۱۴۰۱). اقتصاد زیستی: پارادایم نوین اقتصادی در عصر چالش‌ها و پیچیدگی‌های جهانی. مجله زیست‌شناسی ایران، ۶(بهار و تابستان)، ۱-۲۵. https://www.ijbio.ir/article_2231.html
- قاسمی، سونا؛ پوره‌اشمی، عباس؛ زارع، علی؛ فرشچی، پروین؛ و باوند، هرمیداس. (۱۴۰۱). بررسی ژئوپولیتیک-محیط زیستی ساخت جزایر مصنوعی در خلیج فارس از منظر حقوق بین الملل. علوم و تکنولوژی محیط زیست، ۲۴(۱) (پیاپی ۱۱۶)، ۱۹۷-۱۸۵. SID. <https://sid.ir/paper/1065359/fa>
- قاضی، حسین. (۱۴۰۱). تأثیر اتصال ترانزیت ریلی به بنادر سواحل مکران در ارتقاء مولفه نظامی جنوب شرق ایران. فصلنامه مطالعات جنگ، ۴(۱۲)، ۶۷-۸۸. https://www.gjws.ir/article_253851.html
- قنبری، سیروس؛ و بهشتی راد، رقیه. (۱۳۹۵). بررسی تأثیر سکوت سازمانی بر کاهش کار تیمی و عملکرد سازمانی بر اساس کارت امتیازی متوازن (BSC) (مطالعه موردی: کارکنان دانشگاه رازی کرمانشاه). جامعه شناسی کاربردی، ۲۷(۴)، ۶۰-۴۷. doi: 10.22108/jas.2017.21160
- کریمی، غلامحسین؛ و رضایی مقدم، کوروش. (۱۳۹۸). اقدام پژوهی مشارکتی: حلقه اتصال پژوهش و اقدام در مدیریت تعاونی‌های کارآفرین کشاورزی. فصلنامه علمی کارافن، ۱۶(۲)، ۱۸۸-۱۶۱. https://karafan.nus.ac.ir/article_105725.html
- محمدی، کریم؛ محمدزاده، مهناز؛ و شرقی، طاهره. (۱۳۹۸). شناسایی و بررسی عوامل مؤثر بر توسعه پایدار گردشگری روستایی (مطالعه موردی: روستای زراآباد بخش الموت شرقی قزوین). راهبردهای توسعه روستایی، ۴(۴)، ۴۴۳-۴۲۷. doi: 10.22048/rdsj.2020.204571.1820
- مختارپور، داوود؛ و شوری، فردین. (۱۴۰۱). طراحی مدل کارآفرینی بر اساس توانمندسازها برای ایران. اقتصاد مالی و توسعه، ۱۶(۲)، ۱۵۵-۱۷۸. SID. <https://sid.ir/paper/1035764/fa>
- مختاری، داود. (۱۳۹۶). ژئوتوریسم: شاه‌کلید حفاظت و ساماندهی توانمندی‌های جوامع محلی با نمونه‌هایی از شمال غرب ایران. جغرافیا و برنامه ریزی محیطی، ۲۸(۳)، ۵۸-۳۷. doi: 10.22108/gep.2017.98321.0

موثقی، حسن. (۱۳۹۶). کارکردهای اجتماعی و اقتصادی زنان در گسترش اشتغال در صنعت گردشگری با تاکید بر جنبه های حقوقی. مطالعات زنان و خانواده. ۱۰(۳۷)، ۴۴-۴۵. <https://sanad.iau.ir/fa/Article/955019?FullText=FullText>

References:

- Akbarzadeh Ebrahimi, A. , Kouppa, F. , Mohammadi Badr, N. and Mirzaei, P. (2023). Self-Actualization and Ideal Self in the Novel "The Fig Tree of Temples" from Horney's Perspective. *Literary Text Research*, 27(95), 241-264. doi: 10.22054/ltr.2020.42352.2691 **[In Persian]**
- Alavi, S. M. (2022). Bioeconomy: A New Economic Paradigm in the Era of Global Challenges and Complexities. *Iranian Journal of Biology*, 6(Spring and Summer), 1-25. https://www.ijbio.ir/article_2231.html **[In Persian]**
- Arabadzhyan, A., Figini, P., García, C., González, M. M., Lam-González, Y., & J. León, C. (2021). Climate change, coastal tourism, and impact chains – a literature review. *Current Issues in Tourism*, Taylor & Francis Journals, 24(16), 2233-2268. <https://ideas.repec.org/a/taf/rcitxx/v24y2021i16p2233-2268.html>
- Armin, M. , Ghorbannia Kheybari, V. and Azimi, E. (2021). Investigation the capabilities of tourism climate in Kohgiluyeh and Boyerahmad Provinces. *Journal of Urban Ecology Researches*, 12(24), 79-96. doi: 10.30473/grup.2021.8657 **[In Persian]**
- Ata, G. G., Dadazadeh Silabi, P., & Ghadimi, M. (2017). Ranking Tourism Attractions Based on Potential to Attract Tourists by Using Numerical Taxonomy Model (Case: City of Khoy). *Urban Economics and Management*, 5(4), 119- 132. <http://dx.doi.org/10.29252/ueam.5.20.113>
- BazazZadeh, M. , Dadashpoor, H. and Motavaf, S. (2014). Analysis the Key Factors Impacting on Regional Development using Regional Foresight approach, The Case Study of West Azerbaijan Province, Iran. *Spatial Planning*, 4(2), 79-104. https://sppl.ui.ac.ir/article_15996.html?lang=en **[In Persian]**
- Coccosis, H., & Koutsooulou, A. (2020). Measuring and monitoring sustainability of coastal tourism destinations in the Mediterranean. *Tourism: An International Interdisciplinary Journal*, 68(4), 482-498. <https://doi.org/10.37741/t.68.4.8>
- Fennell, D. A. (2020). *Ecotourism*. (5th ed.) Routledge. <https://www.routledge.com/Ecotourism/Fennell/p/book/9780367364601?srsltid=AfmBOorxyV9eXY-nWrmE-y11pPicEBagDTulUBrkPh08gwd5Ma8dbNPi>
- ghanbari, S. and beheshtirad, R. (2017). The Effect of Organizational Silence on Reduction of Teamwork and Organizational Performance Based on Balanced Scorecard (BSC)(Case Study of Kermanshah Razi University staff). *Journal of Applied Sociology*, 27(4), 47-60. doi: 10.22108/jas.2017.21160 **[In Persian]**
- Ghasemi, S., Poorhashemi, A., Zare, A., Farshchi, P., & Bavand, H. (2022). Geopolitical and environmental study of artificial islands in the Persian Gulf (From the perspective of international law). *JOURNAL OF ENVIRONMENTAL SCIENCE AND TECHNOLOGY*, 24(1), 185-197. SID. <https://sid.ir/paper/1065359/en> **[In Persian]**
- Ghazi, H. (2022). The effect of connecting rail transit to Makran coastal ports in upgrading the military component of southeastern Iran. *War Studies*, 4(12), 67-88. https://www.qjws.ir/article_253851.html?lang=en **[In Persian]**
- Hasanpour, A. , Hasanpour, V. and Kafi, M. (2019). The Comparative-Historic Analysis of the Modernization Experience in the Two Countries: Iran of the Pahlavi Period and Turkey of the Ataturk Era (With an Emphasis on the Causes of the Failure of the Modernization Project of the First Pahlavi Era in Iran). *Journal of Applied Sociology*, 30(3), 63-90. doi: 10.22108/jas.2019.109331.1298 **[In Persian]**
- Hjalager, A. M. (2020). Land-use conflicts in coastal tourism and the quest for governance innovations. *Land Use Policy*, 94, 104566. <https://ideas.repec.org/a/eee/lauspo/v94y2020ics0264837719304405.html>
- Jarratt, D., & Davies, N. J. (2020). Planning for Climate Change Impacts: Coastal Tourism Destination Resilience Policies. *Tourism Planning Development*, 17, 423-440. <https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=3566592>
- Javan, F., & Naimabadi, N. (2022). Analysis of factors affecting the development of tourism demand based on ecotourism in rural areas of Guilan. *Journal of Environmental Research and Technology*, 6(10), 37-49. <https://journal.eri.acecr.ir/en/Article/31994> **[In Persian]**
- Karami, G. and Rezaei Moghaddam, K. (2020). Participatory Action Research: The Linkage Point between the Research and Action in the Agricultural Entrepreneurship Cooperatives Management. *Karafan Journal*, 16(2), 161-188. https://karafan.nus.ac.ir/article_105725.html?lang=en **[In Persian]**
- Kim, G. S., Chun, J., Kim, Y., & Kim, C.-K. (2021). Coastal Tourism Spatial Planning at the Regional Unit: Identifying Coastal Tourism Hotspots Based on Social Media Data. *ISPRS International Journal of Geo-Information*, 10(3), 167. <https://doi.org/10.3390/ijgi10030167>
- Liu, J., An, K., & Shawn Jang, S. (2020). A model of tourists' civilized behaviors: Toward sustainable coastal tourism in China. *Journal of Destination Marketing & Management* 16, 100437. <https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2020.100437>

- Lukoseviciute, G., & Panagopoulos, T. (2021). Management priorities from tourists' perspectives and beach quality assessment as tools to support sustainable coastal tourism. *Ocean & Coastal Management*, 208, 105646. <http://dx.doi.org/10.1016/j.ocecoaman.2021.105646>
- Mejjad, N., Rossi, A., & Bianca Pavel, A. (2022). The coastal tourism industry in the Mediterranean: A critical review of the socio-economic and environmental pressures & impacts." *Tourism Management Perspectives*, 44(11). <http://dx.doi.org/10.1016/j.tmp.2022.101007>
- Mohammadi, K., Mohammadzadeh Nasirabadi, M. and Sharghi, T. (2019). Identifying and Investigating Factors Affecting Sustainable Development of Rural Tourism (Case Study: Zarrabad Village, East Alamut Section of Qazvin). *Rural Development Strategies*, 6(4), 427-443. doi: 10.22048/rdsj.2020.204571.1820 **[In Persian]**
- Mokhtari, D. (2017). Geotourism: the Master Key to Protect and Improve the Capabilities of Local Communities with Examples from Northwestern of Iran. *Geography and Environmental Planning*, 28(3), 37-58. doi: 10.22108/gep.2017.98321.0 **[In Persian]**
- Mo'taqi, H. (2017). Social and Economic Functions of Women in Expanding Employment in the Tourism Industry with Emphasis on Legal Aspects. *Women and Family Studies*, 10(37), 45-64. <https://sanad.iau.ir/fa/Article/955019?FullText=FullText> **[In Persian]**
- Mukhtarpour, Dawod, & Shuraj, Fardin. (2022). Designing an entrepreneurial model based on enablers for Iran. *JOURNAL OF FINANCIAL ECONOMICS (FINANCIAL ECONOMICS AND DEVELOPMENT)*, 16(2 (59)), 155-178. SID. <https://sid.ir/paper/1035764/en> **[In Persian]**
- Pafi, M., Flannery, W., & Murtagh, B. (2020). Coastal tourism, market segmentation and contested landscapes. *Marine Policy*, 121, 104189. <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2020.104189>
- Pourahmad, A., Rezaenia, H., Hosseini, A., Andisheh, S., & Amini, M. (2021). Analyzing the Level of Access to Leisure Spaces within the City Using Network Analysis Method: The Case Study of Neighborhoods in District 9 of Tehran. *Journal of Environmental Science and Technology*, 23(4), 1-20. <https://sanad.iau.ir/en/Journal/jest/Article/838018> **[In Persian]**
- RAJABI, A. (2021). Tourism Development Strategies in Tehran based on Regional Competitiveness Identity through Metaswat Method. *Journal of Urban Ecology Researches*, 12(3), 89-104. doi: 10.30473/grup.2021.8246 **[In Persian]**
- Rogerson, C.M., Rogerson, J.M. (2020). Coastal Tourism in South Africa: A Geographical Perspective. In: Rogerson, J., Visser, G. (eds) *New Directions in South African Tourism Geographies. Geographies of Tourism and Global Change*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-29377-2_13
- Safaei Namin, R., Fazel Chaharmahali, S. A., & Shokriyan, M. (2022). The role of good governance in increasing tourism in Taleghan city. *JOURNAL OF URBAN ENVIRONMENTAL PLANNING AND DEVELOPMENT*, 2(6), 49-60. SID. <https://sid.ir/paper/1021886/en> **[In Persian]**
- Samdi Tari, Z., Nouri, J., & Arjmandi, R. (2020). Strategic Management of Sustainable Tourism Development in Coastal Areas Using SWOT Model and QSPM Matrix (Study Area: Mazandaran Province). *Environmental Science and Technology Quarterly*, 22(1), 227-245. <https://sanad.iau.ir/fa/Article/834523?FullText=FullText> **[In Persian]**
- Saremi, M. R., & Sanaei, A. (2018). The position of economic policy in Turkey's political stability since 2002. *Quarterly Journal of International Relations Studies*. 11(42), 133-155. <https://sanad.iau.ir/Journal/prb/Article/1066550> **[In Persian]**
- Schwab, K., Martin, C., Samans, R., Moavenzadeh, J., & Drzeniek-Hanouz, M. (2017). The travel & tourism competitiveness report 2017. The World Economic Forum.) WEF: World Economic. https://www3.weforum.org/docs/WEF_TTCR_2017_web_0401.pdf
- Sobhani, B., Safarian Zengir, V., & Majidi Heravi, A. (2021). Analysis of factors affecting tourism development city Khalkhal in Province Ardebil using strategic model SWOT. *JOURNAL OF HUMAN AND ENVIRONMENT*, 19(3 (58)), 155-170. SID. <https://sid.ir/paper/1042300/en> **[In Persian]**
- Taghvaei, M., Hosseinekhah, H. and Mohamadidost, S. (2021). Strategic evaluation of the spatial structure of cities with emphasis on new patterns of urban planning (Case study: Yasuj city). *Spatial Planning*, 11(3), 117-144. doi: 10.22108/sppl.2021.122995.1499 **[In Persian]**
- Tien, N. H., Ngoc, N. M., & Anh, D. B. H. (2020). Sustainability of coastal tourism development: comparative analysis of Vietnam's Northern and Southern provinces. *Journal of southwest jiaotong university*, 55(6). <https://www.jsju.org/index.php/journal/article/view/780>
- Zargar, A., & Norouzi, Z. (2016). The Persian Gulf Countries' Responsibilities and Their Roles in Environmental Protection. *Studies of International Relations Journal (Political Science and International Relations Journal)*, 9(33), 251-281. SID. <https://sid.ir/paper/247621/en> **[In Persian]**
- Zhang, X. (2012). Research on the Development Strategies of Rural Tourism in Suzhou Based on SWOT Analysis. *Energy Procedia*, 16(B), 1295-1299. <https://doi.org/10.1016/j.egypro.2012.01.207>